Liviu Rebreanu

PĂDUREA SPÂNZURAŢILOR

În amintirea fratelui meu Emil, executat de austro-unguri, pe frontul românesc, în anul 1917.

CARTEA ÎNTÂI

1

Sub cerul cenuşiu de toamnă ca un clopot uriaş de sticlă aburită, spânzurătoarea nouă şi sfidătoare, înfiptă la marginea satului, întindea braţul cu ştreangul spre câmpia neagră, înţepată ici-colo cu arbori arămii. Supravegheaţi de un caporal scund, negricios, şi ajutaţi de un ţăran cu faţa păroasă şi roşie, doi soldaţi bătrâni săpau groapa, scuipându-şi des în palme şi hâcâind a osteneală după fiecare lovitură de târnăcop. Din rana pământului groparii zvârleau lut galben, lipicios...

Caporalul îşi răsucea mustăţile şi se uita mereu împrejur, cercetător şi cu dispreţ. Priveliştea îl supăra, deşi căuta să nu-şi dea pe faţă nemulţumirea. În dreapta era cimitirul militar, înconjurat cu sârmă ghimpată, cu mormintele aşezate ca la paradă, cu crucile albe, proaspete, uniforme. În stânga, la câţiva paşi, începea cimitirul satului, îngrădit cu spini, cu cruci rupte, putrezite, rare, fără poartă, ca şi cum de multă vreme nici un mort n-ar mai fi intrat acolo şi nici n-ar mai vrea să intre nimeni...

Satul Zirin, cartierul diviziei de infanterie, se ascundea sub o pânză de fum şi de pâclă, din care de-abia scoteau capetele, sfioase şi răsfirate vârfuri de pomi desfrunziţi, câteva coperişe ţuguiate de paie şi turnul bisericii, spintecat de un obuz. Spre miazănoapte se vedeau ruinele gării şi linia ferată ce închidea zarea ca un dig fără început şi fără sfârşit. Şoseaua, însemnată cu o dungă dreaptă pe câmpul mohorât, venea din apus, trecea prin sat şi se ducea tocmai pe front...

— Urâtă ţară aveţi, muscale! zise deodată caporalul, întorcându-se spre gropari şi uitându-se cu necaz la ţăranul care se opreşte să răsufle. Auzi?...Ţara... locurile... niet frumos! adăugă apoi, arătând cu mâna ţinutul şi stâlcindu-şi graiul spre a se face mai înţeles.

Ţăranul holbă ochii, nedumerit, cu un zâmbet umil, bolborosind ceva pe ruseşte.

— Nu pricepe ăsta, don' căprar, limba noastră, zice atunci un soldat, îndreptându-se din şale.

— Nici nu-i vina lor că ţara-i păcătoasă, adăugă îndată cellalt soldat, proptindu-se în lopată.

Toţi trei militarii priveau acuma cu mare dispreţ la ţăranul care, neînţelegând vorbele străine, plecă ruşinat capul în groapa cu fundul galben, adâncă de vreo jumătate de metru.

— Ei, ce staţi? Ce leneviţi? strigă deodată caporalul, luându-şi seama. Asta-i groapă? Nu vi-e ruşine?... Uite-acu pică convoiul... şi nici groapa nu-i gata!... Ori vreţi să dau eu de dracu din pricina voastră?... Hai! pune osul, nu te holba la mine!

— Aşa-i, bine zici, don' căprar, mormăi un soldat, izbind cu târnăcopul într-un bolovan. Dar nici asta nu-i armată, don' căprar... S-ajungem noi gropari... de...

Oamenii se aşternură degrabă pe muncă, în vreme ce caporalul, mulţumit, răspunse iarăşi mai prietenos:

— Soldatul trebuie să facă de toate în război, că de-aceea-i războiul război... Ori aici, ori pe front, ori în spital, tot la război se socoteşte... De ce nu zici mai bine că am avut noroc cu întârzierea?... Ce ne făceam dacă soseau la patru, cum era ordinul? Ne lua naiba pe toţi... Ce-i drept, sunt militar vechi, dar n-am mai pomenit să spânzure oameni aşa, aproape pe întuneric...

Apoi tăcu brusc. Privirea lui se oprise asupra spânzurătorii, al cărei braţ parcă ameninţa pe oamenii din groapă. Şi în aceeaşi clipă ştreangul prinse a se legăna uşor... Caporalul simţi un fior rece şi întoarse repede capul. Atunci însă văzu crucile albe, în linii drepte, din cimitirul militar şi, buimăcit, făcu stânga împrejur, dând iarăşi cu ochii de morminte în cimitirul satului... Fu cuprins de o frică sugrumătoare, ca în faţa unor stafii. Se stăpâni totuşi în curând şi, scuipând cu scârbă, murmură:

— Ce viaţă mai e şi asta... Încotro te uiţi, numai moarte şi morminte şi morţi...

Un vânt tomnatic, umed şi trist, începu să bată dinspre satul ameţit de ceaţă, aducând pe aripi zvonuri de gemete înăbuşite. Din văzduhul cenuşiu picură atâta pustietate, că, simţindu-şi sufletul împovărat, caporalul încremeni cu faţa spre turnul bisericii, cu privirea pierdută, fără să bage de seamă că pe cărarea cimitirului se apropia un ofiţer. Îşi veni în fire de-abia când auzi paşii. Tresări şi, întorcându-se la gropari, le zise cu glasul încă răguşit de nelinişte:

— Daţi zor, băieţi, că vine un domn ofiţer... De-acuma trebuie să sosească şi convoiul... Of, barem de-am scăpa mai repede!... Degeaba, asta nu-i treabă de militar!

Ofiţerul se apropia şovăitor. Vântul îi flutura pulpanele mantalei, împingându-l parcă spre o ţintă nedorită. Era mijlociu ca statură şi avea puţină barbă, care-i dădea o înfăţişare de miliţian sedentar, deşi altfel nu părea mai mult de treizeci şi cinci de ani. De sub casca de fier lătăreaţă, faţa lui rotundă şi bălaie apărea chinuită, mai cu seamă din pricina ochilor cafenii, mari şi ieşiţi din orbite, care priveau înfiguraţi stâlpul spânzurătorii, fără a clipi, cu un nesaţiu bolnăvicios. Gura, cu buzele cărnoase, era strânsă într-un spasm dureros, tremurător. Mâinile îi atârnau ţepene, aproape uitate.

Caporalul îl primi cu un salut milităresc, bătându-şi zgomotos călcâiele bocancilor. Ofiţerul se opri la câţiva paşi, răspunse dând din cap uşor şi, mereu cu privirea la ştreang, întrebă:

— La ce oră e hotărâtă execuţia?

— La patru a fost, trăiţi, domnule căpitan, răspunse caporalul atât de tare, că ofiţerul întoarse repede ochii spre dânsul. Dar văd că e cinci şi încă n-au sosit...

— Da... da, murmură căpitanul coborând privirea asupra groparilor care săpau tăcuţi, cu capetele în pământ. Apoi întrebă iar, mai sigur: şi cine va fi spânzurat?

— Noi nu putem şti, domnule căpitan, zise caporalul cam încurcat. Se aude c-ar fi un domn ofiţer, dar nu putem şti bine...

— Şi pentru ce fel de vină? stărui ofiţerul, privindu-l cercetător, aproape mânios.

Caporalul se zăpăci de tot şi răspunse şovăind cu un zâmbet de milă amară:

— De, domnule căpitan... noi de unde să ştim? în război viaţa omului e ca floarea, se scutură te miri de ce... Păcatele-s multe de la Dumnezeu, şi oamenii nu iartă...

Căpitanul se uită lung la dânsul, mirat parcă de vorbele lui, şi nu mai întrebă nimic. Ridicând însă ochii şi văzând iar spânzurătoarea, se retrase câţiva paşi ca în faţa unui vrăjmaş ameninţător. În aceeaşi clipă, pe cărarea dinspre sat, răsună un glas aspru şi poruncitor:

— Caporal!... Gata, caporal?...

— Gata, domnule locotenent! strigă caporalul, întorcându-se, cu mâna la cozoroc.

Locotenentul, în ulancă strânsă pe corp şi cu guler de blană sură, venea foarte grăbit, aproape alergând, şi vorbind mereu:

— Gata tot, caporal? Convoiul a pornit adineaori şi în câteva minute va fi aici... Dar plutonierul unde-i? De ce n-a venit înainte?... Dacă eu, care n-am nici o însărcinare directă, m-am putut osteni...

Tăcu brusc văzând pe căpitanul străin şi necunoscut, care-l privea neliniştit. Locotenentul salută şi înaintă până la marginea gropii, izbucnind apoi foarte nervos şi cu vocea zgârietoare:

— Scăunelul, caporal! Unde-i?... Ce te uiţi ca un nerod?... Pe ce vrei tu să se urce condamnatul?... Ce oameni! Atâta nepăsare n-am mai văzut... Din pământ să-mi scoţi un scăunel, ai înţeles? Şi în două minute să fii înapoi!... Aide, mişcă, ce mai caşti gura?!

Caporalul porni fuga spre sat, în vreme ce locotenentul, aruncând o privire căpitanului, care stătea deoparte, urmă mai potolit:

— Cu astfel de oameni nu batem noi Europa... Unde nu-i conştiinţa datoriei...

Vorbind, trecu lângă stâlpul de brad, chiar sub ştreangul nemişcat. Examină groapa mormăind ceva, nemulţumit, şi pe urmă ridicând ochii apucă cu amândouă mâinile funia ce-i atârna deasupra capului, parcă ar fi vrut s-o încerce dacă-i destul de solidă. Întâlnind însă privirea speriată a căpitanului, dădu drumul ştreangului, ruşinat şi umilit. Mai stătu acolo câteva clipe, nehotărât, apoi deodată merse drept în faţa străinului, prezentându-se:

— Locotenent Apostol Bologa...

— Klapka, îl întrerupse căpitanul, cu mâna întinsă. Otto Klapka... Adineaori am sosit, şi tocmai de pe frontul italian... În gară am aflat că aveţi o execuţie şi, nici nu-mi dau bine seama cum, iată că am nimerit aici...

În glasul căpitanului tremura o sfială atât de neascunsă, că locotenentul, fără să vrea, se simţi cuprins iar de ruşinea de adineaori şi, încurcat, zise cu o

vioiciune silită:

— Vasăzică sunteţi mutat în divizia noastră?

— Da... la al cincizecilea de artilerie de câmp...

— A, chiar în regimentul nostru! strigă Bologa deodată, cu bucurie neprefăcută. Atunci bine-aţi venit!

Faţa căpitanului se însenină, parcă în sinceritatea locotenentului s-ar fi dezvăluit un om nou. Privirile lor se încrucişară într-o licărire de simpatie. O clipă. Apoi Klapka avu o cutremurare şi întrebă aproape înfricoşat:

— Pe cine spânzuraţi?

În ochii lui Apostol Bologa, albaştri şi adânciţi în cap, se aprinse o mândrie stranie. Răspunse cu o indignare abia stăpânită:

— Un sublocotenent ceh, Svoboda... mai mare ruşinea pentru corpul ofiţeresc... A fost prins tocmai când era să treacă la duşman, înarmat cu hărţi şi planuri. Ruşinos şi revoltător!... Nu-i aşa? adăugă după câteva clipe, fiindcă Klapka tăcea.

— Mda... da, poate, zise căpitanul, tresărind nesigur.

Răspunsul îndoielnic îndârji pe Bologa. Începu să vorbească atunci cu o volubilitate care se vedea că nu i-e firească, vrând parcă să convingă cu orice preţ:

— Am avut onoarea să fac parte din Curtea Marţială care l-a judecat şi, prin urmare... De altfel nici el n-a tăgăduit. Nici vorbă, faţă de dovezile definitive, ar fi fost zadarnică orice apărare... A fost de un cinism într-adevăr nemaipomenit. N-a deschis gura toată vremea şi n-a vrut să răspundă măcar la întrebările preşedintelui... Ne-a privit sfidător, pe rând, cu un fel de dispreţ falnic... Chiar sentinţa de moarte a primit-o zâmbitor şi cu nişte ochi... Fireşte, asemenea oameni nu se spăimântă nici de moartea infamantă... Când l-au prins, într-un unghi mort, o patrulă comandată de ofiţer, a vrut să se împuşte... Ce dovadă mai palpabilă decât încercarea de sinucidere? Curtea l-a condamnat la moarte în unanimitate, fără discuţie, atât a fost de vădită crima... Eu însumi, deşi sunt o fire excesiv de şovăitoare, de data aceasta am conştiinţa pe deplin împăcată, absolut pe deplin...

Klapka, buimăcit mai ales de asprimea glasului, murmură:

— O, Doamne... dovezile... când e vorba de o viaţă de om...

Pe buzele subţiri, cu colţuri supte ale locotenentului răsări un amestec de ironie şi de dispreţ:

— Uitaţi, domnule căpitan, că suntem în război şi pe front!... O viaţă de om nu e îngăduit să primejduiască viaţa patriei!... Dacă ne-am călăuzi după consideraţii sentimentale, ar trebui să capitulăm în faţa tuturor... Se vede însă că sunteţi ofiţer de rezervă, altfel n-aţi vorbi aşa despre o crimă...

— Da, adevărat, se grăbi Klapka cu teamă. Am fost avocat... În vreme de pace... Acum însă...

— Şi eu sunt ofiţer de rezervă, întrerupse locotenentul cu mândrie. Războiul m-a smuls din mijlocul cărţilor, de la Universitate, unde aproape pierdusem contactul cu viaţa reală. Dar m-am dezmeticit repede şi mi-am dat seama că numai războiul e adevăratul generator de energii!

Căpitanul zâmbi, ca şi când răspunsul i s-ar fi părut ridicol, şi zise cu glas blajin, colorat de o ironie blândă:

— Şi eu care credeam că războiul e un ucigător de energii!

Apostol Bologa roşi ca o fecioară şi nu îndrăzni să se uite în ochii căpitanului. Se simţea jignit până în măduva oaselor şi căuta în minte un răspuns aspru, care să pună capăt convorbirii. Atunci însă sosi gâfâind caporalul, cu scăunelul fără spetează.

— Un moment, domnule căpitan, rosti Bologa triumfător, întorcându-se spre caporalul asudat, parcă i-ar fi adus mântuirea. E prea înalt, nu vezi? strigă apoi mânios. Cum să se caţăre condamnatul pe asemenea... In sfârşit, ce-mi fac eu sânge rău, când nici nu e în atribuţiile mele execuţia?!... Să vedeţi voi ce va zice domnul general, să ţineţi minte!... Acuma ce mai stai? Aide, potriveşte cel puţin locul şi trage mai sus funia!... Ce oameni!

Ridică mâinile, revoltat, şi-i întoarse spatele. Se potoli însă brusc, zărind pe cărarea dinspre sat un grup de ofiţeri care se apropiau cu o gravitate solemnă. În frunte venea însuşi comandantul diviziei, mic, gras, cu picioarele scurte şi foarte roşu la obraz, bătându-şi nervos carâmbul cizmei cu o cravaşă, în vreme ce pretorul militar, un căpitan burtos, cu mustăţi sure, îi explica ceva gesticulând larg cu mâna dreaptă, în care ţinea o foaie de hârtie...

— Vine convoiul... Uite şi generalul! şopti Bologa, clipind repede către căpitanul care se dădea mai înapoi, ca dinaintea unei năluci neaşteptate.

Locotenentul alergă întru întâmpinarea generalului şi, salutând, raportă cu importanţă:

— Întâmplător am venit mai devreme, excelenţă, şi am constatat că lipsea scăunelul...

— Lipsea? repetă generalul cu o privire nemulţumită spre pretorul care se uita disperat la Bologa.

— Am luat însă imediat măsuri de îndreptare, se grăbi să adauge locotenentul, ca să scape pe pretorul uluit din încurcătură.

Totuşi pretorul simţi că generalul s-a supărat şi, murmurând o scuză, îşi iuţi paşii, ca să ajungă cel dintâi la locul execuţiei şi să se încredinţeze cum i s-au împlinit ordinele. Dintr-o aruncătură de ochi văzu tot, fără a se sinchisi de caporalul înţepenit într-o salutare înfricoşată. Vru să se întoarcă zâmbitor spre generalul care sosea, dar deodată îşi aduse aminte şi întrebă îngrijorat:

— Călăul unde-i, caporal?

— Noi nu ştim, domnule căpitan, răspunse caporalul. Noi am avut ordin să facem groapa şi...

— Cum nu ştiii, dobitocule? se răsti pretorul cuprins de spaimă şi răcnind aproape furios: Dar unde-i plutonierul? Ce-a făcut plutonierul?... Plutonier!... Închipuiţi-vă, excelenţă, n-avem călău! adăugă, în culmea zăpăcelii, către generalul care tocmai sosise aproape de groapă. Eu degeaba iau toate măsurile reglementare, căci oamenii nu-şi mai fac datoria!

Un plutonier, cu faţa cenuşie şi uscată, veni în fuga mare şi se opri tremurând lângă stâlpul spânzurătorii.

— Ce-ai făcut, ticălosule? Unde-i călăul? se repezi pretorul, scrâşnind dinţii. Am să te... am să...

— Treizeci de zile închisoare! interveni generalul, smulgându-şi mustaţa stângă şi ameninţând cu cravaşa. Acuma însă trebuie comandat un om numaidecât...

— Caporal, tu vei fi călăul! zise pretorul repede, mai uşurat.

— Domnule căpitan, vă rog cu supunere, iertaţi-mă... bolborosi caporalul, îngălbenind. Eu, domnule căpitan, vă rog cu supunere...

Pretorul nici nu-l auzi, ci se apropie de general ca să se mai plângă, drept explicaţie, de nedisciplina oamenilor. Generalul însă, cu o indignare stăpânită, îl întrerupe scurt, mormăind:

— Vom vorbi mai târziu... Acuma, la datorie!

Pe cărarea sură, în coborârea grăbită a înserării, grosul convoiului se legăna încet. Condamnatul, înfăşurat într-o mantie verzuie, cu gulerul ridicat, cu o pălărie civilă în capul plecat, păşea maşinal la braţul unui preot militar bătrân, înconjurat de patru soldaţi cu baioneta la armă. Urmau grupuri de ofiţeri şi soldaţi, de-a valma, aduşi de pe front înadins ca să vază execuţia, toţi cu căşti de război şi în uniforme murdare, cu miros greu de tranşee, resfiraţi în voie, încât coada ajungea până aproape de marginea satului.

Sub spânzurătoare, caporalul aştepta smirna, cu ochii tulburaţi, în vreme ce plutonierul îi şoptea şi-l învăţa cum şi ce are de făcut.

Vântul umed se înteţi, măturând pământul, împiedicându-se în mormintele cimitirelor, zgâlţâind pe oamenii care se apropiau...

Apoi preotul se opri la marginea gropii cu osânditul care, văzând lutul galben şi cleios, avu o zguduire scurtă.

— Dumnezeu e bun şi mare, îi bolborosi la ureche preotul, speriat, întinzându-i crucea la buze.

— Pe dincolo, părinte... vă rog! răsună iarăşi glasul pretorului, nervos şi răguşit. Trebuie ordine... Plutonier, ia seama! Nu-ţi ştii datoria?

Mersul convoiului se iuţi ca la comandă şi în câteva clipe se făcu o roată de oameni în jurul spânzurătorii. Toţi tăceau însă, parcă le-ar fi fost frică să nu tulbure somnul unui bolnav istovit de suferinţe. Doar zgomotul de paşi nerăbdători se amesteca în gemetele vântului stăruitor...

— Doctore, doctore, durează mult? şopti Apostol Bologa, agăţându-se de braţul medicului, care se zbătea să-şi deschidă trecere printre soldaţii îngrămădiţi.

— Ai să vezi... acuma nu-i vreme de... răspunse docrorul plictisit. Puţin loc, hei, ce Dumnezeu... Faceţi-mi loc, băieţi!

Bologa izbuti să se strecoare, pe urmele medicului, până la picioarele gropii, în faţa spânzurătorii. Gâtul îi era uscat şi amar, iar inima i se frământa într-o emoţie aproape dureroasă. Se simţea mulţumit că va vedea tot şi, ca să-şi potolească nerăbdarea, se uită împrejur, căutând cunoscuţi şi prieteni printre zecile de feţe tăbăcite de război şi schimonosite sub povara căştilor de oţel... Generalul stătea în dreapta, numai la vreo trei paşi, ursuz, nemişcat. Mai încolo însă locotenentul Gross trepida fără astâmpăr, urmărind cu atenţie disperată toate mişcările condamnatului, care-i fusese bun prieten. Văzând pe Gross, Bologa îşi aduse aminte de căpitanul străin de adineaori şi îl descoperi la spatele generalului, ţinându-se cu mâna de falcă, neclintit ca o mustrare.

"Ce om! se gândi Bologa cu necaz. Vine de la gară de-a dreptul aici şi tot el vrea să-mi dea lecţii de umanitarism, parcă eu aş fi o fiară sau..."

În clipa aceea o mână îi strânse braţul.

— A, Cervenko! murmură Bologa, întorcându-se. Tu aici?... Mă mir... Desigur

că n-ai venit de bunăvoie... Ştii că eu am făcut parte din Curtea Marţială?

Căpitanul Cervenko nu mai apucă să răspundă, căci în văzduh ţâşni brusc glasul pretorului, mult mai ascuţit şi mai tăios ca adineaori:

— Toată lumea trei paşi înapoi!... Loc!... Loc!...

Oamenii, spăimântaţi parcă de zgomotul care îndrăznea să străpungă trecerea, se îmbulziră şi se retraseră câţiva paşi. În locul gol din jurul gropii rămase numai generalul, pe când lângă stâlpul cioplit condamnatul privea drept înainte, mângâind blând digul care închidea orizontul. Bologa, cu inima strânsă, se uita drept în ochii lui mari, negri, fierbinţi...

Şi văzu deodată că omul de sub ştreang se întoarce spre pretorul înmărmurit şi-l auzi foarte desluşit, zicând:

— Vreau să mor mai repede...

Generalul încruntă din sprâncenele-i stufoase şi îmbinate, spunând pretorului:

— Vezi ce doreşte.

Dar condamnatul ridicase acuma ochii peste capetele oamenilor şi parcă nici nu mai auzi întrebarea pretorului care, aşteptând zadarnic un răstimp, izbucni speriat:

— Gata?... Atunci... da... atunci...

Şi, uitându-se jignit spre general, păşi pe movila de lut proaspăt de la marginea gropii, desfăşură hârtia ce i se boţise în mână şi citi sentinţa Curţii Marţiale a diviziei, care osândea la moarte prin ştreang pe sublocotenentul Svoboda, pentru trădare şi dezertare la duşman. Glasul îi suna gol şi prefăcut, de două ori se încurcă, drept care generalul îi aruncă două priviri scrutătoare, iar la sfârşit răguşi, parc-ar fi răcnit din răsputeri o zi întreagă.

Apostol Bologa se făcu roşu de luare-aminte şi privirea i se lipise pe faţa condamnatului. Îşi auzea bătăile inimii, ca nişte ciocane, şi casca îi strângea ţeasta ca şi când i-ar fi fost mult prea strâmtă şi îndesată cu sila. O mirare neînţeleasă îi clocotea în creieri, căci în vreme ce pretorul înşira crimele şi hârtia îi tremura între degete, obrajii sublocotenentului de sub ştreang se umplură de viaţă, iar în ochii lui rotunzi se aprinse o strălucire mândră, învăpăiată, care parcă pătrundea până în lumea cealaltă... Pe Bologa, la început, privirea aceasta îl înfricoşă şi îl întărâtă. Mai pe urmă însă simţi limpede că flacăra din ochii condamnatului i se prelinge în inimă ca o imputare dureroasă... Încercă să întoarne capul şi să se uite aiurea, dar ochii omului osândit parcă îl fascinaseră cu privirea lor dispreţuitoare de moarte şi înfrumuseţată de o dragoste uriaşă. În cele din urmă Bologa se aştepta ca gura condamnatului să se deschidă şi să scoată un strigăt îngrozitor de izbăvire, întocmai ca cei dintâi credincioşi care, în clipa morţii silnice, vedeau pe Hristos...

Pretorul îndoi repede hârtia şi, punând-o în buzunar, mormăi ceva obosit. Atunci plutonierul se apropie de condamnat şi-i şopti foarte umil:

— Mă rog... mantaua...

Svoboda, fără să-l privească, lepădă îndată mantaua şi rămase într-o haină civilă cu gulerul răsfrânt, care-i lăsa gol gâtul alb, subţire şi lung. Pe urmă scoase pălăria, îşi netezi părul pe frunte şi sărută lacom crucea din mâna preotului, închinându-se repede... Se uită împrejur o clipă, puţin uluit, ca şi când ar fi uitat ceva. Apoi, cu o licărire de bucurie, îşi aduse aminte şi se sui pe scăunelul de lângă stâlpul de brad. Cu privirea lucitoare, cu faţa albă şi luminată,

părea că vrea să vestească oamenilor o izbândă mare.

— Aide, băiete, nu-ţi fie frică, murmură plutonierul înfricoşat către caporalul scund, luându-i de spate şi împingându-l uşor spre condamnat.

Caporalul se apropie dârdâind, neştiind ce să facă. Se uită înapoi şi, la un semn al plutonierului, întinse braţele spre streang.

— Jos tunica! strigă atunci generalul, cu voce groasă. Militarul în uniformă nu poate fi călău!

Într-un minut caporalul întinse iarăşi mâinile spre funie, numai în cămaşă şi cu capul gol, ca un al doilea osândit. În răstimp însă Svoboda îşi potrivise singur laţul pe gât, parcă ar fi încercat un guler neobişnuit.

— Trage scaunul! şopti iarăşi plutonierul.

Caporalul smulse năuc scăunelul de sub picioarele condamnatului. Braţul spânzurătorii pârâi, şi trupul începu a se zvârcoli în căutarea unui sprijin. În ochi lucirea stranie, arzătoare, pâlpâia mai puternic, cu tremurări grăbite, din ce în ce mai albă... Bologa vedea bine cum bulbii ochilor se umflau şi se învineţeau, şi totuşi privirea îşi păstra strălucirea însufleţită, parcă nici moartea n-ar fi în stare s-o întunece sau s-o nimicească...

Plutonierul mai spuse ceva caporalului care, disperat, se repezi şi, cu amândouă mâinile, cuprinse picioarele spânzuratului, zguduite încă de spasmuri nătânge.

— Dă-i drumul! strigă pretorul speriat. La o parte!... Ce faci?

Doctorul, lângă Apostol Bologa, stătea cu ceasornicul în mână, numărând vremea. Perdelele negre ale amurgului se lăsau acuma tot mai grăbite. Vântul se oprise brusc, ca un alergător sosit în faţa unei prăpăstii. Apoi, prin pânza tăcerii ce se urzea, străpunse deodată un oftat prelung, ca o chemare...

Dar numai Bologa se întoarse şi văzu un soldat cu o urmă de rană în obraz, cu faţa scăldată în lacrimi, gemând de milă. Vru să-i facă semn să înceteze, dar atunci zări licăriri de lacrimi şi în ochii altor oameni din apropiere. Se zăpăci şi simţi că i s-a uscat cerul gurii.

"De ce geme soldatul?" se gândi dânsul ca să-şi domolească inima; dar în clipa când îi răsări întrebarea aceasta în creier, privirea lui întâlni iarăşi ochii spânzuratului, în care acuma strălucirea de adineaori, mândră şi încrezătoare, se zbuciuma gâtuită de întuneric.

Trecură astfel câteva minute. Corpul spânzuratului nu mai mişca de mult. Amurgul acoperea întreg pământul, ca un linţoliu negru...

— Ce facem, doctore? izbucni deodată generalul, ursuz. Nu vezi că s-a întunecat?

— Datoria, excelenţă, răspunse medicul liniştit, cu ochii la ceas.

— Ce datorie?... Constată! Asta-i datoria dumitale! zise generalul mai îndârjit.

Doctorul ridică din umeri, se apropie de stâlp şi pipăi pulsul spânzuratului, iar pe urmă murmură:

— A murit mai repede, parcă i-a fost silă de viaţă...

— Lasă comentariile! se înfurie generalul. Rezultatul!

— Excelenţă, condamnatul a expirat, raportă doctorul salutând.

— Atunci? Ei? zise generalul nerăbdător, întorcându-se către pretorul buimăcit.

— Excelenţă, sentinţa s-a executat, rosti pretorul grăbit, bătându-şi călcâiele

ca un recrut silitor.

Generalul venise înadins ca să ţină o cuvântare asupra dezertării la inamic şi mai ales asupra pedepselor ce vor lovi fără cruţare pe cei care s-ar abate de la datoriile ostăşeşti. Dar acuma se simţea obosit şi nu mai avea poftă de discursuri.

— Atunci să mergem! mormăi dânsul, pornind atât de brusc, că oamenii de-abia avură vreme să se dea la o parte spre a-i face loc să treacă.

Pretorul împărţi repede ordinele cuvenite plutonierului şi apoi alergă după general, să-i explice că vina incidentelor cade exclusiv în sarcina oamenilor nedisciplinaţi. Pe urmă toată lumea se urni şi câmpul se umplu de paşi. Numai Apostol Bologa rămase pironit pe loc, cu ochii mereu la spânzuratul căruia vântul îi zvârcolea aripile hainei.

— Bietul om! zise deodată căpitanul Cervenko, cu glas plâns, lângă Bologa.

— Cum? Ce zici? făcu Bologa tresărind şi adăugând îndată, ca să-şi ascundă emoţia: De ce bietul om? De ce adică...

Dar nu sfârşi, nici nu aşteptă răspunsul căpitanului. Plecă pe cărare, spre sat, după ceilalţi, ca şi când i-ar fi fost frică să nu-l prindă noaptea aici. La vreo treizeci de paşi ajunse din urmă pe Klapka.

— Ei, ţi-a plăcut, filozofiile? îi zise căpitanul cu o uşoară imputare în glas.

— Domnule căpitan, pedeapsa... crima... legea, bolborosi Apostol Bologa, speriat de întrebarea căpitanului.

— Da, da... şi totuşi... omul! murmură Klapka întunecat.

— Omul... omul... omul, făcu Bologa, cutremurându-se, împrejur întunericul se înăsprise, încât înţepa ochii.

Bologa întoarse capul. Pe câmp, cât pătrundea privirea, siluete negre se mişcau de ici-colo, parcă toţi oamenii s-ar fi prefăcut în stafii fără odihnă. Numai spânzurătoarea albea nepăsătoare, împrejmuită de crucile albe din cimitirul militar.

Bologa se cutremură iar. Un frig dureros îi cutremură inima. Şopti cu teamă:

— Ce întuneric, Doamne, ce întuneric s-a lăsat pe pământ...

Glasul lui şerpui ca un scâncet de bolnav şi se stinse în oftările vântului.

2

Întunericul sugruma satul foarte împrăştiat în care azi trăiau mai mulţi soldaţi duşmani decât civili. Casele negre străjuiau sperioase uliţa largă, neprunduită, răvăşită de gropi, desfundată de miile de căruţe ce treceau necontenit spre front, încărcate cu merinde pentru oameni, întorcându-se înapoi veşnic pline cu rămăşiţe de-ale luptelor... Ici-colo sclipea câte-un ochi de lumină galbenă, plăpândă, însemnând comandamente, spitale, cârciumi-popote... Prin băltoacele uliţii se împleticeau, înjurând şi blestemând, cei ce reveneau de la execuţie.

Apostol Bologa mergea tăcut alături de căpitanul străin. Vroi mereu să-şi grăbească paşii, să se despartă de omul acesta bănuitor, care parcă şi tăcând îi făcea mustrări. Dar în aceeaşi vreme aştepta să mai afle de la dânsul ceva nespus de important şi-i era atât de necaz că nu mai deschide gura, încât îi venea să ţipe... Şi întunericul umed, înecăcios îi strângea în cleşte inima, din ce în ce mai fără milă.

Apoi, în faţa unei case cu ferestrele luminate, se auzi glasul generalului, iar Klapka tresări şi zise:

— Eu mă opresc aici... să...

Bologa nu răspunse şi nici măcar nu salută, ci trecu înainte, mai repede, uşurat, bucuros că a scăpat şi înfricoşat să nu-l cheme înapoi, ca şi când căpitanul ar fi fost pricina apăsării ce-i încovoia sufletul. În curând coti într-o ulicioară strâmtă şi apoi intră în ograda căsuţei de nuiele, unde îşi avea locuinţa. Din fund, dintr-un şopron, auzi cântec jalnic. Se supără că ordonanţei îi arde de cântece tocmai acuma. Totuşi ascultă câteva clipe, gândindu-se: "E cântec de la noi..." Vru să strige pe Petre, dar, după ce deschise gura, îşi luă seama şi păşi brusc în tindă. Nu găsi uşa odăii şi se înfurie: "El cântă în loc să..." în odaie, pe o masă, ardea lampa cu flacăra gâtuită, cu sticla funinginită. Bologa îşi aşeză casca pe laviţă, pe urmă se trânti pe pat şi rămase întins, cu mâinile pe piept, cu ochii în tavanul cu grinzi negre şi crăpate. Se simţea frânt, ca după o muncă istovitoare.

"Până la masă am să mă odihnesc puţin, să-mi alung gândurile", îşi zise dânsul, căscând şi închizând ochii.

Dar îndată gândurile se năpustiră asupra lui din toate ascunzişurile creierului, ca nişte păsări hrăpăreţe, şi în urechi îi răsună cântecul ordonanţei atât de limpede, parcă ar fi cântat sub fereastră. Atunci, spăimântat, deschise iar ochii, îi trecu prin minte că ar trebui totuşi să cheme pe Petre, să-i spuie că mâine în zori de zi vor pleca înapoi pe front şi deci să nu uite ceva pe-aici... În acelaşi timp, însă, îşi dădu seama că i-e frică să rămâie singur cu gândurile-i proprii şi-şi răspunse: "Conştiinţa mea e împăcată"... Şi numaidecât, ca la poruncă, îi răsăriră în minte argumentele, cu zecile, îmbulzindu-se să-l încredinţeze că Svoboda a fost vinovat, a încercat să dezerteze şi să trădeze, şi că, prin urmare, el, care din întâmplare l-a judecat şi l-a osândit, n-are să-şi impute nimic, nimic... Totuşi, pe când asculta în suflet dovezile liniştitoare, în tavanul cu grinzi negre se iviră, întâi ca nişte sclipiri fără rost, apoi tot mai lămurit, ochii omului de sub şreang, cu privirea mândră, tulburătoare ca o chemare, în al cărei foc straniu valurile de argumente se topeau neputincioase.

"Nu mai încetează Petre... De ce nu încetează?" se gândi atunci, închizând iar pleoapele şi lăsându-se obosit, în voia soartei.

Singură doina soldatului îi mai tremura în creieri, lină şi blândă ca o mângâiere catifelată, trezindu-i din somn şiraguri de amintiri şi strămutându-i sufletul, pe aripi de vis, acasă, în târguşorul Parva de pe valea Someşului.

Acolo era casa lui părintească, bătrână, solidă, chiar peste drum de biserica nouă, strălucitoare. Din cerdacul cu stâlpi înfloriţi, printre crengile nucilor sădiţi în ziua naşterii lui, se vedea mormântul tatălui său, împodobit cu o cruce sură de piatră, pe care numele, săpat cu slove aurite, se deosebea din depărtare: Iosif Bologa.

Casa avea încăperi multe, cu mobile vechi, severe, amestecate, şi o curte mare, cu acareturi în fund, şi mai încolo, o grădină ce mergea până la Someşul cu ape gălăgioase. Aceasta a fost, împreună cu câteva "table" de pământ roditor, zestrea fiicei doctorului Hogea, primul medic de plasă în Parva, al cărui mormânt se află de asemenea în curtea bic-ericii, ca o amintire a unei vieţi de cinste şi sârguinţă, şi vrednic urmaş al fostului subprefect din vremea revoluţiei şi

domniei lui Avram Iancu. Cea mai mare bucurie a avut-o doctorul în ziua când bătrânul protopop Groza i-a cununat fata cu avocatul Iosif Bologa. Din bucuria aceea i s-a tras şi moartea, urmată la câteva luni după nunta unicei sale odrasle... Domnişoara Maria, de altfel, îşi binemeritase norocul. Fusese fată cuminte, aşezată, fără fumuri şi cu mare credinţă în Dumnezeu. Rămasă orfană de mamă, a crescut în internatul de fete din Sibiu. Acolo, în preajma examenului de clasa a şasea liceală, în familia directoarei, a făcut cunoştinţă cu Iosif Bologa, care, peste o săptămână şi fără a-i spune ei măcar o vorbă, a scris doctorului Hogea, la Parva, cerându-i mâna. Peste altă săptămână s-a pomenit cu tatăl ei, a aflat că "marele avocat" o iubeşte şi, în trei zile, au serbat logodna chiar în casa directoarei, dezolată că "Măriţi" barem n-a terminat clasa... A stat apoi logoditǎ cinci luni, până ce, după laborioase tratative cu socrul, Bologa s-a hotărât să-şi strămute în Parva cancelaria avocaţială, fără mulţi clienţi, din Sibiu. Astfel Maria a avut vreme să se obişnuiască cu gândul că se va mărita cu un om care, şi după logodnă, i-a rămas ca un străin. În loc de iubire, simţea pentru Bologa un respect speriat, mai ales din pricina avalanşelor de laude cu care o copleşea tatăl ei ori de câte ori venea vorba despre viitorul său ginere.

Nici nu a fost Iosif Bologa bărbatul care să înflorească visele romantice ale unei fete de şaptesprezece ani. În figura lui aspră, colţuroasă, cu ochi scufundaţi în orbite şi adumbriţi de sprâncene stufoase, cu mustăţi castanii, bogate şi cu o bărbie lată şi puţin învineţită de tăişurile briciurilor, părea că se simţea mai acasă ura decât dragostea. Deşi scump la vorbă şi veşnic serios, avea un glas pătrunzător de fierbinte, dovedind o inimă blândă şi un suflet încordat de viaţă lăuntrică. A fost feciorul cel mai mare al unui preot sărac din Ţara Moţilor, în a cărui familie rămăsese, ca un trofeu, amintirea strămoşului Grigore, fruntaş în răscoala lui Horia şi tras pe roată, la Alba-Iulia, după potolirea ţăranilor. În sufletul lui Iosif Bologa icoana străbunului erou şi martir a înteţit râvna de muncă şi a învăpăiat un ideal. Îndată după ce şi-a dobândit diploma de avocat, s-a aruncat cu toată patima în politică, izbutind să ajungă cel mai tânăr condamnat în procesul Memorandului şi să petreacă vreo doi ani într-o închisoare de stat.

Apostol s-a născut tocmai în zilele când tatăl său aştepta, la Cluj, condamnarea. Până să se întoarcă Bologa din temniţă, copilul a deschis ochii asupra lumii, îmbrăţişat de o dragoste maternă idolatră. Lipsită de iubire, tânăra d-nă Bologa şi-a găsit în copil o ţintă de viaţă. Sufletul ei plin de credinţă în Dumnezeu a avut chiar momente de îndoială: oare nu-şi iubeşte odrasla mai mult decât pe Atotputernicul? Ca să-şi împace conştiinţa, şi-a dat mare osteneală să sădească în inima micului Apostol adorarea Domnului. Astfel întâile amintiri ale copilului au fost stăpânite de un Dumnezeu bun, blând şi iertător care, în schimbul rugăciunilor de toate zilele, dăruieşte oamenilor bucurii pe pământ şi veşnică fericire în cer. În închipuirea lui săltăreaţă, înfăţişarea acestui Dumnezeu se confunda cu protopopul Groza, care venea deseori, întrebând totdeauna veşti de la "martirul nostru", şi căruia mama îi săruta mâna.

O schimbare adâncă, un fel de revoluţie a stârnit în viaţa lui Apostol sosirea tatălui său. Peronul gării era înţesat de oameni, domni şi ţărani din împrejurime. Copilul se agăţă disperat de fusta măicuţei, aşteptând parcă o minune îngrozitoare... Apoi trenul a sosit şi s-a oprit scârţâind foarte urât, şi dintr-un vagon s-a coborât Bologa, în haină neagră, cu capul gol şi o barbă mare castanie,

crescută în temniţă, s-a uitat puţin la lumea de pe peron şi pe urmă s-a repezit la micul Apostol, l-a ridicat şi, în vreme ce oamenii strigau "trăiască", l-a sărutat zgomotos pe amândoi obrăjorii. Cuprins de o spaimă dureroasă, copilaşul a început să plângă şi să se zvârcolească în braţele străinului care, ascultând acum discursul protopopului, încerca să-l ostoiască şi-l legăna uşor. În cele din urmă Bologa, fiindcă micuţul răcnea din ce în ce mai speriat, acoperind cuvântarea de binevenire, îl trecu enervat în seama doamnei Bologa, care se împurpurase de ruşine şi de emoţie. În braţele ei Apostol se mulcomi, privind însă mereu înfricoşat spre domnul cu barba castanie.

De altfel, în aceeaşi seară Bologa avu o convorbire solemnă cu nevastă-sa în privinţa educaţiei copilului. Îi dezvoltă în fraze pompoase nişte principii, pomeni numele câtorva educatori celebri, sfătuind-o chiar să citească pe îndelete operele lor, pe care le citise şi dânsul în închisoare tocmai în vederea lui Apostol, şi mai ales îi ceru energie, concentrare şi hotărâre.

— Copilul trebuie să înţeleagă de la început că viaţa omului numai atunci e preţioasă când urmăreşte un ideal! sfârşi Bologa patetic. Datoria noastră părintească de-abia acum începe! Trebuie să ne dăm toate silinţele ca să facem din odorul nostru un om şi un caracter!

Doamna Bologa plânse şi-şi frânse mâinile. Din discursul soţului ei înţelegea că i se cere să-şi astâmpere dragostea de mamă, mângâierile şi răsfăţările. Totuşi, se supuse fără murmur. Bologa, sărbătorit de o lume întreagă, martir, cu aureola temniţei şi cu barba impunătoare, i se părea un stăpân nespus de înţelept, căruia i se cuvine numai ascultare şi supunere. Se resemnă deci să-şi iubească puişorul în taină şi să-şi ferească mângâierile de ochii lui Bologa. În schimb, îşi înteţi îngrijirile religioase, întreţinând mereu vie credinţa în sufletul lui Apostol. În privinţa aceasta avea toată libertatea din partea soţului care, deşi nu era credincios, îngăduia religia în educaţie ca un mijloc pentru dezvoltarea fanteziei.

Apostol, potolit şi timid, fără tovarăşi de jocuri, simţi adânc atmosfera gravă pe care o impuse tatăl său în casă. Ii rămase întipărită în inimă spaima primei întâlniri cu el şi-l privea mereu ca pe un străin venit anume să-l terorizeze. Ceasuri de bucurie petrecea numai cu mama, când erau singuri acasă, şi uneori cu protopopul Groza care, fiind văduv, se înviora în tovărăşia copilului blând şi inteligent. Peste toate gândurile şi închipuirile micuţului însă plutea veşnic o iubire foarte nelămurită, în care stăpânea Dumnezeu...

Când împlini vârsta de şase ani, alt eveniment straniu îi zgudui sufletul... Doamna Bologa, gândindu-se că copilul trebuie să înceapă şcoala, se sfătui îndelung cu protopopul Groza cum să-i înlesnească sarcina şi căzură de acord că e nevoie de implorarea Atotputernicului. Prin urmare, hotărâră să pună pe Apostol să zică "Tatăl nostru", într-o duminică, în cadrul sfintei liturghii. Făcură pregătirile în mare taină, ca să nu prindă Bologa de veste şi să le zădărnicească planul... În sfârşit, în ziua stabilită soţii Bologa luară loc în strana dreaptă, ca de obicei, iar Apostol, în faţa lor, în hăinuţe noi, mai palid şi cu ochii aprinşi de emoţie. Doamna Bologa lăcrima şi tremura, închinându-se înfrigurată şi frământând neîncetat cărticica de rugăciuni... Apoi venind momentul rugăciunii, se plecă speriată peste strană şi-i şopti: "Acuma, puişorule..." Cu fruntea sus, cu mers apăsat, Apostol trecu în faţa uşii împărăteşti, căzu în genunchi, împreună

mâinile... Peste o clipă glasul lui subţire ca un fir de mătase albă fâlfâia în tăcerea înecată de respiraţii, se ridica spre tavanul înstelat, se coborî printre sutele de oameni... Ochii lui văzură la început, în altar, pe protopopul Groza zâmbindu-i cu blândeţe şi încurajându-l; pe urmă însă rămase numai crucea aurită, sus, parc-ar fi plutit în văzduh... Apoi, tocmai în clipa când se închina, la încheierea rugăciunii, se deschise deodată cerul şi, într-o depărtare nesfârşită şi totuşi atât de aproape ca şi cum ar fi fost chiar în sufletul lui, apăru o perdea de nouraşi albi, în mijlocul cărora strălucea faţa lui Dumnezeu ca o lumină de aur, orbitoare, înfricoşătoare şi în acelaşi timp mângâietoare ca o sărutare de mamă... Din strălucirea dumnezeiască însă se limpezea o privire vie, infinit de blândă şi de măreaţă, care parcă pătrundea în toate adâncurile şi ascunzişurile... Arătarea aceasta a durat numai o clipă şi a fost atât de nemărginit de dulce, că inima lui Apostol şi-a oprit bătăile, iar ochii i s-au umplut de o lucire stranie, bolnavă. Totuşi, sufletul îi era atât de plin de fericire, că ar fi fost bucuros să moară atunci acolo, privind minunea dumnezeiască... Când se întoarse la loc, păru schimbat la faţă. Pe obrajii albi, ochii albaştri erau ca două izvoare de lumină.

— Măicuţă, am văzut pe Dumnezeu! murmură copilul cu însufleţire, în vreme ce doamna Bologa încerca să-şi şteargă lacrimile cu batista udă de plâns.

Vedenia lui Apostol dădu prilej la oarecare controverse în casa Bologa. Protopopul şi d-na Bologa credeau cu tărie că bunul Dumnezeu, printr-o graţie deosebită, a arătat astfel calea pe care trebuie să meargă băiatul în viaţă; avocatul, dimpotrivă, căuta să le documenteze că toată "minunea" e numai rezultatul exaltării religioase a copilului... În cele din urmă, neizbutind a-i convinge, Bologa se supără, le impută că vor să-i îmbolnăvească feciorul, umplându-i mintea fragedă cu fantasmagorii popeşti şi, fiindcă el, ca tată, e răspunzător de sănătatea sufletească a lui Apostol, interzise pe viitor asemenea exhibiţii odată pentru totdeauna.

Clasele primare le făcu acasă, având pe doamna Bologa ca instructoare. Bologa îi controla pe amândoi în fiecare sâmbătă, cu o severitate din ce în ce mai straşnică, parcă ar fi avut în faţa lui nişte complici întru a-l trage pe sfoară. Deşi Apostol era silitor, tatăl hotărî să-l trimită, pentru cursurile secundare, la liceul din Năsăud, spunând că copilul trebuie să ia contact cu oamenii şi cu lumea. În realitate Bologa, nemulţumit de educaţia ultrareligioasă ce o primea copilul acasă, în ciuda prescripţiunilor lui, voia să curme răul cât mai era vreme.

Îl dădură în pensiune la profesorul de matematică, prieten bun cu Bologa, ca să fie bine îngrijit şi supravegheat, ca acasă. Când plecară părinţii şi rămase singur, Apostol fu cuprins de o spaimă dureroasă. Se simţi părăsit, izgonit, străin şi neputincios. Şi nici măcar nu putea plânge, de teamă să nu-l ia în râs copiii gazdei. În clipa însă când îi era sufletul mai stors de nădejde, a văzut în peretele odăiţei o icoană cu Isus Hristos răstignit pe cruce. Şi atunci toată întristarea i-a dispărut ca prin farmec. Nu mai era singur. Dumnezeu îi alina inima...

Parva fiind aproape de Năsăud, doamna Bologa venea în fiecare lună să-l vadă, să-l mângâie... Dar Apostol părea acuma vesel şi mulţumit. Cartea îl pasiona. La sfârşitul anului şcolar, mergând acasă în vacanţă, prezentă cu bucurie tatălui său un certificat strălucit.

— Te felicit! îi zise Bologa, după ce citi cu luare-aminte, strângându-i mâna ca

unui prieten.

Strângerea aceasta de mână îi făcu o impresie curioasă. Pentru întâia oară simţea că tatăl său îl iubeşte. Până atunci i se păruse că dragostea trebuie să fie neapărat cu lacrimi şi râzgăieri. Acuma înţelese că există şi iubiri reţinute, bărbăteşti. De altfel, chiar şi el devenise mai discret în dezvăluirea sentimentelor. Îi plăcea să fie privit ca om serios. Prietenii lui cei mai buni, Alexandru Pălăgieşu şi Constantin Boteanu, erau cu trei-patru ani mai mari ca dânsul.

Când termină clasa a patra şi aduse iar certificatul, Bologa crezu nimerit să-i spună câteva cuvinte grave, de faţă cu doamna Bologa, în picioare. După o introducere cu citaţii latineşti, îi evocă amintirea străbunului tras pe roată la Alba-Iulia şi apoi urmă cu glas falnic:

— De azi încolo, fiul meu, eşti bărbat. Dacă ar fi nevoie, eşti pregătit să-ţi poţi câştiga singur o pâine. Intrând în cursul superior, orizontul are să ţi se lărgească. Vei pricepe multe lucruri nevăzute, căci viaţa şi lumea sunt pline de taine grele. Să năzuieşti mereu a dobândi stima oamenilor, şi mai ales pe a ta însuţi. De aceea sufletul tău să fie totdeauna la fel cu gândul, gândul cu vorba şi vorba cu fapta, căci numai astfel vei obţine un echilibru statornic între lumea ta şi lumea din afară! Ca bărbat, să-ţi faci datoria şi să nu uiţi niciodată că eşti român!...

În clasa a cincea, spre Crăciun, într-o oră de matematică, Apostol fu chemat puţin afară. În coridor aştepta vizitiul lor, cu căciula şi cu biciul în mână.

— Ei, ce-i, ce s-a întâmplat? întrebă Apostol tulburat.

— Bine, domnişorule, tot bine, dar azi-noapte a murit domnul avocat, de inimă, şi m-a trimis doamna să te aduc şi pe d-ta la înmormântare...

Până în Parva, Apostol a plâns în neştire... Înmormântarea a fost impozantă. Mii de oameni au petrecut coşciugul la groapă, şi multe cuvântări jalnice. Pe urmă, câteva zile, Apostol a stat acasă. Nu mai plângea, dar şedea ceasuri întregi încremenit în faţa unei fotografii care reprezenta pe tatăl său într-o poză dârză, ameninţătoare. (Era făcută la Cluj, pe când se întorcea din temniţă.) înainte îi fusese frică de fotografia aceasta. Acuma îl rodeau remuşcări. Simţea împrejur întrebări fâlfâind cu aripi negre şi nu îndrăznea să le privească. Îşi zicea mereu că n-a ştiut să-l preţuiască, îşi amintea îndrumările lui severe şi-i era teamă necontenit să nu se dărâme ceva, undeva, şi nu-şi dădea seama ce şi unde... Doamna Bologa, îngrijorată de jalea lui, îi zise, a treia zi, foarte blând şi duios:

— Lasă, dragul mamei... Ce să facem? Aşa a vrut Dumnezeu...

— De ce? întrebă deodată Apostol, privind-o cu nişte ochi goi.

Mama îi răspunse ceva, dar el nu mai înţelese vorbele ei, căci în clipa când a rostit întrebarea, a simţit cum i se dărâmă în suflet, cu zgomot îngrozitor, o clădire veche, cu temelii ca rădăcinile stejarului.

"Am pierdut pe Dumnezeu", îi fulgeră prin minte, închizând ochii cu frică, parcă astfel ar fi vrut să împiedice ruina. Avea impresia foarte clară că se prăbuşeşte într-o prăpastie fără fund şi nu se poate opri, nu se poate agăţa de nimic. Aceasta însă a ţinut numai un moment, sau poate nici atâta, iar pe urmă a rămas cu o groază crâncenă în inimă, ca şi când s-ar fi trezit, în miez de noapte, singur, într-un cimitir imens, fără să ştie încotro să apuce...

Se întoarse la Năsăud buimăcit, cu sufletul zdrenţuit de îndoieli şi sigur că şi-

a pierdut rostul în lume. Un răstimp a mai încercat să-şi reclădească din dărâmături o casă nouă. Observa însă că de sub fiecare piatră izbucnea câte-o întrebare dureroasă şi fără răspuns... Străduniile acestea zadarnice, cu chinurile lor neostoite, îl obosiră repede. Dar apoi peste ele se înălţă, ca un steag biruitor, dorinţa de-a cunoaşte, de-a găsi răspunsuri precise la toate întrebările tulburătoare... Ca "abiturient" a petrecut vacanţa în consfătuiri cu mamă-sa şi cu protopopul Groza care, amintindu-şi arătarea cerească de odinioară, doreau să-l îndrepte spre cariera preoţească. Apostol însă nici nu voia să audă de teologie. Acuma era aproape de douăzeci de ani, înăltuţ, foarte zvelt, cu o frunte albă foarte frământată, cu părul castaniu lung şi dat pe spate, având ceva din înfăţişarea tinerilor de la începutul secolului trecut, gata să moară pentru un dor. Pe cât inima îi clocotea de o poftă de viaţă năprasnică, pe atât mintea lui se zbuciuma cu întrebări tainice, suferind fiziceşte de câte ori, în căutarea explicaţiei, se izbea de zidurile începutului şi sfârşitului între care e mărginită cunoştinţa omenească. Se făcuse gânditor, chiar visător, cu apucături romantice, cu hotărâri încăpăţânate. Doamna Bologa spunea, cu o uşoară umbră de părere de rău, că seamănă la caracter cu răposatul, ceea ce pe Apostol îl măgulea, căci, cu cât creştea, cu atât admira mai mult înţelepciunea tatălui său, silindu-se din răsputeri barem să-l egaleze... Când îşi dădu seama că rezistenţa fără argumente nu va convinge pe maică-sa şi mai ales pe Groza, le declară ritos că el de mult nu mai crede în Dumnezeu şi prin urmare nu-şi poate alege o carieră bazată pe înşelăciune. Protopopul se indignă şi plecă fără să-i dea mâna, iar doamna Bologa plânse o săptămână întreagă, rugându-se Atotputernicului să-i întoarcă băiatul pe calea cea bună.

Apostol se hotărâse de mult să urmeze filozofia. Auzind aceasta, indignarea protopopului se înteţi şi, ca să frângă cerbicia fiului rătăcit, povăţui pe doamna Bologa să-i refuze mijloacele băneşti. Abiturientul se posomorî. Câteva zile de-a rândul avu lungi consfătuiri cu singurul său prieten din Parva, cu Alexandru Pălăgieşu, care făcuse cursul de notar şi acuma era practicant, în aşteptare să iasă la pensie notarul bătrân şi să-i ia locul. Drept urmare a consfătuirilor, Apostol se repezi până la Năsăud, se mai sfătui şi cu fosta lui gazdă, şi cu directorul liceului, iar rezultatul fu o petiţie către Ministerul Instrucţiei, în care solicita o bursă de la stat. Peste vreo trei săptămâni veni şi răspunsul: i s-a acordat un loc într-un "colegiu studenţesc" la Budapesta, ceea ce înseamnă pensiune completă şi chiar câteva coroane pe lună, de buzunar.

La Universitate a întâmpinat greutăţi aşteptate şi neaşteptate. Le-a biruit cu o însufleţire aprigă. A învăţat ungureşte şi nemţeşte în câteva luni, încât primul examen i-a adus felicitări şi o invitaţie la masă din partea profesorului de filozofie, bătrân, sărac şi nobil. Între profesor şi elev s-au statornicit nişte legături ca între un duhovnic şi un drept-credincios. Cunoscător al sufletului omenesc, profesorul a înţeles repede neastâmpărul lui Apostol şi l-a îndrăgit. I se părea că tânărul acesta, ros până în temelii de îndoieli, e reprezentantul tipic al unei generaţii care, pierzând credinţa în Dumnezeu, se înverşunează a găsi ceva în afară de sufletul omului, un Dumnezeu ştiinţific, lipsit de taine şi de necunoscut, un adevăr absolut, în dosul căruia să nu mai fie nimic, în care să se cuprindă şi să se lămurească chiar şi neantul... Seninătatea şi simpatia profesorului au potolit încetul cu încetul avântul studentului. Chiar în prima

vacanţă universitară Apostol a venit acasă cu o "concepţie de viaţă" pe care toată vara a explicat-o lui Alexandru Pălăgieşu, devenit notar în Parva.

— Omul singur nu e cu nimic mai mult decât un vierme, spunea studentul cu o încredere parc-ar fi descoperit piatra filozofală. O licărire de conştiinţă trecătoare... Numai colectivitatea organizată devine o forţă constructivă, dragă prietene! Singularizat, omul se pierde, pe când într-o colectivitate orice sforţare îşi găseşte locul ei şi toate împreună contribuie la înălţarea fiecărui individ, precum activitatea comună a tuturor colectivităţilor apropie omenirea de Dumnezeu... Azi, din pricina lipsei de organizare, nouăzeci la sută cel puţin din munca creierului omenesc se risipeşte, închipuieşte-ţi ce-ar fi când s-ar uni, printr-o organizaţie perfectă, sforţările mintale ale tuturor oamenilor spre aceeaşi ţintă!... Câţi oameni trăiesc azi pe pământ? Două miliarde, să zicem... Ei bine, ar mai exista oare necunoscutul dacă două miliarde de kilograme de materie cenuşie, într-un avânt comun, ar porni la asaltul porţilor închise?

— Adică, mai pe româneşte, să facem ceea ce facem cu toţii, zise notarul. Să ne facem datoria către stat, nu-i aşa?... Apoi asta spun şi legile noastre...

— Nu, nu legile... Conştiinţa să-ţi dicteze datoria, nu legile... Mare deosebire! se înflăcără Apostol, reîncepând furtunos explicaţiile.

Doi ani de zile, în Budapesta, şi-a pus la încercare "concepţia de viaţă" în toate împrejurările, şi după fiece încercare i se părea mai bună, mai mulţumitoare. Viaţa în capitală însă îi era nesuferită. Zgomotul străzilor, egoismul oamenilor, mecanizarea vieţii îl supărau. Râvnea civilizarea sufletului şi aceasta i se părea că nu se poate dobândi în marile aglomeraţii de oameni. În mijlocul naturii se simţea liber şi mai aproape de inima lumii. De câte ori avea vreme, fugea de oraş. Dealurile din jurul Budei le cunoştea întocmai ca împrejurimile Parvei... Numai când venea acasă observa că şi-a potrivit viaţa pe un calapod care aici nu era deloc preţuit. În Parva i se clătina concepţia şi avea nevoie de sforţări ca să nu i se sfărâme. Statul, aici, era privit ca un vrăjmaş... Tocmai în vacanţa a treia a găsit argumentul mulţumitor, într-o discuţie cu avocatul Domşa, care, după moartea bătrânului Bologa, a făcut avere în Parva.

— Eu nu afirm că statul nostru e bun! a strigat Apostol cu o inspiraţie subită. Nu afirm deloc... Dar câtă vreme există, trebuie să ne facem datoria... Daţi-mi un stat mai bun, şi mă închin. Altfel însă vom cădea în anarhie, domnule Domşa! în viaţă trebuie să contăm pe realităţi, nu pe dorinţi!

Avocatul Domşa îl iubea şi-i prevedea un viitor strălucit, de altfel împreună cu toţi domnii din Parva şi chiar cei din Năsăud. Se spunea că Apostol e răsfăţatul facultăţii şi că are să ajungă negreşit profesor la Universitate. De aceea Domşa îi făcea puţină curte, în speranţa că îi va atrage atenţia asupra domnişoarei Marta, o fetiţă de vreo şaptesprezece ani, drăgălaşă şi isteaţă cum nu s-a mai pomenit pe valea Someşului, şi care, pe deasupra, avea o zestre boierească, fiind singura odraslă a însuşi domnului Domşa.

Într-o bună zi, dorind să continue discuţia, Apostol făcu o vizită avocatului. Nu-l găsi acasă, dar îl primi domnişoara Marta. Stătu o jumătate de oră, vorbind cu domnişoara numai despre nimicuri şi crezând mereu ca va sosi Domşa. A doua zi reveni şi iar şezu o jumătate de oră cu Marta. Apoi o săptămână întreagă, în fiecare zi, mereu la aceeaşi oră şi din ce în ce mai bucuros că nu era acasă avocatul. Şi, peste altă săptămână, spuse radios doamnei Bologa:

— Mamă, ştii că am să mă logodesc cu fata lui Domşa?

Doamna Bologa încremeni. Marta i se părea prea cochetă şi uşuratică. O fată crescută în voia soartei — doamna Domşa murise de vreo patru ani — nu poate fi o soţie potrivită pentru Apostol. Încercă să se împotrivească. Chemă iarăşi într-ajutor pe protopopul Groza. Toate în zadar. Logodna se făcu, fără ceremonie, în familie, stabilindu-se însă că nunta vor serba-o când va termina Apostol studiile, peste un an sau doi.

Curând, după logodnă, sosi în Parva un locotenent de vânători imperiali, foarte ţanţoş şi încrezut, feciorul judecătorului ungur. Apostol îl privi cu dispreţ, zicând că e gol şi sec, pe când Marta îl găsi interesant şi drăguţ... Duminica următoare avu loc "balul filantropic". Deşi Apostol nu era dansator, în seara aceea a dansat cu furie, ca nu cumva să rămâie mai prejos de "cellalt". Locotenentul însă a jucat puţin şi numai cu vreo trei fete, între care şi cu Marta. Şi atunci, pe faţa ei, Apostol a văzut o mândrie şi o bucurie rău ascunsă...

În trei zile sufletul logodnicului s-a umplut de otravă. Se simţea nenorocit şi-l băteau gânduri de moarte. Se compara cu locotenentul în inima Martei şi era sigur ca Marta alege uniforma strălucitoare, pintenii... Şi el care, ca fiu de văduvă, nici n-a făcut armata! Intr-un moment de disperare socoti că ar fi bine să renunţe la favoarea legii militare, să se întoarcă peste un an în haină de ofiţer şi să-i arate Martei că poate fi şi el ca "cellalt"... În orice caz, nu va lăsa nici în ruptul capului să fie izgonit din iubirea Martei. Tocmai fiindcă e aşa, el o iubeşte mai mult. Are să lupte şi s-o cucerească definitiv. Dacă ea nu e în stare să se ridice până la el, se va coborî el la ea. Marta însă trebuie să-l iubească numai pe el!

Atunci începură să umble zvonuri de război şi într-o bună zi locotenentul chiar trebui să-şi curme concediul şi să plece în mare grabă la regiment. Apostol se duse a doua zi la Marta, triumfător. Când veni însă vorba de locotenent, Marta zise cu ochi melancolici:

— Simpatic om!... Acuma va fi erou!

Apostol îngălbeni. Se hotărî să strice logodna, să recunoască fără înconjur că mamă-sa a avut dreptate şi să-şi vază de cărţile lui... Dar asta ar însemna o laşitate. Dacă în prima ciocnire cu viaţa se dă bătut, atunci ce va fi viitorul?

Apoi, peste frământările lui, izbucni războiul... Şi concepţia de viaţă, clădită şi cârpită în trei ani de chibzuiri, se zdruncină din temelii. Războiul nu intrase în socotelile lui. Şi totuşi acuma trebuia o hotărâre... Se sfătui cu Pălăgieşu, fără rezultat. Pălăgieşu declară categoric că "toţi trebuie să ne facem datoria către patrie". Părerea aceasta însă era a unui reprezentant al statului, deci impusă, şi nu izvorâtă dintr-o convingere liberă... Apostol, în sufletul său, credea că cel mai bun lucru ar fi să ignoreze războiul, ca ceva anormal. Da, dar dacă mâine va fi chemat şi el în armată?

— Vezi, dragul mamei, îi zise doamna Bologa, îngrijorată, dacă ne ascultai pe noi şi te duceai la teologie, azi ai fi preot şi nici capul nu te-ar durea de războiul lor... Pe când acuma, Dumnezeu ştie...

Mai mult ca să se ispitească pe sine însuşi, Apostol răspunse:

— Zilele acestea am să plec şi eu la datorie...

Doamna Bologa, speriată şi revoltată, întrebă:

— Să-ţi primejduieşti tu viaţa? Pentru cine şi pentru ce?

— Pentru patrie, murmură studentul cu un zâmbet nehotărât.

— Noi n-avem patrie! strigă atunci mama, indignată. Asta nu-i patrie... Mai bine s-o calce în picioare caii muscalilor!

Trimise îndată după protopopul Groza şi împreună căutară să-i scoată din minte gândurile nesocotite. Nehotărârea lui Apostol se zvârcolea. Ieşi pe stradă buimăcit şi nimeri tocmai la Domşa acasă.

— Cum, tu? Speranţa noastră? Să te baţi tu pentru ungurii care ne bat pe noi? Dar când ai o patrie ca a noastră nu eşti deloc obligat să te îmbulzeşti la datorie, ba chiar dimpotrivă!

— Şi totuşi ideea? zise Apostol fără convingere.

— Ce idee?... Când e viaţa omului în joc, dai dracului toate ideile... Noi trebuie să aşteptăm, Apostole! Lozinca noastră să fie: rezerva...

— Rezerva înseamnă pasivitate şi pasivitatea e mai rea ca moartea...

— Pasivitatea păstrează intacte speranţele, pe când activitatea acum e egală cu nimicirea.

Apostol tăcu. În sufletul lui se închegase convingerea că nu trebuie să plece. Dar nu apucă să spună nimic lui Domşa, căci se pomeniră cu Marta, care tocmai se întorcea de la o prietenă. Avocatul, ca de obicei, îi lăsă singuri...

— Toată lumea pleacă la război, zise Marta.

În privirea ei, în glasul ei, Apostol simţi o tremurare ciudată. Marta se gândea la "cellalt". Un ceas stătură de vorbă, şi toată vremea Apostol văzu că logodnica lui e ca o străină, înţelegând însă că, printr-un singur gest, i-ar putea dobândi sufletul întreg... Un ceas şovăi, apoi la plecare se uită adânc în ochii ei şi zise cu hotărâre:

— Poimâine voi pleca la război!

Marta avu un zâmbet de necredinţă, dar numai o clipă. În clipa următoare obrajii ei se îmbujorară, privirea i se înflăcără, plină de mândrie, şi apoi, cu o mişcare pătimaşă, se repezi la Apostol şi-l sărută pe buze... Şi Apostol, în sărutarea aceasta, îşi sorbi izbânda.

A teia zi a plecat la Cluj şi s-a prezentat la cercul de recrutare, unde un colonel deşirat l-a felicitat călduros. Când s-a îmbrăcat în uniformă şi s-a uitat în oglindă, nici nu s-a mai recunoscut, atâta de marţial i se părea că s-a făcut. De altfel, în oraş clocotea un entuziasm contagios. Pe trotuare, în cafenele, la Universitate, pretutindeni oamenii erau veseli, parcă războiul i-ar fi scăpat dintr-o primejdie grozavă sau le-ar fi făgăduit o fericire cerească. În atmosfera aceasta, ultimele rămăşiţe de şovăire se topiră ca nişte stropi de ceară. Se simţea mândru şi fericit în uniforma cochetă de artilerie şi saluta ţeapăn pe toţi militarii ce-i întâlnea, adânc convins că şi astfel îşi împlineşte datoria către ţară.

Două luni a urmat şcoala de artilerie, apoi a fost trimis pe front. Pe urmă l-au numit ofiţer, a fost rănit o dată uşor şi a doua oară greu, încât a stat două luni în spital şi o lună în concediu acasă, a fost decorat de trei ori, înaintat locotenent... toate în vreme de doi ani. Războiul a luat locul de frunte în concepţia lui de viaţă, din care odinioară vruse să-l elimine. Acuma îşi zicea că războiul e adevăratul izvor de viaţă şi cel mai eficace element de selecţiune. Numai în faţa morţii pricepe omul preţul vieţii şi numai primejdia îi oţeleşte sufletul... Pe urmă a fost la Curtea Marţială care a judecat pe Svoboda... Pe urmă au venit spânzurătoarea şi ochii condamnatului... şi doina ordonanţei, sub fereastră, care nu mai

încetează deloc, ca o mustrare...

3

— Don' locotenent, e târziu, vremea cinei...

Apostol Bologa deschise ochii, zăpăcit. Lângă pat, ordonanţa mormăia blând aceleaşi cuvinte, ca o babă cu farmece.

— Ce-i, Petre? Am dormit? întrebă locotenentul, sărind în picioare şi uitându-se repede la ceasul-brăţară. Ei, poftim! Am întârziat de la masă... Şi numai tu eşti de vină, că nu ştiu pe unde tot umbli, în loc să-mi fii de ajutor...

Dojenind de Petre, îşi dădea bine seama că vrea să-şi impute amintirile care l-au cuprins în mrejele lor şi de care îi era teamă ca de nişte remuşcări neiertătoare. Grăbit să plece, nu-şi găsi casca şi mormăi:

— Fă lampa mai mare, că parcă suntem într-o criptă...

De lângă lampă, ordonanţa ridică o scrisoare şi i-o întinse:

— A venit de la amiază, dar cu vălmăşagurile astea...

Apostol luă scrisoarea, se uită la adresă şi rămase câteva clipe cu ochii la Petre, ca şi cum n-ar fi îndrăznit s-o citească.

"Iată, mi-e frică şi de slova mamei, se gândi cu amărăciune. Atâta m-a făcut de laş execuţia unui trădător!"

Apoi se aşeză mânios pe laviţă, trase lampa mai aproape, rupse plicul şi citi pe nerăsuflate:

"Dragul mamei mult dorit. Tare-mi tremură inima de grija ta, că de o săptămână n-am primit nici o ştire şi pe aici geme pământul de oaste şi cătane, de trăim mereu cu frica în sân. Totuşi sunt puţin mai liniştită de când am auzit că, pe unde eşti tu, s-au potolit bătăliile. O, dare-ar Dumnezeu să se sfârşească odată, că de atâta război ni s-a acrit sufletul şi ne-au secat lacrimile.

Tot aşteptăm să ne pomenim cu tine pe acasă, măcar pe câteva zile, că alţi ofiţeri capătă concedii des. Şi noi avem în gazdă un maior, tare de treabă, polonez. Bietul om toată ziulica oftează de dorul familiei, că-i însurat şi are şase copii... Ştii, dragul mamei, că pe protopopul Groza l-au luat şi l-au dus în internare prin Ţara Ungurească, fiindcă Pălăgieşu l-a pârât că-i periculos pentru liniştea comunei. O, Doamne, mare-i răbdarea şi îndurarea ta! Ba Pălăgieşu se mai laudă, chiar şi faţă de mine, că, de ar fi vrut el, ar fi putut face să-l şi spânzure, că — zice — mâna lui e grea când vede că oamenii nu se astâmpără. Dar zice că i-a fost milă de cei optzeci de ani ai lui Groza, altminteri nu s-ar fi mulţumit numai cu internarea. Că, zice, protopopul a predicat de pe amvon precum ca să nu ne lepădăm limba strămoşească şi nici credinţa în Dumnezeu, ci să le păstrăm cu sfinţenie. Şi din pricina aceasta l-au ridicat şi l-au închis, iar comuna a rămas numai cu diaconul, să facă slujba şi la biserica cea mare, şi peste apă, în bisericuţa din Ierusalim... Eu mă tot rog fierbinte bunului Dumnezeu şi tare mi-e nădejdea că rugăciunile noastre vor găsi milă şi îndurare în ceruri!

De multe ori mă gândesc şi mă cutremur, ce-ar fi dacă ar trăi bietul tatăl tău? Cum era el de inimos, vai, Doamne, poate că nici tu n-ai fi unde eşti, căci el nu te-ar fi lăsat pentru nimica-n lume. Dar eu, sărmană văduvă, ce să fac? Plâng şi mă rog lui Dumnezeu să-ţi poarte de grijă şi să te apere şi să-ţi lumineze sufletul şi

cărările vieţii...

Acum barem de-ar veni odată pacea, să mai scape oamenii de chinuri şi de groază. Că de când a intrat şi România în război parcă viaţa noastră e şi mai amară, şi mai întristat ni-e sufletul... Marta zice că ţi-a scris mereu, dar că tu nu i-ai răspuns la două scrisori şi poate că te-ai supărat cine ştie de ce. Scrie-i, dragul mamei, că Domşa e foarte cumsecade şi-ţi poartă de grijă ca un părinte. Apoi şi faţa-i bună şi are sufletul de ceară, doar că-i tânără şi nepricepută în viaţă. Mereu îmi spune că i-e dor de tine, dar iarăşi nu poate sta nici prea retrasă şi trebuie să mai glumească cu cei ofiţeraşi de pe aici, că aşa-s vremurile. Dacă ai fi tu acasă, am avea şi noi un sprijin. Dar nu-i nimic, va trece şi furtuna, şi Dumnezeu va plăti tuturora după dreptate. Până va veni ceasul mântuirii, eu în scrisorile tale caut mângâiere şi le aştept şi tremur când nu sosesc. Că tu eşti mângâierea şi nădejdea mea pe lume, şi credinţa în Dumnezeu. Rămâi cu bine şi scrie-mi degrabă. Dumnezeu să te aibă în paza lui cea bună. A ta Mamă".

Apostol îndoi iar scrisoarea, o vârî încetişor în buzunar şi oftă, zâmbind amar şi zicându-şi: "Biata mamă! Se vede că-i strănepoata subprefectului lui Avram Iancu..."

Cuprinsul scrisorii îl simţea foarte lămurit în creieri, ca o apăsare. Numai vorbele despre Marta parcă pieriseră fără urme, deşi altădată tocmai acestea I-ar fi pus pe gânduri... Ridicând capul, întâlni privirea ordonanţei, aprinsă de o curiozitate umilă. Apostol tresări, ca şi cum i-ar fi fost frică să nu-i fi citit gândurile.

— Oare ce-o mai fi pe la noi pe-acasă, don' locotenent? întrebă deodată soldatul cu glas încărcat de respect.

— Ce să fie, Petre? Necazuri şi amar, răspunse Apostol blând.

Îşi potrivi casca în cap, îşi ridică gulerul ulancei şi ieşi în ogradă, urmat de ordonanţă. În poartă se întoarse şi-i zise cu acelaşi glas moale:

— Ia seama, Petre, că mâine în zori plecăm înapoi, pe front! Să aduni deci toate catrafusele... Degeaba, Petre, tot mai bine-i acolo decât aici!

4

Popota diviziei era într-o fostă cârciumă, alături de casa în care locuia generalul Karg. În sala mare dinspre uliţă, cu ferestrele oblonite, ca să nu pătrundă lumina afară, mâncau ofiţerii de la cartierul diviziei, precum şi cei de la comandamentul brigăzii de artilerie, care se afla în sat. În fund, într-o odăiţă, era popota trecătorilor, adică a celor ce mergeau spre front sau se întorceau de acolo şi trebuiau să zăbovească un răstimp pe la numeroasele servicii ale diviziei.

Fiindcă întârziase, Bologa nu mai vru să treacă prin sala cea mare, ci coti prin ogradă şi intră în tindă, unde câţiva soldaţi spălau vase, ştergeau tacâmuri, desfundau sticle, în vreme ce alţii veneau de pe coridor, de la bucătăria îndepărtată, cu farfurii pline cu mâncăruri ori cu butelii de vin... De aici o uşă dădea direct spre popota mare, iar alta, în stânga, spre cuibul trecătorilor. Un soldat se repezi şi deschise lui Bologa.

În odăiţă erau numai două mese lungi şi o canapea hodorogită, pe care zăcea un morman de mantale, căşti, revolvere, săbii, baionete, de-a valma.

Masa din dreapta se golise; un soldat, cu capul ţuguiat şi cu fruntea de un

deget, strângea alene tacâmurile şi resturile de pâine. Fumul de tutun, mirosul de mâncăruri şi de băuturi umpleau odaia până în tavanul cu grinzi, sugrumând flacăra lămpii cu abajur de tinichea roasă. Obloanele celor două ferestre erau închise, iar găurile din obloane, astupate cu şervete. De altfel, ferestrele n-aveau perdele şi pe pereţi se vedeau numai câteva cadavre de ploşniţe sătule.

În capul mesei din stânga şedea căpitanul Klapka. Fără cască, tuns la piele, faţa lui rotundă răspândea bunătate şi blândeţe, deşi în ochi îi tremura o spaimă pe care încerca s-o ascundă sub un surâs prefăcut şi rece.

Când păşi Bologa în odaie, zgomotul de glasuri care se auzise din tindă se curmă brusc, încât bună-seara lui pluti singuratică într-o tăcere speriată. Până să-şi lepede însă casca şi ulanca, unda de tulburare se topi şi locotenentul Gross, mai în glumă, mai în serios, strigă:

— Mi se pare, Bologa, că ţi-a fost ruşine să vii mai devreme între noi? Spune drept!

— Ruşine? Mie?... De ce? zise Apostol, oprindu-se înţepat.

— Parcă noi nu ştim că şi tu ai votat pentru moarte? zâmbi Gross, dând vorbelor sale o culoare mai dulce, fiindcă observase supărarea lui Bologa.

— Ei şi? urmă Apostol mereu dârz. În orice caz n-am să dau socoteală decât conştiinţei mele, care l-a găsit vinovat!

— Conştiinţă! oftă deodată tânguitor căpitanul Cerven-ko, care şedea la stânga lui Klapka. Cine mai are azi conştiinţă?

Glasul acesta se înfipse ca un ac în urechea locotenentului Bologa. Vru să răspundă şi nu-i veni nimic în minte. Se uita la el, şi inima i se îmblânzi. Cervenko era om voinic, spătos, cu o barbă cafenie care-i acoperea aproape tot pieptul şi cu nişte ochi în care plângea veşnic o suferinţă tainică. Bologa îl cunoscuse într-un spital la Triest şi descoperise în el o inimă îngerească. Era rutean, profesor la un liceu din Stanislau. În faţa ofiţerilor trecea ca un fel de menonit, fiindcă în doi ani de război niciodată nu pusese mâna pe vreo armă, ci mergea în lupte numai cu un băţ de trestie şi cântând cântece bisericeşti. Cervenko însuşi spunea sus şi tare că mai bine şi-ar tăia mâinile decât să tragă asupra unor bieţi oameni ca şi dânsul. Altfel, fiind extrem de conştiincios în serviciu şi dispreţuitor de moarte, superiorii îl lăsau în pace, mulţumindu-se a zice că-i cam scrântit.

— Fiecare îşi face datoria cum crede, murmură Bologa drept răspuns lui Cervenko, aşezându-se la masă faţă-n faţă cu Klapka, şi apoi porunci soldatului: Adă-mi şi mie ceva de mâncare!

Soldatul dispăru. Peste o clipă Gross, puţin încruntat, zise:

— Nici o datorie din lume nu-mi poate impune să ucid pe un camarad...

— Camarad?! strigă deodată locotenentul Varga, revoltat, sărind în picioare. Trădătorii şi dezertorii sunt camarazii d-tale?... Domnilor, vă întreceţi cu glumele! Eu, în orice caz, nu mai pot asculta nepăsător asemenea... asemenea... vorbe compromiţătoare pentru un militar care mai are în suflet un pic de iubire de ţară...

Izbucnirea locotenentului de huzari, singurul ofiţer activ printre cei de faţă, căzu ca un duş rece, reamintindu-le brusc că sunt pe front. Toate privirile se întoarseră spre Varga şi în toate lucea o întrebare... Privirile acestea mulţumiră orgoliul huzarului brun, tânăr, frumos, cu mustăcioara tunsă şi cu înfăţişarea

încăpăţânată. Era nepotul profesorului de filozofie de la Budapesta şi avea ambiţia să fie socotit mare cunoscător de cai. Apostol îl întâlnise des în casa profesorului şi, cu toate că i s-a părut gol şi fudul, s-a împrietenit cu el, având altfel un suflet deschis şi leal.

— Închipuieşte-ţi, dragul meu, urmă Varga, adresându-se lui Bologa, ca omului care-i împărtăşeşte credinţele, cu o voce calmă ce voia să şteargă impresia izbucnirii indignate, de două ore numai despre execuţia lui Svoboda vorbim şi, ce crezi, dumnealor găsesc vinovaţi, ştii pe cine, pe cei ce l-au condamnat!

Varga sfârşi surâzând batjocoritor spre Gross, risipind astfel cu totul urmele protestării.

— Nimeni nu osândeşte cu inima uşoară, zise Apostol gânditor. Dar când vina e evidentă, eşti silit. Căci mai presus de om, de interesele lui particulare, e statul!

— Nimic nu e mai presus de om! se ridică atunci Gross, grăbit, ca nu cumva să-i ia cineva vorba. Dimpotrivă, omul e mai presus de orice, mai presus chiar de întreg universul! Ce-ar fi pământul fără de omul care să-l vadă, să-l iubească, să-l măsoare, să-l înconjoare?... Ca şi pământul, universul numai prin om a devenit o realitate interesantă. Altfel ar fi o zbuciumare sterilă de nişte energii oarbe, altfel, adică fără sufletul omului. Toţi sorii universului nu pot avea altă menire decât să încălzească trupul omului care adăposteşte grăuntele divin al inteligenţei. Omul e centrul universului, fiindcă numai în om materia a ajuns la conştiinţa propriului său eu, a ajuns să se cunoască!... Omul e Dumnezeu!

Locotenentul Gross, uscăţiv, slăbit, cu barbişon retezat şi cu ochii mici, negri, fulgerători, comanda o companie de pionieri. Vorbind, se aprindea repede, iar vocea lui aspră, neplăcută, devenea mlădioasă şi cuceritoare. Era ovreu şi inginer la o fabrică de maşini din Budapesta. Acum se opri un moment şi se uită împrejur parcă ar fi aşteptat o întrerupere. Întâlnind ochii lui Bologa, care nu-l iubea, zicând că e farsor, Gross continuă dispreţuitor:

— Statul!... Statul care ucide!... În spate statul nostru, în faţă statul duşman, şi la mijloc noi, cei osândiţi să murim ca să asigurăm huzureala câtorva tâlhari care au pus la cale măcelul milioanelor de robi inconştienţi! Mă mir că...

— Noi apărăm patria, prietene, moştenirea strămoşească! îl întrerupse Varga, calm, cu o superioritate mândră în glas.

— Aici, în inima Rusiei, e patria d-tale? întrebă Gross cu mare dispreţ.

— Unde-i datoria, acolo-i patria! interveni Apostol, dar cu atâta sfială, că nimeni nu-i luă în seamă vorbele.

— Patria noastră e moartea... pretutindeni şi mereu moartea, bolborosi Cervenko cu o convingere adâncă.

— Fiindcă suntem laşi! strigă Gross, înflăcărat. O singură clipă de curaj general ar pune capăt tuturor mişeliilor!

— Dacă lumea ar fi ca tine! zise Varga, râzând cu atăta poftă, că toţi se înseninară. Din fericire, noi, ceilalţi, încă n-am uitat că, mai presus de orice, suntem fiii şi apărătorii patriei, dragă anarhistule!... Domnule căpitan, adăugă apoi către Klapka, te rog, să nu ne judeci după vorbele noastre, ci după fapte! Suntem toţi prieteni şi, când ne întâlnim, ne permitem mai mult decât ar fi permis. Aşa ne mai răcorim şi noi pentru câte îndurăm... Dar în faţa duşmanului

toţi ne facem datoria cu inimă, chiar şi Gross, deşi vrea să pară un răzvrătit. În al treilea an de război, după ce am dat atâtea dovezi de vitejie, slăbiciunile acestea să ne fie trecute cu vederea!

Klapka dădu din cap cu un surâs indulgent, care însă nu se potrivea deloc cu lumina ciudată din ochii lui bulbucaţi. Gross vru să protesteze, dar tocmai atunci uşa se deschise şi soldatul intră cu farfuriile pline, aşezându-le dinaintea lui Bologa.

Peste câteva minute, după oarecare şovăiri, convorbirea se aprinse iarăşi, mai ales între Gross şi Varga. Apostol Bologa înghiţea în silă. Deşi nu luase nimic în gură de la prânz, nu-i era foame. Se simţea mereu ostenit, parcă toată ziua ar fi cărat bolovani. Ar fi dorit să ia parte la discuţie, ca altădată, dar nu îndrăznea, de teamă să nu observe ceilalţi cât de false şi nesincere îi sunt vorbele. Frica aceasta îl chinuia neîncetat, îi sfâşia sufletul, fără să i se poată împotrivi. Avea impresia că se află pe marginea unei prăpăstii şi nu cutează să se uite în adâncimea care totuşi îl ispiteşte din ce în ce mai stăruitor.

— Izbânda trebuie să vie! glăsui Gross, patetic, gesticulând şi cu nişte ochi tremurători de emoţie. O crimă monstruoasă trebuie să nască o pornire uriaşă de răzvrătire universală... Trebuie! Şi atunci, peste tranşeele pline de sânge, peste graniţele brăzdate cu morminte, toţi oropsiţii, toţi răzvrătiţii, îşi vor strânge mâinile şi, într-un avânt nimicitor, se vor întoarce împotriva celor ce-i exploatează de mii de ani, şi în sângele lor buhăit de trândăvie vor înmuia steagurile păcii şi ale lumii noi!

Bologa atunci nu se putu stăpâni şi întrebă foarte blând:

— Lumea urii, camarade?

— Ura, numai ura va stârpi nedreptatea! răspunse Gross cu faţa strâmbată de patimă.

— Ura naşte veşnic ură, zise Apostol, cutremurându-se. Pe ură nu poţi clădi, precum nu poţi pe mlaştină...

Înainte de a mai răspunde Gross, Varga se sculă în picioare şi vorbi zâmbitor:

— Staţi!... Daţi-mi voie!... Anarhistul nostru vrea o internaţională... Aşa-i, camarade?... Ei bine, uite internaţionala! adăugă cu mândrie, ridicând glasul şi arătând împrejur cu mâna pe toţi cei de faţă. Uite!... Tu eşti ovreu, domnul căpitan e ceh, doctorul de colea e german, Cervenko e rutean, Bologa e român, eu sunt ungur... Aşa-i?... Tu ce eşti, băiete? se întoarse apoi deodată către soldatul care nu mai isprăvea de strâns masa cealaltă.

— Soldat! răspunse omul, uluit şi luând poziţia reglementară.

— Fireşte, toţi suntem soldaţi, făcu Varga, mulţumit. Dar te întreb: ce neam eşti?

— Croat, să trăiţi! murmură soldatul fără să clipească.

— Ei, vasăzică croat, urmă locotenentul către ofiţeri. Şi sunt sigur că dincolo, în sala cea mare sau în tindă, vom găsi şi polonezi, şi sârbi, şi italieni, în sfârşit, toate neamurile, nu-i aşa?... Şi cu toţii luptăm umăr la umăr pentru un ideal comun, contra duşmanului comun! Iată internaţionala adevărată, tovarăşe! sfârşi Varga, aşezându-se triumfător.

— Internaţionala crimei! zise Gross grav, adăugând îndată ironic: Degeaba, tu nu poţi pricepe, Varga! Ne pierdem vremea. Tu eşti băiat de treabă, eşti erou, dar încolo...

— Încolo, adică înspre ideile tale, nici nu doresc să mă apropii, căci pe acolo te întâlneşti cu Curtea Marţială, răspunse repede Varga, râzând mulţumit.

Urmă o tăcere şi apoi deodată glasul lui Cervenko, tânguitor ca o mustrare târzie:

— Suferinţă ne trebuie, multă, imensă... Numai în suferinţă creşte şi rodeşte iubirea cea mare, cea adevărată şi biruitoare. Iubirea, oameni dragi, iubirea!

Apostol Bologa se uită în ochii ruteanului, lăcrimaţi şi totuşi strălucitori într-o lumină ademenitoare. Privindu-i însă mai adânc, Bologa se spăimântă şi tresări, ca şi când şi-ar fi aruncat căutătura în adâncimea prăpastiei de care se ferise toată seara. Vru să zică ceva şi se pomeni murmurând în neştire:

— Iubirea... iubirea...

— Iubirea voastră însă ne hrăneşte cu gloanţe sau spânzurători, zise Gross cu o asprime răutăcioasă. Azi Svo-boda, mâine eu sau poate voi, cei cu iubirea... Şi încaltea Svoboda a încercat să se smulgă din murdărie, pe când noi ne bălăcim mereu...

— Sper că nu vei face apologia trădării? îl întrerupse iar grav locotenentul de huzari.

— Dacă în vreme ce tu, aici, suferi sau faci vitejii, nişte ticăloşi ar spânzura acasă pe tatăl tău sub o învinuire oarecare, spune, eroule, n-ai imita pe Svoboda?

— Adică tatăl spânzuratului?... Întrebă Bologa cu ochii cât pumnii, întinzând gâtul spre Gross. Bine, atunci de ce n-a vorbit, de ce?

— Şi dacă ar fi vorbit? zise Gross înăbuşit şi cu scârbă. Cel mult o circumstanţă agravantă...

— O, o, dar e... este — bolborosi Bologa, oprindu-se deodată aiurit şi simţind o uscăciune ciudată în cerul gurii, parcă s-ar fi trezit dintr-un somn cu visuri năprasnice.

— Nimic nu poate scuza trădarea şi de altfel un ofiţer care dezertează e mai criminal decât... mai criminal! zise Varga, sculându-se. Şi, fiindcă mâine dimineaţă trebuie să fim la datorie, v-aş propune să ne cărăbănim... Nu de alta, dar mi-e teamă că, de vom mai zăbovi mult, aveţi să mă convingeţi că dezertarea la duşman e o faptă vitejească!

Încercă să râdă şi, neizbutind, se duse la canapea şi-şi alese din grămadă mantaua şi armele. Gross se uită la ceas şi zise către Cervenko:

— Ce facem? E târziu... de-abia o să putem dormi trei ore...

Plecară toţi trei împreună şi în urma lor rămase o dâră grea de tăcere. Căpitanul Klapka începu într-un târziu să tambureze uşor cu degetele pe masă, uitându-se pe sub sprâncene spre Bologa care se clătina pe scaun, cu faţa zgârcită de o înfiorare nestăpânită. La masă nu mai rămăsese decât un sublocotenent de infanterie, foarte tânăr şi posomorât, care nu scosese nici o vorbă şi băuse câteva sticle de vin cu o lăcomie de beţiv precoce, şi doctorul Meyer, un ursuz taciturn, suferind de insomnie, cu o dragoste specială pentru "clienţii" lui — cum le zicea celor din tranşee — şi luând masa totdeauna în odăiţa trecătorilor, fără însă a se amesteca în discuţiile lor. Fiindcă tăcerea devenea apăsătoare, Klapka zise către doctorul Meyer, căutând un ton glumeţ:

— Eu pot sta aici până la ziuă, că tot n-am cvartir, iar soldatul îmi păzeşte în gară bagajele...

Auzind glasul căpitanului, Bologa se dezmetici şi vorbi repede, parcă ar fi vrut

să-şi ascundă o vină:

— Dacă sunteţi obosit, vă puteţi odihni la mine, domnule căpitan... Vă cedez bucuros patul, căci eu... eu am de gând să plec mai degrabă la... la datorie...

— Adică de ce n-am pleca împreună, prietene? răspunse Klapka. Nu cunosc terenul şi am nevoie de o călăuză... Mi s-a spus că voi comanda divizionul al doilea...

— Atunci sunteţi comandantul meu! strigă Apostol înviorat. Un motiv mai puternic să vă repet invitaţia.

— Iar eu am s-o primesc, prietene, fiindcă, drept să-ţi spun, mă cam apasă osteneala şi emoţiile! zise căpitanul cu o voce mai sinceră.

Doctorul fără somn trecu în odaia cea mare, iar sublocotenentul mai ceru o sticlă de vin soldatului care nu isprăvea deloc lucrul la masa de alături... În uliţă Klapka şi Bologa se opriră, ascultând râsetele gălăgioase din popotă, dominate de un glas răguşit, care cânta fals şi cu mare însufleţire o romanţă sentimentală. Întunericul se zbuciuma peste tot cuprinsul, şi sus, în cer, vânturile fâlfâiau pânze de nouri plângători.

— Încotro mergem, camarade? întrebă Klapka deodată cu vocea schimbată.

În aceeaşi clipă însă la răsărit se ivi pe cer o trâmbă de lumină albă, tremurătoare, plimbându-se de ici-colo, grăbită, cercetătoare ca o iscoadă isteaţă, stăruind pe alocuri, alintând pământul şi sfidând întunericul... Apoi, peste un minut, se auziră bubuituri dese, înăbuşite, depărtate...

— Ce-i asta? făcu căpitanul mirat. Se spunea că pe aici e linişte... când colo...

— Da... Nu-i nimic... nimic! zise Bologa, urmărind cu interes lumina şi tunurile. Ceva caraghios... o, mai mult decât caraghios! Ruşii ceia sunt nebuni... Închipuiţi-vă, domnule căpitan, că, de vreo săptămână, aproape în fiecare noapte ne sâcâie cu un reflector, parc-ar umbla să-şi bată joc de noi! Auzi, reflector la nişte poziţii fixe, unde se cunoaşte orice muşuroi! Ridicol!... Dar şi mai ridicol, ba chiar enervant, e că noi nu suntem în stare să le zdrobim jucăria! Am stricat până acum atâtea obuze, de ni-e ruşine, şi degeaba! Parcă ar fi fermecată lumina lor, parcă...

Bologa îşi curmă brusc vorba, căci fâşia de lumină dispăru, lăsând întunericul mai negru. Răbufniturile de tunuri mai continuară un răstimp şi apoi încetară pe rând... Cei doi ofiţeri porniră prin bezna deasă, clăpăind cu cizmele în noroi... Satul dormea dus, cu casele pitite după garduri de spini... Într-un târziu, mergând mereu, Klapka zise în şoaptă:

— Ce efect ciudat a avut execuţia de azi asupra domnilor! Şi doar au fost aduşi înadins ca să se întoarcă cu groaza în tranşee şi să spună oamenilor că e mai bine să înfrunte gloanţele duşmanului decât ştreangul patriei... Foarte... foarte ciudat!... Dar dacă tatăl osânditului a fost într-adevăr spânzurat, atunci...

Apostol se uită repede înapoi, ca şi cum ar fi auzit un glas din spate, pe urmă mormăi rugător:

— A fost vinovat... Domnule căpitan, a fost vinovat...

Sosiră în colţul ulicioarei, spre locuinţa locotenentului. Lumina albă chiar atunci răsări iarăşi în văzduh, mai aproape, mai limpede, urmărită îndată de bubuituri mai furioase.

— Lumina! suspină Bologa. Ispiteşte, mereu ispiteşte lumina!... Parcă toate tunurile din lume n-ar mai fi în stare s-o înăbuşe...

Dar arătarea albă se topi iarăşi, şi întunericul îi strânse iar în braţe, ca nişte cleşte reci. Numai în sufletele lor buimăcite mai stăruiau scântei multicolore, mângâietoare... O luară pe ulicioară. Noroiul era mai cleios. Bologa simţea cum îi tremură genunchii. I se părea că duce în spinare o piatră de moară. Şi inima îi era atât de sângerată şi totuşi atât de plină de o dorinţă mare, că îl tortura o trebuinţă sfâşietoare să vorbească, să se explice.

— Domnule căpitan, vă rog, zise dânsul fierbinte, am fost întâia oară în Curtea Marţială, vă rog... Şi conştiinţa mi-a poruncit... A fost vinovat, domnule căpitan!

Klapka tăcea, parcă nici nu l-ar fi auzit.

5

Apostol Bologa îşi luă în primire bateria, mai stătu puţin de taifas cu comandanţii de secţie şi apoi coborî în adăpostul subpământean să se odihnească. Se întinse pe patul de scânduri. Era prăpădit de osteneală şi de nesomn, căci toată noaptea se zvârcolise, dar acum sufletul i se uşurase, parcă ar fi scăpat dintr-o cameră de tortură şi parcă toate zbuciumările ar fi rămas acolo, în satul cu spânzurătoarea... De afară cobora o înfumurare de lumină, în care se conturau vag intrarea adăpostului, masa improvizată, cu hărţi, compasuri, cărţi şi nişte farfurii goale, apoi aparatul telefonic în perete, două scaune fără spate, aruncate la o parte... Auzea ploaia monotonă, plicticoasă, adormitoare şi se bucura că în creieri îi furnicau, ca şi altădată, numai reflectoare, tunuri, muscali, hărţi, decoraţii...

Spre seară veni căpitanul Klapka în inspecţie. Bologa se înnoură, mai ales când căpitanul îi spuse că a văzut celelalte baterii şi că aici va zăbovi mai mult, ca acasă... Îi dădu toate desluşirile, rece, scurt, parcă astfel ar fi vrut să înlăture o apropiere în afară de serviciu. Klapka îl ascultă gânditor, privindu-l mereu în ochi cu o stăruinţă care pe Bologa îl zăpăcea şi-l făcea să-şi reamintească întâlnirea lor de ieri, în faţa spânzurătorii. La sfârşit apoi căpitanul îi zise deodată cu un glas în care vibra o sinceritate caldă:

— Eşti o inimă de aur, Bologa!... Da, da, o inimă... De aceea mi-eşti drag ca un frate!

Locotenentul avu o tresărire nervoasă. Nu înţelegea ce vrea Klapka şi un moment i se păru că-l ispiteşte. În ureche însă îi răsunau cuvintele blânde, tulburătoare, care totuşi îl spăimântau, ca şi când l-ar fi târât spre o primejdie.

— Te-am văzut aseară cum te-ai chinuit, urmă căpitanul. Toată seara şi toată noaptea. Şi te-am înţeles. Poate că numai eu te-am înţeles, fiindcă eu... Da, da!... Nu te uita că am tăcut! Trebuie să tăcem! Mereu să tăcem! Altfel...

— Domnule căpitan, cred că vă înşelaţi, cred că... zise Bologa aspru, aproape cu ură. Şi nu ştiu ce vă face să-mi atribuiţi...

Klapka zâmbi cu atâta bunătate, că Apostol se încurcă de tot şi se opri în mijlocul frazei.

— De ieri, de la primul schimb de priviri, am înţeles că vezi în mine un duşman, reluă căpitanul. Nici nu mi-ar fi păsat de duşmănia ta, dacă pe urmă, când se zvârcolea fratele meu în ştreang, nu ţi-aş fi văzut ochii plini de lacrimi... Nu protesta! Nu ţi-ai dat seama, dar ai lăcrimat... şi lacrimile acelea ţi-au dezvăluit inima întreagă...

Bologa mai încercă să se împotrivească. Zadarnic. Căpitanul părea că simte o nevoie nebiruită de a-şi crea un prieten cu care să împartă o povară sufletească. Neîncrederea locotenentului îl făcea să şovăie, şi totuşi înfricoşarea singurătăţii îl îmboldea mereu să se apropie. Astfel îi spuse cum a aflat aseară, de la un căpitan ungur, că Bologa e român, dar ofiţer model şi patriot incomparabil. Atunci s-a întristat, crezând că lacrimile au fost înşelătoare. A cunoscut mulţi ofiţeri români în război şi cu toţi s-a înţeles ca şi când ar fi fost fraţi de sânge.

Cum oare să nimerească tocmai aici un renegat? Pe urmă, la masă, a priceput tot, căci la fel se ascunde şi dânsul de doi ani de zile, ferindu-se, ca un actor bătrân, de a-şi arăta simţămintele cele fierbinţi şi purtând veşnic o mască pe obraz. De altfel, pentru el primejdia e şi mai mare decât pentru Bologa, întâi fiindcă e ceh, şi toţi cehii sunt suspecţi, apoi fiindcă... Nu-i mărturisi al doilea motiv, ci, după o mică pauză, îi povesti că el e din Znaim, oraş ceh foarte drăguţ şi curat, şi că părinţii I-au dat la şcoala militară ca să-şi câştige mai curând pâinea, deoarece erau mulţi fraţi şi fără avere. A ieşit cadet la optsprezece ani, dar viaţa militară nu i-a plăcut, în vara când a fost înaintat sublocotenent şi s-a dus acasă în concediu, s-a amorezat nebun de fata unui profesor, tot din Znaim. A vrut s-o ia de nevastă, dar iubita lui n-avea zestrea reglementară, ba chiar nici un fel de zestre. Atunci, fiindcă nu putea renunţa la fată, s-au logodit. El s-a hotărât să-şi creeze o carieră nouă, iar ea s-a legătuit să-l aştepte. S-a înscris în aceeaşi toamnă la Drept şi s-a aşternut pe carte. A mers greu. Serviciul îi reteza mereu avântul, şi superiorii nu vedeau cu ochi buni străduniile civile. Totuşi, în şapte ani a terminat. Era locotenent. Prin demisie a dobândit gradul de căpitan de rezervă, dar şi de candidat de avocat. Practica a făcut-o în Znaim, aproape de logodnică. Peste un an deschizând cancelarie de avocat, s-a putut însura. Căsnicia a fost rodnică: anul şi copilul... Azi are patru, doi băieţi şi două fete. Războiul a întrerupt seria. Al cincilea de-abia acum e pe drum... Dintr-un portofoliu scoase nişte fotografii şi-i arătă, falnic şi mişcat, întâi copilaşii pe rând, cu numele şi obiceiurile fiecăruia, apoi pe nevastă-sa.

— Să ştii însă că fotografiile sunt mizerabile, adăugă el cu însufleţire. Mai ales nevastă-mea... e de o mie de ori mai bine, delicată, blândă, frumoasă. Cine o cunoaşte trebuie s-o adore...

Sărută fotografiile, le puse bine şi murmură înduioşat, cu ochii scăldaţi în lacrimi:

— Din pricina lor şi de dragul lor sunt cum sunt, Bologa!... Altfel, Dumnezeu ştie, poate că şi eu... Aşa însă nu pot... Sunt capabil de orice laşitate, numai să nu mor înainte de a-i îmbrăţişa, să mă pot întoarce la ei... Ce vrei! Sunt un nenorocit... Şi totuşi, în doi ani, o singură dată am fost acasă cinci zile! înţelegi? O, câinii, câinii!

Scrâşni dinţii, cu lacrimi gârlă pe obrajii graşi, înroşiţi de emoţie. Se auziră paşi coborând în adăpost şi Klapka se potoli brusc, întorcându-se cu spaimă spre intrare. Era un sublocotenent care venea să ia înţelegere cu Bologa în privinţa serviciului de noapte.

— Poate să ne viziteze şi la noapte reflectorul şi ar fi bine să-i pregătim o primire triumfală, zise sublocotenentul.

Se aşezară la masă, întinseră hărţile, se sfătuiră, văzură unde a apărut reflectorul ultima dată şi chibzuiră unde trebuie să apară la noapte, aprinseră un

muc de lumânare, făcură socoteli şi planuri de tragere...

Preocupat de reflectorul duşman, Apostol Bologa nici nu se mai gândi la Klapka. De altfel toată noaptea stătu de veghe, alergând de la postul de comandă la tunuri, de la tunuri la cele câteva observatoare ale bateriei, repezindu-se chiar până la observatorul din linia infanteriei, agitat, parcă ar fi fost în joc toată fericirea lui şi soarta lumii întregi. Ceasurile însă trecură, veni dimineaţa, şi reflectorul nu se arătă.

Şi noaptea următoare la fel, şi noaptea a treia la fel... De-abia a cincea noapte, când nu credeau că are să vie, a venit iar, mai sfidător, mai baţjocoritor... Au cheltuit zeci de obuze, dar lumina s-a plimbat nepăsătoare peste câmpurile brăzdate de şanţuri.

A doua zi, pe la amiază, Bologa se pomeni iar cu Klapka la baterie. Era foarte palid şi cu ochii mai tulburi şi mai bulbucaţi ca de obicei. Îi spuse că adineaori colonelul i-a poruncit categoric să sfârşească scandalul cu reflectorul, fiindcă ajungem de râsul şi ocara armatei, adăugând că comandantul diviziei a făgăduit o decoraţie celui ce va zdrobi batjocura rusească.

— Azi-noapte l-am încadrat, şi totuşi ne-a scăpat! zise Bologa furios, încheind cu o înjurătură ungurească. În doi ani n-am primit nici o observaţie şi acuma, din pricina unui fleac de...

— Nu te înfuria, prietene, şi nu înjura, răspunse Klapka abătut. Observaţia nu te priveşte pe tine, ci pe mine!

— Pe toţi ne priveşte, domnule căpitan, şi tocmai asta-i...

— Poate că înainte de a lua eu comanda divizionului, dar azi toată vina cade numai asupra mea! Am simţit aceasta foarte limpede din chiar vorbele colonelului, din tonul lui, din... M-a întrebat pentru ce anume am fost mutat aici, înţelegi?

— Căpitanul se aşezase pe scaun, lângă masa cu hărţile, şi se uita întrebător şi speriat la Bologa care, nedumerit, răspunse:

— În interes de serviciu, fireşte. De altfel, în război nici nu se mai ţine seama de alte interese...

— Ei bine, colonelul ştia, trebuia să ştie, şi totuşi m-a întrebat, zise Klapka mai încet şi cu o umbră de mister în glas. Iar când, de frică, i-am spus o minciună, el nici n-a clipit din ochi, încât am fost silit să mă ruşinez de laşitatea mea!

Tăcu aşteptând un răspuns sau o întrebare. Pe Bologa însă atitudinea şi glasul căpitanului îl uluiră, trezindu-i deodată în suflet toate zbuciumările care crezuse că s-au stins fără urme. Ar fi vrut să protesteze şi să isprăvească cu omul acesta care, urmărindu-i cu încredere, îl făcea părtaşul unor gânduri primejdioase. Simţea însă cu groază că, în adâncul inimii, gândurile acestea îi erau dragi şi le tăinuia acolo ca pe nişte odoare preţioase.

— Domnule căpitan..., murmură Apostol, uitându-se în ochii lui, rugător.

Din privirea şi glasul lui, Klapka sorbi un îndemn care îi lumină faţa frământată. Ca şi când ar fi pornit să-şi golească dintr-o dată tot sufletul, oftă greu şi zise:

— Mă înăbuşe laşitatea, Bologa! Nu mai pot! Am crezut că, tăinuind-o, voi scăpa de ea, şi acuma mă gâtuie... Ai văzut privirea lui Svoboda sub ştreang?... Nu se poate să n-o fi remarcat, toată lumea a văzut dispreţul şi mândria şi

nădejdea... Asta-i moartea noastră eroică! Pe frontul italian, un român a fost spânzurat pentru aceeaşi vină... Am văzut bine, a avut aceeaşi privire în faţa funiei... Atunci însă n-am priceput nimic. Tocmai peste câteva luni mi-am dat seama, în groază şi în laşitate... Trei ofiţeri din regimentul meu, unul chiar din divizionul meu, toţi cehi, au fost prinşi într-o noapte, între linii, cu planuri şi cu hărţi şi cu secrete. Eu eram să fiu al patrulea, dar în ziua plecării am primit de acasă o scrisoare şi m-am ascuns ca un hoţ. Scrisoarea mi-a reamintit casa, copilaşii, nevasta, în scrisoare am găsit speranţe de viitor şi de fericire, am găsit iubire multă, toată iubirea mea... Cum să risc eu toate acestea pentru... pentru ceva... pentru un vis? Totuşi, pe urmă am fost trimis şi eu, cu dânşii, în faţa Curţii Marţiale, ca complice. Şi acolo m-am lepădat de ei, ca de lepră, şi am tăgăduit, agăţându-mă cu disperare de viaţa asta ruşinoasă! Iar ei au tăcut şi nici măcar nu m-au dispreţuit. Secera morţii scânteia în faţa lor şi ei n-au clipit din ochi... Apoi, când s-a citit ameninţarea spânzurătorii, au strigat toţi trei, într-un glas, acolo, înaintea Curţii, "trăiască Boemia", în vreme ce eu tremuram ca un biet cerşetor, de milă. Ba, ca să dovedesc tuturor cât sunt de nevinovat, m-am dus şi la execuţie... Vezi, până unde poate merge laşitatea?... Lângă sat e o pădure prin care armata şi-a croit drumuri speciale, ferite de aeroplane, pentru trebuinţele frontului. Am mers cu convoiul de execuţie şi am ajuns într-o poiană largă. Convoiul s-a oprit puţin în mijlocul poienii şi m-am uitat împrejur să caut stâlpii spânzurătorilor. Stâlpi nu erau, dar în schimb în fiecare copac atârnau oameni, agăţaţi de crengi, cu capetele goale şi cu tăbliţe de gât, pe care scria "trădător de patrie", în trei limbi. Mi-a îngheţat inima în piept şi totuşi n-am îndrăznit să tremur. Ca să-mi pot tăinui mai lesne înfiorarea, mi-a trecut prin minte să-i număr, să văd câţi sunt... Închipuieşte-ţi ticăloşie de om! Dar cum să-i numeri, când toată pădurea era plină de spânzuraţi? Ori poate că numai groaza m-a făcut să-mi pară mai mulţi?... Atunci am închis ochii, gândindu-mă cu mirare stupidă: "Asta-i pădurea spânzuraţilor..." Un maior ungur, înalt şi cu profil de păsare, mi-a şoptit, poate ca să mă ispitească: "Toţi sunt cehi... şi ofiţerii, şi soldaţii... numai cehi!" Am tăcut, parcă mi-ar fi făcut o mustrare. Apoi i-au spânzurat pe toţi trei deodată şi pe acelaşi copac, un fag bătrân, cu tulpina scorburoasă. Când le-au pus ştreangul de gât, m-am uitat bine în ochii lor... Străluceau cumplit, ca nişte luceferi prevestitori de soare, şi atât de măreţ şi cu atâta nădejde, că toată faţa lor părea scăldată într-o lumină de glorie. Atunci m-am simţit mândru că sunt frate cu cei strălucitori de sub ştreang şi am dorit moartea cu o însetare uriaşă! Dar numai o clipă, o singură clipă! Pe urmă am privit zvârcolirile, am auzit pârâitul crengilor şi numai inima îmi tremura, încet, fricoasă, hoţeşte, ca nu cumva s-o audă vreun vecin... Peste câteva zile am fost mutat ca suspect... Acuma vezi de ce am fost mutat?... Şi crezi că am plâns măcar după ce m-am întors de la pădurea spânzuraţilor? Sau măcar în tren, venind încoace? Sau aici?... M-am bucurat, Bologa, auzi, că trăiesc, c-am scăpat de pădurea spânzuraţilor! Până adineaori m-am bucurat, până când m-a întrebat colonelul de ce am fost mutat! Numai adineaori am plâns, cu capul vârât în mantie, ca să nu mă simtă nici ordonanţa. Numai adineaori, de frica pădurii spânzuraţilor!

Klapka se opri cu nişte ochi atât de mari şi de îngroziţi, că Bologa îşi simţi sufletul copleşit de milă. În tăcerea adăpostului inimile lor băteau deopotrivă de

înfricoşate... Locotenentul vru să-i spuie o vorbă de mângâiere şi se pomeni şoptind:

— Domnule căpitan, pădurea spânzuraţilor...

Îşi luă seama însă şi plecă ochii în pământ, neputincios şi umilit.

— Acuma înţelegi întrebarea colonelului? reveni căpitanul cutremurându-se, parcă ar fi vrut să se scuture de o apăsare. Şi observaţia cu reflectorul?... Vezi cum se leagă?... Observaţia e ameninţătoare pentru mine: ori reflectorul, ori...

Iar se cutremură şi apoi continuă mai gâtuit:

— Trebuie să nimicim reflectorul, Bologa, frate de suferinţă! Altfel...

— Pădurea spânzuraţilor... murmură Apostol cu ochii scânteietori de o ură nouă, plămădită în sufletul lui pe nesimţite.

Klapka, parcă povestind şi-ar fi uşurat inima, vorbi pe urmă numai de reflectorul ruşilor, prinse să arate pe hartă, să măsoare, să combine cifre şi formule... Bologa îl asculta din ce în ce mai mohorât, fără să mai rostească un cuvânt. Glasul căpitanului, în care bâlbâia numai frica, începu să-l indigneze. Se stăpânea, simţind însă cum i se infiltra ura în sânge, cum îi alerga prin toate vinele, ca o otravă. Se uita pe hartă şi vedea numai degetele căpitanului, ţinând compasul şi mişcându-se de ici-colo, desenând o umbră ciudată, în formă de spânzurătoare...

Apoi Klapka plecă liniştit, încrezător, cu faţa înflorită de un zâmbet, lăsând pe Bologa singur în adăpostul umed.

6

Îi clocotea inima şi creierii îl usturau. Stătu un minut în picioare, cu ochii după Klapka, apoi se prăbuşi pe scaun, în faţa hărţii, agăţându-se de compas ca de o nădejde mântuitoare. Dar nici degetele nu-l mai ascultară... În sufletul lui, ca şi împrejurul lui, simţea o scârbă chinuitoare, în care i se scufunda toată viaţa.

Îşi rezemă capul pe palme, privind liniile, punctele, unghiurile însemnate pe hartă. I se păreau nişte semne cabalistice şi se mira cum le-a putut înţelege până azi. Şi, în acelaşi timp, îi încolţi în minte o întrebare, ca un cârlig: ce caută el aici? Pe urmă, împrejurul întrebării se adunară răspunsuri, lămuriri, alte întrebări şi alte răspunsuri, care însă, cu cât se înmulţeau, cu atât îl nemulţumeau mai rău, fiindcă toate împreună nu-i deschideau nici o punte de mântuire.

"Ce ridicol am fost cu concepţia de viaţă — se gândi apoi deodată. Cum nu mi-am dat oare seama că o formulă neroadă nu poate ţine piept vieţii niciodată?"

Acum, uitându-se în urmă, i se păru că toată viaţa i-a fost goală ca o pungă de hârtie model. Îi era ruşine de trecut şi-şi aminti cu o părere de rău dureroasă momentele când viaţa a încercat să-l atragă în mersul ei şi s-a împotrivit prosteşte, înăbuşindu-şi cu îndârjire avânturile. Chiar zvârcolirile lui de acuma, cu năzuinţele disperate de a-şi înfrânge pornirea inimii...

— Don' locotenent, am adus prânzul, zise ordonanţa, care se oprise la spatele lui Bologa cu sufertaşul.

Apostol, auzind vorba românească, sări drept în picioare, ca şi când l-ar fi lovit cu un ciomag în moalele capului.

— Da... bine... bine, Petre, bâigui buimăcit, clătinându-se pe călcâie şi apoi

trântindu-se pe pat, ca să nu-i observe soldatul tulburarea.

Ordonanţa aşează masa, trăgând cu coada ochiului spre Bologa. Îl văzu amărât şi, crezând să-l uşureze, întrebă supus:

— Aţi primit vreo veste rea de acasă, don' locotenent?

— Ce veste, măgarule? răcni deodată Bologa, ridicându-se furios. Ce-ţi pasă ţie?... Numai acasă îţi umblă gândurile, afurisitule, acasă!

Soldatul înlemni în poziţie, cu faţa la locotenentul aprins de mânie. Era om de peste treizeci de ani, înalt, spătos, cu mâinile ca nişte lopeţi, cu obrajii osoşi şi cu ochii nespus de blânzi, în care pâlpâia evlavie şi resemnare. Apostol îl avea ordonanţă de vreo şapte luni şi Petre îl slujea cu o credinţă de câine, fericit că l-a scos din foc. De altfel îl recomandase, într-o scrisoare, chiar doamna Bologa, căci era tot din Parva, cunoştea pe "domnişorul" din leagăn şi lăsase acasă cinci copii.

Întâlnind pe urmă ochii ordonanţei, furia locotenentului se topi într-un val de ruşine. Îşi dădu seama, îndată, că numai graiul românesc l-a scos din ţâţâni, fiindcă a venit ca o mustrare peste gândurile lui răvăşite de imputări. Îi păru rău că s-a înfuriat şi în părerea aceasta de rău simţi mulţumire de sine şi înălţare. Se sculă, făcu trei paşi spre intrarea adăpostului, se întoarse înapoi şi zise trist, sincer, parc-ar fi vorbit cu un prieten vechi:

— Sunt amărât, Petre, şi nu ştiu ce am... O, Doamne, războiul!...

Se cutremură înfricoşat. Era întâia oară că se plângea de război. Până acuma chiar suferinţele războiului i se păruseră fireşti şi socotise laşi pe cei ce murmurau împotriva lor... Soldatul, liniştit, cu o lucire sumbră de pocăinţă în ochi, răspunse grav:

— Pedeapsa lui Dumnezeu, don' locotenent, pentru păcatele oamenilor.

— Dar dacă nu-s pedepsiţi păcătoşii, ci tocmai cei asupriţi? întrebă Bologa stăruitor.

— Dumnezeu ţine cumpăna dreaptă, zise Petre cu o credinţă profundă. Moartea nu-i pedeapsă. Viaţa e pedeapsă. Şi numai chinurile trupului şi suferinţele îndreaptă pe om spre mântuirea sufletului...

Apostol se aşează să mănânce. Credinţa ordonanţei o cunoştea de mult, şi aceleaşi vorbe cucernice le auzise de zeci de ori. Petre, care şi acasă fusese vestit de bisericos, în vâltoarea războiului s-a scufundat într-un adevărat fatalism religios. De altfel, fiind singurul român în regiment, era singurul cu care Bologa vorbea româneşte. Soldatul glăsuia acuma despre suferinţă şi despre Dumnezeu, şi Bologa, mâncând, îl asculta şi se gândea că niciodată nu l-a ascultat cu atâta dragoste. Îl întrerupse şi aduse vorba despre Parva, despre cei de-acasă... Petre oftă şi umplu adăpostul cu fel de fel de amintiri, care îi înduioşau deopotrivă. Apostol simţea din ce în ce cum îi creşte inima, cum îi bate năvalnic şi cum bătăile se încheagă într-un cântec de biruinţă. O dragoste mare îi înfiora sufletul. Se uita la Petre mişcat, având impresia că într-însul s-a întruchipat toată Parva, toţi cei ce vorbesc româneşte. Îi venea să-l îmbrăţişeze şi să se arunce la picioarele lui, cerându-i iertare. Şi în cele din urmă, nemaiputân-du-se stăpâni, murmură cu glas de fericire:

— Petre, Petre, fratele meu... nădejdea mea... Soldatul tăcu o clipă nedumerit. Apoi clătină din cap şi

zise domol, resemnat:

— Doamne-ajută...

7

Câteva nopţi nu mai apăru reflectorul. Apostol Bologa, de veghe în observatorul din şanţurile infanteriei, îl aştepta însă mereu cu atenţia încordată, ca să mulţumească pe Klap-ka. În liniştea nopţilor, tulburată doar rareori de vreun foc de puşcă speriat, avu răgaz destul să-şi judece, precum obişnuia, credinţa cea nouă, convins că numai însufleţirea care rezistă pe cântarul minţii e vrednică să locuiască trainic în sufletul omului. Şi se bucura simţind că primenirea lui sufletească, oricum o răsucea, îi încălzea inima, pe când vechea "concepţie", pentru care douăzeci şi şapte de luni şi-a primejduit viaţa, a fost veşnic severă, ca o mamă vitregă, îşi zicea acuma că viaţa fiinţează numai prin inimă şi că, fără de inimă, creierul rămâne o biată grămadă de celule moarte. Îi era ruşine însă amintindu-şi că i-au trebuit doi ani de război ca să ajungă acolo de unde a pornit împotriva sfaturilor doamnei Bologa, ale protopopului şi ale tuturor, afară de Marta... La gât purta un medalion cu o buclă blondă şi chipul unui căpşor fermecător. I le-a dat când a fost acasă, în concediu, şoptindu-i "eroule", cum de altfel îi zicea şi în scrisori.

"Marta e vina tuturor...", încercă să-şi zică în taină, ca o scuză faţă de conştiinţa dojenitoare. Dar îşi curmă gândul, alungându-şi din suflet laşitatea: "Marta nu m-a îndemnat niciodată să fiu erou, cu nici o vorbă... Numai gelozia mea neroadă a socotit că, prin uniformă şi vitejie, are să-i potolească cochetăria. Vasăzică numai eu sunt vinovat şi trebuie să îndur remuşcările..."

De altminteri, trecutul i se părea mort şi se ferea să-l dezgroape. Mai mult îl preocupa viitorul care-i mijea ca o auroră strălucitoare după o noapte vijelioasă. Nu-l vedea încă lămurit, dar ceaţa care-l aburea avea sclipiri trandafirii... Inima îi era plină de un simţământ mângâietor.

"De acum începe o viaţă nouă! se gândea mereu cu bucurie. În sfârşit mi-am găsit calea... Au trecut şovăirile şi îndoielile! De acuma, înainte"!

O poftă de viaţă vajnică îi clocotea în piept. Când venea, dimineaţa, de la observator şi se întindea pe patul de scânduri, adormea repede şi visa numai fericire...

Într-o după-amiază târzie se pomeni iar cu Klapka la baterie. Bologa, aducându-şi aminte de îngrijorarea de deunăzi a căpitanului, se miră văzându-l foarte senin şi zâmbitor, cu o mulţumire în ochi aproape provocatoare. După ce inspectară împreună tunurile şi oamenii, coborâră în postul de comandă, unde ardea pe masă un muc de lumânare.

— Na-m avut noroc, domnule căpitan, zise Apostol cu o uşoară ezitare. Dacă n-a vrut să vie...

— Cine? întrebă Klapka. A, da... Ia mai dă-i dracului de reflector, Bologa! adăugă apoi nepăsător.

Locotenentul tăcu zăpăcit, uitându-se în ochii căpitanului, în care acuma câteva zile îl îngrozise pădurea spânzuraţilor.

Klapka însă urmă netulburat:

— Omul cu buba se sperie de toate umbrele. Aşa şi eu cu colonelul nostru! Că-i mâncător de oameni, călău... Când colo, e om foarte de treabă... A, nu ţi-am spus?... A venit mai în fiecare zi pe la mine... de patru ori... Îţi închipui

tremurături pe capul meu! Eram sigur că vrea să mă prăpădească. In sfârşit, ieri, de frică, i-am spus verde pentru ce am fost mutat aici, bătându-mă în piept, firește, că sunt nevinovat, că... M-a ascultat, m-a ascultat şi la urmă mi-a zis, fără pic de imputare, înţelegi, mi-a zis: "Ştiu... Aşa vin nenorocirile asupra oamenilor..." Şi atâta tot!... Apoi am vorbit despre Viena, despre operete, despre americani, în sfârşit, prieteneşte!... Ba se vede că a prins şi simpatie de mine, căci azi-dimineaţă iar a venit în inspecţie. Adică ce inspecţie, că nici n-am mai pomenit de serviciu... În schimb, mi-a dat o dovadă definitivă de încredere... O dovadă hotărâtoare!... Anume, în mod absolut confidenţial, mi-a comunicat o mare taină oficială... Aşa că de acuma n-am nici o grijă, sunt liniştit!

Pe Bologa vioiciunea şi seninătatea căpitanului îl supărau. Cu glas de imputare, îl întrerupse:

— O taină oficială ce importanţă are pentru noi? Şi încrederea, şi bănuiala sunt deopotrivă de chinuitoare!

— Nu, nu! strigă căpitanul cu căldură. Să nu exagerăm! Oameni de treabă sunt pretutindeni şi în toate neamurile. De ce să exagerăm?... Ei bine, colonelul e un om, indiferent de situaţia lui, asta trebuie s-o recunoaştem! De altfel, secretul ne interesează şi pe noi, fiindcă e vorba de schimbarea diviziei. Din Italia e pe drum o divizie obosită, ca să ne schimbe...

— Atunci noi trecem iar pe frontul italian? întrebă Apostol.

— Nu, nu pe frontul italian, răspunse Klapka repede, cu oarecare mândrie. Pe frontul românesc...

În clipa când să rostească ultimul cuvânt, îşi aduse aminte că locotenentul e român, dar nu mai avu vreme decât să-l pronunţe mai încet. Bologa îngălbeni şi, parcă n-ar fi auzit bine, repetă maşinal:

— Pe frontul...

Nu sfârşi, ca şi când i s-ar fi înfipt în beregată o gheară înăbuşindu-i glasul. Rămase cu gura căscată şi se holbă năuc la căpitanul care, dându-şi seama cât a fost de imprudent, murmură prosteşte:

— Iartă-mă, prietene... Am uitat că tu... Sunt un...

În creierii lui Apostol însă de-abia atunci începu să ţiuie cuvântul de care se spăimântase, ascuţit şi sfâşietor, parcă i-ar fi scormonit un pumnal. Se sculă brusc în picioare şi alergă de ici-colo, frângându-şi mâinile şi şoptind disperat:

— Nu se poate... nu se poate,... nu se poate...

Klapka, mereu zăpăcit, încercă să-l consoleze, zicând fără convingere:

— Liniştește-te, Bologa, ce Dumnezeu... La urma urmelor, viaţa nu merge fără compromisuri, fără jertfe şi...

Deodată Apostol Bologa se opri în faţa lui, cu obrajii albi, cu ochii stinşi, încât căpitanul amuţi.

— Orice... orice, numai asta nu se poate! izbucni dânsul cu o voce arzătoare. Asta ar fi o... o... o...

Pereţii de bârne ai adăpostului închegară sforţările lui de a găsi cuvântul într-un vuiet prelung, încât Klapka îl apucă de braţ, vrând să-l facă să vorbească mai încet. Şi Apostol, ca şi cum ar fi înţeles, se încurcă, plecă fruntea şi sfârşi murmurând:

— O... o crimă...

— Aşa-i, dar ce putem noi face? zise căpitanul înăbuşit, cu ochii spre intrare.

Eu pricep şi împărtăşesc zdruncinarea ta, totuşi voi aveţi şi mângâierea că barem există şi în tabăra cealaltă fraţi care luptă pentru mântuirea voastră, pe când noi nici n-avem încotro să ne aruncăm privirea! Pentru noi singurul mijloc de a fi eroi este să murim spânzuraţi!

Bologa se lăsase pe un scaun, copleşit. Klapka, încredinţat că l-a potolit, continuă cu mai multă siguranţă:

— O crimă imensă e îndeobşte războiul, dar cu deosebire războiul Austriei! Încaltea când un popor de acelaşi sânge ia armele, cu sau fără dreptate, ştiu cu toţii că izbânda va fi spre folosul neamului şi prin urmare fiecare om poate muri cu credinţa că s-a jertfit pentru binele tuturor. La noi însă nişte stăpâni urâţi au trimis robii să moară ferecându-şi lanţurile!... Atunci? în mijlocul vălmăşagului de crime, ce mai poate cumpăni o crimă micuţă, care-ţi striveşte ţie sufletul? Cui îi mai pasă aici de sufletele noastre?

— Atunci urmează să...? întrebă repede Bologa, care începuse să asculte şi n-avea puterea să aştepte.

— Să mergi unde vom merge toţi, zise Klapka grav, cu o resemnare îndurerată. Să mergi, să faci ce vor face toţi şi să-ţi închizi ermetic toate portiţele sufletului până ce va sosi pacea sau se va prăbuşi lumea, sau până ce-ţi va veni rândul şi ţie să mori şi să scapi de toate chinurile!

Apostol tresări şi răspunse cu protestare în glas:

— Dar dacă eu nu vreau să mor!... Nu vreau, nu mai vreau!... Acuma trebuie să trăiesc! Acuma nu mai vreau să mor!

Klapka tăcu o clipă şi apoi zise cu un zâmbet care voia să-i ascundă sfiala:

— Mie nu-mi şde bine să-ţi vorbesc ţie de moarte, ştiu... De frica morţii sau de dragul vieţii, poate că-i acelaşi lucru, sunt laş... da, da, recunosc şi mărturisesc, sunt în stare să înghit orice ruşine, orice umilire... Totuşi, mi-am zis de multe ori, uite aşa cum mă vezi, mi-am zis că morţii sunt cei mai fericiţi, fiindcă ei cel puţin au pus cruce tuturor durerilor... Mi-eşti drag, Bologa, şi dacă n-ai fi fost tu aici, n-aş fi avut atâta încredere în mine însumi... Dar vezi, chiar noi, care ne-am apropiat sufletele prin suferinţe comune, şi noi trebuie să ne împărtăşim zbuciumările într-o limbă străină! Atunci cum să nu-i invidiem pe cei morţi, Bologa?

Locotenentul nu-l mai asculta. Liniştea lui Klapka însă îl neliniştea mai rău. Întrebă deodată cu un fir de nădejde în privire:

— Şi crezi d-ta că-i sigur?...

Căpitanul după o şovăire scurtă răspunse hotărât, parcă ar fi căutat să-i dea un leac amar:

— Din nenorocire, nu încape nici o îndoială, dragul meu. Divizia de schimb a plecat din Italia. Mâine-poimâine trebuie să sosească. Într-o săptămână ne va lua locul şi peste alte câteva zile noi vom fi în Ardeal, pe frontul...

Ochii lui Bologa îl ardeau. Tăcu brusc şi lăsă capul în pământ, examinându-şi cizmele pline de noroi şi tremurân-du-şi nervos genunchii, în vreme ce Apostol porni de colo până colo, ca un lup în cuşcă, respirând greu, cu tâmplele dogorâte. Peste două minute apoi, cu o hotărâre nouă, locotenentul se opri iarăşi în faţa lui Klapka:

— Domnule căpitan, te rog... te implor... Scapă-mă!... D-ta mă poţi scăpa!... Nu vreau să mă duc pe frontul...

Klapka ridică ochii la el, neînţelegând ce vrea. Bologa însă urmă tot mai înfrigurat:

— Trebuie să se găsească un mijloc de salvare!... Mutaţi-mă la un regiment care rămâne aici!... Ori trimiteţi-mă înapoi în Italia, oriunde, numai acolo nu!... Voi lupta ca şi până azi, jur! Voi... Am trei medalii de vitejie, toate trei dobândite cu... Numai acolo nu pot merge... Acolo presimt că am să mor... Şi nu vreau să mor! Trebuie să trăiesc!

Căzu pe pat, cu obrajii în palme, biruit de lacrimi. Căpitanul era înduioşat şi simţea că, dacă ar deschide gura, l-ar năpădi plânsul şi pe el. In văgăuna întunecoasă suspinele lui Apostol îngroşau aerul, iar lumina sfârâitoare de pe masă tremura pe pereţi nişte umbre neliniştite... Într-un târziu, după ce sughiţurile locotenentului se mulcomiră, Klapka zise:

— Ei, te-ai mai răcorit?... Atunci putem vorbi ca doi bărbaţi, ba chiar ca doi soldaţi!... Adevărul este că în război nu trebuie să cugeţi, ci să lupţi... cel puţin aşa perora un general, deunăzi, la cartier. Dar lucrurile astea e nevoie să le cumpănim bine-bine şi fără pripire, altfel... De-ai chibzui puţin, ai vedea că eu n-am nici o putere. Eu nu pot propune nimic, fiindcă sunt stigmatizat: ceh, adică trădător... Pentru cei de seama noastră s-au inventat mitralierele din spatele liniilor, menite să ne aţâţe pofta de vitejie în caz de şovăire... Dacă aş îndrăzni eu să te propun pentru mutare, imediat am fi bănuiţi amândoi! Imediat! Un ceh cu antecedentele mele să ia partea unui român?... Nici nu-ţi închipui ce tămbălău, ce... Numai generalul te-ar putea salva, dacă ar fi om şi ar avea inimă... Crezi însă că pe aici sunt mulţi oameni? Crezi că...

Bologa, care se gândise şi ascultase ursuz, se agăţă de o vorbă şi strigă:

— Am să mă prezint generalului!

Klapka se spăimântă, ca şi când însuşi generalul I-ar fi surprins complotând. Răspunse în şoaptă:

— Astâmpără-te, Bologa!... Te rog!... Ce, tu nu cunoşti pe generalul Karg? Doar ţi-e comandant de aproape un an... Karg... Un câine, un... Ar fi capabil, în loc de răspuns, să te trimită direct la Curtea Marţială...

— Atunci ar urma să plec fără să încerc barem a mă împotrivi sau a ocoli ticăloşia? izbucni iarăşi Apostol, acuma însă furios şi scrâşnind dinţii.

— Ascultă sfatul meu, prietene, zise căpitanul liniştit. Sunt mai bătrân ca tine şi am îndurat multe în viaţă... Războiul n-are altă filozofie decât norocul. Lasă-te deci în grija norocului. Parcă în doi ani de zile moartea nu ţi-a cântat la urechi pe toate glasurile, şi totuşi norocul te-a ocolit. Poate că te iubeşte norocul... Nu-l zgândări, nu-l stârni... Lasă-l...

— Şi cum simt că acolo mă aşteaptă o primejdie cumplită... murmură Bologa deodată foarte abătut, cutremurându-se. Niciodată n-am avut presimţiri atât de...

— Primejdiile sunt azi pretutindeni, făcu Klapka stăpânindu-se. În aer, pe front, acasă, în toată lumea... Însuşi pământul mi se pare că trece printr-o zonă de primejdii... Ce să facem? Norocul e scutul tuturor... Aşa!... Ascultă-mă pe mine... Mai chibzuieşte şi o să-mi dai dreptate! Dar fără patimă! Fără pripire!... Calm!... Calm!...

Se sculă încet, îşi puse casca în cap, gata de plecare.

— Decât să mă duc acolo, mai bine trec la muscali! şopti atunci Apostol, uitându-se drept în ochii căpitanului.

— Uşor de zis, răspunse Klapka liniştit, parcă ar fi aşteptat de mult vorbele locotenentului. Dar dacă nu izbuteşti, ştii ce te aşteaptă!... Numai deunăzi ţi-am povestit despre cei trei... Şi ei au vorbit ca tine, ba şi mai năzdrăvan... Iar azi poate că sunt tot în pădurea spânzuraţilor, ca să îngrozească pe alţii!

— În privinţa asta n-am nici o grijă, zise Bologa, cu încredere. Când ar fi să mă prindă, m-aş împuşca şi aş isprăvi repede!... În orice caz, eu n-am să mor spânzurat, asta ţi-o garantez!

— Aşa mi-au garantat şi ei, prietene, dar împrejurările au fost mai puternice decât hotărârea lor... De aceea zic: ia seama, nu te juca cu norocul! Sunt mii şi zeci de mii în situaţia ta şi soarta le poartă de grijă tuturor cum crede de cuviinţă...

Klapka îi strânse mâna fierbinte... În clipa următoare, Apostol Bologa se pomeni singur, pironit în acelaşi loc, cu ochii în gol, uluit de vedenii. Îşi veni în fire şi, simţindu-se sleit de puteri, se trânti pe pat. Pe masă, în sfeşnicul improvizat, lumina începu să pâlpâie repede, să sfârâie şi apoi deodată se stinse. Pe Bologa întunericul îl zgudui, buzele-i arse însă şoptiră cu îndârjire:

— Nu se poate!

8

— Ştii vestea, Petre? zise a doua zi Apostol către ordonanţa care, ghemuit într-un colţ al adăpostului, citea cu râvnă şi evlavie Visul Maicii Domnului. Peste o săptămână, cel mult două, mergem acasă, în Ardeal...

— Bogdaproste! făcu soldatul, luminat de bucurie şi începând să se închine. Bine c-a dat Dumnezeu şi Maica Precista, că alţii au mai fost câte-o săptămână, unii şi mai mult, numai noi parcă suntem ciumaţi...

Bologa zâmbi aproape răutăcios văzând fericirea omului şi urmă batjocoritor:

— Da' ce, tu crezi că ne ducem să petrecem? Ehe, mai pune-ţi pofta-n cui, bădiţă! Ne ducem tot la bătălie... să ne batem cu românii...

— Vai de mine, don' locotenent! sări Petre speriat. Doamne fereşte! adăugă pe urmă, închinându-se de mai multe ori. Doamne, apără-ne şi nu ne părăsi!... Mare păcat, don' locotenent... Apoi să nu-i trăsnească Dumnezeu din senin?

Consternarea ordonanţei îi făcea bine. "Dacă un om simplu se revoltă, atunci eu ce să fac? îşi zise Bologa, uitându-se mulţumit la Petre, şi îndată urmă în sine: Atunci cum să nu înţeleagă şi generalul?..."

De azi-noapte îl urmărea gândul cu generalul şi se sforţa mereu să-şi întărească convingerea. A chibzuit bine, a prevăzut probabilităţile şi... Klapka n-are dreptate. De altfel, Klapka e un fricos, care vede pretutindeni călăi şi spânzurători. Pe când el, Apostol Bologa, cu trei semne de vitejie pe piept... Sfaturile totdeauna I-au plictisit, dar acuma ale lui Klapka îl înfuriau. Resemnarea i s-a părut o atitudine animalică, nevrednică de omul liber. Cu atât mai mult i se părea azi că a sta cu mâinile în sân ar fi o crimă cel puţin egală cu plecarea la război.

Închipuirea că ar putea merge acolo îi stătea totuşi înţepată în creieri ca o baionetă vrăjmaşă. Trebuie s-o smulgă! Altfel, nu mai poate trăi. Mai ales că, în lumina spaimei de azi, amintirile trecutului îl împresurau ca nişte ameninţări din ce în ce mai negre...

Nădejdea în generalul de divizie îi risipea spaima. Şi aceasta era o dovadă împotriva lui Klapka. Se hotărî să se prezinte la raport, să-i explice situaţia, să-l roage şi să-i făgăduiască solemn că îşi va face datoria oriunde, afară de acolo... Vru să plece îndată, să sfârşească mai repede şi să se liniştească. Puse mâna pe aparatul telefonic să anunţe că doreşte să se înfăţişeze comandantului diviziei. În ultimul moment îşi luă seama. Cum să ceară generalului mutarea, când nu ştie nimeni despre schimbarea diviziei? L-ar întreba: de unde a aflat, cine i-a spus? Ar fi o murdărie să trădeze pe Klapka, ar fi...

"Deocamdată trebuie să mai aştept, îşi zise dânsul. Întâi să se publice vestea schimbării, chiar neoficial... Trebuie să procedez cu băgare de seamă şi cu demnitate!"

Se linişti. Trecură trei zile... Nu se auzi nimic despre strămutarea diviziei. Nici Klapka nu mai veni, parcă i-ar fi fost frică să dea ochii cu Bologa care, din ce în ce mai stăpânit de speranţă, începea să creadă că poate s-a contramandat ordinul. Inima îi ticăia de o emoţie plăcută. Şi, fiindcă se simţea fericit, scrise mamei sale o scrisoare lungă şi plină de credinţă, în care, pe două pagini întregi, veştejea fapta lui Pălăgieşu împotriva protopopului Groza; apoi altă scrisoare, cu foc, Martei, comunicându-i că dragostea lui, în ciuda tuturor suferinţelor, n-a scăzut şi de-abia aşteaptă ceasul când să-şi poată strânge în braţe logodnica.

Mai trecu o zi senină. Pe urmă sublocotenentul de la baterie îi spuse cum a aflat de la un infanterist că peste patru zile, cel mult, toată divizia trece pe frontul românesc. Bologa păli, dar ceru amănunte. Sublocotenentul i le dădu: că ofiţerilor de la infanterie li s-a comunicat vestea, confidenţial, de trei zile, că primele trupe din divizia de schimb au şi sosit la Zirin...

În aceeaşi noapte, târziu, se ivi iarăşi reflectorul, în sectorul de alături. Bologa, în postul de comandă, cu receptorul la ureche, asculta indicaţiile observatorilor. Tunurile bubuiau aspru, răguşit, încât se cutremura pământul şi, din tavanul adăpostului, printre bârnele groase, se scurgeau firişoare de nisip.

"Ce-ar fi să-l doboare tocmai acuma alţii?" se gândi el cu o părere de rău ciudată.

Când amuţiră tunurile şi auzi că lumina a dispărut, Bologa avu o tresărire de bucurie. Îi veni în minte că Klapka a vorbit despre o decoraţie pentru distrugerea reflectorului...

"În orice caz, o citaţie pe divizie e asigurată fericitului care îl va nimici! îşi zise, întorcând spatele telefonului. Oare cine va fi norocosul?"

În suflet un glas îi răspunse că el trebuie să fie. Încercă să-l înăbuşe, dar glasul deveni poruncitor. Atunci îi fulgeră prin minte: dacă ar avea el norocul să spargă reflectorul rusesc şi dacă, drept recompensă, ar fi citat sau decorat, ce uşor şi cu câte şanse de izbândă s-ar putea duce la generalul Karg!

Ideea aceasta i se păru atât de minunată, că se miră cum de nu i-a venit mai curând, îndată ce s-a hotărât să se prezinte generalului... Îi pieri pe loc orice urmă de somn, se repezi la hartă şi se puse pe socoteli, pe însemnări, până la ziuă, cu o însufleţire neobosită şi cu convingerea aprigă că viaţa lui atârnă de ceea ce face acuma.

Toată ziua o petrecu apoi cu binoclul la ochi, examinându-şi sectorul cu atenţie, comparând în gând punctele reperate pe hartă... Spre seară începu să-l roadă grija ca nu cumva, tocmai în noaptea aceasta, să lipsească iarăşi

reflectorul mântuitor. Totuşi era gata să vegheze şi o săptămână şi să-l nimicească... Numai, între timp, să nu vie ordinul de schimbare! Dar nu, nu se poate! Trebuie să apară... Trebuie... Seara, la zece, dădu poruncile cuvenite şi porni spre observatorul cel mai înaintat... Ploua rece, leneş, monoton. Săgeţile de apă se încovoiau, în văzduhul negru, cu luciri de oţel. Lutul ud, frământat de ploile toamnei, se agăţa de cizmele locotenentului şi plescăia la fiece pas. Bolta de nouri parcă stătea să cază pe pământul ameţit de întunericul fără margini. Apostol Bologa, cu casca de fier înfundată pe cap, strâns în ulancă blăniţă, cu gulerul ridicat, înainta cu băgare de seamă, ferindu-se de băltoace, cu barba în piept. Inima îi bătea atât de năvalnic, că nici nu simţea plesniturile ploii.

Cunoştea drumul şi terenul. De vreo trei luni, de când s-a statornicit frontul, a făcut calea aceasta de sute de ori. Intră în labirintul de şanţuri de comunicaţie, unde apa se aduna ca în nişte canale de irigaţie. Cizmele cu carâmburi înalţi i se scufundau până din sus de glezne în noroiul cleios.

Ajunse asudat la postul de observaţie, ascuns chiar în prima linie de tranşee. Schimbă două vorbe cu plutonierul zgribulit şi apoi îl trimise la baterie.

Bologa se cocoţă în dosul teodolitului, pe pipăite. Nu vedea nimic. Aparatul era ferit de ploaie, în schimb în spatele observatorului se scurgeau şiroaie de apă din spărturile coperişului. Căută să se orienteze, dar o beznă atât de deasă acoperea lumea, că ochii lui nu puteau desluşi nici o nuanţă în negrul înăbuşitor, iar în urechi îi huruiau exasperant de uniform glasurile ploii, care înghiţeau toate zgomotele vieţii. Îşi simţea bătăile inimii, dar creierii parcă i se topeau, muiaţi de gânduri.

Peste un ceas răpăiala mai osteni puţin. În acelaşi timp Bologa îşi dădu seama că mintea iarăşi începe să frământe planuri şi socoteli. Apoi se pomeni zicându-şi:

"Pe asemenea vreme poţi trece la duşman fără frică".

Cum pricepu rostul vorbelor, le curmă cu scârbă. Din clipa când şi-a făcut convingerea că, distrugând reflectorul buclucaş, va dobândi de la generalul Karg mântuirea, i-a părut rău şi i-a fost ruşine că s-a gândit măcar să treacă la inamic. În doi ani de război, spiritul milităresc i-a pătruns atât de adânc în fire, încât dezertarea, din orice motiv, i se părea o crimă neiertată.

"Totuşi dacă vrei să treci mai sigur, trebuie să pleci sau pe înserate sau în zorii zilei", îi veni iar în minte acelaşi gând, stăruitor, ca o muscă pe care în zadar vrei s-o alungi.

Încetul cu încetul ploaia conteni şi se porni un vânt aspru, cu şuierături sinistre, mai desţelenind puţin întunericul şi cotrobăind vajnic prin observatorul lui Bologa care, în curând, simţi în spinare o pată udă şi rece. Se ghemui mai bine, ferindu-şi spatele. Vântul însă îi pătrundea prin haine, prin piele şi-i zgâlţâia inima.

— Şi reflectorul nu mai apare! murmură el dârdâind.

Îşi înfipse ochii în bezna subţiată, cu furie nerăbdătoare. Acuma începeau să se desluşească, în nemişcarea moartă, semne umile de viaţă. În dreapta şi în stânga tranşeele infanteriei se întindeau, strâmbe şi capricioase, ca nişte linii grosolane pe o hârtie boţită. Ici-colo, ca muşuroaiele, înţepenite, poate chiar îngheţate, înaintea şanţurilor, zărea sau bănuia posturile de ascultare. La vreo treizeci de metri, în stânga, începe sectorul căpitanului Cervenko... "Ce-o fi

făcând oare Cervenko?... Bietul Cervenko..." În faţă câmpului zăcea neted, pierdut în noapte şi biciuit de vântul ce mai scutura în răstimpuri stropi mari de apă din văzduh. Apostol Bologa ştia că, exact la cinci sute optzeci şi trei de metri, se află prima linie de tranşee ruseşti şi i se părea că deosebeşte zigzagurile care înseamnă gardul morţii, închipuirea lui mergea mai departe şi, bâjbâind prin întuneric, arăta unde vine linia a doua, a treia, bateriile vrăjmaşe, unde a fost ultima dată reflectorul...

Bologa nu îndrăznea să se uite la ceas, de frică să nu-şi piarză nădejdea în apariţia reflectorului. Era sigur însă că a trecut miezul nopţii. "Mai este vreme", îşi zicea din ce în ce mai amărât. Singurătatea îl strângea de gât. Simţea o nevoie dureroasă de a schimba o vorbă cu cineva, cu oricine, numai să nu fie singur, să nu poarte singur povara aşteptării... Reflectorul nu s-a arătat niciodată înainte de miezul nopţii; de obicei pe la două vine; deci nu i-a trecut vremea, poate să spere. Dacă însă n-ar apărea deloc, atunci...

"Numai el ar fi de vină dacă m-aş pierde!" se gândi furios, ameninţând cu pumnii liniile ruseşti nevăzute.

Apoi deodată, când se aştepta mai puţin, drept în faţă, chiar în sectorul bateriei, stârnită parcă de sfidarea lui, o lumină orbitoare şi mândră, zvârlindu-şi întâile raze spre cerul căptuşit cu nouri şi apoi coborând pe pământ, repede, cu tremurături înfrigurate. Apostol închise ochii, înfricoşat ca în faţa unei fantome, uitându-şi tunurile şi mânia, uitând tot, parc-ar fi visat.

— Hei!... Dormiţi acolo?... Tunurile!... Nu vezi reflectorul? bombăni îndată un glas gros, batjocoritor, la câţiva paşi, în şanţul infanteriei.

Bologa se dezmetici brusc. Cunoştea glasul: era un locotenent de infanterie, foarte înalt şi uscăţiv, care dispreţuia făţiş pe toţi artileriştii. Ochi cu teodolitul izvorul luminii şi apoi aruncă un ordin scurt în gura telefonului. Peste câteva clipe bubuiturile izbucniră, rare, chibzuite. Totuşi, razele albe alunecau încet, nepăsătoare de obuzele vijelioase, scormonind întunericul, apropiindu-se parcă sfidătoare de Bologa. Pe urmă, ca şi când I-ar fi descoperit cum stătea zgulit în observatorul umed, se opriră chiar asupra lui, învăluindu-l cu farmecul lor rece, străbătându-i, prin ochii bolnavi, în toate ascunzătorile inimii, răscolindu-i şi tulburându-i gândurile ca un neaşteptat răsărit de soare... În primul moment Apostol simţi numai o ură năprasnică împotriva luminii care îl îmbrăţişa fără voia lui. Dar când vru să rostească două cuvinte în telefon, ca să corecteze tragerea tunurilor, nu-şi mai putu întoarce privirea. Dezmierdarea razelor tremurătoare începea să i se pară dulce ca o sărutare de fecioară îndrăgostită, ameţindu-l încât nici bubuiturile nu le mai auzea. În neştire, ca un copil lacom, întinse amândouă mâinile spre lumină, murmurând cu gâtul uscat:

— Lumina!... Lumina!...

Chiar în clipa aceea însă, parcă le-ar fi retezat un paloş de călău, razele muriră, şi ochii lui Bologa se umplură de întuneric. Nu-şi dădea seama ce s-a întâmplat. Tunurile băteau mereu, rar, cum poruncise dânsul.

"Mi se pare c-am spart reflectorul", se gândi atunci, mirându-se cum a putut face el asemenea ticăloşie şi bucurându-se că a făcut-o.

Stătu buimăcit un răstimp, având conştiinţa că ar trebui să mai facă ceva şi neputându-şi aminti ce anume. Apoi deodată, speriat, simţi receptorul telefonului şi strigă:

— Rachetele!... Rachetele!...

Pe cerul mohorât se ivi, sfârâind mânios, un glob de lumină ca un ochi iscoditor. În punctul unde fusese reflectorul, Bologa văzu prin binoclu mulţime de viermişori negri zvârcolindu-se neputincioşi. Iscoada din văzduh însă se stinse repede, şi tot atunci tunurile amuţiră singure, fără ordin, sătule parcă şi mulţumite. Întunericul şi tăcerea înfăşurară pe Apostol ca un linţoliu aspru, în vreme ce ochii lui, cu pupilele largi, se chinuiau într-o aşteptare fără scop. În fundul sufletului însă simţea clar cum pâlpâie dragostea de lumină, blândă, mângâietoare...

Apoi iar auzi, de astă dată chiar la spatele lui, glasul locotenentului de infanterie:

— În sfârşit, bine c-a dat Dumnezeu de aţi isprăvit cu reflectorul, că era mai mare ruşinea!... Te pomeneşti că iei şi o medalie de vitejie, fiindcă la noi aşa se dau decoraţiile... În orice caz, eu te felicit... Noapte bună!...

Fără să aştepte răspuns, locotenentul se depărtă, mormăind, prin băltoacele şanţului de apărare.

"Ce s-a întâmplat, Doamne?" îşi zise Bologa, înfiorându-se şi căutând să se trezească din amorţirea ce-i oprise în loc gândurile.

Vântul sufla mai friguros, desfundând iarăşi o bură de ploaie măruntă, moleşitoare. Picurii îi ţârâiau în spinare ca nişte fire de nisip... Apostol îşi zicea că la fel îi târâie şi gândurile în creieri, subţiri, nesigure, pipăitoare. Încetul cu încetul însă izbuti să le rânduiască... Vasăzică şi-a atins ţinta şi se poate prezenta în faţa generalului. Vasăzică nu va mai trebui să meargă cu divizia pe frontul românesc, asta e aproape sigur. Atunci de ce nu se bucură cum s-a bucurat când i-a venit ideea să zdrobească reflectorul?... În loc de răspuns, în suflet îi răsări deodată lumina albă pe care o gâtuise adineaori, strălucind ca un far într-o depărtare imensă. Şi strălucirea i se părea când ca privirea lui Svoboda sub ştreang, când ca vedenia pe care a avut-o în copilărie, la biserică, în faţa altarului, sfârşind rugăciunea către Dumnezeu... Lumina îi înăbuşi întrebările şi-i linişti inima ca şi cum i-ar fi deschis o cale dreaptă, netedă, într-un ţinut sălbatic şi neumblat. Cu un ceas în urmă toate nădejdile lui erau în alţii şi n-avea încredere în sine. Acuma era sigur că mai curând se va pune de-a curmezişul soartei decât să-şi mai pângărească sufletul, fiindcă în suflet, în lumină i se călea mântuirea...

Întunericul se subţia treptat. Vântul sufla mereu şi uneori cânta ca o chemare prelungă, confuză, ademenitoare. Atunci, ca o ispitire, în mintea lui Bologa încolţi iarăşi gândul că aceasta e ora dezertorilor... Şi gândul nu i se mai păru respingător, ca şi când i s-ar fi şters din creieri toate convingerile trecutului.

Un sergent veni să-l schimbe, deşi Apostol uitase să dea ordine. Îi părea rău că pleacă din singurătatea care acuma îi era dragă. Se strecură prin tranşeele în zigzag, pe la spatele santinelelor înţepenite lângă arme. Când să cotească spre şanţul de legătură, se ciocni cu căpitanul Cervenko.

— N-am putut închide ochii toată noaptea, murmură căpitanul abătut. Îmi pare rău c-aţi nimicit reflectorul, nu ştiu de ce... Aţi ucis lumina, Bologa!

— Aici e lumina! răspunse Apostol, triumfător, bătându-şi inima cu palma.

— Da, da, ai dreptate! Aici e lumina şi suferinţa... Aici e toată lumea! zise Cervenko cu o sclipire în ochi.

Apostol Bologa trecu înainte prin şanţurile întortocheate, cu spatele încovoiat, cu ochii strălucitori, cu sufletul plin de încredere, împăcat şi mulţumit, parcă s-ar fi purificat într-o baie de virtute.

9

Pe la amiază, pe când Bologa dormea încă, un zbârnâit strident, la căpătâiul lui, îl făcu să sară drept în picioare, îngrozit, ca şi cum s-ar fi prăbuşit adăpostul. În telefon răcnea aghiotantul regimentului:

— Locotenent Bologa!... Alo!... Chiar el?... Tu eşti?... Ordin de la domnul colonel să pleci imediat să te prezinţi excelenţei-sale... Excelenţa-sa doreşte să te vadă... Foarte urgent!... Fireşte că treci pe la noi, pentru că şi domnul colonel are să-ţi vorbească... Deocamdată eu te felicit prieteneşte!... Ai salvat onoarea diviziei întregi... Domnul colonel a telefonat chiar azi-noapte la cartier... Vine a patra, Bologa, bravo!...

Peste o oră Apostol era într-un automobil, alături de un căpitan de stat-major, pe care-l întâlnise la postul de comandă al regimentului şi care se oferise să-l ducă până la cartierul diviziei, deoarece tot se gătea de plecare. Pe drum îi spuse şi căpitanul că distrugerea reflectorului merită o recompensă deosebită, precum îi spuseseră toţi camarazii, cu colonelul în cap. El asculta gânditor şi tăcut. Uneori privirea i se cobora pe piept, unde luceau cele trei medalii de vitejie, şi-şi reamintea emoţia clipei când a primit-o pe cea dintâi. Cât a dorit-o şi cât se simţise de umilit până ce a căpătat-o! I se părea că numai el n-are şi se credea nenorocit şi dezonorat. Se arunca unde era primejdia mai mare, unde secera moartea mai cumplit, fără frică, cu gândul numai la ea... Apoi, când i-a agăţat-o pe piept colonelul, în faţa trupei, i-a plâns inima de fericire. De-abia atunci a început să se creadă vrednic de-a trăi...

În curtea comandamentului de divizie îi ieşi în cale locotenentul Gross care, ca pionier, avea mereu treburi pe la Cartier. Gross îl întâmpină cu o strâmbătură ironică:

— Bravo, filozofiile! Ai mai omorât câţiva oameni pentru o tinichea...

— Ascultă, Gross! răspunse Bologa deodată jignit. Când vei înceta tu de a executa ordinele, atunci să faci imputări altora! Până atunci, puţină modestie...

— Eu execut ordinele, adevărat, zise pionierul mereu batjocoritor. Eu săvârşesc sau ajut barbaria, dar cu greaţă, amice! Nu cu entuziasm, ca alţii!... Eu nu caut să mă disting!

— Mai bine ai căuta să-ţi potriveşti fapta cu vorba, murmură Bologa privindu-l drept în ochi. E uşor să vorbeşti, dar...

— Am să te văd mâine-poimâine pe frontul românesc, îl întrerupse Gross, cu un zâmbet acru. Acolo să te văd...

— Eu nu voi merge niciodată acolo! zise Bologa tresărind şi roşindu-se.

Gross vru să mai zică ceva, dar atunci apăru în pragul casei un plutonier ţanţoş, strigând cu importanţă:

— Domnul locotenent Bologa!... Poftiţi... Excelenţa-sa...

Peste câteva clipe Apostol Bologa stătea înfipt reglementar înaintea generalului Karg, om scurt şi gros, cu faţa urâtă şi aspră, mohorâtă de mustăţi burzuluite, sfredelită de nişte ochi rotunzi, ale căror priviri, ţâşnind de sub

sprâncene foarte late şi veşnic încruntate, păreau două pumnale veninoase. Inima locotenentului se zvârcoli când îl văzu ridicându-se greoi de la masa încărcată cu dosare şi hărţi. Îşi aduse aminte că, de câte ori a dat ochii cu dânsul, a simţit o teamă stranie ca de un vrăjmaş nemilos sau ca de o ameninţare crâncenă ce nu se poate ocoli şi care nici măcar nu ştii când te va izbi...

Generalul, cu bărbia ridicată, îi întinse mâna şi-i zise voios:

— Bravo, Bologa!... Mi s-a raportat fapta dumitale şi am ţinut să te felicit personal... Am ţinut... da... negreşit...

Glasul lui era gros şi pătrunzător, şi parcă te ocăra chiar când glumea.

Apostol se înclină uşor strângând mâna generalului şi pe urmă îi povesti amănunţit, în fraze scurte, seci, milităreşte, cum a distrus reflectorul. Vorbind însă, băgă de seamă că nările generalului sunt înfundate cu păr şi se gândi că trebuie să sforăie urât noaptea şi că nu l-a mai văzut de la execuţia cehului. Karg îl ascultă cu luare-aminte, dând din cap şi măsurându-i uneori, cu priviri mulţumite, de sus până jos; apoi, la sfârşit, îl bătu prieteneşte pe umăr, murmurând:

— Te-am propus pentru medalia de aur... Fii sigur că vei avea-o!... Soldaţi ca d-ta ne trebuiesc şi merită toate distincţiile... Bravo, Bologa!... Sunt mândru că am onoarea să comand asemenea ofiţeri viteji...

Generalul tăcu, frământându-şi mintea să mai găsească vreo două cuvinte potrivite. Dar nu mai găsi nimic şi, după o pauză scurtă, repetă mai apăsat:

— Sunt mândru... foarte mândru...

Şi iar îi întinse mâna, gata să-l concedieze. Atunci însă Bologa, liniştit, cu glasul limpede şi uitându-se drept în ochii lui cenuşii, îi zise:

— Excelenţă, vă rog, daţi-mi voie să vă fac o rugăminte!

Generalul Karg, neplăcut surprins că locotenentul, mai ales după ce i-a arătat atâta cinste, cutează să vorbească neîntrebat, şi încă să-i ceară ceva fără a se fi înscris la raport pe cale ierarhică, precum spune regulamentul, făcu doi paşi înapoi, cu o încruntare din sprâncene. Totuşi, vrând să-şi dovedească indulgenţa faţă de un erou, răspunse prieteneşte:

— Da, da... te ascult... Un erou... cum nu... toată bunăvoinţa...

În clipa aceasta Bologa simţi lămurit că îndrăzneala lui e zadarnică şi avu o şovăire. Pe frunte îi răsări o cununiţă de picuri fierbinţi. Ca să câştige timp sau să se liniştească, tuşi puţin şi plecă fruntea. Pe urmă îşi redobândi încrederea şi, pironindu-şi ochii cu hotărâre în ochii generalului, vorbi repede, sacadat:

— Ştiu, excelenţă... am aflat că divizia noastră, peste câteva zile, va pleca în altă parte... pe alt front...

— Exact, zise generalul nedumerit, mai ales văzând că Bologa se poticneşte.

— Atunci, excelenţă, — urmă locotenentul brusc, parcă întreruperea i-ar fi dat un imbold nou, — atunci vă rog să-mi faceţi favoarea de a mă lăsa pe mine aici... Ori, dacă aici nu se poate, atunci pe frontul italian...

Generalul îl măsură cu mirare şi cu o zvâcnire nervoasă de mustaţă, apoi zise:

— Bine... Deşi îmi pare rău că te pierd... Un ofiţer eminent, viteaz... Dar, fiindcă doreşti mult... Totuşi, cred că ar fi mai bine aici decât în Italia...

— Chiar şi acolo, excelenţă... Am fost câteva luni pe Doberdo şi, la urma urmelor, aş prefera...

Faţa lui Bologa era acuma scăldată în bucurie şi nădejde. Nu se mai putea

stăpâni. Suspina din fundul inimii, uşurat.

— Bine... bine, repetă generalul gânditor. Nu pricep însă de ce n-ai merge cu noi? Divizia mea are o misiune sfântă în Ardeal! O misiune măreaţă... Da!... Duşmanul a pângărit pământul ţării. Acolo valahii...

Deodată generalul Karg se opri, ca şi când o rază de lumină i-ar fi deschis creierii. Se dădu iar câţiva paşi înapoi, rămase cu privirea ţintă la Bologa, căutând să-l scormonească în adâncimile sufletului. Câteva secunde domni o tăcere ca un giulgiu, încât de afară se auzi limpede huruitul unei căruţe şi ciripitul gălăgios al vrăbiilor, într-un pom, sub fereastra cancelariei. Apostol, fără să-şi dea seama, închise ochii, ferindu-se de scrutarea generalului, care izbucni brusc, aproape răguşit:

— Dumneata eşti român?

— Da, excelenţă, răspunse locotenentul repede.

— Român! repetă generalul, cu un glas uimit şi enervat care aştepta o dezminţire.

— Român! repetă Bologa mai hotărât, întinzându-se din şale şi scoţând puţin pieptul.

— Da... bine... fireşte... bâigui Karg peste câteva momente, bănuitor şi cercetător. Da... desigur... Dar atunci mă miră rugămintea d-tale... foarte mult... Mi se pare că d-ta faci deosebire între duşmanii patriei...

Apostol Bologa se uita în ochii scânteietori ai generalului cu o seninătate care îl minună pe el însuşi. Se simţea însă hotărât şi neclintit, ca în asalturile cele mai năprasnice. Acuma se încăpăţâna să convingă pe duşman, deşi înţelegea bine că silinţele lui sunt de prisos. Se pomeni vorbind calm, fără umbră de emoţie sau şovăire, parc-ar fi discutat cu un camarad binevoitor:

— Excelenţă, am conştiinţa că douăzeci şi şapte de luni am luptat aşa încât să pot sta cu fruntea sus în faţa oricui. Nu mi-am cântărit niciodată datoria. Mi-am dăruit tot sufletul şi tot entuziasmul. Azi însă mă aflu într-o imposibilitate morală...

Generalul se cutremură, ca şi cum i-ar fi implântat o spadă în piept. Ochii i se aprinseră şi luciră ca oţelul. Se repezi furios la Bologa, cu braţele ridicate şi zgârcite, gata să-l zdrobească, răcnind:

— Ce? Imposibilitate morală?... Ce vorbe sunt astea? Cum îndrăzneşti?... Eu nu cunosc asemenea fleacuri, care ascund pur şi simplu laşitatea unor oameni fără sentimente patriotice! Nu cunosc, înţelegi? Nu vreau să cunosc!

Apostol căută să protesteze, dar generalul îi reteză avântul, congestionat de mânie:

— Nu-ţi dau voie să mai vorbeşti, ai înţeles?... Fiecare cuvânt al d-tale ar merita un glonte! Gândurile ce se ascund în dosul vorbelor d-tale sunt criminale!... Înţelegi? Criminale!... O, o!... Vasăzică asta ţi-e vitejia?... Uite pe cine am propus eu pentru medalia de aur! Poftim!... Medalie de aur!... Glonte, nu medalie...

Îl împroşcă cu o privire grea de ură şi dispreţ, apoi deodată îi întoarse spatele, strivind între dinţi o înjurătură şi smucindu-şi mustaţa cu mâna dreaptă mică, grasă, încărcată de inele, ca o mână de femeie cochetă.

Bologa rămase senin, nemişcat şi cu gândul mereu că trebuie să-l convingă. Furia generalului îi făcea bine şi-l îmbărbăta. Când crezu că s-a mai potolit, zise

iarăşi, cu acelaşi glas limpede:

— V-am făcut o rugăminte, excelenţă, în credinţa că veţi binevoi a înţelege starea mea sufletească... De aceea mi-am îngăduit a vă vorbi ca de la om la om...

Generalul, care se oprise la fereastră, bodogănind şi pufnind, se întoarse îndată spre locotenent şi răspunse mai stăpânit:

— Eu nu ascult asemenea rugăminţi şi nici nu stau de vorbă cu astfel de oameni!... Înţelegi?... De altfel am vorbit prea mult cu d-ta... Nerecunoscătorule!

Nu-i mai întinse mâna, ci îl măsură cu scârbă din cap până-n picioare şi apoi se aşeză la masă, răscolind supărat dosarele. Bologa salută reglementar şi ieşi liniştit, cu nişte paşi siguri, ca după o convorbire nespus de plăcută. Generalul îl urmări cu ochii, clătină din cap, se uită la uşa închisă cu băgare de seamă şi deodată izbi cu pumnul în harta cu însemnări, cuprins iarăşi de mânie. Chiar în clipa aceasta aghiotantul se strecura în cancelarie, înfricoşat şi întrebător.

— Notează pe locotenentul Bologa, mormăi generalul Karg către aghiotantul aiurit. E primejdios şi... Nu m-aş mira să aud într-o bună zi că a dezertat la inamic... Ce oameni!... Ce armată!...

Aghiotantul se înclină, puse nişte hârtii pe masă şi se grăbi să dispară în vârful picioarelor, fără zgomot, de frică să nu-ji descarce generalul mânia asupra lui.

În mijlocul curţii, Apostol Bologa se uită împrejur, parcă ar fi fost aici întâia oară în viaţă. Ograda era mare, cu gard de uluci spre uliţă şi cu poartă nouă de scânduri, deschisă. Câteva căruţe se înşirau în fund, lângă grajduri, iar automobilul cu care venise stătea părăsit, cu uşile căscate. Casa de piatră, acoperită cu olane vechi, vastă cât o cazarmă, era stropită cu urme de schije de pe vremea când a trecut războiul peste sat şi când un obuz a explodat chiar în grădiniţa din faţă, smulgând din rădăcini perechea pomului în care şi acuma se ceartă un card de vrăbii gălăgioase... Cerul se răzbunase puţin şi umplea văzduhul cu un albastru mai blând ca totdeauna. Soarele surâdea în asfinţit, galben, slab, ca faţa unui moşneag vesel, iar lumina aceasta săruta pământul ca o rouă binefăcătoare, răspândind bucurie şi deşteptând nădejdi pretutindeni... Apostol stătu un răstimp cu ochii spre soare, sorbind cu nesaţiu lumina zâmbitoare. Se simţea uşurat, ca şi când ar fi plâns cu lacrimi fierbinţi după o suferinţă multă vreme înăbuşită. Gândurile nu-l mai dureau, ci se supuneau, docile, voinţei lui, încât, dacă ar fi vrut, le-ar fi putut înşira frumos, pe o aţă, ca pe nişte mărgele...

Ieşi din curte. Pe uliţă, dincolo de popotă, văzu un camion încărcat cu echipamente, gata de plecare pe front. Se urcă. Voia să ajungă cât mai repede la baterie. Era grăbit.

10

Pe înserate sosi la divizion, să raporteze că s-a întors. Găsi pe Klapka singur în adăpostul spaţios, scriind acasă. Căpitanul îl privi lung, apoi îi strânse mâinile şi zise cu căldură:

— Acuma pot să te felicit şi eu, dragă prietene... Din toată inima!

— Adevărat, numai d-ta nu m-ai felicitat încă... adevărat, răspunse Bologa, zâmbind amar. Pentru vitejia...

— Pentru vitejia de a fi spus generalului ce i-ai spus! îl întrerupse Klapka cu un fior.

— Ai şi aflat? se miră Apostol. Oficial?

— Am aflat din înfăţişarea ta, din mândria şi liniştea ta! se însufleţi căpitanul. Nici nu e nevoie sâ-mi povesteşti ce s-a petrecut! Ochii tăi îmi spun tot, tot!... O, măcar de-aş putea fi şi eu ca tine, bărbat! Dacă am fi toţi aşa, într-un ceas s-ar sfărâma lanţurile!

Ca pe orice fricos, pe Klapka îl înfierbânta curajul şi energia altora. Ceru lui Bologa să-i istorisească din fir în păr scena cu generalul, întrerupându-l deseori cu aprobări trufaşe. Apoi când Apostol sfârşi, îl întrebă cu o curiozitate entuziastă:

— Ei, şi acuma ce ai de gând să faci?

Ochii lui Bologa licăreau blând. Răspunse de-abia peste câteva clipe, calm, parcă ar fi spus că se întoarce spre perete:

— Acuma?... La noapte voi trece la muscali!

Klapka, neaşteptându-se la asemenea răspuns, se holbă la el un moment, pe urmă se uită împrejur, îngrozit să nu fi auzit cineva vorbele locotenentului, să vază şi el pe dracul, pentru că n-a raportat celor în drept.

— Ai înnebunit, omule? şopti cu glas rebegit de spaimă. Să nu mai spui astfel de copilării, că ne pomenim amândoi atârnaţi în vreun copac, ca doi coceni stricaţi!

Apostol Bologa surâse; dinţii albi îi luciră între buzele subţiri, zicând:

— Acum o lună, chiar acum trei zile, nici n-aş fi îndrăznit să mă gândesc la dezertare... M-aş fi dispreţuit eu însumi cel dintâi... Fiindcă până azi am fost alt om.. Îmi face impresia, când mă uit înapoi, c-am purtat în mine viaţa unui străin... Totdeauna mi-am închipuit sufletul omului ca o visterie cu odăi multe, unele pline de comori, altele deşarte. Mulţi oameni, cei mai mulţi, trăiesc toată viaţa în cămăruţele cele goale şi veşnic deschise, căci celelalte sunt zăvorâte cu lacăte grele, şi cheile lor zac tăinuite în focul chinurilor. Pe mine golul m-a înfricoşat ca şi întunericul. De aceea m-am străduit să găsesc cheile comorilor mele. Dar şi comorile sunt înşelătoare. Îndată ce ai descoperit una, râvneşti pe cele mai ascunse... Poate cea mai de preţ nu ţi-o dezvăluie decât moartea, şi totuşi o doreşti cu lăcomia avarului... O fi deşartă chiar râvna aceasta... Fără ea însă viaţa n-ar mai avea nici o valoare şi nu s-ar deosebi întru nimic de viaţa unei gângănii!... Azi simt c-am descoperit o comoară nouă şi trebuie s-o apăr cu orice jertfă!

— Ce comori, ce comori? îl întrerupse Klapka nerăbdător. Astea-s nerozii, prietene! Fraze, Bologa, şi visuri bolnave!... Realitatea e războiul cu moartea la braţ!... Lasă închipuirile, dragul meu, care cel mult complică şi amărăsc viaţa, destul de afurisită!

— Domnule căpitan, dacă ţii la mine, te rog din suflet să nu-mi mai dai nici un sfat! zise Apostol enervat, urmând însă mai liniştit: Te rog foarte mult!... Crezi că mi-a fost uşor să-mi dezbrac trecutul, ca o haină murdară, şi să rămân gol în mijlocul furtunii? Crezi că n-am încercat să mă înşel că sunt îmbrăcat, chiar după ce am simţit frigul şi ploaia biciuindu-mă?... Acuma nimeni în lume nu mă va mai putea îndupleca să-mi arunc straiele noi şi călduroase şi să zgribulesc iarăşi în zdrenţele lepădate... Aşa!... Te rog...! Şi... poate că mâine noapte va începe

schimbul de trupe; vasăzică nu mai e timp de pierdut. Aş risca să fiu silit a te însoţi în Ardeal!... Şi asta nu se poate!

— Te ascult şi tot nu pot crede că vorbeşti serios, murmură Klapka, acuma îngrijorat. Se vede că ţi-ai pierdut minţile ori că umbli să mori spânzurat... Dar nu pricepi, omule, că, mai ales după întrevederea ta cu generalul, vei fi urmărit pas cu pas şi că vei fi prins chiar în clipa când vei încerca să...

— Tocmai de aceea trebuie să plec la noapte! făcu Bologa neclintit.

— Atunci te cheamă spânzurătoarea! şopti căpitanul disperat, pipăindu-şi gâtul, parcă ar fi vrut să dea la o parte un laţ închipuit; apoi, după un răstimp, adăugă cu o tremurare de frică: în orice caz eu nu vreau să ştiu nimic... nimic... Eu mă spăl pe mâini...

Apostol Bologa se sculă liniştit şi vru să iasă. Klapka se repezi la el poruncitor:

— N-ai să pleci nicăieri! Am să te împiedic eu!... Sunt comandantul tău şi te voi opri cu forţa!

— Poate că vrei să mă denunţi? întrebă Bologa apăsat, privindu-l adânc. Să ştii că am să mă împuşc, dacă...

Cuprins de o furie neputincioasă, Klapka începu să se lovească cu pumnii în cap, bâiguind:

— E nebun!... A înnebunit! Ce să fac eu cu nebunul?... Doamne, Doamne, ce să fac?

Apostol se apropie şi zise mişcat:

— Poate că nici nu merit zbuciumarea d-tale, domnule căpitan... Sunt ingrat că nu te ascult, dar acuma... zi-mi adio şi îmbrăţişează-mă!

Căpitanul se uită un răstimp la el, potolit brusc şi cu faţa grăsună asudată de durere. Apoi îl sărută pe obraji, plângând cu hohot şi mormăind înfricoşat, iarăşi cu însufleţire:

— Adio, dragă prietene... Adio...

Şi îl îmbrăţişă până ce, mulcomindu-şi puţin emoţia, izbuti să-i spună rugător:

— Poate că te mai răzgândeşti... Făgăduieşte-mi cel puţin că ai să mai chibzuieşti, te rog... te implor!... Ar fi îngrozitor să cazi în mâinile lor... să... să... Spăimântător!...

— Adio, răspunse Bologa, parcă nici nu l-ar mai fi auzit, ieşind repede.

Afară amurgea. În apus urmele soarelui scăpătat mai înseninau cerul spălăcit... Bologa păşea grăbit spre bateria lui, când, deodată, răsună din urmă glasul lui Klapka, ascuţit, mânios:

— Telefonist!... Telefonist! Unde-i telefonistul?

Bologa înţelese şi zâmbi. Căpitanul voia să se asigure împotriva unor eventuale bănuieli de complicitate.

11

Câmpul de luptă, pustiu şi tăcut, se legăna în ceaţa înserării. Stepa părăginită se desfăşura nemărginită, netedă ca o foaie de hârtie de împachetat, boţită şi pătată, înţepată cu copaci răzleţi, desfrunziţi şi sfâşiaţi de obuze. Poziţiile se desenau ca nişte dungi mohorâte, tremurate, cârligate şi capricioase, fără început şi fără sfârşit.

În apropierea bateriei, Bologa se opri căutând, în zigzagul de şanţuri, postul

cel mai înalt de observaţie, unde a fost şi azi-noapte. Când i se păru că l-a găsit, gândurile lui trecură mai departe, se târâră pe sub sârmele ghimpate, cinci sute optzeci şi trei de metri, până la marginea tranşeelor ruseşti, unde ramaseră fără călăuză.

"Acolo începe viaţa nouă şi o lume nouă!" îşi zise cu inima încleştată.

În adăpost îl aştepta sublocotenentul care-i ţinuse locul şi care dorea să afle ce i-a spus şi cum l-a felicitat generalul. Ca să scape de întrebări, Bologa, cu o veselie prefăcută, îi povesti o minciună şi schimbă repede vorba. Pe urmă zise îngrijorat ca vor trebui să fie cu ochii în patru, să nu se pomenească cu vreun atac bruscat, având în vedere schimbarea diviziei. Sublocotenentul, vrând să arate cât e de tare în prevederi strategice, declară grav că el chiar se aşteaptă la o surpriză, dacă cumva duşmanul a prins de veste că divizia va fi înlocuită. În sfârşit, îşi împărţiră rolurile: sublocotenentul va veghea, la postul de observaţie principal, până la ora două, când va merge Bologa să-l înlocuiască...

Rămas singur, Apostol se aşează să scrie câteva rânduri mamei şi Martei, să le înştiinţeze cumva, prin cuvinte ascunse, că nu mai poate sta aici şi că, în curând, le va trimite veşti mai bune... Dar, înainte de-a aşterne vreo slovă pe hârtie, îşi luă seama: orice înştiinţare s-ar putea să le pricinuiască neplăceri... În schimb se apucă să studieze harta frontului cu o atenţie înfrigurată, să tragă linii cu degetul, să-şi aleagă un drum scurt, ferit... Aşa îl găsi Petre când îi aduse cina.

— Ştii că azi mi-e foame de aş fi în stare să te mănânc şi pe tine?! strigă Bologa râzând şi gândindu-se că trebuie într-adevăr să mănânce bine, căci dincolo cine ştie ce-o fi.

Îndată după masă se culcă, dând de grijă ordonanţei să-l scoale negreşit la unu după miezul nopţii. Vrea să se odihnească, zicându-şi iar că dincolo cine ştie cum şi unde va mai afla odihnă...

Petre îl deşteptă la ceasul hotărât şi Apostol se sculă voios, sprinten. În câteva clipe fu gata de drum. Se uită împrejur în adăpostul tăcut, chibzuind ce anume să ia cu dânsul din ce avea aici. Şovăi puţin şi nu mai luă nimic. Cel mult de revolver poate să aibă trebuinţă, să-l scape de pădurea spânzuraţilor... Porni spre ieşire, auzind pe Petre urându-i, ca de obicei: "Doamne-ajută, don' locotenent..." Se gândi să-i dea mâna, în semn de rămas bun, dar îşi continuă mersul fără să se oprească şi fără să răspundă...

Noaptea se umezise. Ploaia ameninţa în văzduh cu răsuflări de vânt. Bologa se bucura şi privea cerul înnourat ca pe un tovarăş care vrea să-i înlesnească scăparea. Dacă ar începe să plouă, fireşte, ar fi şi mai bine...

Trecând pe lângă adăpostul căpitanului Cervenko şi mai având o jumătate de oră de pierdut, se abătu să-l întrebe de urât. Căpitanul citea în Biblie, cu ochii înlăcrimaţi, ca şi când ar fi căutat să-şi aline o durere mare.

— Ce-i, ce s-a întâmplat? întrebă Apostol uimit. Ce jeluieşti aşa... Ai vreun necaz?... Ceva de pe acasă?

— Eu sunt copac fără de rădăcini, zise Cervenko amărât, adăugând cu o privire disperată: Bologa, auzi tu, în noaptea aceasta o să ne atace ruşii!

Apostol păli, parcă l-ar fi pălmuit. Adineaori a vorbit şi el de atacuri cu sublocotenentul, dar numai să-i evite întrebările plictisitoare şi să aibă un pretext de a merge la postul de observaţie. Un atac însă i-ar răsturna toate planurile...

— Nu se poate... N-avem nici o informaţie, bolborosi dânsul zăpăcit. De ce să ne atace tocmai azi?

— Bologa, e sigur, reluă căpitanul mai plângător. Crede-mă... O patrulă mi-a adus de aseară ştirea că se fac pregătiri grăbite... Ai să vezi, Bologa!... Aşa e totdeauna...

Zece minute Cervenko nu mai conteni cu jelaniile, încât Apostol plecă buimăcit, blestemându-şi clipa care l-a îndemnat să intre la ruteanul maniac. Afară însă, în tăcerea frământată de vânt şi în întunericul necăcios, îi veni inima la loc şi-şi zise că Cervenko a început să nebunească, de vreme ce visează numai încăierări, atacuri...

Sublocotenentul dârdâia în observator şi salută pe Bologa ca pe un mântuitor.

— La infanterie se zice că o să ne atace muscalii chiar în noaptea asta, şopti Apostol. Tu ai observat ceva?

— Aş... linişte şi frig, răspunse sublocotenentul, dispreţuitor. Infanteriştii aşa fac, se tem de toate umbrele... Dar muscalii nu sunt proşti să ne atace azi, hodoronc-tronc, când de-abia mâine-poimâine vine schimbarea!

Bologa îi strânse mâna cu mulţumire şi-i ură somn bun. Niciodată nu i-a fost atât de drag sublocotenentul ca acuma. Parcă a vorbit din sufletul lui: doar nu-s proşti muscalii...

Se obişnui cu întunericul şi se uită cu multă grijă spre liniile de dincolo. Nu vedea şi nu se simţea vreo mişcare. Peste câteva minute însă un foc de puşcă pocni asurzitor, undeva pe aproape. Deşi cunoscu, după zgomot, că nu e rusesc, totuşi avu o strângere de inimă. Alte focuri speriate izbucniră îndată, apoi iar altele, şi în dreapta, şi în stânga, tot mai depărtate. Bologa se linişti; erau, desigur, santinelele speriate...

Pe la trei, spre a-şi şterge orice urme de îngrijorare din suflet, porunci să se înalţe o rachetă, să vază şi să se convingă. În lumina verzuie, terenul dintre tranşee părea mort. La dreapta, între sârmele ghimpate, zăcea cadavrul unui om. A fost ucis de acum două zile, pe când se întorcea din patrulare, noaptea, probabil chiar de camarazii lui, din greşeală sau de frică. Privirea lui Apostol trecu peste el ca peste un muşuroi, grăbită să-şi vază numai calea pe care şi-o alesese pe hartă. Un şanţ vechi, care începe la vreo douăzeci de metri şi merge până aproape de şanţurile ruşilor... Împrejurul observatorului sunt rămăşiţe de tufe, lăsate înadins pentru mascare... De aici, târându-se prin cele două pâlnii de obuze, poate ajunge nesimţit la şanţul cel vechi, căci posturile de ascultare sunt mai departe... La cellalt capăt al şanţului va chema... Atâtea vorbe ruseşti ştie... Pe urmă...

Lumina rachetei se stinse şi Bologa rămase mulţumit. La cinci fix, când începe să se subţieze întunericul, va porni... Mai are deci două ceasuri. Era atât de hotărât, că nu simţea

nici emoţie, nici nerăbdare. Aştepta, cu ochii înainte spre ţintă, cu gândurile slobode. Vremea trecea peste dânsul ca o apă lină, răcoritoare...

Într-un târziu îi fulgeră prin minte că poate ruşii îl vor dispreţui că a dezertat, el, ofiţer... Şi chiar în clipa aceea un bubuit prelung, răguşit, spintecă văzduhul. Apostol înlemni, într-o aşteptare ameţitoare. Peste câteva secunde, care i se păruseră nesfârşite, izbucni un răbufnit mai greoi, ca şi când s-ar fi desfundat pământul. Apoi îndată altele, furioase şi din ce în ce mai grăbite. Un clopot

năprasnic fierbea în întunericul brăzdat de dâre luminoase.

"Ce-i asta? se gândi Bologa uitându-se la ceas şi văzând că e de-abia patru. Atacul?... Vasăzică, totuşi... Atunci..."

Apostol îşi dădu seama că tunurile ruseşti s-au năpustit asupra artileriei, care începuse să răspundă, cu teamă însă şi uluită de impetuozitatea duşmanului.

"Acum ce să mai fac?" îşi zise dânsul, cu receptorul telefonului în mână, ascultând duelul artileriilor.

Deodată auzi, la dreapta lui, la câteva zeci de metri, un vâjâit sfârşind într-o răbufnire scurtă. Întoarse privirea într-acolo şi i se păru că vede pâlnia de pământ împroşcând în beznă.

"Iată că au început să dumice înfanteria!" — îngână disperat, simţindu-şi creierul gol ca un burete uscat.

Mai trecu un răstimp. Primprejur obuzele cădeau tot mai des. Apoi un ţiuit prelung îi sfâşie urechile. Avu o strângere de inimă şi gândul fulgerător:

"Asta-i pentru mine!"

În faţă, numai la câţiva paşi, se despică cerul, şi un vârtej cumplit smulse coperişul observatorului. Apostol primi un cuţit în piept şi o lovitură în cască. Apucă cu amândouă mâinile teodolitul, ca să nu se răstoarne. Apoi i se păru că se ridică în sus şi deodată se pomeni iar la pământ, cu o durere crâncenă în coapsă...

"Sunt rănit sau poate..."

Gândul i se rupse ca o aţă.

CARTEA A DOUA

1

O pată de lumină tulburie-ceţoasă zăcea pe pardoseala de lespezi albe a salonaşului de rezervă, la picioarele celor două paturi de fier.

Pe fereastra unică se uitau în odaie ramurile negre ale unui păr bătrân, dârdâind în gerul sfârşitului de februarie.

Pereţii, îmbibaţi de gemete şi dureri, îşi amestecau respiraţia cu mirosul apăsător de spital şi cu căldura sobei de teracotă din dosul uşii.

În paturile curate cei doi ofiţeri, în halaturi cenuşii, stăteau lungiţi, cu ochii în tavanul înalt. La căpătâi, în perete, pe tăbliţe negre, albeau numele lor: Locotenent Bologa, Locotenent Varga... Pe mescioarele de noapte foile de febră se pierdeau printre sticluţele de medicamente, arătând că suferinţele cele grele au trecut peste dânşii.

În aerul încărcat de amintirile durerilor plutea o tăcere năbuşitoare, pe care Varga o sfărâmă deodată cu glas speriat, ridicându-se în pat, ca şi când ar fi văzut o nălucă:

— De ce taci, camarade?... Spune ceva, orice, te rog din suflet, căci tăcerea e mai dureroasă ca o rană de şrapnel!

Bologa întoarse faţa albă şi suptă de suferinţe spre dânsul, dar nu deschise

gura. Varga aşteptă un minut, întrebător, apoi se lăsă iar pe spate, zicând mai mult pentru sine:

— Se împlinesc patru luni de când bolim, mutându-ne din spital în spital, tot mai aproape de front... Mi s-a urât de moarte cu doctorii şi cu bandajele şi cu surorile de caritate! Barem de-ar veni mai curând concediul...

Apostol tăcea. În trei luni de zile, cât fusese oprit de medici să vorbească, fiindcă avea plămânul drept sfârtecat de o schijă de obuz, îndrăgise tăcerea. În acel răstimp gândurile lui s-au obişnuit a se rândui frumos, fără pripiri năvalnice şi mai ales fără dureri. De altfel, la început mintea i-a fost senină, parcă o mână meşteră nevăzută i-ar fi şters din creieri toate amintirile. Când şi-a venit în fire întâia oară, la ambulanţa diviziei, a văzut pe doctorul Meyer şi pe Petre. Nu i-a recunoscut, dar a avut o bucurie atât de violentă, încât şi-a pierdut îndată cunoştinţa. A doua oară s-a trezit într-un tren sanitar, cu aceeaşi bucurie în suflet şi tot numai câteva clipe. În sfârşit, a treia dată a deschis ochii într-un salon alb, în spital. Patul era înconjurat de doctori.

— Bravo, mortule! i-a zis zâmbind unul cu cotlete albe şi mustăţi hegre. Bine c-ai înviat... Dacă de şase zile mocneşti aşa...

Apostol atunci a simţit fericirea de a trăi ca un fior nespus de dulce şi, cu buzele crăpate de fierbinţeală, a şoptit abia perceptibil:

— Nu mă doare nimic... nimic...

Vreo şapte săptămâni mai mult al morţii a fost decât al vieţii. În afară de rana din piept, mai avea o sfărâmătură de os la piciorul stâng şi o scrijălare adâncă în coapsă.

— Vindecarea ta e o minune, i-a spus doctorul cu cotlete albe şi cu mustăţi negre, mai târziu. Ai o vitalitate extraordinară, altfel de mult te-ai plimba în lumea drepţilor!

Când i s-au vindecat piciorul şi coapsa, l-au trimis mai departe, spre regiunea unităţii lui, în spitalul de aici, fiindcă acolo începuseră să sosească transporturi mari de răniţi din luptele noi. Aproape o lună a zăcut singur aici, în salonaşul de rezervă din fundul coridorului, la etajul întâi. Petre stătea toată ziua lângă patul lui, căutând să-i ghicească gândurile şi să-i împlinească dorinţele. Dimineaţa şi după vizita medicală îi citea Visul Maicii Domnului, cu glas obosit de evlavie, şi Bologa îl asculta fără a înţelege cuvintele, dar cu inima plină de o mulţumire caldă, moleşitoare... Apoi, într-o zi, ordonanţa i-a povestit, cum s-a priceput, ce s-a întâmplat atunci, în noaptea ceea... Din povestirea lui, Apostol n-a aflat mare lucru: că a fost îngropat la marginea unei pâlnii de obuz, în dărâmăturile postului de observaţie, şi că acolo l-a descoperit Petre, pe la amiază, după ce, cu ajutorul diviziei de schimb, muscalii au fost respinşi în poziţiile iniţiale... Povestirea soldatului însă i-a adus aminte nădejdile din noaptea aceea şi i-a pus iarăşi în fierbere toate gândurile de atunci. A avut câteva clipe de nelinişte, ca un faţa unei vedenii dojenitoare. Pe urmă, vreo trei zile, gândurile, dezlănţuite dintr-o toropeală prelungă, l-au chinuit şi i-au sfâşiat sufletul. Îşi zicea că toate sforţările lui de a ocoli soarta s-au zdrobit şi că de azi încolo numai moartea l-ar mai putea mântui... Moartea însă îl îngrozea acuma mai mult chiar decât perspectiva de a trebui să meargă pe frontul românesc. Degeaba încerca să-şi biciuiască ambiţia, învinovăţindu-se de laşitate; dragostea de viaţă, din ce în ce mai impetuoasă, îi tăia orice avânt, murmurându-i neîncetat în inimă: "Întâi eu, şi pe urmă cealaltă

lume!"

Într-o noapte fără somn apoi a găsit împăcarea. La urma urmelor, soarta a făcut bine ce a făcut. De ce ar fi dezertat el la ruşi, când tocmai i se oferea prilejul să treacă la români? Pentru muscali ar fi fost un simplu şi dispreţuit dezertor, în vreme ce românii îl vor primi ca pe un frate. Dincolo dezertarea ar fi fost o crimă dezonorantă, urmată de o captivitate ruşinoasă: aici va merge ca un adevărat erou, cu fruntea sus, şi va putea lupta îndată contra duşmanilor adevăraţi... Vasăzică, teama de frontul românesc a fost fără temei. Noroc că soarta l-a ocrotit... Datoria lui e să trăiască şi să triumfe. Nu viaţa, ci moartea înseamnă laşitate pentru omul care are un ideal în lume.

De a doua zi gândurile au început să se mulcomească, punându-se toate în slujba liniştii lui, ca nişte servitori credincioşi. Împreună cu liniştea însă i s-a luminat în suflet mai vie şi ura împotriva tuturor străinilor dimprejurul lui. Ura pe medicii care-l îngrijeau, pe surorile de caritate, pe ofiţerii convalescenţi şi se bucura că, din pricina ranei la plămâni, era osândit să tacă. În ziua când un general bătrân, înconjurat de o droaie de ofiţeraşi fercheşi, a venit să-i agaţe pe piept medalia de aur pentru distrugerea reflectorului, Bologa s-a prefăcut că i-e rău, numai ca să nu fie silit a părea încântat.

Pe urmă, într-o zi, acum vreo lună, a fost adus în salonaş Varga, care fusese greu rănit în şoldul stâng, tot atunci, în noaptea ceea, şi din spital în spital ajunsese aici. În primul moment Apostol s-a bucurat şi, pentru că tocmai i se dăduse voie să vorbească puţin, îşi povestiră păţaniile. Varga îi explică amănunţit cum s-a desfăşurat atacul ruşilor, cum au pătruns până aproape de liniile artileriei şi cum au fost alungaţi înapoi printr-un contraatac fulgerător. Totuşi, în lupta aceasta, două regimente de infanterie au fost aproape complet nimicite, şi chiar huzarii lui au suferit mult, mai ales în cursul contraatacului, când a primit şi el schija care era cât pe-aici să-l lase şchiop, fiindcă un doctor cam smintit a umblat în ruptul capului să-i taie piciorul. Locotenentul de huzari clocotea de revoltă că bătălia, în care au pierdut peste două mii de oameni şi în care era să-şi dea ortul popii, nici măcar n-a fost pomenită în comunicatele de război. Se mângâia numai cu speranţa într-un lung concediu de convalescenţă.

Pe măsură ce Varga vorbea şi se frământa, Bologa se întuneca. Toate cuvintele lui, chiar privirea lui i se păreau duşmane şi se mira, cum a putut omul acesta să-i fie simpatic? Ca să nu mai trebuiască să stea de vorbă cu dânsul, îşi procură un vraf de cărţi şi se puse să caute în ele explicaţii şi dovezi. Două săptămâni a răscolit şi s-a trudit. Nicăieri n-a găsit de ce binele nu e bine pretutindeni şi totdeauna. În toate cărţile omul îi părea izolat de viaţa adevărată, singuratic şi abstract ca o formulă matematică. Cineva s-a aşezat la masă, plin de încredere în cunoştinţele şi experienţele sale de viaţă, şi a decretat că oamenii trebuie să fie aşa şi aşa, că e bine când faci cutare lucru şi e rău dacă faci cutare. Şi, în schema lui, acel cineva vrea să vâre cu sila sufletele vii, să le încătuşeze, parcă viaţa s-ar modela după dorinţele sau concluziile cuiva. Dar viaţa merge mereu înainte, nepăsătoare, sfâşiind nu numai sistemele savanţilor, ci chiar minţile oamenilor, plăsmuind în fiece clipă situaţii noi, idei noi, pe care fantezia liliputană omenească niciodată nu le va putea înţelege şi cu atât mai puţin prevedea. Un capriciu al vieţii a pus faţă în faţă milioane de oameni, pe care i-a însemnat cu moartea în frunte, silindu-i astfel să descopere în sufletele lor taine

nebănuite şi să ia hotărâri neaşteptate. În vârtejul vieţii cărţile sunt grămezi de vorbe fără înţeles. Omul trebuie să-şi ferească numai conştiinţa să nu-i sângereze.

În vremea aceasta primi o scrisoare de la Klapka, plină de prietenie, comunicându-i câte verzi şi uscate despre traiul pe noul front, lucruri mărunte, adăugând la urmă de tot, în treacăt, că "pe-aici tot ruşi am găsit, numai ruşi..." Bologa îşi zise îndată, fără grijă şi fără şovăire: "Nu face nimic... Voi mai aştepta..."

Varga încerca întruna să-i dezlege limba şi nu se putea dumeri: de ce s-a făcut aşa de ursuz Bologa? Pe el tăcerea îl apăsa şi-l amăra. De aceea a fost fericit când doctorii i-au dat voie să iasă din odaie, s-a împrietenit cu alţi camarazi de prin celelalte saloane şi mai mult stătea cu dânşii decât cu Bologa.

Acuma, în aşteptarea vizitei medicale de după-amiază, huzarul se perpelea ca peştele pe uscat, mai ales după ce toate sforţările lui de-a scoate o vorbă din Bologa au rămas fără ecou.

— Ce ai, Bologa? izbucni în sfârşit Varga, jignit. M-ai exasperat cu muţenia!... Nu mai vrei să vorbeşti cu mine, ori mă urăşti? Am fost prieteni şi...

— Nimic, nimic, murmură Apostol, fără să întoarcă ochii. Varga trebui să-şi oprească noile întrebări. Veni doctorul,

Însoţit de o soră de caritate drăguţă şi zăcută de vărsat.

— Iată salonul minunilor cereşti! strigă doctorul, mic şi blond, frecându-şi mâinile, radios şi jovial. Pe cât văd, am să vă dau paşaport, curând-curând, domnilor! în orice caz, ar fi nimerit să începeţi a face mai multă mişcare, barem prin seră, dacă nu prin parc. Afară e încă iarnă, ce-i drept, dar ar trebui să vă mai dezmorţiţi oasele, domnilor!... Ar fi foarte, foarte bine!

— Parcă n-o să ni le dezmorţim iar pe front, doctore? zise Varga înviorat. Sper că ne dai un concediu de convalescenţă, doctore! E imposibil să ne trimiţi numaidecât în luptă, cu rănile de-abia cicatrizate!

— Desigur... negreşit! răspunse medicul cu zâmbetul scăzut. Întrucât depinde de mine, fireşte!... Eu însă cel mult pot să propun, decizia e în alte mâini, şi, să vă spun drept, doar sunteţi bărbaţi, toate comandamentele ne repetă întruna că se simte mare, mare nevoie de ofiţeri, pretutindeni...

— Am înţeles, încheie Varga posomorât. Ne vei concedia direct pe front.

Doctorul mai îngăimă câteva cuvinte şi se grăbi să dispară împreună cu sora de caritate, mereu senină şi surâzătoare.

Pe urmă odaia se umplu, în câteva minute, de întuneric. Numai geamurile rămaseră cenuşii, ca nişte ochi bolnavi, stinşi. Varga umbla de ici-colo, nervos, cu mâinile la spate, dar paşii lui nu făceau atâta zgomot cât tictacul arămiu al unui deşteptător de pe mescioara de noapte. Într-un târziu, Apostol, şezând pe pat, cu ochii la rămurelele degerate de afară, care desenau arabescuri negre pe geamurile tulburi, începu să fredoneze un cântec vesel.

— Bologa! Ce dracu, de cântece îţi arde? se opri Varga cu imputare. Ori te bucuri că ni s-au spulberat perspectivele de concediu?

— Mă bucur din inimă, amice! răspunse Apostol cântând şi gesticulând ca un actor într-o operă italiană. Război, război, război, înainte, la război!

Locotenentul de huzari înmărmuri şi, în cele din urmă, convins că Apostol îşi bate joc de dânsul, ieşi din odaie trântind uşa. Bologa încetă cântecul brusc,

parcă de-abia atunci şi-ar fi dat seama ce face. Îi păru rău şi se lungi pe pat, cuprins de o tristeţe ciudată. Peste câteva minute veni Petre, aprinse lumina şi-i întinse o scrisoare, întrebând:

— Oare nu-i de-acasă, don' locotenent?

Bologa se aruncă asupra plicului, dar văzând că-i de la Klapka, nu se mai grăbi să-l deschidă. Presimţea ce cuprinde şi, într-adevăr, citind, dădu peste trei rânduri încurcate, din care înţelese cu o claritate tăioasă că, de o săptămână, în locul ruşilor, au apărut românii. Se uită un răstimp la Petre, gânditor, şi apoi zise:

— Nu-i de-acasă... E de pe front, de la domnul căpitan... De-acolo, nu de-acasă...

Vorbind, gândurile i se strămutară departe, cuprinzând într-o fulgerare toată Parva şi, deosebit, fiecare fiinţă dragă, începând cu maică-sa şi cu Marta, faţă de care se simţea vinovat pentru că le-a scris numai de două ori de când zace prin spitale şi mai cu seamă fiindcă în noaptea ceea a vrut să se despatră de ele fără să-şi ia rămas bun.

"Mi s-a înmuiat inima îndată ce am văzut că s-a apropiat ziua plecării!" îşi zise dânsul, uitându-se la Petre.

— Trebuie să vie şi de-acasă, don' locotenent, rosti soldatul cu încredere.

— Da... da... trebuie... acasă... îngână Bologa, întorcându-se cu spatele, încet, obosit.

Varga reveni mai târziu, neîmpăcat. Apostol tresări din mrejele gândurilor şi zise blând:

— Varga... nu ştiu ce am... Iartă-mă!

Locotenentul se înseninã imediat şi se apropie cu mâna întinsă:

— Îmi pare rău, prietene dragă... Dar te-ai schimbat îngrozitor... Odinioară mă iubeai, ne înţelegeam...

— Odinioară! oftă Bologa cu ochii scăldaţi în lacrimi.

Şi mai stătură zece zile până să plece...

2

Trenul gâfâia şi asuda suind printre munţii cu piscurile cărunte încă de zăpadă. Soarele începutului de primăvară presăra pulbere de argint în văzduh. Pădurile şi poienele tresăreau sub mângâierea razelor fierbinţi. Viaţa nouă, tânără, vijelioasă înviora năvalnic înfăţişarea pământului. Numai trenul, încărcat de oameni şi materiale de război, lung, scârţâind şi pufăind, părea un monstru din altă lume, pornit să înfrunte tinereţea firii. Locomotiva se târa încet, aşteptându-se parcă să-i iasă în cale vreun duşman, se strecura ca o şopârlă uriaşă pe sub coastele şi râpele nepăsătoare, ferindu-se de ameninţări închipuite la fiecare cotitură.

Într-un vagon rezervat pentru ofiţeri, Apostol Bologa stătea pe coridor, la o fereastră lăsată în jos, sorbind nesăturat priveliştea munţilor, care-i aminteau valea Someşului şi-l făceau să uite unde merge acuma. Din clipa când a pornit la gară, i s-a trezit în suflet o îndârjire neastâmpărată, care-i feconda iubirea şi i-o păstra mândră şi curată.

Deodată uşa compartimentului de la spatele lui se deschise şi se închise cu

zgomot şi în ureche îi răsună glasul lui Varga, foarte încântat:

— Ştii, Bologa, cine se află în trenul nostru?... N-ai să ghiceşti!... Generalul Karg!... Uite acuma ne spuse Gross...

Apostol se întoarse. Prin geamurile uşii se vedeau în compartiment, în fumul de ţigări, câţiva ofiţeri. Gross rânjea batjocoritor, explicând ceva cu gesturi violente.

— Zice c-a vorbit despre noi cu generalul, urmă Varga. Ba zice, pe onoarea lui, că generalul ar dori să ne vadă, şi mai cu seamă pe tine, nu ştiu de ce... În definitiv, n-ar fi decât natural, că doar am sângerat destul pentru patrie... De altfel, Gross a călătorit cu generalul în interes de serviciu, aşa că...

Lui Bologa îi era scârbă de toţi, cu Gross în frunte. Din pricina aceasta nici nu s-a amestecat printre ei, şi cu pionierul de-abia a schimbat două vorbe indiferente.

— Da?... Ei vezi?... Foarte bine! zise dânsul, vrând să arate curiozitate, cu dispreţ în privire.

— Să vezi însă ce m-am gândit eu, reluă locotenentul de huzari, cuprinzându-i de mijloc. Dacă izbutim să vorbim cu generalul, trebuie să căutăm să-l convingem că meritǎm şi noi un concediu după aproape cinci luni de spital şi suferinţe, nu-i aşa?... Eu am mare încredere în Karg, deşi e sever şi neînduplecat, căci noi, slava Domnului, am luptat vitejeşte...

— Bine, fireşte, n-ar fi rău, răspunse Bologa, convins în sine că speranţele lui Varga sunt copilăreşti şi dornic să rămână iar singur. Dar dacă zice Gross că s-a interesat de noi generalul, de ce nu ne însoţeşte şi el?

Varga aruncă o privire în compartiment şi apoi întoarse spatele cu dezgust, zicând:

— M-a plictisit jidanul cu teoriile anarhice, dragă prietene!... Nu poţi vorbi trei minute cu el fără să-şi bată joc de tot ce avem noi sfânt, ţară, credinţă, trecut... A început să-mi fie greaţă şi frică, zău, Bologa! adăugă peste o clipă, iarăşi înviorat. Dacă aş fi nevoit să stau mult în tovărăşia lui, m-aş pomeni într-o bună zi că mi-am pierdut şi eu toate sentimentele patriotice!

— Sentimentele adevărate trebuie să reziste oricărei ispite! glăsui Apostol apăsat.

— Aşa se zice, dar în realitate nimic nu rezistă la infinit! zâmbi Varga. Aşa chiar tu mi-ai spus-o odată, într-o discuţie, la Budapesta, la unchiul meu, şi n-am uitat-o. Picătura de apă găureşte stânca... Ş-apoi tu parcă nu te-ai schimbat? Poate că tu nu-ţi dai seama, dar eu, care am stat cu tine, într-o odaie, aproape două luni şi ţi-am înghsiţit toate curiozităţile... ehe! prietene, întreabă-mă pe mine!... Unchiul, care te-a iubit ca pe copilul lui, dacă te-ar întâlni azi, nici nu te-ar mai recunoaşte. Bologa, crede-mă!... Repet, poate că nu-ţi dai seama, poate că...

Apostol Bologa desluşi, parcă, în cuvintele huzarului o provocare ascunsă. Îi răspunse cu ură, dar şi cu o gravitate în care străbătea trebuinţa de a-şi dezvălui sufletul, de a-l pune în palmă şi de a-l purta, mândru şi încrezător, ca pe un potir în văzul tuturor:

— Îmi dau seama prea bine că m-am schimbat... Cum să nu-mi dau seama, când schimbarea s-a săvârşit în chinuri, ca o nouă naştere?... Dar eu de-abia prin schimbarea aceasta am dobândit adevăratele sentimente fireşti, cum ziceai tu...

De-abia, Varga!

Locotenentul de huzari se tulbură. Din tonul lui Bologa simţi lămurit că se află în faţa unui duşman. Îi zise încet, sec, rezemându-se cu spinarea de uşa compartimentului şi privindu-l lung:

— Bologa, sentimentele tale mi se pare că sunt nefireşti... Ia seama!

— Mă ameninţi? întrebă Apostol ironic.

— Sentimentele tale te mână drept în braţele duşmanului...

— Care duşman? repetă Bologa mai batjocoritor.

— Duşmanul ţării, oricare ar fi! vorbi Varga, puţin mai aspru. În clipa aceasta tu, prietene, eşti dezertor în gândul şi sufletul tău!

Apostol Bologa tresări scurt, apoi zise repede, cu glas mai cald, apucându-l de mânecă şi implântându-i în ochi privirea hotărâtă:

— Ascultă, Varga... Tu ai fost odinioară om şi te lăudai că, sub mundirul militar, vei purta veşnic o inimă! De aceea îţi zic acuma: dă la o parte raţiunea cazonă şi spune ce-ai face tu dacă, de pildă, fiind în armata rusească, te-ar trimite să te baţi cu ungurii, care au pornit să te dezrobească?

— Stai, stai... nu-i aşa, prietene! bâlbâi locotenentul roşind. Mai întâi patria...

— Nu ocoli întrebarea, stărui Bologa, triumfător. Răspunde cinstit! În asemenea cazuri nu pot fi două răspunsuri!

Varga tăcu. Întrebarea îl încurca, şi mai ales curajul lui Bologa. În sfârşit, zise şovăitor:

— Există o lege pentru toţi şi o singură datorie, care ne leagă prin jurământ. Când începe cineva să le judece prin prisma egoismului sentimental, atunci...

— Lege, datorie, jurământ sunt valabile numai până în clipa când îţi impun o crimă faţă de conştiinţa ta! întrerupse Apostol cu vioiciune. Nici o datorie din lume n-are dreptul să calce în picioare sufletul omului, iar dacă totuşi încearcă...

Bologa sfârşi brusc, cu un gest vag, care spunea orice şi nimic. Varga, surprins, îngăimă cu ochii mari:

— Atunci bănuielile mele... Atunci umbli cu gânduri de dezertare?

— Gânduri? murmură Apostol cu un surâs straniu. Gândurile sunt schimbătoare, Varga! Am însă o credinţă vie în suflet... asta, da! Şi dacă ea îmi va porunci să trec... să... dezertez la inamic, adică la inamicul vostru, nu voi ezita nici un moment a-mi face datoria cea adevărată... De altfel, chiar voi, judecând cinstit şi fără pornire, îmi veţi da dreptate şi mă veţi aproba! Sunt sigur că şi tu, în sufletul tău...

— Nu, nu, Bologa, te înşeli amar! zise Varga iarăşi sec. Eu nu te voi aproba niciodată! Eu dispreţuiesc crimele!

— Da? întrebă Apostol cu o mirare nepotrivită, adăugând îndată cu ton jovial: Fii sigur, Varga, că n-am să-ţi cer aprobarea!... Cel mult, de s-ar întâmpla să trec prin sectorul tău şi dacă aş avea ghinionul să te întâlnesc, cel mult atunci ar putea fi vorba... Dar atunci, cine ştie, poate că am vorbi altfel...

— Să te ferească Dumnezeu, Bologa! izbucni locotenentul, grav şi ameninţător. Eu te-aş aresta, ba te-aş împuşca dacă ai încerca să te împotriveşti, cu toate că mi-ai fost prieten!

— Fii liniştit! zise Bologa iarăşi ironic. Am să mă feresc de sectorul tău ca de foc... Acuma eşti mulţumit?

— Tu poate glumeşti, Bologa, dar eu...

— Nu glumesc deloc! declară Apostol, devenind dintr-o dată sfidător.

Locotenentul Varga era jignit personal de toate câte auzise. Seninătatea şi hotărârea cu care Bologa, un ofiţer, îi declara că va dezerta îl înfuriau. O clipă se gândi să-l denunţe şi, astfel, să-l pedepsească. Dar poliţismul îi repugna. Şi apoi prea au fost prieteni odinioară ca să se despartă pentru nişte lucruri care, în realitate, îl priveau numai pe Bologa. Dacă ar putea citi cineva în sufletele tuturor ofiţerilor, s-ar îngrozi de ceea ce ar descoperi. Cei mulţi îşi ascund gândurile, pe când el barem e sincer.

— Astea-s prostii, prietene! zise Varga, după o pauză, cu glas schimbat şi cu o veselie poruncită pe faţă. Mai bine haidem la generalul Karg, să ne miluim de un concediu!

— Aşa-i... prostii... surâse Apostol îmblânzit. Prostii sunt toate vorbele omului în ceasurile cele grele ale vieţii...

Varga porni înainte pe coridorul murdar şi plin de soare tânăr. Trenul lăsase în urmă o cotitură şi vagonul se clătina parc-ar fi fost să-şi piardă echilibrul. Locotenentul de huzari se sprijinea cu mâinile de pereţi, înjurând furios, în vreme ce Bologa, la câţiva paşi înapoi, mergea sigur, liniştit, ca pe o cărare.

3

Trecură printr-un vagon ticsit de militari şi civili, amestecaţi de-a valma. Pe coridorul strâmt se îmbulzeau mai ales ţărani cu feţele speriate, păzindu-şi desagii sau legăturile, vorbind puţin şi încet, parcă s-ar fi temut să nu-i audă cineva. În colţul dinspre vagonul ofiţerilor, un preot român, înalt, slab, cu o bărbuţă rară şi îmbrăcat sărăcăcios, se sfătuia domol cu trei ţărani care, după port, păreau unguri.

Apostol, făcându-şi loc pe la spatele preotului, auzi vorbă românească şi întoarse capul o clipă, fără însă a se opri din mers. Zări o faţă cunoscută parcă... În înghesuială nu avu vreme să se mai uite înapoi, dar îi rămase în ochi înfăţişarea preotului şi în minte întrebarea: "Cine o fi şi de unde îl cunosc?..."

În vagonul următor călătorea generalul Karg. Aici coridorul era ocupat numai de ofiţeri de toate gradele tăifăsuind şi aşteptând fiecare norocul de a putea vorbi neoficial cu generalul. La compartimentul excelenţei erau trase perdelele cafenii, şi aghiotantul ieşise afară, din propria-i iniţiativă, să roage pe domnii din coridor să facă linişte, ca nu cumva să se supere excelenţa-sa... Tocmai atunci sosi Varga, luă deoparte pe aghiotant şi-i şopti:

— Ne spuse Gross că moşul doreşte să ne vadă, pe mine şi pe Bologa... Adu-i aminte, dragul meu, te rog!

Aghiotantul dădu mâna cu Bologa, pe care nu-l mai văzuse de la audienţa cu bucluc, şi apoi intră în compartimentul generalului, suspinând grav:

— Să încercăm...

Peste cinci minute crăpă uşa, scoase pe jumătate corpul şi zise binevoitor:

— Bologa, vino... te rog... Excelenţa-sa doreşte...

Întâlni ochii lui Varga întrebători, dar strânse din urechi, cu faţa mâhnită de regretare că "aşa-i ordinul"...

Generalul Karg era vesel şi mulţumit. În sfârşit obţinuse, cu chiu cu vai, să fie propus pentru ordinul "Maria Theresia". Şedea lângă fereastră, cu picioarele-i

scurte întinse comod, cu faţa-i negricioasă întoarsă spre Apostol Bologa, care intrase şi salutase printr-o înclinare militărească.

— Ei, te-ai făcut sănătos? întrebă generalul, întinzându-i alene mâna cu multe inele şi măsurându-i cu o privire atentă.

Bologa răspunse cu un surâs nehotărâ. Avea faţa galbenă, suptă, cu buzele fără culoare; numai ochii ardeau, mistuin-du-se într-un foc lăuntric. Generalul îl măsură iar din cap până în picioare şi apoi îi oferi un loc lângă dânsul. Pe bancheta cealaltă, în faţa excelenţei, şedeau un colonel cu figura colţuroasă, pe care Apostol nu-l cunoştea, şi un maior slab, cu ochii scânteietori de inteligenţă. Aghiotantul, auzind iar gălăgie pe coridor, se strecură afară, să atragă din nou atenţia domnilor că excelenţa-sa poate să se supere...

Generalul îi puse fel de fel de întrebări despre cum a fost rănit, prin ce spitale a umblat, cum s-a vindecat, dar Bologa, răspunzând, vedea mereu în privirea lui o întrebare nerostită, care îl îndârjea întocmai ca adineaori provocarea lui Varga. Altminteri Karg, prin tonul vorbelor şi prin blândeţea ce-i îndulcea toată înfăţişarea, îi arăta un interes într-adevăr sincer, aproape nefiresc de sincer. Pe urmă veni şi rândul întrebării aşteptate, luând însă o formă glumeaţă, prietenoasă:

— Ei, aşa-i că nu s-a prăbuşit lumea fiindcă vii cu noi aici?

Apostol văzu limpede în ochii generalului că cere un răspuns scurt: nu. De aceea nu-şi putu stăpâni o secundă de ezitare, care se stinse singură. Apoi vorbi cu o cutezanţă înfrumuseţată de claritatea glasului:

— Niciodată n-am fost laş, excelenţă, şi deci am să vă mărturisesc şi acuma că în sufletul meu s-a prăbuşit o lume!

Degetele grase şi încărcate de inele se agăţară nervos de mustaţa burzuluită, iar sprâncenele late se înfoiră când generalul, uluit, întrebă:

— Adică cum?... Ce lume s-a prăbuşit?

Bologa surâse atât de senin, că încruntarea generalului se transformă într-o curiozitate nerăbdătoare, iar mâna îndată i se aşeză liniştit pe brăţara canapelei.

— Am citit undeva, excelenţă, zise Apostol cu glasul de adineaori, că inima omului, în primele săptămâni ale vieţii embrionare, se află nu în piept, ci în cap, în mijlocul creierilor, şi că de-abia pe urmă coboară mai jos, despărţindu-se de creier pentru totdeauna... Ce minunat ar fi, excelenţă, dacă inima şi creierul ar fi rămas împreună, îngemănate, să nu facă niciodată inima ce nu vrea creierul şi mai cu seamă creierul să nu facă ce sfâşie inima!

Generalul se uită câteva momente la Bologa, apoi la ceilalţi, apoi râse cu poftă, cu gura căscată, cu mustăţile zbârlite, încât faţa i se încreţi ca o coajă de nucă stricată.

— Foarte... foarte... interesant! mormăi dânsul râzând.

Pe urmă, potolindu-se cu greutate şi cu o vădită ruşine pentru că nu şi-a stăpânit râsul, îşi reluă masca obişnuită şi serioasă, povestind colonelului cum i-a cerut Bologa să nu vie pe frontul românesc şi cum el totuşi l-a iertat, având de-a face cu un ofiţer foarte capabil şi conştiincios, deşi acuma vede că e şi încăpăţânat. Colonelul ascultă cu respect până ce sfârşi şi apoi, cu acelaşi respect, zise:

— Eu, excelenţă, nu admit, fireşte, pentru că nu-mi permite legea, dar mă pun în situaţia locotenentului şi-i înţeleg amărăciunea... E regretabil că cei în drept n-

au luat măsuri generale în privinţa aceasta, ca să evite situaţiile delicate, în interesul capacităţii combative a armatei...

Apostol se cutremură, ca şi când cuvintele colonelului i-ar fi străpuns ace în inimă, căci el astăzi nu mai dorea înţelegere, ci tocmai motive de ură şi îndârjire prin care să-şi aţâţe, înflăcărată, credinţa. Generalul însuşi rămase surprins o clipă, şi pe urmă răspunse convins, ba chiar cu un fel de mândrie:

— Evident, evident că aşa este!... Din punct de vedere uman, fireşte... Dar dacă cei de sus nu s-au gândit la posibilităţile acestea?... Nici eu nu pot lua asupra mea toate răspunderile... Eu cel mult pot să uşurez, în anume cazuri, cum e cazul locotenentului, de pildă... Da! Negreşit, trebuie să uşurăm... Cum e încă slăbit de boală, vreau să-l feresc de greutăţile frontului şi o să-l întrebuinţăm într-un serviciu mai fără osteneli mari... Uite, să treacă la coloana de muniţii! Aşa-i?... Căci noi suntem umani... Noi... armata noastră... Unde aiurea şi-ar mai bate capul un comandant să menajeze asemenea scrupuluri?... Ce zici, domnule maior? S-a mai pomenit atâta umanitate în vreo armată de când e istoria? Şi totuşi pe noi ne acuză duşmanii de barbarie!... Ce lume! Ce nedreptate!

Tocmai în clipa aceea aghiotantul se furişă iarăşi înlăuntru. Generalul îşi curmă reflecţiile şi-i zise poruncitor:

— Ia notă că locotenentul Bologa va fi repartizat la coloana de muniţii!

În vreme ce aghiotantul scoase un carnet de însemnări Apostol Bologa se uită la toţi pe rând, rugător, întâlnind însă pe toate feţele aceeaşi compătimire, scăldată doar în zâmbete diferite. Se simţi umil şi mic, deşi sufletul îi clocotea de ură. A vrut să stârnească indignare şi iată că a găsit milă şi înţelegere. Văzu creionul aghiotantului alergând pe hârtie şi deodată strigă:

— Excelenţă, aş dori mult să-mi reiau bateria!

— Lasă, murmură generalul ocrotitor şi din nou vesel. Trebuie să te întremezi şi să aduni puteri într-un serviciu mai uşor, mai ferit de primejdii... Îmi pare bine că ţi-a rămas drag frontul, dar deocamdată sunt silit, în interesul d-tale, să mă opun şi să te menajez!

Bunătatea generalului, inexplicabilă şi neaşteptată, îl exaspera pe Bologa. Vru să-i mai obiecteze că serviciul la coloana de muniţii e mai obositor ca la o baterie, dar chiar atunci îşi aduse aminte de preotul român din coridor şi îndată îi răsări în inimă dorinţa de a-l cunoaşte. Nu-l mai interesa nici generalul, nici frontul. Se sculă, bolborosi cuvinte încurcate de mulţumire, strânse o mână grasă şi moale, se închină şi ieşi cu figura luminată...

Trecu grabnic în vagonul soldaţilor, se înghesui printre ţăranii de pe coridor. Preotul era tot unde-i lăsase. II văzu de departe şi fruntea i se îmbroboni de sudori. Acuma îl recunoscu şi se tulbură de bucurie.

— Aşa-i că nu mă mai cunoşti, părinte? îi strigă, însufleţit, întinzându-i mâinile.

Preotul îngălbeni, parcă I-ar fi surprins într-o faptă rea. Când Bologa îşi spuse numele, în ochii lui izvorî o licărire de însufleţire, pe care însă o înăbuşi repede, uitându-se împrejur, să se asigure dacă nu-l pândeşte cineva. Preotul era Constantin Boteanu, unul din prietenii cei mai buni ai lui Apostol din liceu.

— Şi unde vine satul tău, Constantine? întrebă Bologa fericit, nerăbdător.

— Apoi tocmai lângă Făget, unde e comanda cea mare, nu ştiu cum îi zice la cătănie, răspunse preotul, încurcat şi înfricoşat că vorbeşte româneşte cu un

ofiţer.

— E românesc? stărui Apostol.

— Parte şi parte... Noi îi zicem Lunca, dar pe ungureşte se cheamă...

— Lunca? întrerupse Bologa, ca şi când ar fi căutat să-l oprească a rosti cuvântul unguresc. Şi pe la noi este un sat Lunca... Îţi aduci aminte?

— Cum să nu... tare bine! zise preotul. Dar pe-aici şi românii ştiu ungureşte, c-aşa-i obiceiul, dacă suntem printre unguri... De altfel, aşa e şi bine...

— Ce bine, părinte? strigă Apostol serios. Nu te gândeşti că aşa, mâine-poimâne, rămâi fără parohie?

— Cam aşa-i, ce-i drept, murmură Boteanu zăpăcit, zâmbind umil. Ce să facem? Noi n-avem nici o putere şi nici nu ne putem amesteca. Destul ne zdrobeşte viaţa, de mă mir cum o mai putem duce în spinare...

— Când omul are un ideal, înfruntă toate greutăţile! zise Apostol apăsat, cu înţeles.

— Idealul nostru e Dumnezeu, răspunse preotul cu o sfială în care-şi ascundea o teamă amară. Când ai suferit ca noi, numai în Dumnezeu mai poţi avea nădejde...

Pe urmă îi povesti lui Apostol cum, la intrarea oştirilor române, autorităţile l-au ridicat şi, împreună cu trei ţărani fruntaşi, l-au transportat în Ţara Ungurească, pe lângă Dobriţin... Nevasta cu doi copilaşi au rămas în grija Domnului. Vreo trei luni nici n-a auzit de ei şi a crezut că s-au prăpădit în focul războiului. De-abia când s-a întors roata norocului a aflat că sunt sănătoşi şi-l aşteaptă să vie acasă. Au trecut însă pe rând săptămânile, şi de întors acasă nici pomeneală. S-a rugat pe la toţi, s-a umilit, s-a ploconit... În zadar. Ba că e zona frontului, ba că românii sunt suspecţi, ba aşa, ba altfel... În sfârşit a cerut voie să-şi aducă barem şi familia acolo, lângă Dobriţin, până ce va îngădui Dumnezeu să se liniştească vremurile. Apoi, pe neaşteptate, i-au dat drumul să plece acasă, punându-i în vedere să se poarte bine...

Apostol Bologa zâmbea din ochi, în suflet însă era ros de nemulţumire şi de decepţie. Frica preotului şi umilinţa care-i sublinia toate vorbele şi privirile îl izbeau ca nişte cuţite, deşi căuta să le treacă cu vederea. Îi povesti şi el cum l-a împins soarta în război şi pe urmă, scuturându-i mâna:

— Apoi să ştii, Constantine, că am să vin pe la voi, să vorbim mai multe!

Preotul răspunse spăimântat:

— Mă rog... Chiar mi-a scris preoteasa că umblă mulţi militari prin casa noastră, că doar azi aşa sunt vremurile...

Bologa vru să zâmbească, dar gura i se încleştă într-un rânjet dureros.

4

Biroul coloanei de muniţii era în Lunca, pe o ulicioară dosnică, în casa groparului Paul Vidor. Clădirea privea cu faţa spre uliţă şi avea la mijloc o tindă îngustă, cu uşa veşnic deschisă, în dreapta o odaie mai mărişoară, în care se instalase cancelaria, iar în stânga, alte două odăiţe: în cea din fund se strânsese groparul, şi în cea dinainte, locuinţa comandantului coloanei.

Apostol Bologa luă în primire, de la locotenentul pe care venea să-l înlocuiască, biroul cu cele câteva registre şi imprimate. Nu putuse dormi în tren

şi sosind în Lunca trăsese direct aci, prăpădit de oboseală. Ascultă nepăsător explicaţiile înaintaşului său până în clipa când îi desfăşură o schiţă cu planul frontului şi cu poziţiile tuturor unităţilor ce ţineau de divizie. Atunci se aşeză la masă, înviorat, parcă i-ar fi dat o băutură fermecată, sorbind din ochi harta cu semnele albastre şi roşii, încercând cu degetele tremurătoare să urmărească liniile capricioase. Dar capul îi era atât de tulbure de emoţie, că nu se putu dumeri şi, sculându-se iar în picioare, zise nehotărât:

— Nu pricep nimic... Îmi huruie creierii. Am să mă orientez mai târziu...

— Desigur, nici vorbă, răspunse repede locotenentul. De altminteri şi schiţa e învechită şi va trebui s-o completezi... Iacă, de pildă, colea, tocmai la margine, la sud, sectorul acesta... uite, e ocupat acuma de huzarii descălecaţi, deoarece umblă zvonul că românii se pregătesc să ne atace... În sfârşit, ai să te orientezi şi o să te familiarizezi cu situaţia... Fireşte, schiţa e numai pentru orientare, căci pe tine aici nu te interesează decât artileria noastră...

Ca să scape de el mai curând, Bologa îi dădu mâna cu un surâs neizbutit.

— Eşti foarte palid şi slăbit, camarade, zise locotenentul, luându-şi rămas bun. Eu cred că nici nu eşti încă vindecat pe deplin, cel puţin după înfăţişare... Ar trebui să te îngrijeşti foarte, foarte bine!

Apostol plecă ochii, de-abia stăpânindu-şi un simţământ ciudat de revoltă şi umilire. Rămase în picioare, rezemat de dunga mesei. La altă masă lungă, un sergent şi un caporal scriau, cu priviri furişe spre noul comandant, scârţâind zeloşi din peniţe. Ar fi dorit să le spună şi lor două vorbe, dar se simţea incapabil şi-i era frică să nu întâlnească şi la ei milă. Atunci apăru în prag Petre, salvator, zicându-i:

— Don' locotenent, am pregătit ceva de mâncare, că trebuie să vă fie tare foame... Poftiţi dincoace în odaie... Auzind glasul românesc, cei doi gradaţi ridicară deodată nasurile spre ordonanţă, miraţi. Bologa observă mişcarea lor şi răspunse cu o mândrie copilărească, parcă ar fi căutat să le sfideze uimirea:

— Bine, Petre... Chiar mi-e foame, căci în tren mai mult am răbdat decât am mâncat!

În tindă, prin uşa rămasă întredeschisă, auzi glasul unuia:

— Mi se pare că şi locotenentul e valah...

Vorbele acestea aproape dispreţuitoare, care altă dată l-ar fi jignit, acuma îl liniştiră ca nişte laude, încât trecu dincolo înseninat...

Odaia lui era curată, cu pat bun, cu ghivece de muşcată în ferestre, cu blide înflorite pe pereţi. La mijloc masa aşternută îl aştepta, iar în soba de cărămidă duduia un foc zdravăn. Apostol îşi roti privirea, mulţumit, şi se opri brusc văzând lângă sobă o fetişcană de vreo optsprezece ani, cu năframă roşie-aprinsă în cap, cu nişte ochi mari negri, care parcă râdeau, cu buzele umede şi pline. Acuma îşi aduse aminte că a mai văzut-o şi adineaori, când a intrat în ogradă, şi n-a luat-o în seamă, deşi fata îl cântărise din ochi cu o îndrăzneală neobişnuită.

— Dar asta? întrebă Apostol pe ordonanţă, arătând cu capul spre ea.

— E fata gazdei, don' locotenent...

Bologa se învioră, îi întinse mâna şi zise pe ungureşte:

— D-ta ai făcut aşa frumos aici?

— Împreună cu soldatul d-tale, răspunse fata cu surâs ştrengăresc, privindu-l drept în ochi.

Apostol îi simţi mâna aspră şi foarte caldă.

— Şi cum te cheamă pe d-ta?

— Ilona...

— Ilona... Da... Şi nu ţi-e frică între atâţia militari?

— De ce să-mi fie frică? zise fata simplu, adăugând repede, cu mândrie: Mie numai de Dumnezeu mi-e frică...

În vreme ce el se aşează la masă, Ilona se oploşi lângă sobă, fără a-l pierde din ochi, parcă ar fi fost fermecată. De altfel şi Apostol, mâncând, o privea pe furiş, întâi cu curiozitate nerăbdătoare, apoi cu un neînţeles sentiment de duioşie. A fost totdeauna timid cu femeile, neîncrezător şi neîndemânatic. Mai ales îi era ruşine pentru că niciodată nu ştia ce să vorbească cu ele. Chiar Marta, şi chiar după ce s-au logodit, îl încurca de multe ori, de se roşea ca o fecioară. De-abia uniforma şi războiul l-au dezmorţit şi i-au şters sfiala. De-a treia zi, când s-a îmbrăcat milităreşte, a cucerit o casieriţă sentimentală jurându-i credinţă veşnică şi uitând-o pe urmă în braţele alteia. Pe unde îl ducea soarta, iubirile trecătoare îl întâmpinau şi i se ofereau. Şi el le culegea fără alegere, aproape grăbit, ca şi când ar fi vrut să se răzbune pentru timpul pierdut. Totuşi, într-o cămăruţă deosebită a inimii, păstra dragostea Martei, întreagă, curată, ferind-o cu îngrijire de orice atingere, mulcomindu-i mustrările cu făgăduinţi solemne de viitor. Ochii ţărăncuţei unguroaice însă pătrundeau tocmai în cămăruţa cea ascunsă, fără ca el să se poată împotrivi, simţindu-se iarăşi timid şi zăpăcit, întâia oară în război. Când îşi dădu seama de aceasta, se înfurie şi se hotărî să nu se mai uite la ea.

"Trebuie să fie o fetişcană care a ţinut de urât tuturor înaintaşilor mei din odaia aceasta!" se gândi dânsul, ridicând iar ochii spre Ilona, cu sfidare.

Privirea ei veselă îl ruşină. Îi păru rău că a jignit-o, fie şi în gând...

Petre ieşi pe afară după treburi, făcând semn fetei să plece şi ea, să lase pe locotenent să se odihnească puţin. Ilona nu se clinti, parcă n-ar fi înţeles semnele ordonanţei. Apostol, cu nasul în farfurie, se silea să rupă tăcerea şi se necăjea că nu găseşte ce să vorbească. În sfârşit, o întrebă brusc, fără să o privească:

— Româneşte nu ştii, fetiţo?

— Ştiu puţin, dar pe-aici toată lumea mai mult ungureşte vorbeşte, c-aşa-i obiceiul, răspunse Ilona repede, aproape speriată. Apoi fiindcă Bologa tăcea, urmă mai liniştită: De altfel, la noi biserica e românească şi popa în româneşte face slujba totdeauna, numai predica o spune pe ungureşte, ca să pricepem mai bine...

Apostol tocmai se mustra că i-a putut pune o întrebare atât de neroadă, răspunsul ei însă îl încurcă cu desăvârşire. Şi nu vorbele, ci glasul ei aspru şi totuşi dulce şi mângâietor ca o panglică de mătase, cu nişte mlădieri de copil răsfăţat. De-acum nu mai dorea decât să-i audă glasul şi îşi chinuia mintea să înjghebe o întrebare potrivită prin care s-o facă să mai vorbească. Toate sforţările lui fură zadarnice. Trecură vreo trei minute în tăcere, uitându-se disperat în ochii ei, care umpleau casa cu o lumină blândă şi ispititoare. Apoi deodată îi veni în gând s-o întrebe de câţi ani e, firește cu ton glumeţ, ca nu cumva ea să-şi închipuie cine ştie ce. Îi era teamă că-i va tremura vocea şi Ilona va înţelege greşit rostul întrebării... Până să se hotărască să deschidă gura, se auzi un ciocănit energic în uşă. Fata se ridică şi şopti:

— A venit tata...

Fără să mai aştepte îngăduinţă, un ţăran trecu pragul. Bologa, înfuriat, se sculă în picioare, gata-gata să-l alunge. Paul Vidor însă se apropie jovial, cu mâna întinsă şi-i ură bun sosit în casa lui. Avea faţa osoasă, cu zbârcituri multe sub ochii căprui, în care juca deşteptăciune şi şiretenie, şi nişte mustăţi puţin cărunte, dar groase şi cu vârfurile ascuţite, cum le poartă ţăranii unguri. Înfăţişarea gazdei potoli scurt mânia locotenentului. Îi răspunse liniştit şi chiar îl pofti să şază. Groparul se uită să vază dacă toate sunt în bună ordine şi dădu peste Ilona, care se apucase să scormonească în foc cu mare râvnă.

— Ilona, aide, şterge-o! zise poruncitor, încruntând sprâncenele. Ce mai cauţi aici? Altă treabă n-ai decât să stai pe capul domnului locotenent?

— Parcă eu de dragul dumnealui stau! mormăi fata, ursuză, fără să se întoarcă.

— Aide, aide, lasă vorba! făcu groparul serios, până ce se închise uşa, şi pe urmă adăugând blajin către Bologa: Trebuie s-o ţinem de scurt, altfel cum am trăi între atâtea cătane?... E tânără şi fără minte, domnule locotenent, şi nu pricepe că d-voastră aveţi de lucru şi că n-aţi venit pe aici să pierdeţi vremea cu palavre...

Paul Vidor era vorbăreţ din cale-afară, mai ales însă îi plăcea să stea la taifas cu domnii, crezându-se mai deştept ca ceilalţi săteni şi mai vrednic. Îşi trase un scaun lângă masă, se aşeză tacticos şi îndată se încălzi la vorbă, deşi Apostol se mohorâse, frământat numai de dorinţa de-a auzi glasul fetei. Răspunsurile în doi peri nu descurajau deloc pe gropar, ba dimpotrivă, îl întărâtau. Din una, din alta, începu să spuie că el e om cu stare, cu toate că e gropar. Are pământ destul şi bunişor, măcar de l-ar putea munci cumsecade în vremurile astea grele. Gropar s-a făcut numai de când i-a murit nevasta, fie iertată, adică de vreo unsprezece ani, de l-a lăsat amărât şi cu doi copilaşi. Altfel meseria lui e tâmplăria şi a învăţat-o la oraş, de copil, că tatăl său a vrut să-i dea în mână o pâine mai bună decât orice avere. Apoi tâmplarul merge mână-n mână cu groparul, unul face coşciugul, iar celălalt groapa, aşa că el nu s-a ruşinat să sape şi groapa mortului, de vreme ce a învăţat să facă coşciuguri. Căci decât tâmplar într-un sat, mai bine gropar, că masă şi scaune îşi mai ticluieşte omul şi singur, dar pentru groapă tot are nevoie de altul. Nu-i ocară să munceşti, ci să leneveşti. Când rămâi văduv cu un băiat de unsprezece ani şi o fetiţă de şapte, trebuie să pui osul de vrei să nu te mănânce sărăcia... Toate au mers cum au mers, şi mai mult bine decât rău, până ce a dat pacostea războiului peste bieţii oameni. Feciorul era tocmai gata de oaste şi s-a dus, că n-avea încotro, şi s-a prăpădit nici nu se ştie pe unde, prin cele ţări muscăleşti, înainte de a se împlini un an. Cât l-a plâns şi el, şi fata, o, Doamne! Dar parcă lacrimile şi bocetele au înviat vreodată pe morţi? Acuma Dumnezeu să-l odihnească şi să-l ierte!... Altfel, pe-aici a fost linişte până când au sărit şi românii în bătălie. De atunci însă vai şi amar! Mulţi au fugit de frică mai spre inima ţării, care cum a putut. El a rămas acasă, ce-o fi să fie, căci nu s-a îndurat să-şi lase averea de haram. Nici n-au făcut românii multă stricăciune, ce-i drept. Doar de-ale gurii, ca orice cătane, şi mai cu seamă când s-au retras în ţara lor. Mai fără milă au fost ai noştri, dacă-i să vorbim cu dreptate, căci îndată ce au sosit, una-două au şi spânzurat vreo trei oameni din sat că, zice, ar fi făcut semne duşmanului. Ba cât pe-aci să dea şi el de bucluc, fiindcă românii îl puseseră

primar în locul celui care fugise. Parcă e o vină să-ţi faci datoria! Adică dincolo, în Făget, în satul vecin, cine-i primar? Cumnatul lui!... Atunci de ce să-i impute lui c-a fost primar câteva săptămâni?... Au trecut însă toate, numai de-ar aduce Dumnezeu pacea mai curând...

Bologa îl lăsase să vorbească în voie. Groparul, după ce-şi sfârşi povestirea păţaniilor, se aştepta să afle şi el noutăţi şi, pentru că locotenentul nu se urnea, îl întrebă direct, înmuind glasul, misterios:

— Oare ce-o mai fi cu pacea, domnule ofiţer?... Prin oraş nu se aude nimic?... Aseară am fost puţin prin Făget, pe la cumnatu-meu, şi am prins o vorbă cum că rusul s-ar fi dat bătut şi că vrea să se împace... La cumnatul, chiar în casa lui, şade generalul cel mare în gazdă, şi alături e cancelaria diviziei... poate d-ta nu ştii, că eşti nou... Uite aşa umblă vestea pe acolo, printre ofiţeri, despre muscali! Ce-o fi, ce n-o fi, Dumnezeu ştie, şi bine-ar fi să fie ceva!

— Eu vin de-a dreptul de la spital şi nu ştiu ce-i prin lume, zise Apostol. Dar bine nu-i, bade, asta o văd!

— Aşa-i, chiar aşa-i, făcu ţăranul dând din cap, grav. Multă durere şi multe necazuri sunt, aşa-i!... Măcar de le-ar da Dumnezeu celor mari milă şi înţelepciune să bage sabia în teacă şi să ne scape de pieire! Că ei stau colo şi dau porunci, iar oamenii suferă şi se chinuiesc şi mor...

Fiindcă groparul nu se dădea dus, ba părea că de-abia a prins chef de taifas, Bologa se sculă şi curmă vorba, poftindu-l să continue cu altă ocazie, deoarece acum îl cheamă serviciul. Paul Vidor recunoscu bucuros că aşa-i, dar aşteptă să plece locotenentul înainte...

Apostol Bologa, enervat de stăruinţa ţăranului, trecu în cancelarie, luă schiţa frontului, porunci gradaţilor să-şi vadă de lucru, pentru că el are nişte treburi oficiale de rezolvat azi, şi apoi ieşi în ogradă în soarele tânăr şi primăvăratic. Lumina şi căldura îl îndemnau să se uite împrejur, fără să vrea, parc-ar căuta pe cineva. În uşa grajdului, pe pragul înalt, şedea Ilona, cu coatele pe genunchi şi cu obrajii în palme. Când îi întâlni privirea, Apostol înţelese de ce s-a uitat împrejur şi simţi că tot sângele i s-a urcat în obraji. Zâmbi iar, fără să vrea, spre Ilona, zicându-şi în aceeaşi vreme că nu trebuie s-o ia în seamă şi că are un glas nemaipomenit de ciudat...

Pe drum i se păru că se trezeşte dintr-o vrajă blestemată. Cotind în uliţa mare, spre mijlocul satului, se gândi: dacă o ţărăncuţă ar fi în stare să-i zdruncine credinţa şi să-i zădărnicească hotărârea, atunci mai bine să se împuşte. Şi-şi pipăi revolverul, ca şi când ar fi vrut să-şi dovedească sieşi că nu va şovăi.

În faţa bisericii se opri şi se întrebă: unde merge? Da, umblă să se orienteze, sub pretext că se va prezenta superiorilor şi camarazilor. Apoi, chiar la noapte, va pleca. Nu trebuie să piarză nici o zi, nici un minut. Numai când va fi dincolo va putea fi aievea liniştit şi fericit...

Casa preotului, peste drum de biserică, părea îmbrăcată în bucurie. Apostol îşi aduse aminte cum i-a spus Ilona că popa predică ungureşte şi pe urmă ruşinea lui Boteanu în tren şi laşitatea lui umilită... Întoarse capul.

Nu ştia încotro s-o apuce. Satul, de altfel, n-avea de ce să-l intereseze, ci numai frontul. Trebuie să plece dar imediat pe front, să se prezinte colonelului, să vază terenul, să-şi aleagă locul... Poate să se întâlnească şi cu Klapka, chiar

trebuie să-i spuie...

Dintr-o casă de lângă biserică apăru deodată Meyer, îmbrobodit într-o mantie groasă, cu gulerul ridicat, deşi soarele umplea pământul de căldură tinerească, îmbătătoare.

— Doctore, doctore! strigă Apostol, văzând că Meyer merge înainte fără să-l fi zărit.

Medicul se întoarse ursuz şi se însenină puţin când recunoscu pe Bologa, care alerga spre dânsul. Se duseră împreună la spitalul mobil, improvizat în şcoala satului. Până acolo Apostol îi povesti cum s-a vindecat şi, deoarece doctorul, fire tăcută, nu-l înghesuia cu alte întrebări, în poarta spitalului îi spuse că ar vrea să meargă pe front, să se orienteze, şi că n-are cal. Meyer îi oferi calul său, dar totodată îi zise prieteneşte:

— Eşti slăbit rău, Bologa, ia seama! Mai lasă vitejiile şi cruţă-te, altfel mâine-poimâine iar vii la mine, ca client! Chiar acum sunt sigur că ai puţină febră, fiindcă prea îţi sticlesc ochii. Ar fi putut să-ţi dea un concediu până să te întremezi mai bine... In sfârşit, bagă de seamă şi las-o mai domol!

— Mă simt ca un zmeu, doctore! răspunse Bologa cu o veselie nefirească.

Doctorul mormăi ceva în gulerul mantalei, dar Apostol nici nu încercă să înţeleagă, atât îi era sufletul de încărcat cu speranţe...

5

Apostol Bologa porni călare, cu harta în mână... Lunca era sat lung, pe malul drept al unui râuleţ gălăgios, strâns ca în cleşte între două rânduri de dealuri îmbrăcate cu brazi şi fagi, amestecaţi. Şoseaua trecea prin mijlocul satului, iar calea ferată — prin dosul caselor, prin grădini şi livezi ce se urcau pe coastele piezişe. Împrejurul gării valea se lărgea ca un fund de cazan, dar dincolo de sat se strâmta iar până la gura văii, care coboară dintre munţi, în stânga. Calea ferată şi şoseaua treceau peste pârâu pe un pod comun, cârpit de curând. Bologa mai înaintează vreo treizeci de paşi, pe urmă, pe ţărmul pârâului descoperă drumul spre front. Aici dealurile sunt mai line şi casele foarte rare, unele cocoţate prin poieni depărtate, ca nişte cuiburi. Drumul urcă prelung, şi pârâul se micşorează, devenind tot mai săltăreţ, ca un copil buiac şi neastâmpărat. În fund albăstresc, în curmeziş, coamele munţilor, crestate pe alocuri ca nişte metereze uriaşe...

Apoi, într-un loc mai lărguţ, drumul de care se sfârşeşte, pierzându-se, împreună cu pârâiaşul subţiat ca un fir de argint, printre hăţişurile vâlcelei. În schimb, o cale nouă începe suişul spre miazănoapte, un drum de război făcut de soldaţi, păzit pe la cotituri cu cruci albe, întrebătoare. Pe aici Bologa întâlnise mai des militari, unii coborând, alţii urcând, şi câteva căruţe trase de mârţoage prăpădite.

— În sfârşit, am ajuns, murmură Apostol, aprins de emoţie, oprind calul şi comparând terenul cu harta. Prin apropiere trebuie să fie liniile artileriei...

Era pe o spinare de deal, lătăreaţă, acoperită cu pădure rară ca perii în barba unui spin. Drumul se ramifică de aici ca un evantai. Bologa aruncă mai întâi o privire în urmă. Pârâul nu se mai vedea, iar măgurile şi coastele printre care trecuse aveau o înfăţişare nouă, necunoscută.

"Dacă bateriile sunt aici, atunci infanteria o fi pe dealurile de colo, se gândi dânsul, întorcându-se repede şi cercetând cu mai mare atenţie şirul de coame care închidea zarea în faţă. Iar puţin mai încolo, poate chiar pe coasta cealaltă, sunt..."

Primprejur domnea linişte albă, peste care plutea surâsul soarelui, ca o pulbere de aur. Brazii nici acele nu şi le clinteau, sorbind încremeniţi bucuria primăverii. Apostol îşi auzea bătăile inimii, iuţi, fierbinţi, stăpânind cu gâlgâitul lor viu toată lumea dimprejur.

"Am venit trei ore şi ceva... S-a făcut amiază!" îşi zise el uitându-se deodată la ceas şi pornind apoi, la întâmplare, drept înainte, fiindcă din schiţa lui nu putea înţelege mai nimic.

Un artilerist îl călăuzi la postul de comandă al lui Klap-ka, numai la câţiva metri de drumul pe care apucase Bologa. Căpitanul tocmai se aşezase la masă, singur, în căsuţa de bârne, destul de bună şi de spaţioasă pentru împrejurări. Când apăru Apostol în uşă, salutând cu un zâmbet puţin confuz, Klapka scăpă cuţitul din mână şi bolborosi nişte cuvinte cehe sperioase. Îşi veni în fire îndată, se repezi la el şi-l îmbrăţişă, şi-l sărută, plângând de bucurie:

— Bine-ai venit... Sănătos? Adevărat?... Ia să te examinez!... De ce eşti aşa de palid?... O să-ţi reiai bateria, fireşte... Mâine-poimâine vom începe lucrul, ştii, serios!... Dar stai, aşează-te colea, să mâncăm împreună şi să-mi povesteşti tot, tot, din fir în păr... Să începi din noaptea ceea, ţii minte?... Ehe, cât ţi-am purtat de grijă... Ai avut noroc, ai avut ghinion? Dumnezeu ştie! De plătit însă ai plătit scump încercarea şi cu grele suferinţi, dragă Bologa... Ei, te rog, treci colea... Aide... A, dacă ai şti ce veselă mi-e inima că te văd teafăr! Căci doctorul Meyer ne spunea şi ne asigura, fireşte cu părere de rău, că dintr-o grămadă de carne tăvălită prin noroi, cum ai fost tu când te-a vizitat dânsul, îndată după respingerea atacului, e imposibil să se mai ticluiască un locotenent de artilerie, chiar de şi-ar aduna ştiinţa toţi medicii din lume, şi că numai mila lui Dumnezeu mai e în stare să te facă iar om ca oamenii... Pe urmă, când am aflat că eşti pe cale de vindecare, tot Meyer a zis că trebuie să-ţi fie nespus de dragă viaţa...

Căpitanul tutuia parcă n-ar mai fi vorbit de un secol şi ar ţine să-şi verse acuma tot sufletul. Apostol Bologa primi bucuros invitaţia la masă; era obosit de drum şi nesomn, şi-apoi acasă, obsedat de privirile stranii ale unguroaicei, mâncase ca şi cu gura altuia. Avu numai o clipă de ezitare, gândindu-se că va trebui să povestească şi lui Klapka aceleaşi lucruri pe care le-a povestit de atâtea ori până astăzi. Presimţirea i se împlini întocmai. Mai bine de o oră căpitanul îl suci şi îl răsuci ca un judecător de instrucţie, cerându-i amănunte asupra rănilor, asupra întâlnirii în tren cu generalul...

— Foarte rău îmi pare că nu rămâi aproape de mine, dar pentru tine e mult, mult mai bine în sat, la coloana de muniţii, zise Klapka. De altfel, sunt sigur că te-ai săturat de visuri, adăugă mai domol, parcă s-ar fi temut să nu-i răscolească vreo rană. Soarta ţi-a dat un avertisment atunci...

— Da, atunci soarta m-a duşmănit, fiindcă, drept să-ţi spun, nici sufletul meu n-a fost pregătit îndeajuns! răspunse Bologa fără patetism, dar cu vădită mulţumire că poate vorbi cu cineva despre aceasta pe faţă. Atunci eram convins până în măduva oaselor că credinţa mea e desăvârşită şi totuşi mă îngrozeam doar la gândul morţii. Suferinţele miau înfrânt mândria, încât azi ştiu bine că

numai credinţa căreia îi jertfeşti fără şovăire însăşi viaţa ta, numai aceea te poate mântui!... Şi acuma dragostea de viaţă e mai puternică în inima mea decât credinţa, îmi dau seama... Am ajuns să-mi fie frică de mine însumi! Credinţele şi hotărârile se macină dacă le cântăreşti mult, şi eu nu pot să nu le cântăresc! De aceea trebuie să plec repede, înainte de-a avea vreme să le controlez prea de aproape, altfel, cine ştie, poate că... Numai când e singur omul cu sufletul său, numai atunci există un echilibru între lumea lui cea mică dinlăuntru şi restul universului; îndată ce intervine realitatea de-afară, omul devine o jucărie neputincioasă, fără voinţă adevărată, mergând încotro îl mână puteri şi hotărâri străine de fiinţa lui...

— Te-ai făcut mai lung la vorbă chiar decât mine, îl întrerupse Klapka, surâzând nerăbdător. Toate bune şi frumoase, dragă Bologa, deşi consideraţiile tale mi se par cam... copilăroase, ca să nu zic mai rău. Idealul rămâne ici, la inimă, şi realitatea e realitate, Bologa! Realitatea e revoluţia dincolo, la muscali, înţelegi?... De-aseară forfoteşte vestea prin telefoane. Azi e confirmată oficial. În Rusia a izbucnit revoluţia... Vasăzică, speranţele noastre, uite-aşa, în vânt!... Plecăm grumazul şi continuăm, Bologa!

Apostol îşi aduse aminte că şi groparul i-a vorbit de revoluţia rusească, dar nici atunci şi nici acuma, nici barem n-a tresărit. Răspunse mai nervos:

— Ce mă interesează pe mine ce se petrece acolo?... Nu vreau să ştiu şi nici n-am încercat niciodată. Tocmai necunoscutul mă ispiteşte, necunoscutul în care locuiesc toate posibilităţile... Ş-apoi eu nu caut în lume, aici ori dincolo, decât mântuirea sufletului meu...

— Nu te-ai lăsat de visuri, Bologa, deloc... deloc...

— D-tale ţi se par visuri goale, pe când pentru mine în visurile acestea palpită tot rostul fiinţei mele, zise Apostol cu o privire atât de sfredelitoare, încât Klapka se feri ca dinaintea unei suliţe de foc. N-aş vrea eu să nu mă mai gândesc la nimic şi să trăiesc aşa... mulţumit? Uneori îmi zic că sunt ridicol şi totuşi nu mă pot opri... Asta-i nenorocirea!

Klapka se simţea foarte bine aici. Se împrietenise aievea cu colonelul. Toată iarna luptele conteniseră, aşa că nici o primejdie nu-l mai ameninţase. Se mai gândea, chiar deseori, la înflăcărările sale naţionale şi se stima în sinea lui din pricina lor, dar avea grijă să le ascundă şi să le păstreze pentru alte vremuri... Şi acuma, cu Bologa, după întâile izbucniri de bucurie, mai ales însă de când a înţeles că n-a renunţat la gândurile de dezertare, socotea că ar fi cuminte să nu se amestece prea mult în nişte planuri primejdioase. De aceea profită de o tăcere a lui Apostol şi schimbă vorba, întrebându-i dacă s-a prezentat colonelului, şi apoi spunându-i că postul de comandă al regimentului e foarte aproape, nici patru sute de metri. În curând ieşiră afară şi Klapka se grăbi să-i arate unde vine coliba colonelului.

Fireşte, şi colonelul vru să audă păţaniile lui Bologa, şi Bologa trebui să i le înşire pe îndelete. Totuşi, peste o jumătate de oră, se întoarse iarăşi la Klapka, puţin plictisit că a pierdut vremea, în loc să recunoască frontul şi să-şi pregătească plecarea cea mare. Cum să pornească noaptea prin munţi pe care nici măcar nu i-a văzut?

În dosul postului de comandă însă zări o furnicare neobişnuită: un grup de prizonieri români, înconjuraţi de huzari descălecaţi, ofiţeri de pe la bateriile

vecine şi de la divizion, artilerişti... Apostol îşi simţi genunchii moi şi totuşi nu se putu opri. De altfel, în acele clipe, prin minte îi trecea numai gândul că nu va găsi calul doctorului şi nu va putea pleca mai repede în sat.

Când ajunse mai aproape, îl văzu Klapka şi îi făcu semne cu mâna să se grăbească. In mijlocul artileriştilor se afla un ofiţer român, oacheş, cu o mustăcioară neagră, mică, tunsă, cu capul gol şi uniforma plină de noroi, iar mai departe, păzit de patru huzari înarmaţi, stăteau vreo şapte soldaţi, cu feţele strâmbe de groază, uitându-se năuc la grupul care cuprindea pe ofiţerul lor.

— Bravo, bine că vii să ne scapi din încurcătură! strigă Klapka cu o curiozitate feminină pe faţă, arătând spre sublocotenentul prizonier. Uite, de vreo zece minute încercăm să ne înţelegem cu camarazii aceştia, şi nu-i chip. Domnul nu ştie sau nu vrea să vorbească decât româneşte, iar pe aici n-avem tălmaci...

În vreme ce Apostol Bologa se uita zăpăcit când la ofiţer, când la soldaţii prizonieri, un locotenent de huzari, zăcut de vărsat, cu nas mare, începu să istorisească poate a zecea oară cum s-a pomenit cu patrula românească în spatele liniilor, rătăcită, se vede, din cauza necunoaşterii terenului; se pare că a vrut să se strecoare între infanterie şi cavaleria care ocupă tocmai aripa stângă a frontului diviziei... Apostol auzea vorbele huzarului ca prin vis, căci ochii şi inima lui erau cu prizonierii, citind gândurile lor gândite în româneşte, îmbrăţişându-i şi spunându-le că-i iubeşte şi la noapte va fi negreşit acolo de unde au venit ei... Apoi, cutremurându-se ca de frig, se apropie de sublocotenentul captiv şi zise româneşte, cu un început de zâmbet în colţurile buzelor supte:

— Acuma ai căzut prins, trebuie să...

Prizonierul nu se miră deloc auzind graiul românesc; întoarse nişte ochi furioşi spre Bologa şi îi curmă vorba cu ură:

— Aici vă purtaţi cu prizonierii ca nişte sălbatici. O brută de ofiţer m-a lovit cu un par peste şale pentru că n-am putut şi n-am vrut să-mi trădez armata şi ţara!... Asta-i barbarie, domnule... asta-i...

Revolta prizonierului răsună mai violent, ca într-un microfon, în inima lui Apostol. Obrajii i se roşiră, privirea i se înduioşă... Simţea o nevoie cumplită să-şi apropie sufletul prizonierului. Vru să-i întindă mâna şi ridică puţin braţul, nehotărât însă, zicând cu glas tremurat de dragoste:

— Da, da, aşa-i... chiar aşa, căci... şi eu sunt român...

— Dacă ai fi adevărat român, n-ai trage în fraţi, răspunse repede sublocotenentul cu atâta dispreţ, încât i se schimbă deodată înfăţişarea. Locul d-tale ar fi dincolo, nu aici, domnule... Dar români ca d-ta...

Bologa păli. Braţul i se zgârci şi pumnii se încleştară. Lumea întreagă parcă se rostogolea vertiginos într-o prăpastie. Îi fulgeră prin gând să se arunce asupra sublocotenentului, să-i smulgă din inimă dispreţul. Dar, în aceeaşi miime de secundă, îşi mai zise că prizonierul îl face de batjocura ofiţerilor. Uluit, întoarse spatele românului şi se uită cu un surâs nedumerit la ceilalţi, aşteptând acum de la ei salvarea din situaţia aceasta îngrozitoare. Glasul căpitanului Klapka îi curmă chinul cu o întrebare îngroşată de curiozitate:

— Ce spune, ce spune?

— Nimic... nu vrea să vorbească... murmură Apostol uşurat, ca şi cum s-ar fi trezit dintr-un coşmar; după două momente, mai adăugă, cu o privire îngrozită spre prizonierul care se uita, mormăind revoltat, în altă parte: În sfârşit... eu... eu

mi-am făcut datoria şi... am încercat să...

Prizonierii fură escortaţi mai departe, la alt comandament, iar grupul de curioşi se risipi în câteva minute. Klapka rămase pe loc, puţin încurcat, simţind că Bologa vrea să-i vorbească.

— Ştii ce mi-a spus prizonierul? zise deodată Apostol, cu faţa crispată într-un rânjet. M-a insultat şi m-a dispreţuit, căpitane, auzi? M-a scuipat!... Acuma vezi bine că trebuie să plec numaidecât... că nu mai am nici un minut... că deseară... O, cât îl iubeam şi el cum m-a umilit!

Klapka se uită la dânsul, înţelese că doreşte un răspuns sau barem un cuvânt, dar îi fu frică să vorbească. Bologa aştepta cu ochii împlântaţi în tăcerea căpitanului, apoi şopti:

— Adio!...

Ordonanţa lui Klapka aduse calul şi Apostol încălecă şi porni fără să mai întoarne capul.

— La revedere, Bologa! strigă căpitanul, văzându-l că se depărtează.

Lui Apostol i se păru că şi Klapka îşi bate joc. Dădu pinteni calului. Trebuie să ajungă în sat cât mai repede, să se pregătească şi să sfârşească. În suflet i se zvârcolea un iad cu limbi de foc atât de sfâşietoare, că în fiece clipă ameninţau să-i istovească toate izvoarele voinţei. Simţea iarăşi cum aleargă pe dunga prăpastiei şi ispita prăbuşirii îl pândea şi-l învăluia într-un nour de ceaţă în care mintea nu mai poate închega nici o hotărâre. De aceea trebuie să se grăbească, trebuie!

Pe la mijlocul drumului îşi aduse aminte că a venit să recunoască frontul, să-şi aleagă calea şi, iată, a pierdut vremea degeaba. Un moment se gândi să se întoarcă înapoi, apoi îşi zise că schiţa cu poziţiile e destulă călăuză şi arată golurile de care dânsul are nevoie. Până la primele linii va putea pătrunde oricând, iar de acolo îl va îndrepta norocul.

Sosi în Lunca aproape de asfinţitul soarelui, cu calul leoarcă de sudoare. Vru să mulţumească doctorului, dar nu-l găsi la spital, nici acasă. Trecând prin faţa bisericii, văzu peste drum, în cerdac, tolănit într-un jilţ, pe preotul Bote-anu, care se sorea fericit, plimbându-şi privirea asupra satului, ca şi cum ar fi fost o moşie a lui. Din casă răsuna glasul cătrănit şi ascuţit al preotesei, ocărând pe slujnică, iar în ogradă o ceată de copii se jucau de-a războiul, împodobiţi cu şepci lepădate de soldaţi găzduiţi prin vecini. În clipa când zări casa parohială, Bologa uită pe doctorul Meyer şi simţi o nevoie nebiruită să vorbească cu preotul. Se repezi spre portiţă şi intră atât de grăbit, parcă de fiece minut de întârziere ar fi atârnat o soartă de om.

Popa Constantin, scufundat cum era într-o bucurie vagă şi moleşitoare, se pomeni deodată cu un ofiţer urcând cele cinci trepte de piatră ale cerdacului. Un fior de spaimă îl ridică în picioare. Recunoscu pe Apostol, dar spaima îi rămase în inimă şi-l făcu să-l întâmpine pe ungureşte:

— Bine-ai venit la noi, domnule ofiţer.

Bologa era atât de mişcat, că nici nu observă atunci vorba ungurească. Faţa lui părea aprinsă şi buzele învineţite îi tremurau într-un surâs nervos. Vorbind, îi clănţăneau dinţii şi glasul lui avea o asprime aproape răguşită:

— Părinte Constantine... am venit la tine... să mă spovedesc.

Când îşi auzi glasul, i se păru străin şi, instinctiv, se uită împrejur dacă nu a

vorbit într-adevăr altcineva.

— Poftim înlăuntru… poftim, zise Boteanu mirat şi şovăind.

Pătrunseră într-o odaie albă, în care Apostol văzu pe perete, între două icoane, un loc gol, de unde fusese scos cine ştie ce tablou. Atunci se gândi la întâmpinarea ungurească, întoarse ochii la Constantin şi se zăpăci, ca şi cum ar fi înţeles o taină. Preotul îl pofti să şeazăpe o canapea, dinaintea căreia se afla o masă ovală, acoperită cu o scoarţă brodată. Bologa se aşează nehotărât, înfricoşat că nu-i venea deloc în minte ce vroia să-i spună şi nici măcar cum să înceapă vorba, deşi în sufletul lui totul era foarte limpede. Popa rămase în picioare câteva clipe, aşteptând bănuitor, apoi se lăsă pe un scaun de paie, la o distanţă potrivită, şi murmură:

— Aici putem vorbi, Apostole, în tihnă…

— Şi fără primejdie! adăugă Bologa, vesel că a izbutit să-şi smulgă un crâmpei din cuvintele care-i strângeau în chingi sufletul.

Preotul se ruşină de propria-i bănuială şi zise cu o amărăciune sinceră:

— Omul care a suferit cât am suferit eu are dreptul să se ferească şi de umbra lui, Apostole!

— Dar atunci eu, care am fost adus aici să-i ucid din depărtare, eu ce trebuie să sufăr? Nu te gândeşti, Constantine? strigă Bologa deodată, parcă i-ar fi plesnit inima.

Apoi vorbi un sfert de oră, necurmat, cu o lăcomie înfricoşată. Se tângui şi se revoltă, revărsându-şi durerile şi zbuciumul într-un puhoi de fraze. Preotul asculta cu ochii în pământ. De altfel, nici Apostol nu-i căuta privirea şi s-ar fi înfuriat dacă Boteanu ar fi îndrăznit să-l oprească sau măcar să-l întrerupă. Vorbea pentru a-şi alina sufletul prea încărcat, întocmai cum plângi ca să-ţi mulcomeşti o durere prea mare.

Numai după ce se răcori, se adresă direct preotului, dar cu vocea schimbată şi cu o lucire nouă în ochi:

— Acuma s-a umplut paharul, părinte! Acuma nu mai pot! O ură istovitoare îmi roade inima. Urăsc tot ce-i aici, pe toţi oamenii, prieteni, camarazi, superiori, inferiori, tot, tot, Constantine! Aerul de-aici mi-e nesuferit şi mă înăbuşe… Dacă voi mai sta în lumea aceasta, simt că ura mă va pierde, trebuie să mă piarză, căci va trebui să izbucnească odată, chiar împotriva voinţei mele! Şi atunci…

Boteanu făcu o mişcare involuntară: puse amândouă mâinile, încrucişate, pe masă. Apostol se opri un moment, întrebător. Dar fiindcă preotul încremenise iarăşi, urmă mai grăbit, parcă şi-ar fi adus aminte că vremea e scumpă:

— Ascultă-mă bine, părinte!… Eu la noapte voi pleca de aici… Voi trece dincolo… Tu ştii unde, căci şi inima ta trebuie să… Da!… Sunt pregătit! Numai pe mama n-am cum s-o vestesc… Să-i scriu, nu pot; scrisorile mele vor fi examinate, şi cine ştie ce ar pătimi din pricina mea… De aceea vreau să te însărcinez pe tine să-i dai de ştire, Constantine… mai târziu, când va fi posibil… Am să-ţi las adresa mamei, iar tu vei găsi o formă să-i comunici că am trecut… Poate prin cineva, prin vreun om de încredere, pe urmă, când se va ivi ocazia…

Faţa preotului se umflase de groază, şi câteva clipe nici nu putu vorbi, mozolindu-şi doar buzele neputincioase. Apoi deodată, ca după o sforţare crâncenă, răbufni cu glas lăcrimat, ridicând braţul drept într-o protestare fricoasă:

— De ce vrei să mă nenoroceşti, Apostole?... Eu... abia azi-dimineaţă am sosit acasă din internare... ştii bine, doar ţi-am spus în tren... Am fost nevinovat, şi totuşi am ispăşit... Cum să ascult acuma planurile tale, şi încă să mă fac părtaşul tău? Am şi familie, şi necazuri grele... şi tocmai eu să...

— Dar eşti român, părinte, fratele meu! zise Bologa înmărmurit.

— Sunt numai om astăzi, Apostole, răspunse preotul Constantin mai liniştit. Un biet om mâncat de nevoi, cu frica veşnic în sân şi cu credinţă în milostenia cerească. Noi nici nu putem fi decât oameni, şi numai în Dumnezeu avem nădejde să ne poarte de grijă, dacă soarta ne-a aruncat aici şi ne-a oropsit...

Apostol Bologa se sculase în picioare, năucit, şi lăsase capul în pământ, ca nu cumva vorbele preotului să-l lovească în obraz. Urechile însă îi vuiau, şi înţelesul răspunsului i se învârtea în creieri ca un sfredel.

— De aceea tu să faci cum te îndreaptă Dumnezeu şi să nu ne amesteci pe noi întru nimic! urmă Boteanu hotărât. Că noi avem destule primejdii şi greutăţi...

Bologa ridică repede fruntea, atât de schimbat era acum glasul preotului, şi în înfăţişarea lui citi limpede o îndârjire care-l spăimântă. Casca de oţel o pusese pe masă; întinse mâna maşinal şi o apucă de cureluşă. Pe urmă şi-o potrivi în cap, încet, cu luare-aminte, murmurând pierdut:

— Bine zici, Constantine... foarte bine... bine...

Şi ieşi din odaie cu paşi de înmormântare, lăsând uşa deschisă, coborî treptele cerdacului, trecu prin ogradă, unde copiii, veseli şi gălăgioşi, îşi urmau jocul. Boteanu, văzându-l că pleacă, făcu doi paşi, fără să-şi dea seama dacă vrea să-l oprească sau numai să-l petreacă până la poartă. În prag se răzgândi de tot, se închină şi mulţumi Atotputernicului că l-a învrednicit să se împotrivească ispitei...

În uliţă Apostol nu mai ştia unde să se ducă, parcă ar fi uitat pe ce lume se află. Picioarele mergeau însă singure, şi aşa se trezi în ulicioara dosnică... Se simţea atât de sleit de puteri, că, din tot sufletul, nu mai râvnea decât un ceas de odihnă. Acasă, în ogradă, sergentul de la cancelarie îl primi cu o salutare înlemnită. Vru să-i zică ceva, dar oboseala îi risipi voinţa. În pragul casei văzu pe Ilona rezemată de uşcior, ca şi cum ar fi aşteptat pe cineva.

— Domnule ofiţer, d-ta eşti bolnav! zise fata, schimbându-se la faţă.

Bologa, fără să-şi dea bine seama, se opri întrebător.

— Eşti galben şi ostenit... Trebuie să te odihneşti, adăugă Ilona, stăruitor.

Glasul i se păru atât de alinător, că tresări de bucurie. În aceeaşi clipă însă îi fulgeră prin inimă o frică ciudată, care îl îndemna să răspundă mânios:

— I-ascultă, fetiţo, altă treabă n-ai decât să te ţii de capul meu?

6

Apostol socotise să intre în cancelarie, să vază ce-au lucrat oamenii toată ziua, dar se pomeni deschizând uşa odăii sale. Amurgul cenuşiu bătea în geamurile împodobite cu muşcată. În tulburarea de lumină pereţii parcă se îndoiau şi lucrurile din casă tremurau foarte straniu. Bologa închise pleoapele şi se prăvăli pe un scaun ca o grămadă de carne. Legănarea ameţitoare îi bâjbâia în suflet, însoţită de un vâjâit chinuitor, încât se apucă cu mâinile de masă, simţind că altfel s-ar prăbuşi.

— Don' locotenent, trăiţi, v-am aşteptat cu masa toată ziua, zise Petre de lângă sobă, crezând că stăpânul său aşteaptă să înceapă el vorba.

Bologa se cutremură, parcă graiul ordonanţei i-ar fi înţepat tocmai nervii bolnavi. Se uită la el totuşi ca la un necunoscut şi în acelaşi timp mirându-se că a fost în odaie şi nu l-a văzut. Vru să-l întrebe ceva, dar pe când i se năştea în creieri întrebarea, un gând nou, poruncitor, îl sili să mormăie:

— Potriveşte-mi patul, Petre, şi trage-mi cizmele să mă odihnesc un ceas... numai un ceas... că peste un ceas trebuie să...

Trăgându-i cizmele, soldatul mai zise ceva. Apostol nu înţelese nimic. Îi umbla prin minte să-i spună că e foarte ostenit şi nu găsea cuvintele, ca şi cum n-ar mai fi avut puterea să exprime nici un gând. Pe urmă se ridică de pe scaun, îşi târî picioarele şi se lungi în pat... Îndată ce puse capul pe pernă, avu senzaţia că trupul i-a amorţit. În schimb, creierii porniră într-o goană sălbatică. Mii de frânturi de gânduri scânteiau în aceeaşi secundă, se ciocneau, se amestecau, se înlănţuiau. Şi printre ele, ca un bondar roşu, bâzâia de ici-colo, când mai tare, când în şoaptă şi mereu sub forme noi, obsesia că, în noaptea aceasta, trebuie să se sfârşească, negreşit. Îi era somn, râvnea să doarmă, dar cu cât încerca să-şi mulcomească zvârcolirile sufletului, cu atât gândurile izvorau mai furtunoase. Apoi, obosit de sforţări, le lăsă în voia lor, şi atunci i se păru că toate aleargă într-o întrecere vertiginoasă, spre o ţintă luminoasă, strălucitoare, ca spre un liman de odihnă adevărată. Îşi dădea seama că, în goana aceasta năprasnică, timpul rămâne în urmă, destrămându-se ca o pânză incoloră, şi simţea foarte desluşit o nemărginită mulţumire, ca şi când încetul cu încetul întreaga lui fiinţă s-ar fi topit într-o imensă revelaţie.

În sfârşit, brusc, fără nici o trecere, apăru iarăşi gândul roşu că un noaptea aceasta trebuie să plece, şi iarăşi zigzăguind în vălmăşagul altor mii de crâmpeie nelămurite. Acuma însă toate parcă erau strânse în cleştele fierbinte al unei păreri de rău usturătoare. Simţea că încă n-a adormit. I se părea că vremea s-a oprit în loc ca un ceasornic stricat şi de aceea nu poate dormi şi nici nu va mai dormi niciodată. Pe urmă auzi glasul Ilonei, aproape de pat, într-o amestecătură de româneşte cu ungureşte:

— Bolnav, nu vezi?... Du-te la doctor... Stau eu lângă el, n-ai grijă...

Răspunsul ordonanţei nu-l pricepu, dar în curând auzi scârţâitul uşii şi un foşnet domol. Atunci se gândi: "Te pomeneşti că sunt bolnav şi..." Gândul i se curmă, neisprăvit, şi pe frunte simţi o mână uşoară, puţin rece şi aspră. Sub atingerea aceasta, clocotul minţii se mulcomi repede, ca sub puterea unui farmec, şi somnul coborî ca o alinare dulce...

Când se trezi, auzi un glas străin lângă dânsul. Simţământul de grea osteneală îi zăcea şi acum în oase, încât nici nu ridică pleoapele, căznindu-se doar să recunoască glasul care-i mormăia în urechi:

"E doctorul Meyer! se gândi apoi dumerit. Vasăzică, sunt bolnav..."

Deschise ochii să se convingă. Privirea lui întâlni pe Ilo-na, care stătea la picioarele patului şi care, văzându-i mişcarea, strigă cu o izbucnire de bucurie:

— Domnule doctor, uite, uite că s-a deşteptat!

Doctorul Meyer se plecă asupra bolnavului, îl bătu prieteneşte pe obraz şi întrebă cu o imputare blândă:

— Ei, ce-i, amice? Ce-ai păţit? Aşa te vindeci d-ta? Asta ţi-e voinicia?... Când ţi-

am spus să te cauţi şi să...

— Câte ceasuri sunt, doctore? şopti Bologa cu o presimţire tristă.

— E dimineaţă, prietene... Ce-ţi pasă? Stai liniştit, nu-i nimic grav... nimic... Epuizare şi surescitate nervoasă, atât! Dar îţi trebuie linişte multă, multă linişte...

Pleoapele lui Apostol se împreunară ca şi când s-ar fi umplut de plumb. În suflet simţi o zdruncinare, urmată de o dorinţă vagă de nimicire. Peste un răstimp murmură de-abia mişcând buzele:

— Doctore, vreau să mor...

— Ce, ce? strigă Meyer cu vioiciune neobişnuită. Să mori? Zi mai bine că ai vrea un concediu, precum ţi se şi cuvine!

Apoi, făcându-şi de lucru la masă, adăugă mai încet, cu tonul natural şi ca pentru sine:

— Ce ticăloşie! Să trimiţi pe front oameni bolnavi!... Uneori parcă într-adevăr îţi vine s-o iai razna şi să dai dracului toate!

În inima lui Bologa disperarea rodea ca pecinginea. Preţul vieţii e viitorul şi viitorul lui i se părea zăvorât ca o poartă de fier în care şi-a zdrobit pumnii bătând zadarnic. Neputinţa în faţa vieţii acuma mai mult îl îngrozea decât îl revolta. Conştiinţa că toate năzuinţele şi strădaniile lui sunt tot aşa de neputincioase şi fără rost ca şi zvârcolirile unei râme îi năpădea din ce în ce sufletul, împreună cu constatarea amară că viaţa omului e insuportabilă dacă n-are un reazem solid, care să ţie veşnic dreaptă cumpăna între lumea dinlăuntru şi cea de afară...

Când deschise iar ochii, într-un târziu, văzu iarăşi, la picioarele patului, pe fata groparului, cu fruntea plecată, pe gânduri. Ca şi când ar fi simţit privirea lui, Ilona avu o tresărire şi se apropie, sprintenă şi bucuroasă, întrebându-i:

— Ţi-e mai bine?... Aşa-i că te-ai mai uşurat?

— Da, foarte bine, zise Apostol în şoaptă.

Veselia aprinsă în ochii ei, tinerească, visătoare, îi alungă gândurile care-i chinuiseră toropeala bolnavă. În glasul ei straniu i se părea că vibrează o vrajă nouă, ca şi cum de ieri până azi s-ar fi schimbat şi s-ar fi împlinit cu nişte mlădieri mai blânde, poate de credinţă ori poate de pasiune. Văzând-o cum stătea, zăpăcită de privirea lui stăruitoare, cu bucuria încremenită pe faţă, Bologa simţi un surâs cald în inimă şi vru s-o îndemne să vorbească. Şi Ilona, parcă i-ar fi ghicit dorinţa, începu să povestească repede, oprindu-se uneori în mijlocul cuvintelor, aproape înfricoşată ca de o primejdie necunoscută. Îi spuse că doctorul a umblat să-l ducă la spital, şi numai ea s-a împotrivit, fiindcă tot mai bine poate fi îngrijit aici, că-i singur, decât acolo, unde-s mulţi. S-a jurat că nu se va mişca de lângă patul lui, şi chiar nu s-a clintit. Nici nu prea are ea multă treabă de făcut, că tatăl său n-o pune la greu, ci doar pe lângă casă, cât poate. Tatăl său e om tare bun la inimă, deşi îi place să se arate aprig cu ea. Dar ei nu-i pasă de strâşniciile dumnealui, că ea ştie să se păzească.

— Iacă, eu te-am văzut că eşti volnav de când ai intrat alaltăieri în ogradă şi i-am spus ordonanţei să aibă grijă. De-acuma însă, dacă ai încăput în seama mea, nu mai ai nevoie de ajutorul ordonanţei. De treabă este dânsul, nu-i vorbă, şi cu dragoste de stăpânul lui, dar bărbaţii nu se pricep la bolnavi, oricât şi-ar da silinţa. De azi încolo deci să ştii că eu sunt mai mare şi că trebuie să faci tot ce-ţi

zic până când ţi-oi spune eu că eşti sănătos, altfel...

Aici se opri brisc, luă o sticluţă cu medicamente şi o linguriţă, veni lângă pat şi-i zise:

— Acuma trebuie să bei din zeama asta, că-i dulce... am gustat-o şi eu...

— Lasă, Ilona... mai vorbeşte! răspunse Apostol rugător.

Fata se făcu roşie ca muşcata din fereastră şi, o clipă, şovăi. Apoi numaidecât zise iarăşi, cu o supărare drăgălaşă:

— Dacă nu iai doctoria, să ştii că nu-ţi mai povestesc niciodată, na!

Bologa închise ochii câteva secunde, ca şi când ar fi vrut să-şi închidă în suflet drăgălăşia ei. Ilona umplu linguriţa şi i-o duse la gură. Degetele îi tremurau uşor şi Apostol îşi puse mâna pe mâna ei. Obrajii fetei se îmbujorară din nou şi, ca să-şi ascundă emoţia, îngână:

— Vai, ce caldă ţi-e mâna...

Apostol nu simţi gustul doctoriei. Împreună iar pleoapele, cuprins de o fericire în care i se înecau toate gândurile. Auzi pe Ilona cum aşează sticluţa pe masă, cum şterge linguriţa, cum păşeşte în vârful picioarelor şi se lasă pe scaunul ei de la picioarele patului. Pe urmă simţi mângâierea privirilor ei pe obrajii lui, pe frunte, pe buze... Şi nu cuteza să clipească, de frică să nu-şi risipească bucuria inimii...

De-aci încolo Apostol Bologa pierdu socoteala vremii. Doctorul Meyer venea de câte două ori pe zi, îi spunea că n-are nimic, dar să stea în pat până ce-i va aduce el o doctorie miraculoasă, care imediat îl va vindeca aievea. Apoi, într-o dimineaţă, doctorul sosi mai voios şi strigă din prag:

— Aide, jos din pat! Cred că poimâine am să-ţi aduc ce ţi-am promis... Până atunci însă n-ai voie să ieşi din casă, ia seama! Nici dincolo, la cancelarie, deloc!... Răbdare! Cum ai răbdat zece zile, vei mai răbda două... Şi fiindcă atunci, ştii, mi-ai şoptit o prostie, află acuma de la mine, tinere prietene, că viaţa nu e niciodată o povară şi că moartea e povara cea mai grea!... Aşa! Ţine minte ce-ţi spune un doctor ursuz şi amărât: moartea cea mai eroică nu preţuieşte în realitate cât viaţa cea ticăloasă!...

A treia zi, ca niciodată, doctorul Meyer veni la amiază, triumfător, fluturând o hârtie în mână.

— Uite leacul-minune, prietene! zise dânsul cu o exuberanţă atât de nepotrivită cu firea lui, încât părea silită. O lună concediu de convalescenţă! Asta-i sănătatea ta!... Crezi c-a mers uşor? Ehe.„ Dar nici eu nu m-am lăsat până ce n-a capitulat excelenţa. În sfârşit, poftim!... Mi se pare că la patru pleacă un tren... Vasăzică, ai vreme să-ţi faci bagajele şi să o ştergi!... Ce, nici nu te bucuri? Ei, poftim recunoştinţa militară! Mă bucur eu, om bosumflat, şi dumnealui face mofturi!... Bravo!... A, să nu uit: acasă trebuie să te aşterni pe o cură de mâncare şi de odihnă, ştii, eroică!... Acuma aide, să nu scapi trenul!...

— Dar oare se mai întoarce aici, domnule doctor? întrebă atunci Ilona, fără sânge în obraji şi cu o îngrijorare rău ascunsă în ochi.

— Desigur, fetiţo, făcu medicul jovial, luând-o de bărbie. N-ai grijă, că nu fuge!

— Nu de-aceea, dar... aşa! bâlbâi Ilona, roşind până-n vârful urechilor.

Petre înţelese atâta că e vorba de urlab şi, spre mulţumirea doctorului, îndată se apucă, plin de fericire, să adune lucrurile locotenentului. Ilona se retrase după

uşă şi nu se urni de acolo până ce Meyer ură drum bun şi petrecere frumoasă lui Bologa.

În odăiţa albă, în razele albe ale soarelui tânăr, care râdea la toate ferestrele cu muşcata însângerată, un val de tristeţe îşi tremura pânzişul. Apostol stătea lângă masă, cu hârtia de concediu în mână, uitându-se când la Petre care, de bucurie, mormăia rugăciuni şi strângea de zor bagajele, când la fata groparului, care înţepenise în dosul uşii, privind afară, departe, cu o expresie imobilizată de o teamă chinuită. Bologa se credea dator să-i spuie ceva, dar o frică nelămurită parcă-i strângea gâtul ca un laţ. În cele din urmă izbuti să rostească cu o voce aproape poruncitoare:

— Ilona...

Fata, ca şi când atâta ar fi aşteptat, răspunse cu o privire întunecată şi apoi o zbughi afară, trântind uşa, alergând undeva, să-şi ascundă inima.

— Fac şi eu singur, don' locotenent, zise Petre, crezând că Apostol ceruse fetei să le dea o mână de ajutor. Bine că ne-a ajutat Dumnezeu să ne mai tragem şi noi pe acasă din cele străinătăţi...

Apostol Bologa numai acuma îşi dădu seama că nu se bucură de concediu.

"Nici nu-mi bate inima că merg acasă, nici rău nu-mi pare că mi-au căzut în baltă planurile, se gândi el abătut. Şi mă prăpădesc cu firea din pricina unei ţărăncuţe..."

Aruncă pe masă foaia de concediu şi începu să se plimbe de ici-colo, cu mâinile la spate, pipăindu-şi degetele în neştire. Atunci simţi verigheta de logodnă în inelarul stâng şi se opri trăsnit. De câtă vreme nu şi-a adus aminte de Marta, logodnica lui? Şi nici măcar inelul nu l-a luat în seamă, desigur tot din pricina fetei groparului...

Plecă din vreme la gară. Groparul cu Ilona îl însoţiră ca pe un musafir drag. Când sosi trenul, Apostol dădu mâna cu Vidor şi apoi cu fata. Mâna ei ardea, iar în ochi îi licărea o întrebare. Pe urmă se urcă în vagon şi se uită pe fereastră până ce porni trenul. Groparul se întoarse îndată spre ieşire, Ilona însă rămase pe peron, nemişcată, cu privirea lipită pe pervazul ferestrei în care Apostol zâmbea uitat... Pe urmă o coroană înmugurită a unui cireş bătrân acoperi şi fereastra şi vagonul şi trenul...

7

Aleea de fagi din Parva, dreaptă şi îngrijită, de la gară până-n mijlocul orăşelului, părea noaptea un tunel nesfârşit.

Paşii lui Apostol Bologa scrâşneau harnic pe prundişul umed, încât Petre, împovărat cu două geamantane, de-abia se ţinea după dânsul, gâfâind din greu. Piaţa pătrată era pustie, toate casele dormeau... O luară pe strada principală, în sus, şi nici pe acolo nu întâlniră ţipenie de om.

— Am ajuns la domnu' avocat Domşa, de-acu nu mai avem mult, bâigui Petre din urmă, suflând ca un taur şi arătând cu capul spre o casă mândră, pe dreapta.

Apostol nu răspunse, parcă n-ar fi auzit nimic, deşi vorbele ordonanţei îi atinseră urechile ca o mustrare, fiindcă tocmai în clipa aceea se uitase şi el spre casa în care acuma, ca şi odinioară, stăpânea Marta, fiinţa iubită. Se simţea atât de vinovat faţă de logodnica lui, că de-abia aştepta ziua de mâine, să alerge la ea,

să-i cadă la picioare şi să-i ceară iertare...

În curând se zăriră în beznă sclipirile turnului bisericii şi Apostol îşi iuţi mai tare mersul. Casa părintească era scufundată în noapte... Când deschise portiţa, un dulău bătrân îi sări în cale, hămăind furios. Apostol îl domoli cu o şoaptă şi câinele i se gudură la picioare, bătând pământul cu coa-da-i stufoasă, parcă i-ar fi fost ruşine că nu l-a recunoscut mai curând...

Zgomotul portiţei şi lătratul dulăului dezmorţiră casa întunecată. O licărire galbenă răsări în dosul unui geam, dispăru şi se ivi iar în antreu, apropiindu-se de uşa dinspre curte. Apostol urcă treptele şi bătu. Lumânarea se opri şovăind... Din altă odaie se auzi glasul doamnei Bologa, şi apoi cheia se învârti de două ori în broască, pe dinăuntru. Mâna lui Apostol apăsă clanţa, şi lumina tremurată îl izbi drept în faţă. Servitoarea ţipă ca şi când ar fi văzut o arătare:

— Tulai, doamnă, tulai şi vai de mine, c-a venit domnişorul!...

Apostol intră vesel, iar Petre închise uşa. În pragul odăii din fund apăru doamna Bologa, în capul gol, cu faţa albă ca hârtia, uitându-se parcă n-ar fi îndrăznit să dea crezământ ochilor, apoi izbucni printre lacrimi:

— O, dragul mamei, scumpul mamei...

Se îmbrăţişară îndelung, murmurând în acelaşi timp vorbe şi crâmpeie de fraze fără legătură, în care bucuria şi îndoioşarea îşi găseau descărcarea trebuincioasă. După ce se mai potoli, d-na Bologa se întoarse spre servitoarea ce înlemnise cu lumânarea în mână:

— Rodovico, ce stai ca o toantă?... Pune sfeşnicul pe masă şi du-te fuga de aţâţă focul, să pregătim ceva de îmbucat domnişorului... Fuga, Rodovico!... Iar tu, Petre, aşează colo lângă uşă bagajele şi odihneşte-te oleacă, să mănânci şi tu, că pe urmă o să pleci acasă...

— Ba eu, doamnă, mai bucuros aş porni la drum, să nu mă apuce moleşeală — zise ordonanţa ştergându-şi sudorile ce-i curgeau pe frunte şi pe obraji — că mai am o postată bună până peste apă.

— Aşa-i, bine zici, că tu eşti de peste Someş, din Ierusalim... Te-am uitat, Petre, uita-te-ar necazurile... atunci du-te cu Dumnezeu!

Doamna Bologa conduse pe Apostol în iatacul ei, în fund, cu o singură fereastră, şi aceea oblonită. Din tavan atârna lampa cu abajur de porţelan. Patul era aşternut. Aici şi-a petrecut Apostol copilăria, până ce a trecut în Năsăud. Aici fusese pătuceanul lui, unde-i acuma o sofa cu căptuşeala roasă la colţuri, şi aici zicea cu glas tare rugăciuni fierbinţi, dimineaţa şi seara, în genunchi, cu ochii la icoana cea veche din perete, deasupra patului, privind lacom pe bunul Dumnezeu, care şade pe nouri albi, pe tron de aur... Toate au rămas cum au fost odinioară, numai măicuţa a cărunţit puţin şi a dobândit cine ştie câte zbârcituri fine în colţurile ochilor plini şi azi de focul credinţei, pe când el, Apostol, parcă-i un străin ori parcă a căzut într-o lume străină.

Doamna Bologa îi ceru să-i povestească numaidecât toate câte a păţit de când n-a mai fost pe acasă, zi cu zi, mai ales suferinţele din spitale. Până să vorbească însă Apostol, care devenise gânditor în odăiţa grea de amintirile copilăriei, doamna Bologa, întâi ca să-şi deşerte inima şi apoi fiindcă cu cât îmbătrânea, cu atât se făcea mai vorbăreaţă, prinse a-i istorisi, la nimereală, fel de fel de amănunte din viaţa ei şi a târguşorului:

— Parcă-mi spunea Dumnezeu că ai să vii, dragul mamei, că vai, câtă grijă ţi-

am mai purtat de când am aflat prin ce-ai trecut... Tot aşteptam, aşteptam scrisori de la tine şi tot nimic, de chiar Marta s-a minunat, ce să fie? Apoi m-am sfătuit şi cu Domşa, că el e tare de treabă şi cuminte, ei, şi am socotit că ai trecut în ţară, la ai noştri, doar auzisem pe-aici că aţi venit să vă bateţi cu românii, Doamne, fereşte-ne şi iartă-ne... Bine însă că te-a luminat Dumnezeu şi ai stat pe loc, că de puneau mâna pe tine, mândrul mamei, vai, Doamne! Păţeai şi tu ca bietul protopopul nostru, ba poate şi mai rău... Ce noroc că nu ne-am culcat, zău aşa! De obicei pe vremea asta suntem adormite, dar azi parcă Dumnezeu ne-a şoptit să mai stăm... Şi uite aşa vorbeam cu toantă asta de Rodovica şi o muştruluiam, că tocmai azi-dimineaţă a plecat şi maiorul cel polonez şi am robit toată ziua ca să curăţim în odaia unde a stat aproape şapte luni, ştii, în odaia ta şi care a fost a tatălui tău, fie iertat... Ce-i drept, maiorul a fost om de omenie, dar acuma a trebuit să plece că, zice, iar o să pornească bătăliile cele mari... Degeaba, nu se arată a pace... S-a tot vorbit vreo două săptămâni că vine pacea, că muscalii aşa şi pe dincolo... aş, palavre! De altfel, de pe aici s-au dus mai toate cătanele, de-abia au mai rămas de sămânţă, din pricina depozitelor... poate le-ai văzut, barăci de scânduri, un oraş întreg, lângă drumul Feleacului...

O întrerupse Rodovica, rumenă de sprinteneală, aducând mâncarea domnişorului. Pe când aşternea masa, găsi şi ea de cuviinţă să zică:

— Vezi, doamnă, cât de adevărate-s semnele la om? Toată ziulica mi s-a bătut ochiul drept şi iată că Dumnezeu ne-a trimis bucurie în casă!

— Ia mai taci, Rodovico, că semnele-s de la diavol! hotărî doamna Bologa, nemulţumită că slujnica i-a luat vorba din gură. Mai bine dă fuga şi fă patul domnişorului în odaia dumnealui...

În vreme ce Apostol mânca cu poftă, doamna Bologa, după câteva întrebări, la care răspunse tot ea, începu iar despre Pălăgieşu, despre greutăţile gospodăriei, despre protopopul Groza... Când isprăvi masa, Apostol îi puse o singură întrebare:

— Dar Marta ce face, mamă?

— Face bine, dragul mamei, că-i sănătoasă şi tânără, zise doamna Bologa puţin încurcată, ca şi cum ar fi aşteptat întrebarea şi ar fi uitat răspunsul pregătit. Ce să-ţi mai spui eu, că ai s-o vezi tu, şi... Eşti gata, Rodovico? adăugă repede către servitoarea care se ivise în uşă. Aşa... că domnişoru-i ostenit şi-i trebuie odihnă bună!

Îl petrecu în odaia lui şi-l sărută pe frunte, ca odinioară, când dormea în iatacul cu Dumnezeu pe perete. Apoi Apostol rămase singur. Pe mescioara de noapte fâlfâia flacăra portocalie a unei lumânări scufundată într-un sfeşnic înalt de aramă. Umbre moi jucau pe podele, pe ziduri, în tavan, ca nişte visuri de om necăjit.

"Noapte bună!" îşi zise Apostol, dezbrăcându-se la iuţeală, vârându-se în pat şi sucindu-se în dreapta şi-n stânga până să-şi potrivească bine culcuşul.

Suflă în lumânare. Voia să adoarmă îndată, fiindcă într-adevăr călătoria îl zdrobise... "Dar oare de ce s-a încurcat mama când am întrebat-o de Marta?" îi trecu prin creieri, fulgerător. Fireşte, doamna Bologa n-o prea iubeşte şi s-a împotrivit până la logodnă, totuşi pe urmă s-a împăcat... Degeaba, e vinovat faţă de Marta şi negreşit va merge chiar mâine... O iubeşte şi trebuie s-o iubească numai pe ea... În locul ei însă apărea Ilona, cu năframa roşie pe cap, cu ochii în

care joacă râsete stranii, cu glasul care mângâie şi zgârie... Şi fără să vrea, simţea o plăcere nemărginită ştiind cu siguranţă că departe, într-un sat, există o fiinţă care şi în vis îl poartă numai pe el în inimă... Dar asta nu se poate! Marta! Unde-i Marta? Mâine neapărat va merge la ea...

A doua zi se deşteptă în sărutările soarelui vesel de aprilie, în odaie parcă intrase iarăşi primăvara, cu valurile albe de lumină, cu îndemnuri de bucurie. Pe masă, pe o tavă aşternută cu şervet înflorit, aştepta ceaşca lui de odinioară, plină de cafea cu lapte, şi o halcă zdravănă de cozonac. În sufletul lui sălăşluia o mulţumire mare. Îi era dragă toată lumea.

"Dacă aş fi izbutit, acum cine ştie unde aş fi", se gândea cu o înfiorare ca un junghi.

Dar gândul se stinse ca şi cum n-ar fi putut rezista bucuriei de viaţă ce îi clocotea în inimă.

Din odaia aceasta o uşă dublă dădea în cerdacul din faţă, înconjurat de grădiniţa cu flori. Acolo, într-un jilţ învelit cu o scoarţă veche, Bologa se tolăni tihnit, ca un burghez fără griji, după o masă bogată. Avea de gând să se odihnească puţin şi apoi să plece la Marta.

Umbrele de-abia înfiripate ale nucilor din grădiniţă, sădiţi În ziua în care s-a născut el, îi gâdilau obrajii alintaţi de razele calde. Din cerul foarte albastru şi curat cobora linişte, precum din casele împrăştiate, din copacii înmuguriţi, din câmpurile spintecate de pluguri, din dealurile gălbui, din pădurile negre bătând în verde se înălţa în unde nevăzute viaţa cea mare, atotputernică, neîndurată şi totuşi nesfârşit de ademenitoare. În văzduh plutea dragostea de viaţă cu tremurări de aripi argintate, cântând imnuri de slavă, care picurau în inimi fericire adevărată şi mii de speranţe.

Sufletul lui Apostol sorbea vraja primăverii, nesăturat. Ochii lui priveau, dar nu vedeau, precum urechile lui nu auzeau decât chemările care fâlfâiau în ceruri. Oamenii treceau pe uliţă, îi dădeau bineţe, şi el nu-i lua în seamă, împrejurul său roiau amintirile copilăriei, care parcă-l strămutau în trecut. Şi vremea trecea peste dânsul, nemăsurată şi nepătrunsă, cum trece peste oamenii lecuiţi de ispitele fericirii.

Apoi deodată îi plesni auzul o voce cunoscută, veselă, puţin prea ascuţită, cu sclipiri de râs zglobiu. Apostol întâi avu impresia că a căzut de pe o culme şi se ridică în picioare ca muşcat de şarpe. În stradă, în dreptul porţii, se oprise Marta, care nu-l vedea şi vorbea ungureşte cu un ofiţer de honvezi, arătându-i casa. Când intră în curte şi-l zări, îi strigă "bună ziua" tot pe ungureşte, în vreme ce ofiţerul, la spatele ei, duse mâna la cozoroc, zâmbind jenat. Peste câteva clipe Marta ajunse în faţa lui Apostol. Purta o bluză albă dantelată şi o pălărie mică, de sub care se zbârleau cârlionţii castanii. Îi erau obrajii aprinşi, şi în ochii de veveriţă scânteia o veselie nestăpânită.

— Rodovica a umplut oraşul c-ai sosit azi-noapte, ciripi ea, apropiindu-se. Te-am aşteptat să vii, dar am pierdut răbdarea şi iată-mă!

Vorbea tot ungureşte şi cu atâta plăcere, că buzele-i puţin cărnoase tremurau. Apostol era buimăcit auzind-o, se silea să zâmbească şi se feri să strângă mâna mică întinsă spre el. Peste o clipă însă îi apucă degetele cu o mişcare maşinală şi răspunse de asemenea ungureşte:

— O, domnişoară... nici nu mă aşteptam să... Iartă-mă, sunt zăpăcit!

Pentru că nu i-a sărutat mâna cum obişnuia şi i-a zis "domnişoară", Marta avu o şovăire şi chiar surâsul i se vesteji un moment. Dar îşi reveni repede şi, întorcându-se spre însoţitorul ei, îi vorbi cu o veselie mai zgomotoasă, ca şi cum ar fi vrut să-şi risipească umbra de nemulţumire:

— Uite logodnicul meu, pe care îl cunoşti din câte ţi-am povestit despre el!... Să ştii, adăugă apoi iar către Apostol, că dumnealui mi-a ţinut tovărăşie toată iarna, altminteri m-aş fi prăpădit de urât!

Ofiţerul de honvezi, fercheş, spilcuit, pudrat, ieşi la iveală, mai îndrăzneţ. Pe braţul stâng purta pardesiul Martei. Salută ceremonios, zăngănindu-şi pintenii:

— Locotenent Tohaty...

Urmă o pauză, fiecare aşteptând să înceapă cellalt vorba. Tot Marta curmă tăcerea, cu o vioiciune atât de exagerată, că amândoi bărbaţii plecară ochii:

— Am fost în piaţă pentru cumpărături şi acolo I-am întâlnit pe domnul...

Se întrerupse, râse cu mici hohote scurte şi continuă tot râzând:

— Atunci ce mi-am zis? Hai să-l iau cu mine, să-l prezint lui Apostol, ca nu cumva să fie gelos!... Şi uite aşa I-am luat... De altfel şi el e logodnic, aşa că...

Iar râse. Acuma însă cei doi, încurcaţi, zâmbiră cu câte o uşoară plecăciune. Marta, încurajată, deveni mai sinceră, aruncă la o parte râsul silit şi urmă cu glas moale:

— N-ai fost deloc sârguincios cu scrisorile... Dar eu nu m-am supărat, ci am plâns mult din pricina... din pricina ta, mai ales de când am aflat ce-ai suferit... Cinci răni şi cinci luni de spital, îngrozitor! Dumnealui m-a asigurat mereu că o să vii acasă, în concediu de boală, şi nu I-am crezut deloc. Acuma i-a ieşit dreptatea... Bine că n-am pus rămăşag, că era cât pe-aci să...

Întâlni privirea lui Bologa şi nu mai sfârşi, cuprinsă de o frică pe care n-o putea birui. Lui Apostol, ascultând-o, îi trecea întruna prin creieri gândul că a vrut să-i ceară iertare. În cele din urmă, gândul acesta îi ţâşni în ochi ca o strălucire de ură şi se statornici într-o privire duşmănoasă, care frigea. Când tăcu Marta, îşi dădu şi el seama şi se cutremură, parcă s-ar fi trezit cu un pumnal în mână, gata să lovească. Se ruşină şi se uită la locotenentul de honvezi, întrebător. Apoi se uită la Marta şi surâse, speriat puţin el însuşi de spaima ei.

— Şezi, M... m... Uite fotoliul! bolborosi dânsul, necutezând a-i zice pe nume şi trăgând jilţul mai aproape de ea.

Atunci interveni ofiţerul cu întrebări grăbite despre lupta în care a fost rănit Apostol, despre noutăţile frontului, despre perspectivele păcii... Şi Bologa, dobândindu-şi stăpânirea de sine, îi răspunse prompt, cu amănunte tehnice, chiar cu oarecare emfază, care-i şedea rău. Marta, aşezându-se în fotoliu, se linişti curând şi se amestecă în convorbirea lor, mai cu glume, mai cu suspine fără rost... Nici nu mai tăcură deloc, de frică să nu se reîntoarcă atmosfera de gheaţă de adineaori. Iar în clipa când totuşi se ivi o pauză, Marta sări din jilţ, cu vioiciunea silită de la început, gata de plecare. Toţi trei scăpară câte un oftat de uşurare.

— Dar pe la noi când ai de gând să vii, ursuzule? îi zise ea, la despărţire, româneşte, aranjându-şi faldurile bluzei pe piept, ca să nu fie nevoită a se uita în ochii lui. Şi tata te aşteaptă... dacă de mine nu ţi-e dor defel! adăugă apoi, după două secunde, cu ton mai ştrengar.

— Desigur... trebuie să vin, murmură Bologa, stăpânindu-şi cu greu o revoltă

subită. Dar mai târziu puţin... Nu mă vezi în ce hal sunt?

— Până la noi faci tocmai vreo treizeci de paşi, replică Marta, veselă de-a binelea şi ridicând ochii cu o sfidare drăgălaşă. Şi-apoi nu eşti aşa de slab să nu poţi ieşi în lume... Te-ai făcut doar mai rece şi mai morocănos, încolo nu prea te-ai schimbat!

Siguranţa ei îl uimi într-atâta, că răspunse aproape umilit:

— M-am sălbăticit...

Marta însă pornise prin grădiniţă, parcă iarăşi s-ar fi speriat, şi Tohaty după ea, ca o umbră credincioasă. În stradă o bunii curiozitatea şi întoarse capul, să vază ce face Apostol. Îl văzu rezemat de stâlpul cerdacului, cu faţa cumplit de schimbată. Ea totuşi zâmbi şi-i trimise o sărutare, cu o cochetărie inconştientă.

Apostol Bologa cuprinse stâlpul cu amândouă braţele, ca şi cum ar fi primit un junghi în inimă. Dar îi urmări din ochi, îi văzu râzând şi mai ales pe ea legănându-se din şolduri în cadenţa paşilor. Apoi, când îi pierdu din vedere, prinse deodată să hurduce stâlpul cerdacului, din toate puterile, cu o disperare îngrozitoare, ca un smintit, scrâşnind neîncetat, câteva minute, fără să-şi dea seama:

— Afară!... Afară!... Afară!...

Pe urmă, tot aşa de brusc, se potoli şi-i fu ruşine că a zgâlţâit stâlpul şi a bâiguit "afară", ca un prost. În piept îi mai horcăia ura, dar mintea începea să cumpănească. Se lăsă în fotoliu şi zise că trebuie să judece bine, fără pripire, ce s-a întâmplat, altfel îl ameninţă cine ştie ce urmări. În realitate ea se mândreşte cu vina, pe când el... a vrut să-i ceară iertare. El a purtat-o în fundul inimii şi i s-a închinat ca la o icoană, în vreme ce ea îşi omora plictiseala cu honvedul.

— Îngrozitor, îngrozitor! îi murmurau buzele singure.

Acuma era absolut sigur că numai din pricina ei a pornit la război, numai ca să-i împlinească un capriciu şi-a pus inima în faţa gloanţelor... Pentru un capriciu! Atât de mult a iubit-o!

Peste drum crucea din turnul bisericii strălucea cu fulgerări de aur. Ochii lui Apostol se încăpăţânau să înfrunte razele ce izvorau din trupul crucii, parcă lumina lor orbitoare şi triumfătoare ar fi încercat să-l sfideze sau să-l dojenească tocmai în momentele când creierii lui se frământau cu necredinţa fiinţei care i-a frânt în două viaţa. Apoi deodată privirea lui coborî de la cruce, jos, în cimitirul de lângă biserică, şi descoperi piatra cu inscripţia aurită, însemnând mormântul şi amintirea tatălui său. I se părea că literele s-au cam şters şi se gândi să cheme pe pietrarul cel bătrân, să reînnoiască poleiala. În aceeaşi clipă însă îşi aduse aminte, atât de clar ca şi cum le-ar fi auzit acuma întâia oară, cuvintele pe care i le-a spus tatăl său odinioară, în Năsăud: "Să-ţi faci datoria totdeauna şi nu uita niciodată că eşti român!" îşi amintea perfect nu numai glasul, ci şi intonaţia exactă: "niciodată" şi "român" le-a rostit apăsat, ca o subliniere, iar în "român" a pus cel puţin trei "r"...

"Adică ce rost are amintirea aceasta acuma?" se întrebă Apostol, luându-şi seama şi negăsindu-i rostul, nici legătura cu ceea ce-l preocupa pe el în momentele acestea.

Mai stătu vreo jumătate de oră în cerdac, fără să găsească soluţia. Intră în odaia sa, abătut, nehotărât, cu gândurile împrăştiate. Se puse să caute ceva, apoi se repezi la birou, scoase tremurând hârtie de scrisori şi aşternu, foarte grăbit,

câteva rânduri către avocatul Domşa, anunţându-l că consideră logodna cu Marta ca o nesocotinţă copilărească şi de aceea îi înapoiază verigheta.

"Uite ce simplu şi cum nu mi-a venit în minte!" îşi zicea scriind adresa, mulţumit, parcă ar fi găsit o comoară.

Scotoci prin sertare şi în sfârşit dădu peste ce căutase adineaori: o cutiuţă căptuşită cu catifea albastră. Îşi scoase verigheta din deget şi o puse în cutiuţă, iar cutiuţa o împachetă frumos şi o sigilă cu ceară roşie.

Apoi chemă pe Rodovica şi o trimise cu scrisoarea şi cu pacheţelul la domnul avocat Domşa, poruncindu-i să i le dea chiar domnului în mână.

Apoi ieşi iar în cerdac şi iar văzu inscripţia pe mormânt şi iar îşi aminti vorbele tatălui său: "...nu uita niciodată că eşti român!"

8

Doamna Bologa pregătise o masă împărătească în cinstea lui Apostol. Pe când se aflau tocmai la friptură, năvăli în casă avocatul Domşa cu faţa roşie şi asudată şi cu ochii rotunzi de o agitaţie puternică, strigând din antreu:

— Iartă-mă, dragă doamnă, că viu aşa... te rog din suflet...

Speriată de înfăţişarea lui, doamna Bologa sări de la masă, sigură că i s-a întâmplat o mare nenorocire cu Marta: ori c-a fugit cu ungurul, ori ceva mai rău... Dar Domşa urmă grăbit, aruncându-şi pălăria pe un scaun şi ştergându-se pe obraji cu batista:

— Nu m-aş fi aşteptat să-mi facă Apostol una ca asta, pentru nimica-n lume, doamnă, îţi jur! Atâta încredere am avut într-însul, în cuminţenia şi în cinstea lui, că acuma parcă mi-a dat cu barosul în frunte, zău aşa, dragă doamnă!

Cu cât vorbea, se aprindea şi asuda mai tare, fiind cam grăsun de la Dumnezeu. Căuta să se liniştească, îndulcindu-şi glasul din ce în ce, dar îngrijorarea din ochi tot nu izbuti să şi-o potolească, mai ales că Apostol rămăsese locului netulburat, continuând a se lupta cu un picior de găină, ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic. Doamna Bologa se zăpăci de tot auzind că Apostol e pricina supărării avocatului, căci ei nu-i spusese Apostol c-ar avea vreo neînţelegere cu viitorul său socru. Ce-i drept, Rodovica s-a grăbit să-i şoptească, la bucătărie, cum a trimis-o domnişorul la domnul avocat, dar doamna Bologa a crezut că e vorba de vreun "suvenir" din război, pentru Marta. De aceea acum nici nu ştia ce să zică şi, că să iasă din încurcătură, pofti pe Domşa să ia loc şi să-i facă cinstea de a gusta puţină friptură. Invitaţia ei şi răceala lui Apostol provocă o nouă abureală de sudori pe obrajii avocatului. Mulţumi doamnei printr-un surâs disperat şi se întoarse spre Apostol:

— Ştii bine cât de mult te preţuiesc, dragul meu, zise cu o ezitare, ca în faţa unui necunoscut. Altfel nici n-aş mai fi venit, după scrisoarea ta... În sfârşit, după gestul... care m-a jignit, Apostole, foarte... foarte rău...

— Era datoria mea să fac gestul, domnule Domşa, răspunse Apostol, ridicând ochii la el şi privindu-l cu o linişte neclintită.

— Dar ce-i, ce s-a întâmplat? întrebă atunci d-na Bologa, mai venindu-şi în fire şi adăugând: Ia loc... ia loc, uite colea... O, Doamne-Dumnezeule, că m-am şi speriat, şi nici barem nu ştiu de ce!

— Cum? nu ştii nimic, nu ţi-a spus Apostol? se miră Domşa cu o scăpărare de

nădejde în toată înfăţişarea. A, zi, nu ştii?... Apoi stai, dragă doamnă, să auzi şi să te cruceşti, nu alta!

Îi povesti foarte amănunţit, căci Domşa avea darul de a lungi vorba, cum tocmai aşteptau pe Apostol, după ce Marta a avut atenţia delicată să vie să-i zică ea bun sosit, fără să se uite la etichete şi la mofturi, când colo, în locul lui, apare Rodovica. Ce-o fi, ce n-o fi? În sfârşit, a rupt plicul, nerăbdător, a citit şi... cât pe-aci să-i vie rău. Marta chiar a leşinat, şi cu drept cuvânt, căci asemenea palmă poate să ştirbească reputaţia unei fete şi să-i compromită viitorul. Cutiuţa nici n-au mai desfăcut-o, au uitat-o... Dintru-ntâi el a fost decis să ia act pur şi simplu, să-i înapoieze şi Marta inelul de logodnă şi să încheie pentru toată viaţa socotelile cu Apostol. Pe urmă totuşi s-a gândit că băiatul e tânăr, şi tinereţea-i năbădăioasă: cine ştie ce i s-o fi năzărit lui şi, pentru o copilărie, ar fi păcat să se despartă o pereche aşa de potrivită... A venit deci să afle cauzele "gestului" şi să-i atragă luarea-aminte asupra gravităţii unei hotărâri neîndreptăţite, când e în joc onoarea unei domnişoare...

— Hotărârea mea e nestrămutată, domnule Domşa, îi răspunse Apostol cu acelaşi calm imperturbabil, după ce, în vremea cât vorbise avocatul, mâncase tacticos, ciugulind cu mare băgare de seamă toate oscioarele de pe farfurie. Şi e nestrămutată fiindcă nu mai iubesc pe domnişoara Marta!

— Cum n-o mai iubeşti? De ce? întrebă Domşa, căscând mari ochii.

— De ce! Pentru că n-o iubesc! zise Apostol, ştergându-şi gura cu şervetul şi uitându-se surâzător la doamna Bologa, care şedea năucită pe scaun, parcă nu şi-ar fi crezut urechilor.

— Asta nu se poate! strigă avocatul. Nu se poate! Asta nu-i cauză serioasă! Pentru închipuiri copilăreşti nu se poate zdrobi norocul unei fete!... Spune şi d-ta, doamnă, că doar eşti femeie înţeleaptă şi ai văzut multe în lume, spune: se poate?

Întrebarea găsi pe doamna Bologa nepregătită. În adâncul sufletului era mulţumită că Apostol a ajuns la vorbele ei. Purtările Martei o indignaseră pe ea, care niciodată n-a cunoscut cochetăria.

Nu că ar fi bănuit-o de lucruri prea grele, dar pe nevasta feciorului ei n-o putea vedea decât ca o fiinţă de jertfă, cum a fost şi dânsa. Să-i mai ardă de petreceri şi de nebunii, când logodnicul ei îşi riscă viaţa în fiece minut, în război, asta doamna Bologa n-o putea ierta. Nu i-a scris băiatului despre aceasta pe şleau, ca să nu-l mai amărască: se hotărâse însă să-i spuie tot când va veni acasă... Totuşi, acum îi era milă de "bietul Domşa, om tare de treabă", şi chiar de Marta puţin, gândindu-se la ruşinea ei dacă va prinde lumea de veste. Îi şi zise lui Apostol îndată să chibzuiască bine ce face, că nu-i glumă şi nici jucărie o logodnă stricată...

Aproape un ceas hărţuiră amândoi pe Apostol, încât Rodovica se arătă de câteva ori prin jurul mesei, cu semne deznădăjduite că i se fac scrum mâncările pe foc. Doamna însă se încălzise la vorbă şi nu mai voia să ştie de mâncări, spre fericirea avocatului, care, devenind mai elocvent, cerea mereu lui Apostol îndeosebi "cauzele şi motivele" unei fapte atât de inexplicabile... Apostol rămase neînduplecat, refuză dârz alte lămuriri, mulţumindu-se să repete că nu mai iubeşte pe Marta. Astfel, în cele din urmă, Domşa, perplex, abătut, fu silit să se întoarcă acasă precum venise, cu mâinile goale, fără vreo speranţă de împăcare.

În realitate şi Domşa observase şi condamnase în sinea sa uşurinţele Martei, dar niciodată n-a avut puterea să le reprime sau măcar să le puie frâu. Îşi iubea odrasla unică mai mult ca lumina ochilor, cu o iubire păcătos de îngăduitoare, a cărei ţintă era una singură: Marta să se simtă fericită... Şi tocmai fericirea ei să se zdruncine din temelii? Se sfătui acasă cu Marta cum să se apere, căci era evident, în câteva zile, tot târgul va şti şi va comenta întâmplarea aceasta extraordinară. Deci important, foarte important este ca vina desfacerii logodnei să cadă asupra lui Apostol, căruia nu-i putea strica nimic, pe când fata... Din vorbă-n vorbă, Marta ajunse la convingerea că toată supărarea logodnicului ei s-a iscat, cu siguranţă, din pricina conversaţiei ungureşti.

— Acuma sunt absolut sigură, tăicuţule! strigă ea triumfătoare. Am şi observat în privirea lui o încruntare ciudată, de m-a şi speriat... Dar spune şi tu, tăicuţule, se poate oare să vorbim noi doi o limbă pe care al treilea de faţă n-o pricepe? Ar fi fost cuviincios?

— S-o fi trezit într-însul şovinismul tatălui său, că şi ăla a fost turbat rău, zise Domşa, aprobând. A şi stat doi ani în temniţă, cu Memorandul...

— Urât e şovinismul, tată! vorbi Marta după un răstimp. Nu-i aşa?... Omul să-şi iubească neamul, fireşte, însă nu cu ură pentru celelalte neamuri, nu-i aşa?

Fraza aceasta i se păru avocatului atât de "adâncă", încât nu-şi putu stăpâni admiraţia şi îmbrăţişă furtunos pe Marta, strigând:

— Ce deşteaptă-i fetiţa tatei, ia te uită!... Şi pe tine să te părăsească un...

Vru să zică un "ticălos", dar nu zise, ca si cum i-ar fi fost ruşine, sau ar mai fi păstrat în rezervă o spuză de nădejde că Apostol îşi va lua seama şi toate se vor sfârşi bine. Pentru orice eventualitate, şi ca nu cumva să răsufle de aiurea vestea, Domşa povesti după-amiază doctorului, şi seara, la "cazină", judecătorului ungur ce-a păţit cu tânărul Bologa, încheind cu aceeaşi reflexie:

— Şi ce-ţi închipui, dragul meu, de ce?... N-ai să crezi, atât e de absurd: pentru că fetiţa a vorbit ungureşte!... Aşa-i că-i fantastic?... Adică e o crimă atât de grozavă să vorbeşti ungureşte, mai ales când e şi un ungur de faţă, care nu ştie altă limbă?... Nu, nu, sunt român şi eu, am chiar pretenţia să mă cred foarte român, dar asemenea exagerări sunt bolnăvicioase, hotărât bolnăvicioase, ca să nu zic periculoase...

A doua zi toată Parva ştia că Apostol Bologa a stricat logodna cu fata avocatului fiindcă a auzit-o vorbind ungureşte. Şi toată lumea compătimea pe "sărmana Marta", proorocind că Apostol are să-şi frângă gâtul dacă a apucat-o, în plin război, pe urmele răposatului Bologa. Seara, la "cazina" românească, unde se adunau azi toţi domnii, deoarece în "cazina" ungurească se instalase popota ofiţerilor, se vorbi numai despre Apostol, cu aceeaşi pasiune ca despre revoluţia rusească acum două-trei săptămâni. Când veni, pe la şapte, avocatul Domşa, altfel nu prea iubit, toţi îl asaltară cu întrebări, la care el răspunse cu multă modestie şi tot atâta indulgenţă pentru tinereţea şi uşurinţa "băiatului". Senzaţia cea mare fu însă apariţia lui Apostol... Toţi se aşteptau să se petreacă ceva nemaipomenit, poate chiar un scandal... Spre regretul general, nu se întâmplă nimic. Apostol dădu mâna cel dintâi cu Domşa, care-i zâmbi amical, apoi cu toţii, pe rând, până şi cu practicanţii de la judecătorie, nişte băieţandri piperniciţi şi scutiţi definitiv de armată. Nimeni, fireşte, nu îndrăzni să aducă vorba despre buba zilei.

Într-o atmosferă de jenă, îşi exprimară părerile asupra mersului vremii şi asupra greutăţilor de trai, unii stăruind mai mult asupra raţiilor de făină şi a scumpetei nenorocite care ucide entuziasmul cetăţenilor. Apostol nu zăbovi decât vreo zece minute, spunând la plecare că a venit doar să le strângă mâinile. După plecarea lui, directorul băncii "Parvana" obs-erbă că locotenentul n-avea decoraţiile pe piept, iar contabilul, că n-a suflat nici un cuvânt despre război...

Zilele următoare fierberea în orăşel se înteţi, mai cu seamă din pricina unor zvonuri ciudate. Pe de o parte, se spunea că lucrurile se vor împăca în curând, fiindcă cineva a văzut pe Apostol, chiar în mijlocul pieţii, întâlnindu-se cu Marta şi vorbind; pe de altă parte însă se zicea că afacerea ar putea să ia o întorsătură neaşteptată în urma intervenţiei notarului Pălăgieşu, care ar fi declarat, la "cazină", în faţa câtorva domni, şi cu glas semnificativ, precum că el nu va permite nimănui, nici tatălui său, să tulbure liniştea cetăţenilor.

Într-adevăr, Pălăgieşu, îngrijorat de vâlva stârnită, se crezu dator să raporteze solgăbirăului, care de altfel era în curent şi deopotrivă de alarmat. Se sfătuiră cum să "păstreze ordinea" periclitată. Constatară că afacerea e foarte delicată, întâi pentru că e vorba de o neînţelegere de natură intimă, în care statul n-are nici o chemare să se amestece, apoi pentru că în cauză se află un ofiţer, asupra căruia autoritatea civilă nu-şi poate exercita puterile. Dar în acelaşi timp, diferendul provoacă nedumerire în ordinea publică prin cauza iniţială, anume strecurând în suflete credinţa condamnabilă că n-ar putea fi român onorabil cel ce întrebuinţează limba statului cu predilecţie. Vina e cu atât mai primejdioasă cu cât autorul şi purtătorul ei este un ostaş care, tocmai dimpotrivă, ar avea sfânta obligaţie de-a ridica moralul cetăţenilor, mai ales azi, când ţara luptă pe viaţă şi moarte pentru binele şi fericirea tuturor. Notarul, într-un avânt de indignare, observă că afacerea aceasta e mai gravă chiar decât predicile care au prilejuit internarea protopopului Groza. Asupra măsurilor de luat li se împărţiră părerile. Pălăgieşu ar fi dorit o reclamaţie la superiorii lui Bologa, cerând, în interesul ordinii şi al liniştii, rechemarea lui pe front. Solgăbirăul s-a gândit la aceasta, ba a şi vorbit cu comandantul batalionului ce se mai afla în Parva. Căpitanul, beţiv şi dispreţuitor faţă cu civilii, i-a spus că n-are vreme să se ţină de mofturi. Vasăzică militarii consideră drept mofturi tot ce nu e înarmat cu puşcă sau cu tunuri! Mai recomandabil ar fi să se încerce, barem deocamdată, o aplanare paşnică, printr-o intervenţie amicală.

— D-ta eşti prieten cu locotenentul, zise solgăbirăul. Aţi copilărit împreună... De ce nu cauţi să-i vorbeşti?

9

În ziua când a rupt logodna cu Marta, Apostol Bologa s-a simţit foarte fericit. În fericirea lui era şi mândria pentru fermitatea hotărârii luate, şi mulţumirea că a lămurit o situaţie supărătoare. După plecarea lui Domşa a mai avut o explicaie lungă cu maică-sa care, convinsă de argumentele avocatului şi mai cu seamă gândindu-se la durerea Martei, se silea din răsputeri să salveze logodna, întocmai cum odinioară încercase s-o împiedice, şi-i părea rău că nu-i acasă şi bietul protopop să-i dea o mână de ajutor...

Liniştea lui Apostol însă nu avu viaţă lungă. În aceeaşi seară, retrăgându-se

îndată după cină, ca să evite alte discuţii cu doamna Bologa, fu cuprins de îndoieli din toate părţile. Acuma îşi dădu seama că toată ziua gândurile lui cele mai tainice au alergat mereu departe, ca şi cum acolo ar fi căutat sprijin. Oare dacă n-ar fi fost Ilona în inima lui, s-ar mai fi grăbit să înapoieze Martei inelul de logodnă? Nu s-a revoltat că Marta a venit însoţită de un bărbat străin, ci fiindcă a venit cu un ungur şi a vorbit ungureşte. Atunci nu din gelozie n-o mai iubeşte, ci numai pentru că i-e dragă cealaltă, iar revolta lui împotriva ungurului şi a limbii ungureşti a fost o comedie. Ba comedia a început mai demult... de când nu i-a părut rău deloc că boala l-a oprit a doua oară să treacă la români... Mai rău i-a părut când a plecat încoace, acasă, parcă axa vieţii lui ar fi rămas acolo, în Lunca... Şi chiar viitorul nu-l mai interesează decât întâmplător... Deşi peste o lună va trebui să se întoarcă tot pe frontul românesc, nu mai e îngrozit defel, ca şi cum i-ar fi indiferent sau... Atunci poate că iubirea e pricina tuturor zbuciumărilor omului şi a tuturor fericirilor? Şi totuşi iubirea femeii nu poate mulţumi sufletul decât uneori şi câteva clipe. Odinioară a crezut că într-o privire a Martei se ascunde tot cerul şi pământul şi toate tainele universului. De dragul ei ar fi făcut orice prostie, orice sacrificiu, ar fi murit fericit dacă i-ar fi cerut, precum dorinţa ochilor ei a căzut hotărâtoare în cumpăna îndoielilor lui când a fost vorba să plece la război. Iubirea ei trăia încă în clipa când i s-au sfredelit în inimă privirile spânzuratului, la Zirin, la a cărui moarte contribuise şi dânsul cu un "da" foarte convins, şi totuşi n-a fost în stare să-i potolească zbuciumările, până ce a dobândit o credinţă nouă... "Sufletul are nevoie de o merinde veşnică, îşi zise Apostol, plimbându-se în odaia de culcare, îmbrăcat, neîndrăznind să se aşeze în pat de frica gândurilor. Dar merindea aceasta în zadar o cauţi pe afară, în lumea simţurilor. Numai inima poate s-o găsească, fie în vreo tainiţă a ei, fie în vreo lume nouă, mai presus de vederea ochilor şi de auzul urechilor..."

Îndoielile îi roaseră creierii toată noaptea. Când stinse lampa, prin perdelele albe tremurau zorile... Se simţea iar vinovat faţă de Marta şi adormi plănuind cum ar putea repara nedreptatea ce i-a făcut-o...

Peste gândurile lui însă se năpustiră, chiar de a doua zi, zvonurile târguşorului. Doamna Bologa îi servea la fiecare masă ba că cutare spune cutare, ba că toată lumea îl condamnă, cu drept cuvânt, fiindcă un bărbat nu trebuie să-şi bată joc de o biată fetiţă fără minte, ba că locotenentul ungur o să-i ceară socoteală... Apostol asculta liniştit şi chiar zâmbind toate veştile, arătându-se nepăsător şi hotărât. Numai în sufletul său se revolta: cum se amestecă nişte străini într-o afacere care-i priveşte numai pe ei doi, pe Marta şi pe el?

Peste câteva zile doamna Bologa se aşează la masă cu ochii roşii de lacrimi şi cu atâta spaimă în priviri, că Apostol se tulbură şi, presimţind ceva rău, uită s-o întrebe de ce a plâns, încât doamna Bologa fu nevoită să-i povestească neîntrebată cum a aflat de la oameni ce primejdie îl paşte, cum toată Parva spune c-a făcut de ruşine pe Marta numai fiindcă a vorbit ungureşte şi cum întâmplarea aceasta nu va putea rămâne fără urmări grele, Dumnezeu singur ştie cât de grele... Numai închipuindu-şi urmările, doamna Bologa izbucni iarăşi într-un hohot de plâns. Ca s-o liniştească, Apostol îi zise:

— Adică, mamă, eu n-aş avea dreptul să cer logodnicei mele să-mi vorbească româneşte, crezi d-ta?... Îţi faci sânge rău de pomană! Pe inima şi pe gândurile mele numai eu sunt şi voi fi stăpân cât voi trăi!

Doamna Bologa, fără să-şi mai şteargă lacrimile, răspunse:

— Vai, Doamne, cum poţi vorbi aşa, dragul meu? Apoi doar nu uita că e război şi nimeni nu mai e stăpân pe nimic... Moartea şi groaza stăpânesc azi peste toţi oamenii, dragul mamei!... Tu eşti mai învăţat şi trebuie să ştii mai bine... Nu-i vremea acuma să ne arătăm duşmanilor inimile, altfel păţim ca bietul protopop... Că Pălăgieşu ce aşteaptă, decât să facă rău şi necaz oamenilor... Tu, ca tatăl tău, fie iertat, te uiţi numai înainte, dar în război omul se strecoară cum poate... Până va trece primejdia trebuie să urlăm cu lupii, altminteri ne mănâncă... Aşa face toată lumea, aşa se cuvine să facem şi noi, dragul mamei... Să nu te superi că te învăţ şi te sfătuiesc, că-s mamă şi numai inima mea ştie cât rabdă de grija ta... Toţi domnii spun că nu-i bine ce faci, că eşti ofiţer şi s-ar putea să ai mari neplăceri pentru asemenea îndrăzneli nesocotite. Chiar directorul de la "Parvana", şi doar ce român a fost el totdeauna, mi-a spus pe faţă să te povăţuiesc să te astâmperi. Dânsul a fost prieten bun cu bietul tatăl tău, dar azi îşi vede de banca lui şi nu crâcneşte, cum nu crâcnesc nici ceilalţi, aici şi pretutindeni...

Ascultând pe maică-sa, gândurile lui Apostol răvăşeau prin colţurile celor zece zile de când e acasă, descoperind deodată lucruri peste care a trecut fără să le ia în seamă. A ieşit puţin prin târg, un ceas-două pe zi, s-a întâlnit cu mai toţi surtucarii şi toţi i s-au părut schimbaţi şi speriaţi, deşi cu nici unul n-a vorbit decât nimicuri, cum zicea dânsul. Acuma înţelegea şi schimbarea, şi spaima lor, acuma simţea că toţi s-au ferit de el pentru că n-a îngăduit Martei să grăiască ungureşte. Plecă ochii în farfuria goală, ca şi cum n-ar mai fi putut îndura privirea mamei sale. Din clipa aceasta însă toate cuvintele ei i se încuibară în inimă ca nişte spini şi rămaseră acolo, încremenite într-o durere amară. Apoi, când glasul doamnei Bologa tăcu, el şopti atât de domol, parcă i-ar fi fost frică să nu trezească pe cineva:

— Rău îmi pare, mamă, c-am mai venit acasă...

Pentru doamna Bologa şoapta aceasta a fost ca o lovitură de măciucă. Demult, încă de pe vremea când Apostol, în loc să urmeze cariera preoţească, s-a dus la Budapesta, a bănuit ea că lumina ochilor ei, toiagul bătrâneţilor ei n-o mai iubeşte cum a iubit-o odinioară. I se părea rece, închis şi mai ales o înfricoşa cu necredinţa lui... Şi iată azi îi pare rău că a venit acasă, până într-atâta s-a înstrăinat de ea!... Se porni pe nişte bocete aşa de sfâşietoare, că Apostol numai cu chiu, cu vai reuşi s-o ostoiască.

Totuşi, de atunci Apostol Bologa se simţi străin în Parva. Stătea ceasuri întregi în cerdac, în soare, sorbind albastrul văzduhului, în care îşi plimba neîncetat gândurile. Deseori ochii lui încercau să se odihnească contemplând crucea înfloritâ cu raze din turnul bisericii. Dar sufletul lui era îndată apucat în cleştele unor remuşcări stranii şi, dornic numai de linişte, fugea spăimântat mai departe... Mai mult zăbovea împrejurul mormântului de piatră al tatălui său. Ştia inscripţia pe de rost şi totuşi, de câte ori o privea, căuta s-o silabisească, pentru că în vremea aceasta îi venea mereu în minte linia dreaptă pe care a urmat-o bătrânul în viaţă. O linie dreaptă a râvnit şi el cu patimă. În zadar. Între inima şi mintea lui era un zid asupra căruia toate sforţările lui se frângeau neputincioase. Când credea că l-a dărâmat, atunci îi simţea mai dureros fiinţa, oricât căuta să se înşele.

Apoi, într-o după-amiază, tocmai pe când se pregătea să iasă în cerdac, se pomeni cu notarul Pălăgieşu, cu care se întâlnise o singură dată, în prima zi, şi de-abia schimbase, în piaţă, câteva vorbe. Peste prietenia lor dinainte de război se întinsese, pe nesimţite, un văl cenuşiu. De altfel, de când ajunsese notar, Pălăgieşu îşi luase, încetul cu încetul, o purtare sfidătoare chiar faţă cu surtucarii mai în vârstă. Fecior de ţăran din Năsăud, sărac şi umilit prin şcoli, s-a îndoit şi s-a căciulit până şi-a ajuns ţinta, devenind mâna dreaptă a solgăbirăului ungur care, la izbucnirea războiului, a intervenit să rămâie pe loc, deşi era voinic, spătos şi doar la mers avea puţin beteşug, călcând prea în afară şi aruncând picioarele din genunchi în jos, ca un cal împărătesc la paradă. Faţa fălcoasă se mândrea parcă cu mustăţile umflate, pleoştite care-i ascundeau gura foarte largă, cu buzele duble şi cu dinţii laţi, strungăreşti. Părul lung, negru, veşnic nepieptănat, îi atârna peste fruntea brăzdată adânc, acoperindu-i aproape de tot urechile. În înfăţişarea lui te izbea îndată o încredere în sine impunătoare.

Două săptămâni a amânat Pălăgieşu întrevederea cu Apostol. Ar fi fost mai bucuros să-l fi întâlnit undeva întâmplător, ca să se achite de însărcinarea ce şi-o luase faţă de solgăbirău. Deşi era cu vreo trei ani mai bătrân, păstrase lui Apostol Bologa o stimă instinctivă de pe vremea când discutau împreună probleme filozofice, pe care el, biet practicant de notar, nu prea le pricepea şi care de aceea îl impresionau profund.

— Fiindcă tu nu mai vrei să ştii de prieteni, iată că vin prietenii la tine! zise Pălăgieşu intrând, cu un zâmbet care-i dezveli toţi dinţii de jos, împreună cu gingia.

Apostol se uită la el, uimit. Era atât de neaşteptată vizita aceasta, că îşi pierdu cumpătul şi nici nu-l pofti să şează. Notarul însă îi apucă voios amândouă mâinile, i le strânse puternic şi pe urmă luă loc, nepoftit, cu o siguranţă de stăpân.

— Mă rog... cum... ce vânt te aduce pe la noi? bâigui Apostol, în picioare, privindu-l mereu cu mirare.

— Ţi se pare aşa de ciudat că vine să te vază prietenul tău din copilărie şi de mai târziu? întrebă Pălăgieşu cu o clipire şireată, care lui Apostol îi scăpără în suflet o scânteiere de ură. Ehei, straşnic te-ai schimbat, frate... De acum trei ani te-ai schimbat de nici nu te mai recunosc!

Siguranţa notarului transformă mirarea lui Apostol într-o nerăbdare ascuţită ca briciul.

— Ce vrei, Alexandre? Spune, aide, ce vrei? zise deodată cu o sticlire în ochi.

— Eu, răspunse Pălăgieşu, trecându-şi degetele prin păr şi dezvelindu-şi fruntea. Eu ce vreau?... Nimic... adică mai nimic!... Întâi să te văd şi apoi... să vorbim!... Mă aşteptam însă, spun drept, la o primire mai...

— Iartă-mă, Alexandre, te rog! murmură Apostol îmblânzit brusc. Dacă ai şti câte chinuri îmi zdrenţuiesc sufletul de când am venit acasă...

— Cine-i de vină, Apostole? întrebă notarul cu alt glas. Crezi că eu nu ştiu? Eu?... Crezi că se mişcă ceva aici fără ştirea mea...? Dar tocmai de aceea trebuie să repari, Apostole! Negreşit trebuie să repari, în interesul tuturor...

Schimbarea tonului şi cuvintele notarului încurcară iarăşi pe Bologa, încât se opri la colţul mesei să asculte mai bine.

— Prin dibăcia mea, prin munca mea am creat aici o atmosferă patriotică

absolut necesară în vreme de război, ca şi de pace, urmă Pălăgieşu privindu-l scrutător, ca şi cum ar fi vrut să-i zdrobească orice împotrivire. Acuma căzuşi tu ca un bolovan într-o apă liniştită şi ai tulburat-o. Ai dat prilej de flecăreală, de aprobări şi dezaprobări, în sfârşit, tulburare şi iar tulburare... Un ofiţer care vine de pe front nu poate să aibă atitudinea ta fără a demoraliza pe unii şi a aţâţa pe alţii, îţi dai seama, cred, ce înseamnă asta?... Nu ce spui, ci tocmai ce nu spui e... e jignitor şi păgubitor!

— Aşa ai glăsuit şi când ai trimis în internare pe protopopul Groza? îl întrerupse Apostol, vorbind numai din buze, fără să mişte dinţii încleştaţi.

— Pedeapsa crimei n-are nevoie de justificare, căci crima poartă în pântecele ei pedeapsa, zise notarul mai aspru. De altfel, eu niciodată nu mă justific, pentru că înainte de a face un pas, judec... Eu niciodată, mai ales dacă aş fi ofiţer în armată, n-aş rupe logodna cu o fată numai fiindcă a vorbit ungureşte, Apostole!

— Nu? făcu iar Bologa, cu buzele albe şi cu ochii aprinşi, parc-ar fi avut friguri.

— Nu! reluă Pălăgieşu energic, sculându-se în picioare ca să-l domine pe deplin. De aceea eşti dator să dregi ce-ai stricat prin nesocotinţă! Suntem prieteni şi te sfătuiesc prieteneşte să...

Notarul se dădu în dosul scaunului şi se rezemă de spetează cu mâna dreaptă. Părul îi căzuse iar pe frunte şi un smoc i se mişca pe sprânceana stângă, gata în fiece clipă să-i acopere ochiul. Vorbind, pielea i se întindea pe fălci, iar ţepile nerase de două zile se tot culcau şi se ridicau... Apostol Bologa însă îi vedea numai gura şi mai cu seamă buza de jos, umflată puţin, încât de-abia se mai cunoştea că e dublă. Glasul notarului suna atât de triumfător şi de încrezut, parcă ar fi împărţit când palme, când mustrări, când laude...

Apostol ocoli masa, apropiindu-se de Pălăgieşu, palid la faţă ca un cadavru, dar cu privirile ca două pumnale. Îşi muşcă buzele, învineţindu-şi-le şi murmură foarte înăbuşit, parcă şi-ar fi stăvilit respiraţia aprinsă:

— Tu?... Tu?...

Ajunse lângă notar, la doi paşi. Apoi, cu o iuţeală fulgerătoare, îi repezi un pumn îngrozitor în gură, şoptind ca ieşit din minţi:

— Tu?... Tu?... Mişelule!... Mişe...

Notarul se clătină ca şi cum I-ar fi trăsnit din senin. Lovitura a fost atât de neaşteptată, că l-a buimăcit cu desăvârşire. Barba i se însângeră din buza plesnită. O secundă rămase cu ochii holbaţi la Apostol şi cu gura căscată.

— Ieşi, mişe... ieşi! gâfâi Bologa, uitându-se împrejur după ceva.

Glasul înfundat deşteptă pe Pălăgieşu din aiureală şi-l făcu să înţeleagă brusc ce caută Apostol. Pe o mescioară zări un revolver de care atârna în jos o cureluşă galbenă. Se întoarse repede, deschise uşa şi ieşi bolborosind în neştire.

— Bine... Bine... Bine...

În antreu îşi luă pălăria din cuier şi văzu pe Rodovica, speriată. Din urmă uşa se trânti cu zgomot aşa de mare, că se cutremurară pereţii casei...

10

Doamna Bologa, care nu fusese acasă, află de la Rodovica, spre seară, că s-a întâmplat ceva şi că notarul a plecat cu barba plină de sânge. Deşi o muncea

curiozitatea, nu avu curajul să întrebe pe Apostol, perpelindu-şi îngrijorările numai cu servitoarea şi vărsând împreună multe lacrimi ascunse, fiind sigură că "buzatul" (aşa poreclise lumea demult pe Pălăgieşu) n-are să se astâmpere până nu-i va face cine ştie ce rău domnişorului. Apostol se dusese puţin să se mişte, dar n-a apucat-o spre piaţă, ci spre capătul târguşorului. Se întoarse tocmai la vremea cinei, senin, ba găsi de cuviinţă să şi glumească, la masă, cu Rodovica, amintindu-i cum s-au bătut odată, în copilărie, ca orbeţii, pe malul Someşului. Slujnica se zăpăci, râse, vru să umble mai sprintenă şi scăpă jos farfuriile murdare, lângă doamna Bologa, făcându-le ţăndări. Ca să nu strice cheful domnişorului, stăpâna îşi reţinu dojenile aspre ce-i stăteau pe limbă pentru Rodovica, sperând în taină că Apostol îi va povesti din fir în păr ce-a păţit cu notarul. Apostol fu grăbit tot timpul, tăifăsui cu ea până târziu, dar numai despre întâmplări din trecut, stăruind mai cu seamă asupra vedeniei lui în biserică, odinioară, întru bucuria mamei, care îndată îi împrospătă toate amănuntele acelei "minuni cereşti", găsind şi prilejul să observe, în treacăt, că "o, Doamne, cu cât învaţă oamenii mai mult, cu atâta se depărtează de Dumnezeu..." Apostol nu întârzie să răspundă cu ton de glumă:

— Dar şi Dumnezeu se învecheşte, maică dragă, ca toate în lumea asta!

Cuvintele acestea spăimântară atât de mult pe doamna Bologa, că se închină de trei ori şi de-abia pe urmă zise cu glas grav, în care se zvârcolea evlavia rănită:

— Dumnezeu e veşnic nou în sufletul bietului om, dragul mamei... Numai când ai pierdut credinţa cea adevărată poţi vorbi aşa despre cele sfinte... Dar deodată cu Dumnezeu se pierde şi liniştea sufletului, şi sufletul pe urmă se chinuieşte şi se zdrobeşte fără reazem în vâltorile vieţii şi bâjbâie în beznă, întocmai ca un copilaş care ar porni singur în lumea largă, în miez de noapte...

Apostol îşi dăduse seama, în chiar clipa când rostise gluma, că va jigni inima mamei şi îi păru rău, dar nu se mai putuse opri. Răspunsul ei îi răsună ca un glas înăbuşit din însuşi sufletul lui, îngrozindu-l. Îi apucă repede mâna, peste masă, şi i-o mângâie şi i-o sărută, murmurând ruşinat: "Iartă-mă"... Doamna Bologa, surprinsă de pocăinţa lui, fu cuprinsă şi ea de ruşine, îngână câteva vorbe neînţelese, până ce-şi veni în fire, şi apoi continuă povestirea din copilăria lui Apostol, fără a mai nimeri tonul de adineaori şi ocolind privirile lui întrebătoare, care o tulburau cumplit şi parcă o mustrau. În sfârşit se întrerupse în mijlocul unei fraze şi zise brusc, foarte blând şi cu ochii muiaţi într-un zâmbet ciudat:

— De aceea te chinuieşti şi te topeşti, dargul mamei... numai de aceea...

El, ca şi cum ar fi aşteptat şi ar fi priceput mai dinainte cuvintele ei, răspunse cu mare uşurare în glas şi de asemenea zâmbind:

— Când mă gândesc ce am suferit şi am pătimit în viaţa mea, deşi scurtă, mi se pare că am trăit destul şi că mâine aş putea muri fără nici o părere de rău! Unii oameni trăiesc zeci şi zeci de ani şi totuşi, când închid ochii, nu pot spune că au trăit aievea, căci au fost simpli trecători prin viaţă sau spectatori străini de înţelesul lumii. În schimb pe alţii soarta îi împinge în vârtejurile cele mai crunte şi-i sileşte să îndure toate torturile vieţii, toate, şi niciodată să nu găsească aici odihna adevărată, liniştea trainică...

Urmară trei zile ploioase, urâte, cernând tristeţe în lume. De dimineaţă până seara, Apostol şedea în cerdac, înconjurat de cărţile lui vechi, în care odinioară

îşi pusese toate speranţele şi care, de câte ori a avut nevoie în viaţă de sprijin, l-au părăsit ca nişte prieteni neputincioşi şi fricoşi. Se plimba grăbit prin sistemele falnice de înţelepciune, bătea la toate porţile, din ce în ce mai înfricoşat, dar îndată ce se oprea şi ridica ochii spre strada biciuită de ploaie şi mânjită de noroi, spre câmpurile şi dealurile înverzite şi spălate, spre văzduhul cutreierat de nouri bulbucaţi, simţea deodată cum în sufletul lui se prăbuşeau toate clădirile monumentale, cu zgomot babilonic de cuvinte stoarse de adevăratul înţeles, nelăsând în urma lor nici măcar ruine, ci numai un gol sterp, cenuşiu şi nesfârşit de necăcios. Şi atunci avea impresia clară şi sugrumătoare că îi fuge pământul de sub picioare şi că rămâne plutind în neant, agăţându-se cu disperare de crucea din turnul bisericii.

Deseori, cu cartea pe genunchi, gândurile i se întorceau în urmă, scrutând momentele trăite, scormonind cauzele... Atunci toate faptele, gesturile şi dorinţele lui îi apăreau meschine, egoiste, chiar ridicole. Cum l-au indignat, în spital şi după aceea, vorbele şi întâmplările care nu se potriveau cu aşteptările lui! Cum a împărţit lumea întreagă în două felii, una de iubire şi alta de ură!... Acuma îşi dă seama că iubirea adevărată, adâncă, mântuitoare n-a cunoscut-o, ci numai ura, sub diverse forme... I s-a părut că-i sunt dragi toţi cei de un neam cu dânsul şi, îndată ce n-a găsit în inimile lor ura lui, dragostea s-a împrăştiat ca pulberea în adierea vântului... Iubirea adevărată nu moare niciodată în sufletul omului, ba îl însoţeşte şi dincolo, până în sânul nemărginirii... Dar iubirea nu poate prinde rădăcină în inima mânjită de ură, şi în el ura trăia mereu, ca un cui ruginit, uitat în carne vie...

Ploaia răpăia pe acoperişul cerdacului, aspru, poruncitor, ca nişte ciocănituri grăbite la o poartă zăvorâtă. Ascultând pierdut, Apostol Bologa se pomeni deodată cu o întrebare înfricoşătoare, pe care ştia desluşit că a purtat-o în suflet toată viaţa, fără să o privească vreodată drept în faţă, ca şi cum i-ar fi fost ruşine şi groază de ea. Straniu era însă că întrebarea cuprindea şi răspunsul pe care Apostol îl dorea cu patimă şi de care totuşi se ferea, ca un copil încăpăţânat care a săvârşit greşeli peste greşeli şi nu mai îndrăzneşte să apară în ochii părinţilor, poate tocmai fiindcă e sigur de iertarea greşelilor. Vru să se ferească şi acuma, închise pleoapele, dar atunci întrebarea îi aprinse în suflet o flacără albă, în jurul căreia se înşiruiră toate gândurile vieţii lui, de la crâmpeiele cele mai infime ce i-au murit în creieri înainte de a se limpezi, până la cugetările grele, ordonate, mândre, pe care el le alesese cu încredere drept călăuze de viaţă, şi toate deopotrivă de palide şi de supuse, ca nişte robi împrejurul stăpânului atotputernic...

Simţăminte stranii, nelămurite, se trezeau şi se topeau în inima lui, învăluindu-i toată fiinţa într-o mulţumire caldă... În mintea lui încercă să mai ridice capul un gând, să-i reamintească cuiul ruginit de ură, dar flacăra misterioasă nu-i dădu răgaz să se nască...

Apoi i se păru că răpăiala picurilor de ploaie se mulcomeşte, treptat, prefăcându-se într-un zgomot dulce, fâşâitor, ca zborul porumbeilor, din ce în ce mai dulce, strecurându-i în inimă o vrajă dureros de alinătoare. Apoi deodată începu să se clatine şi să se înalţe, purtat parcă pe aripi de cântece. Ochii lui priveau fără mirare, deşi cerdacul dispăruse, şi câmpurile de asemenea, şi tot pământul, şi numai crucea din vârful bisericii lucea foarte blând şi aproape,

încât, dacă ar fi întins mâna, ar fi atins-o. În acelaşi timp flacăra ardea mai albă în sufletul lui, ca un rug luminos, care-i mistuia trecutul şi-i zămislea viitorul... Liniştea şi misterele cerului şi ale pământului se întâlneau şi fâlfâiau în inimă lui, şi-i picurau roua bucuriei eterne, în care străluceau miliardele de lumi văzute şi nevăzute. Îşi simţea sufletul legat prin mii de firişoare cu nemărginirea, palpitând fermecat în ritmul imensei taine unice ca într-o mare de lumină. Apoi o fericire fierbinte îi umplu fiinţa întreagă, mai puternică decât bucuria vieţii şi mai dureroasă decât suferinţa morţii. Şi îşi dădea seama că o clipă din fericirea aceasta e merindea tuturor veşniciilor...

Apostol Bologa tresări, ca şi când s-ar fi trezit dintr-un farmec. Ochii însă îi erau deschişi şi mari şi umezi, iar pe buzele scăldate în zâmbet simţea neîncetat sărutarea fericirii. Cartea îi alunecase de pe genunchi şi zăcea la picioarele lui ca o zdreanţă fără preţ. Ploaia drămăluia mereu ţiglele cerdacului cu sunete moi, apătoase. Sus, în spatele crucii pălmuite de stropi năvalnici, între nourii suri, râdea o geană albastră-luminoasă, vestitoare de soare nou.

Apostol rămase un răstimp cu privirile obosite. Frânturi de gânduri îi răsăreau în creieri şi se stingeau repede, netrebuincioase. Pieptul îi era greu de un simţământ nou şi de o năzuinţă nelămurită şi totuşi poruncitoare... Îl însufleţea o poftă mare să îmbrăţişeze lumea întreagă, să plângă de bucurie şi să împartă lacrimile cu toţi oamenii. Se sculă în picioare şi întinse braţele, şi deodată lacrimi îmbelşugate i se vărsară pe obrajii uscaţi, în vreme ce ochii şi buzele lui surâdeau de bucurie. Inima îi tremura blând, împovărată de iubire şi setoasă de a iubi. Şi pe fiece clipă simţea tot mai desluşit rădăcinile flăcării albe în sufletul său, pătrunzându-i toate fibrele, topindu-se cu izvorul vieţii şi stăpânindu-i fiinţa pentru toată viaţa şi în vecii vecilor...

Apoi toate simţămintele, cele tulburi, ca şi cele clare, se adunară într-un mănunchi solid, puternic, şi îndată îi apăru în creieri un gând viu ca un trăsnet:

"Sufletul meu a regăsit pe Dumnezeu!"

O dâră de raze albe scânteia pe crucea udată de furtună. Flacăra din sufletul lui Apostol se unea cu razele scânteietoare, cu zgomotul ploii, cu verdeaţa câmpurilor, cu albastrul care părea un ochi al infinitului, cu infinitul însuşi, într-o armonie fierbinte. Simţea în sufletul său pe Dumnezeu, precum sufletul său se simţea în Dumnezeu...

11

Ploaia încetă în amurg, văzduhul înghiţi nourii şi noaptea toate stelele se aprinseră pe cer ca în ajunul unei sărbători mari. A doua zi orăşelul se trezi înveşmântat numai în flori albe şi trandafirii, care îmbălsămau întreg pământul...

Apostol, ieşind în cerdac şi văzând atâta bogăţie de frumuseţe, tresăltă ca în faţa unei minuni. Nu mai avea stare şi se mira cum a putut atâta vreme să mocnească pe jilţul din cerdac în loc să alerge în lume, printre oameni sau în mijlocul firii, bucurându-se de fiece clipă a vieţii. Acuma era dornic să-şi poarte, în văzul tuturor, fericirea, să vestească umil că a găsit taina cea mare, să-şi împartă iubirea cu alţii, căci toţi oamenii au nevoie de iubire şi sunt vrednici de ea. Apoi azi nu-i mai era frică de nimica în lume, nici de singurătate şi nici de mulţumire, doar pretutindeni sufletul lui găsea pe Dumnezeu viu, în toate

minunile şi în toate mărunţişurile vieţii. Poftea mereu din adâncimile inimii să se umilească şi să ceară iertare oricui a greşit vreodată cu gândul ori cu fapta.

În fiece minut descoperea prilejuri noi de bucurie şi iubire, ca un copilaş, în faţa căruia lumea şi viaţa de-abia încep a-şi dezvălui tainele. Stătea de vorbă mai ales cu ţăranii, aflând în inima sa vorbe de mângâiere prin care să le câştige încrederea şi să le dăruiască în schimb iubire.

Peste vreo patru zile doamna Bologa, indignată, îi aduse vestea că blestematul de Pălăgieşu l-a făcut "tâlhar" şi "trădător" în faţa tuturor domnilor, seara, la "cazină", ba s-a lăudat că are să-l înveţe minte şi omenie, de să-l pomenească cât va trăi. Apostol, fără să spună un cuvânt, îşi luă chipiul şi porni grăbit spre piaţă, lăsând pe maică-sa îngrozită, "că acuma de bună seamă o să omoare pe afurisitul de buzat", regretând că i-a mai spus ce-a auzit chiar de la biata Marta. Doamna Bologa petrecu un ceas spăimântător, frângându-şi mâinile, plângând şi mai dojenind pe Rodovica asta, care "s-a obrăznicit şi s-a lenevit de tot, că nu-i chip să mai trăieşti cu ea..." Pe urmă Apostol sosi, senin şi mulţumit.

— Ce-ai făcut, dragul mamei? îl întrebă doamna Bologa tremurând.

— I-am cerut iertare, mamă... răspunse Apostol cu bucurie în glas şi cu o flacără de fericire în ochi.

Trei zile înainte de împlinirea lunii, locotenentul Apostol Bologa primi ordin telefonic să se prezinte imediat la serviciu.

— Se vede că se îngroaşă lucrurile de au început să suspende concediile, zise Apostol, liniştit şi încrezător, către maică-sa, comunicându-i ştirea.

— Ba mare minune dacă aici n-o fi mâna "buzatului"! strigă doamna Bologa revoltată, mai ales gândindu-se că Apostol s-a şi umilit înaintea blestematului.

De mult simţea Apostol că mai are o datorie de împlinit, dar mereu i-a lipsit curajul. Acuma îşi dădu seama că a trecut vremea şovăirii. După-amiază bătu la poarta avocatului Domşa, găsi pe Marta acasă, îi sărută mâna, o privi în adâncul ochilor şi o rugă să-l ierte cu atâta patimă, că fata se zăpăci, zâmbi ruşinată, apoi izbucni în lacrimi, murmurând că numai ea a fost vinovată...

Doamna Bologa îl petrecu la gară, pe jos, în zori, căci trenul pleca foarte de dimineaţă. Petre, cu povara în spinare, gâfâia mai tare ca odinioară... Apostol era aproape vesel. Vorbea cu maică-sa, plin de duioşie, şi-i zicea mereu:

— Pretutindeni sunt oameni dornici de iubire, mamă, şi pretutindeni te însoţeşte Dumnezeu!... Acuma ştiu, mamă, şi acuma mi-e croită cărarea vieţii, dreaptă şi luminoasă...

Când şuieră sirena, doamna Bologa, lângă scara vagonului, îi şopti cu grijă:

— Ia seama, dragul mamei, că mâine intrăm în Săptămâna Patimilor... Du-te şi la biserică, du-te şi nu uita pe Dumnezeu! Apostol zâmbi blând şi-i răspunse cu o privire fierbinte de credinţă. Trenul porni încet. Doamna Bologa rămase pe peron, sorbind privirea lui încrezătoare, ca o mângâiere cerească. Apoi coroana în floare a unui măr o învălui ca într-o haină de mireasă, în clipa aceea prin inima lui Apostol trecu o undă de amărăciune, ca o presimţire neagră în mijlocul unei mari veselii...

CARTEA A TREIA

1

Când văzu cea dintâi casă din Lunca, după o cotitură de deal, Apostol Bologa tresări iarăşi, parcă fără veste i s-ar fi mohorât sufletul. Dar împunsătura de ac se stinse ca o scânteie, lăsându-i în inimă un nou belşug de bucurie. Scoase capul pe fereastra compartimentului, grăbit, având siguranţa că îl aşteaptă cineva. Din depărtare descoperi cireşul bătrân care, în cinstea sosirii lui, se împodobise cu o minunată cunună de flori albe în locul coroanei de muguri plăpânzi de acum o lună...

În gară pâlcuri de soldaţi se năpustiră asupra trenului ce pufăia şi se smucea cu înverşunare înainte de a se opri. Ochii lui Apostol însă alergau nerăbdători printre oameni, mereu de ici-colo, cercetând aproape cu frică până ce, cu o lucire de fericire nestăpânită, se poticniră. Pe peron, în acelaşi loc unde rămăsese, ca şi cum vreme de patru săptămâni nici nu s-ar fi clintit de acolo, stătea Ilona, scormonind, cu priviri din ce un ce mai îngrijorate, prin toate vagoanele, pe rând, încât faţa ei, în încordarea aşteptării, părea mai aspră şi slăbită. Apoi deodată, zărind pe Bologa, i se aprinse în ochi o flacără sălbatică, şi buzele îi încremeniră într-un surâs speriat...

Apostol Bologa sări jos, mişcat şi zăpăcit, neştiind ce să facă. În inimă îi ardea pornirea de-a se repezi la Ilona şi de-a o strânge în braţe în faţa lumii întregi. Dar o nătângie stăpânitoare îl ţinu lângă vagon, să aştepte pe Petre cu bagajele.

— Hai, băiete, hai mai repede! murmură el către ordonanţa care se lupta pe scara vagonului cu soldaţii grăbiţi să se urce.

Cu coada ochiului se uita numai la fata groparului, gândindu-se cu teamă ce nenorocire ar fi dacă ar pleca tocmai acuma, înainte să-i audă el glasul. Totuşi, când ajunse în faţa ei, se opri mirat, prefăcându-se că de-abia acuma a văzut-o, şi-i zise cam rece:

— Ce cauţi aici, Ilona?

Fata se făcu de asemenea a nu-l fi zărit şi răspunse cu uimire:

— Uite, uite, domnul locotenent!... Ai şi venit?... Tata zicea că mai ai vreo trei zile... De altfel, pe dumnealui îl aşteptam, că s-a dus la oraş după nişte... Dar poate c-o să sosească cu cellalt tren...

Îşi sorbiră o clipă privirile cu atâta înfrigurare, parcă între ochii lor s-ar fi întins un fir de mătase roşie. Apostol îi dădu mâna şi văzu că Ilona coboară pleoapele şi că buzele zâmbitoare îi tremură; mâna era însă rece.

Apoi Bologa trecu înainte, repede, să nu facă vreo prostie dacă nu se va grăbi. În ulicioara gării, întoarse capul. Fata se ciorovăia cu ordonanţa, cerându-i să ducă şi ea un geamantan, iar Petre refuza cu mândrie, explicându-i că n-are nevoie de ajutorul nimănui şi că de altminteri bagajele sunt mai uşoare fiindcă domnul locotenent a lăsat acasă multe mărunţişuri nefolositoare la război. Apostol nu se putu stăpâni să nu se amestece:

— Lasă, Ilona... De ce să te osteneşti tu? Poate duce soldatul şi mai greu...

Fata groparului zâmbi mulţumită, parcă numai atâta ar fi aşteptat, şi pe urmă, în vreme ce Bologa îşi continua drumul, începu să descoase pe Petre, pe

ungureşte, cum au petrecut acasă, deşi Petre nu-i prea înţelegea întrebările. Apostol cu vreo câţiva paşi înaintea lor, auzea bine întrebările ei, ştia că ea de la el ar dori răspunsurile, şi inima îl durea de bucurie.

Până acasă, din toate grădinile le râdeau pomii înfloriţi, iar pe marginile uliţelor li se scuturau în cale numai petale uşoare, ca la nunţile din poveşti. În odaia lui, Apostol găsi atâta miros de floare, că se tulbură, suspină şi se uită recunoscător la Ilona care, deodată, încurcată, îi zise, ca şi cum ar fi răspuns la o întrebare:

— De când ai plecat d-ta, m-am culcat eu aici, c-a vrut să se culce ofiţerul care a venit în locul d-tale, dar şi tata a zis că mai bine să mă culc eu, că d-ta tot trebuie să te întorci şi de ce să o ia un străin şi s-o strice, când d-ta azi-mâine...

Se opri, roşie foc, parcă i-ar fi spus o taină grozavă. Bologa avu aceeaşi impresie, vru să-i mulţumească, dar simţi că, de va rosti o singură vorbă, nu-şi va mai putea stăpâni lacrimile de bucurie şi se va face de râsul soldatului, care se apucase să-i descarce bagajele şi să aşeze toate cum au fost acum o lună... Atunci, ca o salvare, îi veni în minte serviciul şi trecu grabnic în cancelarie. Cei doi gradaţi se sculară în picioare, iar el, ca să-şi mai reverse generozitatea ce-i umplea sufletul, le strânse mâna zâmbind şi întrebându-i cum merge slujba şi ce s-a întâmplat mai de seamă în lipsa lui. Sergentul dădu să-i explice ceva, dar Apostol, aruncându-şi ochii prin nişte hârtii indiferente, nu-l ascultă deloc, fiindcă toate gândurile îi fugeau înapoi, în odaia unde rămăsese Ilona şi de unde Petre nu se mai urnea, ca şi cum anume n-ar fi vrut să-i lase singuri. Apoi, înainte ca sergentul să sfârşească lămuririle, se întoarse dincolo şi, fără să se uite la Ilona, zise nerăbdător către ordonanţa zeloasă:

— Bine, Petre... ajunge... Lasă că mai faci şi altă dată... Acuma... ajunge...

— Apoi am şi isprăvit, don' locotenent, răspunse Petre, uşurat, ieşind îndată, să-şi potrivească şi culcuşul lui din tindă.

Când se pomeni singur cu fata, Bologa roşi mai rău ca adineaori Ilona. Îşi zicea că atât Petre cât şi fata au înţeles gândurile lui şi-i era ruşine, parc-ar fi plănuit o crimă. În acelaşi timp însă simţea o trebuinţă arzătoare să-i spuie că i-e dragă şi tot atunci îşi dădea seama că ar fi ridicol să facă declaraţii de amor unei ţărăncuţe care nici nu l-ar înţelege, ba poate ar şi râde de dânsul. Ilona părea şi mai tulburată. De unde cât a fost şi Petre aici, s-a mai mişcat şi ea, aşezând câte ceva, acuma stătea lângă pat, neştiind ce să facă cu mâinile, uitându-se la Apostol cu o curiozitate înfricoşată şi mai ales aşteptând din clipă în clipă să se întâmple o minune.

În sfârşit, după o tăcere apăsătoare, Apostol Bologa se aşează pe laviţă, între ferestrele dinspre uliţă, şi vorbi deodată cu glas rece şi străin, cum ar fi vorbit cu un soldat oarecare:

— Dar tatăl tău ce-a mai dres de când am plecat?

Ilona se repezi asupra întrebării parc-ar fi fost chiar minunea aşteptată şi răspunse cu o mândrie grăbită şi aproape jignitoare:

— Tata ce-a făcut, zici?... Apoi, munca şi necazurile, ce crezi că-i nimic? Că doar avem şi noi nişte pământuri, ca oamenii de treabă, şi trebuie să muncim cum putem dacă vrem să trăim... Numai Dumnezeu ştie...

Apostol o privea şi o asculta cu mare luare-aminte şi totuşi nu pricepea nimic. Glasul ei însă, cu undulările aspre ca un cântec sălbatic, i se prelingea în suflet

prin toţi porii, îi alina toţi nervii. Şi în aceeaşi vreme ochii lui se odihneau pe buzele ei, puţin cărnoase, roşii-închise şi umede, care se mişcau convulsiv, îndârjite şi cu un fel de imputare tainică.

Când tăcu Ilona, Bologa se zgudui, ca şi cum i s-ar fi rupt ceva în inimă. Îi întâlni ochii şi zări acolo înfricoşarea ce se încuibase brusc şi în sufletul lui. Apoi în tăcerea dintre ei căzu, ca o izbăvire, un strigăt gros din ogradă şi deodată se înviorară amândoi, iar fata, cu glas mai dulce şi cu ochii râzători, întrebă:

— Dar d-ta ce-ai mai făcut pe-acasă, bine?... E frumos pe la d-voastră?

— Ca şi pe aici, Ilona... doar că la noi e mai departe războiul... puţin mai departe...

— De noi ştiu că nu ţi-a fost dor, vezi bine... Cum să-ţi fie dor, că acasă omul... urmă Ilona ascunzându-şi într-un zâmbet întrebarea...

— Mi-a fost dor de tine, Ilona, zise Apostol, de asemenea zâmbind, dar cu o voce mai groasă ca de obicei, care se silea să coboare în inima ei.

Ochii fetei pâlpâiau cu luciri nervoase, în vreme ce buzele răspunseră cu grabă:

— Vai, Doamne, am avut o presimţire grozavă că ai să te întorci înainte de-a se împlini vremea şi de trei zile am aşteptat toate trenurile, nu ştiu de ce... toate, toate trenurile, toată ziua...

Pe fereastra dinspre grădină bătea soarele din asfinţit. O fâşie de aur tremura pieziş, peste masă, pe podeaua gălbuie, până aproape de uşă, despărţind pe Ilona de Apostol ca o punte fermecată. Fericirea tresăltă în inima lui ca nişte junghiuri dureroase şi prin creieri i se învârtea în cerc acelaşi gând: dacă Ilona şi-ar da seama ce vorbeşte, i-ar fi ruşine şi l-ar părăsi. Se sculă brusc în picioare, vrând să o roage să nu plece, deşi fata vorbea mereu, cu aceleaşi strălufgerări ciudate în ochi. Balta de lumină dintre ei râdea şi-şi oglindea râsul parcă numai în obrajii Ilonei. Atunci Apostol uită de ce s-a ridicat şi se gândi cum să treacă el prin pata de soare fără s-o tulbure. Şi, tot gândindu-se, se pomeni c-a şi păşit în şuvoiul razelor poleite şi se opri buimăcit, fiindcă şi fata se apropiase, ca şi cum ar fi ademenit-o cine ştie ce putere tainică. Buzele ei se mai mişcau, dar el nici glasul nu i-l mai auzea. Şopti răguşit:

— Mulţumesc... Ilona... pentru că...

O privea şi se vedea în ochii ei ca într-o oglindă. Ridică braţul puţin, parc-ar fi dorit să-i strângă mâna, şi deodată îi cuprinse mijlocul. Fata se lăsă moale în îmbrăţişarea lui, cu o rămăşiţă de protestare supusă:

— Vai de mine... că şi d-ta, zău aşa...

Împreunându-se, buzele lor fierbinţi se crâmpoţiră, cu o patimă furioasă, câteva clipe. Apoi Ilona îşi veni în fire, se smulse ca o şopârlă, îşi potrivi năframa pe cap dintr-o singură mişcare şi pieri pe uşă afară...

În acelaşi moment vraja din odaie se stinse ca un vis. Apostol se uită împrejur cu frică şi i se păru că s-a trezit într-o casă străină. Pânza de soare rămăsese pe loc, dar avea o melancolie de amurg în sclipirile-i tremurate. Pe urmă toată odaia se umpluse parcă numai cu gândurile lui, ca un stol de păsărele scăpate dintr-o colivie.

"Ce înseamnă romantismele astea caraghioase de licean amorezat? îşi zise cu o revoltă pe care o simţea el însuşi falsă şi care totuşi credea că o să-i mulcomească părerea de rău ce i se grămădea în inimă. Atâtea mofturi, atâta

zbuciu-mare pentru..."

În vremea aceasta însă, în altă parte a creierului îi fierbea întrebarea tot mai aţâţătoare: "Unde s-a dus Ilona?"

Îşi alunecă mâinile prin părul castaniu, ca şi cum ar fi încercat să-şi ostoiască gândurile. Apoi se apropie de fereastra stângă, să-şi mai răcorească sufletul privind afară. Ograda era îngrădită cu uluci, şi peste drum, într-o grădină, albeau pomii înfloriţi, înviorând înserarea. Ici-colo coperişuri de case, draniţe mucezite însemnau pete negre la poalele coastelor de brazi, tivite pe jos cu livezi grase. Lângă poartă, răzimat de uluci, stătea un infanterist foarte murdar şi zdrenţuros, cu casca pe ceafă, cu o mutră păroasă de maimuţă, vorbind cu cineva din tindă, vesel şi mulţumit şi arătându-şi mereu dinţii albi, lucitori. Privirea lui Apostol vru să-l ignoreze, dar inima lui întrebă: "Cu cine vorbeşte infanteristul?" Era sigur că tăifăsuieşte cu Ilona, şi faţa i se strâmbă de mânie, aproape fără să-şi dea seama. Soldatul îl zări în fereastră şi deodată i se stinse râsul, şi dinţii cei albi se ascunseră într-o seriozitate puţin speriată; luă poziţie, îşi îndreptă casca, salută grav şi pe urmă, fără grabă, uitându-se pe furiş spre geamul primejdios, se târî mai departe în ogradă, până ce dispăru din ochii locotenentului.

"Adică ce-mi pasă mie cu cine a vorbit bădăranul, chiar dacă a vorbit cu ea? răspunse Bologa întrebării care-i tot sfârâia în minte. Am să ajung de râsul lumii cu asemenea..." — adăugă apoi nervos, aşezându-se iarăşi pe laviţă, unde stătuse adineaori când fusese şi Ilona în odaie.

Căuta să se gândească la altceva, dar simţi că nu e în stare, iar din fundul inimii auzi un glas limpede: "Ilona mi-e dragă..." Apoi nu se mai împotrivi glasului şi sufletul i se înseninâ şi i se umplu de o nouă bucurie mare, ademenitoare, în care Ilona întruchipa toată lumea. Şi el se lăsă în braţele acestei bucurii cu sfială şi uitare de sine, ca o fecioară în braţele primului iubit. Avea impresia că inima i se topeşte încet-încet, răspândind în jurul lui fiori de dragoste. Amurgul cenuşiu ploua pe geamuri, printre muşcatele somnoroase, învăluindu-l într-o reţea de fericire...

Într-un târziu se smulse din ispita visărilor, îşi puse chipiul şi ieşi. În uşa tinzii, infanteristul murdar stătea mereu de vorbă cu un artilerist în capul gol, iar Bologa, văzându-i, se bucură. În tindă se mai gândi la Ilona, dar nu se opri şi nici n-o căută din ochi. În ogradă de asemenea se gândi la ea şi totuşi nu întoarse capul. Răcoarea amurgului parcă-l dezmeticea dintr-o beţie.

Ajunse în uliţă şi nu coti spre mijlocul satului, ci tocmai dimpotrivă, ca şi când ar fi avut să fugă de o primejdie. Merse vreo cinci minute, şi ulicioara se împărţi brusc în două pe malul gârlei gălăgioase. Pe cer, chiar în vârful măgurii ale cărei poale se scăldau aici în apele râului, se ivi luceafărul alb, rece ca un ochi din altă lume. Bologa, parc-ar fi regăsit o comoară uitată, sorbi cu lăcomie lumina cerească...

2

A doua zi Apostol Bologa, reluându-şi serviciul, îşi aduse aminte de obligaţiile reglementare şi înştiinţă, prin telefon, pe aghiotantul regimentului că, în urma ordinului telefonic, ieri după-amiază a sosit în Lunca.

— Vasăzică ai luat cunoştinţă, camarade, şi nu mai e nevoie să mă prezint în

persoană, fiindcă ni s-au aglomerat lucrările pe aici, sfârşi Apostol, dar când să închidă telefonul, îi veni ceva în minte şi adăugă cu puţină imputare: Apropo, era să şi uit... Încă un moment! Ia spune-mi, prietene, de ce mi-aţi mâncat trei zile din concediu?... N-aş putea afla şi eu?

— Habar n-am, răspunse, grăbit, aghiotantul. Întreabă şi tu la divizie, dacă te interesează...

Bologa şovăi. În creieri retrăia clipa când a arătat doamnei Bologa cuprinsul telegramei şi siguranţa ei că ordinul de chemare a fost provocat de denunţul lui Pălăgieşu. De ce s-a dus el oare tocmai atunci să-i ceară iertare? Şi de ce s-a simţit atât de fericit când notarul s-a lăsat rugat până a binevoit să-i întindă mâna?... Acum se ruşina puţin în sinea sa de umilinţa de atunci, dar rău nu-i părea, ci mai degrabă c-ar fi săvârşit o faptă bună prin care şi-a uşurat inima şi a curăţit-o. Atunci nici o clipă nu s-a gândit la denunţul lui, atât de puţin îi păsa de lume şi de toate cele ce erau afară de sufletul său. Azi Pălăgieşu a sărit brusc deasupra. Dacă într-adevăr a fost denunţul notarului la mijloc?... Aghiotantul generalului e un laş cu spinarea de trestie şi poate că nu-i va spune nimic, totuşi n-ar strica să-l descoase puţin, să facă lumină, orice s-ar întâmpla pe urmă. Drumul drept e totdeauna cel mai bun.

— Ordinul excelenţei... personal al excelenţei... Eu nu cunosc motivul, zbârnâi aghiotantul generalului Karg în telefon.

— Atunci să mă prezint excelenţei? întrebă Apostol.

— De ce? Tu vezi de serviciu şi taci mulcom! Dacă va fi nevoie, te vom chema, n-ai grijă... Acuma sunt în perspectivă evenimente mari, foarte!... Toată lumea trebuie să fie la datorie!

Apostol Bologa nu-şi putu stăpâni o strâmbătură de dispreţ când lepădă receptorul, căci aghiotantul care nu fusese niciodată în tranşee şi care ar fi fost în stare să perie în fiece zi pe toţi generalii armatei, numai să nu intre el în foc, pomenind despre "evenimentele foarte mari", îşi îngroşase vocea ca un viteaz de cafenea.

Peste un minut Apostol se trezi studiind cu o atenţie încordată harta nouă, sosită în lipsa lui, cu situaţia exactă de pe front. Nu mai era o schiţă aproximativă şi învechită, ca odinioară, ci harta adevărată, precisă, în care se putea citi locul tuturor unităţilor, începând de la companii, ba pe alocuri chiar de la plutoane. Îi plăcea mai ales că azi se orienta mult mai bine ca atunci, pe teren. Atunci a fost atât de mişcat, atât de înfrigurat din pricina hotărârii de-a trece negreşit. Sau poate din pricina boalei? Dacă nu cumva din pricina laşităţii, fiindcă orice clipă petrecută aici îi slăbea încrederea în propria-i voinţă şi-i rodea însăşi credinţa... Urmări cu creionul drumul de atunci, până la adăpostul căpitanului Klapka. A, dar de aici mai e cale bună până la infanterie!... Şi ce aproape i s-a părut "pe teren"! Fireşte, pentru că uite ce mai cotituri până la primele linii... Dacă ţii drumul principal, uite, dai tocmai la huzarii descălecaţi... Dar escadronul lui Varga?... Al treilea... Uite-l!... Ce curios e aici frontul... Ei pe o muche, ceilalţi pe altă muche de munte, şi la mijloc, gol... gol... peste o mie de metri... Oare de ce s-a fixat aşa linia, de ce nu s-au apropiat, fie huzarii, fie ceilalţi?... "Iacă, pe aici aş fi putut trece atunci dacă aş fi ştiut... Şi dacă mă întâlneam cu Varga?... Mi-a spus doar că m-ar aresta şi..."

"Acuma îmi pierd vremea degeaba, fiindcă numai Dumnezeu ştie ce va fi!" îşi

zise deodată Bologa, ca şi cum s-ar fi speriat de ceva necunoscut.

Ridică ochii de pe hartă. În faţa lui, la masa cealaltă, printre vrafurile de registre şi hârţoage, văzu capul sergentului, cu fruntea încreţită şi cu creştetul ţuguiat, pe care, din spate, pe fereastra colbuită, cădea o lumină de argint vechi. Afară, în ogradă, şi mai departe, până la picioarele dealurilor ce închideau zarea, stăpânea atâta linişte şi pace, că sufletul lui Apostol se umplu iar de nădejdi, şi mai ales de o încredere adâncă. Îi părea rău numai că nici un petec de cer nu-i înfrumuseţa orizontul.

Tocmai când inima îi era stăpânită de mulţumire, în ogradă apăru Ilona, care venea de undeva, îmbujorată, obosită, cu ochii scăpărând de mânie. Şi parcă ar fi căzut de pe o culme ameţitoare, Apostol simţi că din suflet i s-au deşertat brusc împăcarea şi liniştea, iar în locul lor s-a ivit o îngrijorare ciudată şi o dorinţă dârză. Dădu să sară de pe scaun, să alerge la Ilona, s-o ia în braţe şi să n-o mai lase să plece de lângă dânsul. De aseară, de când a fugit din odaie, n-a mai văzut-o deloc... Unde a umblat şi de ce n-a venit?

Rămase totuşi la birou, coborându-şi privirile iarăşi pe harta cu poziţiile trupelor. Pe buze îl frigea sărutarea de aseară şi în suflet i se zvârcoleau umbrele liniştii de adineaori, în creieri însă îi clocoteau gânduri şi întrebări frumoase. Îşi dădea seama vag că între Dumnezeu şi iubirea lui e o prăpastie, şi nu era în stare să înţeleagă ce rost are prăpastia aceasta? Dacă Dumnezeu e iubire, de ce Ilona nu se cuprinde într-însul?

3

După-amiază Apostol Bologa plecă la depozitul general de muniţii, să ia o înţelegere cu comandantul, care locuia mai sus de gară, într-o cocioabă dărăpănată, ca să fie aproape de depozitul săpat în pântecele dealului. Acolo dădu peste locotenentul Gross.

— Ce faci aici, prietene? se cruci Apostol, strângându-i mâna cu bucurie.

— Lucrez, cu un mic detaşament, la amenajarea depozitului, de vreo patru zile, răspunse pionierul, de asemenea bucuros.

Comandantul era dus undeva şi Bologa se hotărî să-l aştepte, mai ales că avea pe Gross să-i ţină tovărăşie. După câteva întrebări însă, locotenentul zise deodată:

— Să nu crezi, Bologa, c-am uitat imputarea ta de odinioară, ştii, în curtea generalului, în Zirin!

— Ce imputare? făcu Apostol nedumerit.

— Ei, nu-ţi aduci aminte? urmă Gross, aproape batjocoritor. Apoi da, fireşte, atunci numai de frontul românesc tremurai şi poate nici nu ţi-ai dat seama ce mi-ai spus... Dar eu n-am uitat, amice! Uite, şi acuma e aici imputarea ta, ca un cui, aici, în suflet... Şi totuşi n-ai avut dreptate! Şapte luni am rumegat vorbele tale şi de atunci te aştept cu răspunsul... Mi-ai spus, mai pe subţire, că sunt laş pentru că una vorbesc şi alta fac...

— A, da, murmură Bologa, ruşinat. Da... adică nu tocmai laş... În sfârşit, atunci aveam atâta venin în inimă, dragul meu...

— Sunt laş, sunt chiar ipocrit, recunosc! sâsâi Gross aprig, înfuriat parcă de sfiala camaradului. Fiindcă nu mi-a sosit încă vremea!... Dar când va sosi vremea, voi fi cumplit, Bologa, n-ai grijă!... Acuma primesc ordinele, crâşnesc din dinţi şi execut... Nu mă plâng şi nu plâng pe nimeni, ci adun picăturile de ură pentru ziua care va veni negreşit, care se apropie!... Aici orice sinceritate întâmpină numai gloanţe. Astfel laşitatea mea e o armă de luptă şi de rezistenţă... Trebuie să rezistăm până când va răsări soarele nostru, trebuie să rezistăm şi să trăim dacă vrem să răsară soarele!

Bologa se buimăci de ura ce ardea cu flacără în ochii locotenentului şi zise cu tristeţe:

— N-ai să fii fericit niciodată, Gross, din pricina urii tale!

— Nici n-am nevoie de fericire... cel mult de răzbunare! Fericirea e pavăza laşităţii, pe când răzbunarea...

— E tot un fel de fericire, zâmbi Bologa, întrerupându-l.

— Fireşte, dacă înţelegi aşa fericirea, se supără Gross. Atunci când ţi-e sete, fericirea e un pahar de apă!

— Fericirea e totdeauna iubire, zise Apostol Bologa schimbat, privindu-l cu o uşoară mustrare.

— Şi iubirea e Dumnezeu, adăugă Gross râzând ironic. Da, da, cunoaştem!... Începutul şi sfârşitul e Dumnezeu, fiindcă habar n-avem de unde venim şi unde mergem şi, prin urmare, înlocuim întunericul cu un cuvânt mare şi gol...

— Când simţi pe Dumnezeu în sufletul tău, nu mai ai nevoie nici de explicaţii, nici de trecut şi viitor, zise iar Bologa, liniştit. Când crezi aievea, te-ai ridicat deasupra vieţii!

— Ce-i, Bologa, ai nebunit? întrebă brusc locotenentul, foarte serios.

— Toate ştiinţele trecute şi viitoare nu vor putea înăbuşi în sufletul omului glasul lui Dumnezeu! urmă Apostol cu o înflăcărare umilă. Pretutindeni te izbeşti de întrebări, numai în Dumnezeu găseşti împăcarea fără îndoieli! Veşnic te chinuieşte rostul vieţii dacă n-ai pe Dumnezeu în suflet şi niciodată nu ştii unde-i binele şi unde-i răul, căci ce-a fost bine azi, mâine va fi rău... În clipa când Dumnezeu ar părăsi pe om, definitiv, fără speranţă, lumea ar deveni o imensă maşină fără conducător, osândită să scârţâie infinit, fără rost, îngrozitor de fără rost... În asemenea lume viaţa ar fi un chin atât de cumplit, că nici o fiinţă simţitoare nu ar mai putea trăi!... Ar fi într-adevăr sfârşitul lumii...

Gross îl privi cu dispreţ, zâmbitor mai întâi, apoi cu mirare şi în sfârşit izbucni adânc indignat:

— De mii de ani se zbuciumă omul implorând binefacerile Dumnezeului iubirii, şi din an în an mai rău! Fiindcă iubirea e zestrea fricoşilor şi a neputincioşilor... Martirii întru Hristos primeau moartea preaslăvind pe Dumnezeul iubirii, şi totuşi Dumnezeu... Victoria creştinismului a fost dobândită prin umilinţă şi laşitate, de aceea a întronat pe pământ domnia falsităţii, prefăcătoriei, nedreptăţii... Dumnezeul iubirii a ucis mai mulţi oameni decât toţi ceilalţi zei împreună!

— Iubirea n-a ucis niciodată, Gross, zise Apostol netulburat. Numai oamenii ucid în numele ei! Dar când va veni adevărata stăpânire a iubirii...

— Dragul meu, îl întrerupse Gross, mai agitat, stăpânirea iubirii adevărate nu poate veni niciodată, pentru că ar fi o absurditate. Când s-ar convinge omul că, în afară de viaţa de aici, de viaţa noastră pământească, îl aşteaptă aievea dincolo de moarte o viaţă nouă, fericită, în clipa aceea, da, cu adevărat s-ar sfârşi rostul nostru pe pământ. De ce aş trăi eu aici, în ticăloşie, când, cu ajutorul unui glonte, pot ajunge, într-o secundă, în împărăţia fericirii? Cine crede sincer în viaţa de apoi şi totuşi tânjeşte aici, e imbecil, prietene!

— Cine crede aievea e unit cu Dumnezeu aici ca şi dincolo, răspunse Bologa. Dacă Dumnezeu e pretutindeni, n-ai nevoie să alergi la el forţând zăvoarele morţii!

— Da, da... Aşa vorbiţi de două mii de ani! murmură locotenentul de pionieri, iar dispreţuitor. Mereu cu iubirea în gură şi cu sabia în mână! Mereu ipocrizia... Şi nu ipocrizia ocazională şi temporară a luptătorului, ci ipocrizia dogmatizată, devenită instinctivă şi inconştientă!

Plimbându-se de ici-colo, prin odăiţa strâmtă, Gross se uita din când în când la Bologa, parc-ar fi şovăit să-i dezvăluie toare gândurile. Apoi se opri hotărât. Ochii lui mici scăpărau, iar glasul i se încălzi şi căpătă mlădieri stranii:

— Iubirea a dat faliment, ca şi umilinţa, smerenia... Omul vrea să fie acuma mândru şi stăpân şi egoist, să lupte şi să-şi biruiască vrăjmaşii, oricare şi oriunde ar fi ei... De aceea trebuie să măturăm ruinele din sufletul omenesc şi să pregătim venirea zeului nou, care nu cere închinare şi înjosire, ci luptă şi inimă dârză! Până azi ne-a fost ruşine de ura din sufletul nostru, deşi e soră bună cu iubirea... Până azi am ascuns-o şi am înăbuşit-o ca pe o biată cenuşăreasă sau ca pe o rămăşiţă animalică!... De azi încolo va trebui să-i dăm locul de cinste în viaţa omenească, fiindcă oamenii nu mai vreau să moară, ci să trăiască şi să lupte... Când mori luptând, moartea e răscumpărată, şi când izbuteşti prin luptă, victoria

e mai dulce... In locul ipocriziei trebuie să vie francheţea, chiar brutală! Numai ura va zdrobi minciuna care otrăveşte lumea!

Apostol Bologa, uluit, aproape spăimântat de înflăcărarea locotenentului, îngână:

— Bine, Gross, credeam că eşti socialist şi că...

— Că sub eticheta mea se piteşte tot un fel de făţărnicie? zise Gross, luându-i vorba din gură, cu vocea iar aspră şi neplăcută. Dar meritul cel mare al socialismului în istoria omenirii este tocmai îndrăzneala de a propovădui pe faţă ura, de-a împărţi pe oameni în două tabere, care să se urască în veci! Pe când diversele forme ale creştinismului măcelăresc omenirea în numele iubirii, noi am declarat fără ipocrizie că urâm pe cei puternici şi pe cei mincinoşi, că vom lupta împotriva lor fără cruţare până îi vom doborî. Voi vorbiţi de iubire şi Dumnezeu, dar numai ca, sub scutul lor, să puteţi urmări mai lesne alte scopuri, nemărturisite! Tu însuţi eşti o pildă vie, de aceea te-am şi observat de când te-am cunoscut. Pentru mine eşti un caz interesant, Bologa, să nu te superi!... Tu, în străfundul sufletului tău, eşti un mare şovinist român, nu protesta, c-aşa e cum zic!... Împrejurările te-au aruncat în război, ca şi pe alţii, şi şovinismul tău a fost nevoit să pună, rând pe rând, diferite măşti ca să poată scăpa de primejdie. Ai fost erou, te-ai distins prin vorbe şi fapte... până când războiul sau soarta sau dracul, dorind să-şi bată joc de tine, te-a trimis deodată în faţa românilor tăi... N-am să uit niciodată disperarea ta când te-am întâlnit în curtea generalului, pe frontul rusesc, îţi aduci aminte... Bietul tău şovinism te chinuia, îţi sfâşia inima şi căuta ceva!... Ai fi ucis bucuros şi cu entuziasm o mie de muscali sau italieni, numai să nu fii silit a trage în ai tăi... Aici ţi s-ar părea o crimă să omori, pe când aiurea, oriunde, ţi-ar fi indiferent sau ai socoti că ai făcut o vitejie... Ei, şi acuma ai născocit iubirea şi pe Dumnezeu, în dosul cărora să poată dăinui şovinismul, liniştit... până se va ivi un prilej bun să-ţi iei tălpăşiţa!... Şi toate acestea, în numele iubirii, Bologa!... Apoi nu vezi că e... e oribil?... Şi nu atâta şovinismul tău, ci tocmai ipocrizia, poate inconştientă, în care se cocoloşeşte!

Apostol se clătină, parcă l-ar fi pălmuit. O mânie nebiruită îi îmbujoră o clipă obrajii şi pe urmă se pierdu într-un val de scârbă. Buzele subţiri îi tremurau răspunzând:

— Ura te orbeşte, Gross, şi te face să vezi năluciri!

— Acuma mă urăşti, Bologa, zise locotenentul cu un surâs satisfăcut. Dacă însă ai fi sincer cu tine însuţi, s-ar cuveni să-mi mulţumeşti că ţi-am recunoscut taina cea mare. Nu ştiu dacă alţii vor fi tot atât de înţelegători ca mine, Bologa!... Eu nu mă supăr că aici îmi vorbeşti de iubire şi Dumnezeu, iar acasă aţâţi pe bieţii oameni nu împotriva războiului în sine, ci împotriva ungurilor... Eu cel mult te voi compătimi când generalul...

— Ţi-a spus generalul ţie că eu?... Întrebă Apostol necrezător.

— Generalul nu stă de vorbă cu mine decât despre afaceri de serviciu... A spus-o însă deunăzi, la popotă, aghiotantul, prietenul tău...

— Mie aghiotantul îmi spuse, adineaori, la telefon, că nu ştie nimic! făcu iar Bologa cu puţină îngrijorare în glas.

Gross strânse din umeri, dispreţuitor, acuma cu spatele la Bologa, care, din ce în ce mai tulburat, ar fi dorit lămuriri şi nu cuteza să i le ceară. După un răstimp, locotenentul de pionieri se întoarse şi continuă liniştit, mângâindu-şi barbişonul

retezat:

— Ş-apoi, dragul meu, te-aş jigni dacă aş lua în serios metamorfoza ta religioasă, fiindcă, pentru mine, adevăraţii credincioşi sunt sau proşti, sau şarlatani! Prost şi şarlatan nu eşti, prin urmare ar trebui să te cred smintit ca pe Cervenko... Şi încă Cervenko, prin paroxismul iubirii pentru iubire, e mai aproape de mine decât oricare alţii. El iubeşte aşa de mult omenirea, încât, în realitate, urăşte pe toţi oamenii, convins că numai el e om adevărat... L-am văzut ieri şi m-a mişcat... E aici, în spital, cu un glonte în plămâni... Să-l vezi cu ce pasiune suferă! Parcă ar fi Mântuitorul, care voieşte să răscumpere păcatele omenirii întregi a doua oară... Şi doctorul Meyer crede că, cel mult în zece zile, trebuie să moară, sărmanul mântuitor!

Apostol Bologa se simţi deodată foarte obosit, nu mai răspunse nimic, ci, sculându-se, se uită împrejur, parcă n-ar fi văzut pe Gross şi întrebându-se cum a ajuns aici. Pe urmă zise încet, în şoaptă, ca pentru sine:

— Nu vine căpitanul... şi nu mai pot aştepta... trebuie să plec...

Porni spre uşa deschisă, în prag îşi aduse aminte de Gross, care îl privea dispreţuitor, se întoarse, îi dădu mâna fără o vorbă şi ieşi afară, în soarele primăverii, în vreme ce locotenentul îi strigă din urmă batjocoritor:

— Noroc, Bologa, şi drum bun!

"De ce-mi urează drum bun?" se întrebă Apostol peste câteva minute, strecurându-se printre vagoanele din gară, ca şi cum de-abia atunci i-ar fi sosit în creieri cuvintele lui Gross. Înainte de-a căuta măcar un răspuns, îl fulgeră o nouă întrebare: "Dar dacă are dreptate?"

Acuma ştia că întrebarea aceasta, sub altă formă, şi mai cu seamă ceea ce se ascundea în dosul ei, i-a încolţit în minte din clipa când a zărit în gară, ieri, pe Ilona. I se clătina sufletul ca în bătaia unor vânturi neîmpăcate şi în suflet i se răscoleau alte întrebări, mereu altele. Ieşi în ulicioara gării şi se pomeni deodată cu Ilona... În secunda când o văzu, gândurile i se risipiră, ca alungate de o putere irezistibilă, şi în inimă îi rămase numai bucurie.

— Unde umbli pe aici, Ilona? îi zise el cu lăcomie, parcă ar fi vrut să-şi verse tot sufletul în nişte vorbe care altfel n-ar însemna nimic. Cum te-ai ascuns de nici nu te-ai mai arătat de aseară?

— Mi-e frică de d-ta, murmură fata plecând ochii şi ocolindu-l.

— Şireato, şireato! făcu Apostol, fericit de răspunsul ei. Dar eu tot te-am văzut adineaori, din cancelarie... Veneai de undeva şi erai mânioasă, şi-ţi şedea bine...

Ilona trecuse, fără a mai scoate un cuvânt, iuţindu-şi mersul şi dispărând degrabă, în vreme ce Bologa, întorcându-se pe loc, o urmărea cu ochii aprinşi.

Apoi, de după cotitura care înghiţise pe Ilona se auzi huruit de roţi grele şi în curând se ivi o căruţă încărcată zdravăn cu lăzi de muniţii. Apostol tocmai voia să-şi urmeze calea, când, lângă vizitiu, recunoscu pe locotenentul de huzari Varga care, sosind aproape, opri căruţa şi nu se dădu jos. Schimbară câteva vorbe şi întrebări, cântărindu-se din ochi cu o curiozitate ciudată. În sfârşit, Varga zise, în glumă şi totuşi cu o privire iscoditoare:

— Te-am aşteptat să te arestez, Bologa... Se vede însă că ţi-ai mutat gândul...

Apostol îi simţi în inimă privirea ca un cuţit. Zâmbi încurcat şi răspunse, de asemenea cu ton glumeţ, dar neputându-şi ascunde o tremurare a buzelor:

— A, n-ai uitat încă convorbirea de atunci?... Ei da, am lipsit la apel... Crezi că

de aci încolo e prea târziu?

— Nu ştiu... Tu trebuie să ştii! zise Varga, devenind îndată serios.

— Aşa-i?... Ş-apoi frontul e mare, prietene... De ce numaidecât pe la tine? urmă Bologa cu acelaşi zâmbet.

— Fireşte... negreşit... Dar eu te-am aşteptat, nu ştiu de ce... aşa... Îngână locotenentul de huzari cu o licărire în ochi. Hai, dă-i drumul, băiete! adăugă către vizitiu, întinzându-i mâna lui Apostol şi zicându-i: La revedere... Am să te mai aştept, Bologa!... Fii sigur, am să te aştept...

Căruţa porni cu zgomot scârţâitor, în care ultimele vorbe ale lui Varga se pierdură ca într-o prăbuşire. Apostol Bologa merse pe urmele căruţei, cu surâsul zugrăvit pe obraji, parcă ar fi vrut să mai spună ceva huzarului.

Tocmai în faţa spitalului îşi dădu seama că doreşte să vadă neapărat pe Cervenko, ca şi cum numai Cervenko ar fi în stare să-i dezvăluie taina liniştii adevărate şi să-i dea un leac împotriva tuturor chinurilor sufletului. Spitalul improvizat în localul şcoalei avea două săli cu vreo treizeci de paturi. În cea dinspre uliţă, într-un colţ, zăcea căpitanul Cervenko.

Un doctoraş cu obrajii pământii explică lui Bologa, înainte de a-l introduce, că Cervenko e de două săptămâni aici, cu un glonte, ricoşat, în piept... "Glontele, pătrunzând de-a curmezişul, a frânt două coaste, şi-a pierdut forţa de penetraţie şi s-a oprit în plămânul stâng, în apropierea inimii, aşa că ni-e peste putinţă să-l ajungem şi să-l extragem... Pe bolnav îl jeneză îngrozitor şi, afară dacă o întâmplare norocoasă nu va interveni, poate să-i provoace o hemoragie mortală... În sfârşit, noi sperăm... În ajutorul lui Dumnezeu, dar bolnavul trebuie cruţat şi mai ales n-are voie să vorbească... De altfel, are dureri cumplite şi..."

Apostol Bologa se apropie de patul lui Cervenko în vârful picioarelor. Căpitanul, foarte palid, cu faţa în sus, avea ochii verzi ţintiţi în tavanul cu grinzi. Obrajii lui erau uscaţi, cu pielea lucioasă, întinsă pe oase, şi atât de albă, că barba cafenie, resfirată peste învelitoarea sură, părea neagră. În ochi îi ardea o lumină cu pâlpâiri de suferinţă şi exaltare şi umilinţă, ca nişte tainice respiraţii sufleteşti.

Bologa se opri la vreo trei paşi de pat, dar bolnavul nu întoarse privirea spre dânsul, parcă n-ar fi auzit nimic din ce se petrece pe lumea aceasta. De-abia când îi rosti numele, ochii lui Cervenko răspunseră cu o lucire de bucurie.

Pe urmă Apostol se aşează la picioare şi rosti câteva cuvinte care nu cereau răspuns. Căpitanul bolnav zâmbi cu buzele şi cu ochii, blând, cu atâta bunătate, că inima lui Apostol începu să tremure repede, fricoasă, ca o pasăre speriată, simţind deodată mustrări dureroase şi încredere mare. Şi Bologa stătu acolo, în faţa bolnavului, aproape un ceas, fără a scoate o vorbă, sorbindu-i privirile din ce în ce mai însetat, ca şi cum din ele ar fi vrut să-şi adune un mănunchi de sprijin. N-ar fi fost în stare să-şi lămurească simţămintele din clipele acelea, dar sufletul i se bucura ca pătruns de o taină nemărginită.

Când se ridică de plecare, văzu bine că buzele lui Cervenko se mişcă fără glas. El totuşi înţelese ce-i spune şi, drept răspuns, îl sărută pe amândoi obrajii. Şi ochii bolnavului îl petrecură până la uşă şi mai departe, prin zidurile sălii, până în uliţă...

Spre seară, groparul Vidor sosi acasă din oraş, unde fusese cu cumnatul său, şi îndată vru să afle de la Bologa cum stă pacea, că pe aici iar se aud veşti de bătălii.

— Noi vom afla cei din urmă pacea, zise Apostol, fiindcă pacea o fac cei ce n-au cunoscut războiul!

În aceeaşi seară, trecând din cancelarie în odaia sa, găsi acolo pe Ilona care, fără sfială, aproape sfidător îi zise:

— Te-am aşteptat să-ţi spun că nu-s supărată, dar mi-e ruşine...

Apostol o luă în braţe şi ea îşi ascunse obrajii pe pieptul lui.

— Ilona... Ilona... murmură Apostol, strângând-o nebuneşte şi sărutându-i gura.

Dar fata se smulse brusc din mâinile lui şi fugi afară, parcă s-ar fi spăimântat de ceva... Peste câteva clipe veni într-adevăr Petre să aprindă lampa.

Cele două zile următoare Apostol Bologa le petrecu într-o agitaţie cumplită. Serviciul în birou îl chinuia, ca şi cum ar fi stat pe cuie. În mintea lui se stinseră toate gândurile care nu priveau pe Ilona, precum inima şi toată fiinţa lui numai pe ea o râvneau în fiece clipă cu o patimă disperată. Din cinci în cinci minute trecea în odaia de dincolo, mereu cu speranţa de a o vedea măcar pe Ilona. De câteva ori încercă să se gândească la Cervenko, la Dumnezeu, la iubirea omului... Nu era în stare şi de altfel era convins că, prin asemenea încercări, ar jigni-o pe ea. Ar fi vorbit numai despre Ilona toată ziua şi de-abia se stăpânea să nu întrebe chiar pe gradaţii din cancelarie ce părere au de "fata gazdei". Cu Petre însă stătea mai liniştit de vorbă, îl iscodea ce face "fetişcana ceea", unde se culcă, pe unde umblă. Amănuntele cele mai mărunte i se păreau nespus de fermecătoare. Groparul nu-l mai plictisea, ba îl căuta şi-l stârnea la taifas şi mai ales se bucura aflând de la el câte ceva din copilăria "fetiţei".

De altminteri nici Ilona nu se mai ascundea şi-şi făcea mereu de lucru pe acasă, să fie mereu în ochii şi în calea lui. Totuşi, se ferea să intre în odaia "domnului ofiţer", să n-o prindă tatăl său, dar mai cu seamă fiindcă îi era frică să n-o găsească Apostol iar acolo şi să nu se întâmple cumva să nu mai poată scăpa din îmbrăţişările lui. Numai de două ori a trecut pragul în cele două zile şi de amândouă ori Apostol a simţit-o, a alergat şi nu i-a dat drumul până ce n-a sărutat-o cu atâta foc, că era să-şi piarză şi ea capul, ba a doua oară a dat şi ordonanţa peste ei.

A treia zi, după asfinţitul soarelui, groparul spuse locotenentului că se duce la Făget, unde va zăbovi tocmai până sâmbătă după prânz, că are acolo o "tablă" de porumb şi ar vrea s-o are mâine cu uneltele şi vitele cumnatului, să isprăvească cu munca pământului şi să fie liniştit de sărbătorile Paştilor. Bologa uitase că e Săptămâna patimilor, cu toate că maică-sa îi amintise chiar şi în clipa pornirii trenului, mai întrebă câte ceva pe gropar despre sărbători, gândindu-se numai că Ilona va rămâne singură aici. După ce dispăru groparul, Apostol, fericit, dădu să caute pe Ilona, o aşteptă... Nimic. Îl cuprinse o tristeţe chinuitoare când îi trăsni prin cap că fata o fi dormind undeva prin vecini sau la vreo rubedenie. Numai la cină şi întâmplător îi spuse Petre că "fetişcana" s-a încuiat în odăiţa din fund şi nici nu crâcneşte, parc-ar fi îngheţat acolo "cine ştie de frica cui"...

Ziua următoare i se păru strâmbă, sfărâmată şi plină de un miros acru. Nu văzu deloc pe Ilona. De-abia seara o întâlni, în tindă. Era gătită. În cap o năframă de mătasă verde ca iarba, iar pieptul strâns într-un lăibăraş de catifea roşie, ca în corset. În cancelarie nimeni; în cealaltă odaie însă Petre horobăia, mormăind rugăciuni. Apostol, care tocmai ieşea din cancelarie, o surprinse pe când ea căuta să se strecoare nesimţită. Îi veni să ţipe de bucurie şi totuşi încremeni în faţa ei, privind-o doar cu nişte ochi lacomi şi plini de spaimă. Şi ea se opri, îngrozită, şi se clătină puţin pe picioare... Astfel trecură câteva clipe, amestecate cu rugăciunile ordonanţei din odaia ofiţerului.

Apoi Bologa şopti cu o lucire nouă:

— De ce te ascunzi de mine, Ilona?

Fata, ca şi cum n-ar fi înţeles întrebarea, păli şi răspunse îndată la altă întrebare ce tremura în ochii lui:

— Lasă-mă... Trebuie să mă duc la biserică... E Vinerea mare... Denii... Şi poimâine sunt Paştile...

Apostol îi văzu numai buzele şi nu-i auzi glasul. Pe urmă privirea îi coborî pe sâni gata parcă să spargă laibărul care-i apăsa. Deodată se făcu roşu, o apucă de mână şi-i şopti cu altă înflăcărare, că fata îşi feri obrajii:

— Ilona, am să te aştept de la biserică...

Fiindcă ea tăcu, Apostol continuă mai fierbinte, înfigându-şi ochii aprinşi în ochii ei speriaţi:

— Trebuie să vii, Ilona... acuma trebuie... de la biserică... negreşit... te aştept...

Ilona se cutremură şi dădu să treacă. El îi aţinu calea să-i audă răspunsul înainte de toate.

Se ciocniră piept în piept şi Apostol o strânse brusc în braţe şi o sărută prelung parc-ar fi dorit să-i soarbă tot sufletul dintr-o dată. Fata, cu braţele moarte, murmură aproape deznădăjduită:

— Doamne... Doamne, iartă-mă...

— Să vii, Ilona... Ilona! bâlbâi Bologa dându-i drumul în vreme ce ea, cu paşi moi, ieşea din tinda întunecoasă.

Apostol Bologa rămase câteva clipe în tindă, aiurit, nesigur dacă a fost aievea Ilona sau poate numai închipuirea lui veşnic nesăturată şi-a bătut joc de dânsul. Pe buze îl ardea sărutarea ei şi în inimă o fericire atât de vie, că începu să strige, în neştire, ca şi cum ar fi încercat să înăbuşe un glas tulburător:

— Petre!... Petre!...

Ordonanţa apăru în pragul odăii, crezând că s-a întâmplat ceva. Apostol îşi veni în fire, se uită foarte vesel la Petre o clipă şi-i zise, numai ca să nu tacă:

— Ce faci, Petre?... Gata cina? Patul? Mi-e foame, Petre, şi sunt aşa de mulţumit, aşa de...

Soldatul răspunse grav, parcă veselia stăpânului i-ar fi căzut greu:

— Am pregătit tot, don' locotenent... că pe urmă să mă pot duce la biserică...

— Bine, bine, Petre... Du-te... unde vrei! strigă Apostol de-abia stăpânindu-se să nu-l îmbrăţişeze, într-atâta bucuria din sufletul lui simţea nevoia să se împartă şi să se desfete.

Nu intră în odaie, ci se repezi afară, ca şi când ar fi vrut să-şi vestească fericirea deodată cerului şi pământului. Răcoarea serii îl dezmetici. Se întoarse

înapoi. În faţa casei îi apăru ca o străfulgerare prin creieri să meargă şi el la biserică, într-o clipă se hotărî şi în cea următoare îşi luă seama, zicându-şi că va fi mulţime mare acolo şi nu va putea vedea pe Ilona şi poate nici la sfârşitul slujbei nu o va întâlni, iar până să vie dânsul acasă...

Pe uliţă treceau din când în când oameni singuratici spre biserică. În odaia lui era aprinsă lampa şi, prin ferestrele mici, cu Perdeluţele albe netrase, văzu patul aşternut.

"Dar dacă n-are să vie?" îi răsări prin minte pe neaşteptate şi în aceeaşi secundă îi zburară din suflet toate bucuriile.

Un fior de frig îl străbătu din cap până-n picioare. Intră în ogradă, mâhnit, cu un cărbune aprins în inimă. Petre plecase. Era singur în toată casa. Pe masă îl aştepta mâncarea rece. Nici n-o atinse. Luă o carte de pe policioara de la căpătâiul patului şi se aşeză la masă să citească, să-şi omoare vremea şi mai ales să-şi ostoiască gândurile. Literele se încurcau, fugeau şi se vălmăşeau. Şi inima-i era plină de mustrări nedesluşite.

"Dacă nu vine, înseamnă că nu mă iubeşte şi atunci..."

Ultimul cuvânt îi rămase suspendat în creier ca un vârf de floretă. Atunci... Atunci... Îşi dădea seama că iubirea aceasta îl depărtează de toate credinţele şi năzuinţele lui şi totuşi simţea că fără de ea i s-ar istovi inima şi viaţa însăşi şi-ar pierde orice rost, iar lumea ar deveni un pustiu fără margini. Nici o clipă nu s-a gândit unde îl va duce iubirea Ilonei, ca odinioară când a iubit pe Marta şi când a ştiut că va lua-o de nevastă. Acum nu era capabil să se gândească la nimic, căci dorea pe Ilona, cu toate simţirile şi gândurile, neîncetat, parcă toată fiinţa lui ar fi fost ameninţată de pieire dacă nu i-ar fi jertfit ei toate clipele.

Teama că Ilona nu va veni îl ustura până în măduva oaselor. Cartea îi tremura în mâini şi lumina lămpii începu să-l enerveze. Trânti volumul pe laviţă şi se plimbă de ici-colo, din ce în ce mai repede, ca şi cum ar fi vrut să grăbească mersul vremii şi apropierea clipei hotărâtoare.

În sfârşit nu mai putu răbda lumina şi stinse lampa. Mai umblă câteva minute prin odaie, dar neliniştea nu-l părăsi. Îmbrăcat cum era, se lungi în pat. Întunericul şi tăcerea îl mângâiau. Îşi auzea bătăile inimii, ca nişte gâlgâiri înăbuşite. Ca să înşele vremea, se apucă să numere; nu ajunse nici până la zece şi pierdu şirul...

Trecu aşa o veşnicie... Apoi deodată auzi, pe uliţă, glasuri... Vru să se ridice, dar imediat se răzgândi şi rămase nemişcat... "Ar fi trebuit s-o aştept afară", îşi zise cu disperare îngrozitoare în suflet. În aceeaşi clipă paşii ei răsunară în ogradă. El îi recunoscu, deşi niciodată nu şi-a dat seama că-i cunoaşte... Paşii intră în tindă şi se înmoaie, apoi se opresc şovăind... Apostol simte şovăirea şi iar îşi aude limpede bătăile inimii... Pe urmă clanţa se mişcă fără zgomot şi nici uşa nu scârţâie, deschizându-se puţin, de-abia atâta cât îi trebuie ei ca să se strecoare... Iar îi fulgeră prin gând lui Apostol să sară din pat şi iar rămâne ţintuit pe loc, încercând să-şi mulcomească inima şi înfricoşat să n-o sperie... "De ce nu închide uşa?" îşi zice apucat de o nouă disperare. Dar chiar atunci aude zăvorul şi sufletul i se aprinde într-o scânteiere de bucurie.

Ilona încremeni două minute lângă uşă... În tindă se auziră alţi paşi, grei, târâţi... Bologa şi Ilona se cutremurară, ca şi când, fiecare în parte ar fi aşteptat ivirea unui vrăjmaş pedepsitor... În curând zgomotul din tindă se potoli... "A fost

Petre", se gândi Apostol uşurat, auzind îndată foşnet de fustă apropiindu-se... Fata se opri lângă pat, mereu nehotărâtă şi îngrozită. Inima în piept i se zvârcolea atât de aprig, că Apostol îi auzea zvârcolirile... Apoi Apostol nu se mai putu stăpâni. Întinse braţul spre ea şi degetele lui atinseră sânii strânşi în laibăraşul de catifea... Ilona scoase un ţipăt înăbuşit.

— Ilona... turturica mea sălbatică! şopti Bologa răguşit, luîndu-i mâna rece şi încercând să se ridice.

— Mi-e frică... mi-e frică... iartă-mă! murmură fata, vrând să se ferească, cuprinsă brusc de o voinţă nouă de împotrivire.

Dar tot atunci simţi că nu mai are nici o putere şi se plecă asupra lui, îngânând cu patimă:

— De acuma nu-mi pasă... chiar să mă omoare!

Îi alunecă piciorul pe podele şi căzu moale, pe pat, suspinând lângă Apostol...

5

A doua zi, Apostol Bologa se simţi ca după o beţie ruşinoasă. Îi era silă de sine însuşi, par-ar fi săvârşit o crimă. Se repezi de dimineaţă în cancelarie, găsi pretexte să ocărască pe cei doi slujbaşi şi chiar pe Petre... dar de lucru nu se putea apuca. Ieşi pe afară, căutând să fugă de remuşcări.

"Am năvălit ca o vijelie în viaţa ei, am răscolit-o şi nu m-am gândit decât la mine!" îşi zicea întruna scârbit, rătăcind de ici-colo.

Apoi deodată îi răsări în ochi zâmbetul Ilonei, fericit, supus, strălucitor de iubire şi credinţă.

— Nu-ţi pare rău, Ilona? o întrebă dânsul, şovăitor.

— Nu! răspunse fata hotărât.

— Ai încredere în mine, Ilona? urmă el, tremurând.

— Da! răspunse ea cu înflăcărare.

În faţa ei râdea bucuria întreagă, netulburată de gânduri şi nepăsătoare de lume, triumfătoare şi ispititoare. Uitându-se lung în ochii ei, Bologa îi văzu inima toată, caldă, simplă, sălbatică, şi în căldura aceasta i se topi îngrijorarea încetul cu încetul. Înţelese că Ilona preţuieşte mai mult decât toate tainele lumii, şi o clipă sau poate mai puţin, i se păru că tot universul se preface deodată în neant, lăsându-l numai pe el cu ea în faţa lui Dumnezeu.

— Acuma însă trebuie să plec, zise apoi fata, că azi am mult de lucru... să fac ouă roşii, cozonaci, pască... Doar mâine e învierea...

Mai zăbovi un minut, parcă inima nu ar fi lăsat-o să se despartă de Apostol. Pe urmă fugi în casă, râzând... În acelaşi moment Bologa auzi foarte desluşit din cancelarie, pe ferestrele deschise, glasul sergentului:

— Mi se pare că locotenentul nostru a pus ochii pe fata groparului...

— Ce-i drept, n-are gust rău, răspunse caporalul, râzând gros şi înfundat.

Apostol Bologa aruncă o privire spre ferestre şi deodată se însenină, ca şi când ar fi găsit cheia înţelepciunii, şi mormăi:

— E cam de dimineaţă, dar... trebuie!

Porni fără să se mai uite înapoi, şi nici nu se opri până la poarta preotului Boteanu. În fundul ogrăzii, în uşa grajdului, popa vorbea cu cineva, în capul gol, cu spatele spre uliţă. Apostol deschise portiţa. Scârţâitul ţâţânilor făcu pe

Boteanu să întoarcă îndată capul. Soarele îi umplu faţa de lumină. Mai aruncă două vorbe în grajd şi veni repede spre poartă. Când recunoscu pe Bologa, începu să zâmbească atât de vesel, parcă nu l-ar mai fi văzut de pe băncile şcolii, "cum ar fi trebuit să zâmbească acum o lună", gândi Apostol fără să vrea.

— Apostole, Apostole, ai mai venit pe la noi?... Ce vânt bun te aduce? zise preotul, înduioşat.

Bologa îi strânse mâna, îmbărbătat de seninătatea lui, bolborosind cuvinte neînţelese. "Cât de străin a fost atunci şi acuma cât e de blajin!" îşi zicea uimit de schimbarea preotului.

— Haidem, Apostole, în veranda noastră ţărănească! reluă Boteanu, cuprinzându-i mijlocul şi îndreptându-se spre grădiniţa din faţa casei.

Parcă acum toată înfăţişarea casei parohiale ar fi fost mai prietenoasă. În cerdac era o masă acoperită cu faţa albă şi trei scaune împrejur, iar pe stâlpi şi pe parmaclâc vrejile şi frunzele viţei-sălbatice îşi sorbeau verdeaţa.

— Pofteşte, Apostole, te rog! strigă popa, frecându-şi mâinile cu mare bucurue. Ia loc aici... E foarte bine aici... Şi preoteasa are să ne aducă nişte cafele cu lapte cum n-ai mâncat nici pe la Pesta!... Scuză-mă numai o secundă, Apostole... o secundă!

Apostol şezu, în vreme ce Constantin Boteanu se repezi în casă, să vestească pe preoteasă că a primit un oaspe. Cerdacul se răsfăţa în căldura blândă a dimineţii. Pe masă, câteva muşte se alungau împrejurul unei pete de cafea neagră.

— Deunăzi m-am supărat pe tine, părinte, zise Apostol către preotul care se întorcea mulţumit. Eram atât de amărât, poate mai amărât ca azi, şi n-ai vrut deloc să mă înţelegi şi nici măcar să-mi dăruieşti o vorbă bună!

Imputarea din glasul lui Bologa înnoura o clipă faţa preotului, ca şi când i-ar fi reamintit o suferinţă. Răspunse mai blând, plecând ochii:

— Erai tare aprins, Apostole, iar eu de-abia sosisem... Omul, când sufere, e mai egoist şi nu simte suferinţa aproapelui... Numai moartea ne împacă aievea cu lumea şi cu Dumnezeu!

— Iubirea nu? întrebă Apostol repede, aproape înfricoşat.

— Iubirea cea mare şi adevărată e numai la Dumnezeu...

Din casă izbucniră deodată plânsete prelungi şi nătânge de copii. Pe uliţă trecea un detaşament de soldaţi, în direcţia frontului, obosiţi, abătuţi, cu capetele plecate, ca nişte vite mânate spre zalhana. În cerdac însă ardea lumina soarelui ca un râs de fată frumoasă.

— Copilaşii... veşnic fără astâmpăr, murmură Boteanu cu alt glas. Şi biata preoteasă toată ziulica trebuie să-i muştruluiască...

Apostol zâmbi. Preotul urmă iarăşi înviorat:

— Dar am auzit c-ai fost dus pe acasă, Apostole... De aceea nu te-am mai zărit... O, Doamne!... Barem pe acolo n-a trecut războiul...

— Îmi amintesc cât erai tu de studios în Năsăud, odinioară, Constantine, zise Bologa, parcă i-ar fi fost frică să nu uite ceva. Şi mă gândesc, cum te-ai putut obişnui aici, departe de lume, fără cărţi, fără oameni de seama ta?... Trebuie s-o duci greu de tot.

Popa Boteanu roşi, dar în aceeaşi clipă îi izvorî în ochi o lumină smerită, care răspândea în jurul lui valuri de încredere şi simpatie. Răspunse fără şovăire şi cu

un zâmbet de împăcare:

— Grea a fost lupta mea, Apostole, şi lungă a fost... Dar Dumnezeu m-a ajutat şi mi-a deschis inima şi m-a mângâiat... Căci viaţa e pretutindeni, în firul de nisip ca şi în sufletul omului... Şi pretutindeni oamenii au nevoie de milă, să dăruiască şi să primească. Sunt bune ele şi cărţile, însă numai viaţa poate să te apropie de Dumnezeu! Cât timp trăieşti între cărţi şi din ele, ţi se pare că acolo-i toată înţelepciunea... Apoi, când ieşi în lume, îţi simţi sufletul trist şi fără sprijin, măcar de ai fi mistuit toate bibliotecile de pe faţa pământului. Aşa am păţit şi m-am zbuciumat cumplit şi am crezut că nu voi găsi alinare nicăiri... Pe urmă, încetul cu încetul, în mijlocul naturii, m-a luat puhoiul vieţii şi m-a dus prin suferinţe şi amărăciuni, înainte, fără să-mi dau seama încotro... şi aşa într-un ceas, ori poate într-o singură secundă, m-am trezit cu sufletul plin de înţelegere! Am simţit puterea şi slava şi bunătatea lui Dumnezeu în inima mea, şi în simţământul acela am aflat dezlegarea tuturor tainelor, Apostole!... De atunci nu mai am nevoie de cărţi, ci numai de Dumnezeu. Ş-apoi Dumnezeu e mai aproape de omul simplu, care trăieşte afară, în vârtejul vieţii... Mult mai aproape!... Credinţa fuge de cărţi şi nu poate sălăşlui statornic decât în sufletele care o doresc cu înflăcărare!

Apostol Bologa îngână cu obrajii aprinşi:

— Părinte, simt cuvintele tale în inima mea... le simt, părinte!

Preotul clătină din cap şi zise tot zâmbind:

— Dintre toţi oameniii, filozofii simt cel mai anevoie adevărul dumnezeiesc, pentru că ei caută cu mintea cea slabă pământească pe Dumnezeu, şi nu cu inima credincioasă şi atotcuprinzătoare! Când omul îşi uită obârşia cerească şi scormoneşte în noroi ca să afle rostul tainelor lui Dumnezeu, cum să se înalţe sufletul şi cum să culeagă înţelegere şi împăcare?

Întrebarea preotului pluti un răstimp în razele de soare, apoi se destrămă într-o tăcere prelungă. Apostol se uită în pământ, copleşit de o apăsare crâncenă. Popa Constantin stătea în picioare, la câţiva paşi, cu faţa în revărsarea de lumină... Deodată Apostol Bologa ridică ochii spre el, însetaţi şi îndureraţi.

— Constantine, murmură Apostol cu o voce groasă, ca şi cum ar fi vorbit din adâncurile sufletului, eu toată viaţa m-am războit cu Dumnezeu!... Auzi? M-am luptat în fiece minut, căutându-l, adorându-l şi blestemându-l! Am simţit totdeauna că am nevoie de Dumnezeu şi Dumnezeu m-a chinuit îngrozitor!... Am avut clipe când l-am simţit în inima mea şi nu l-am putut păstra acolo! De ce, părinte, nu l-am păstrat? De ce n-a alungat el îndoielile, toate, să nu se mai reîntoarcă niciodată?... Şi fiindcă clipele acelea au fost nespus de fericite şi pline de linişte, de aceea am alergat fără odihnă, blestemând şi cercetând pretutindeni... Lupta aceasta mă sugrumă mereu şi frică mi-e că nu se va isprăvi niciodată, poate nici dincolo!

Ochii lui Apostol se zvârcoleau în lacrimi, cu licăriri disperate, aşteptând parcă izbăvirea supremă de la omul din faţa lor.

— Crede, Apostole, şi Dumnezeu va coborî în inima ta când va bate ceasul, şi nu te va părăsi în vecii vecilor! zise preotul cu un glas împletit numai din nădejde şi îmbărbătare.

Bologa, ca şi cum într-adevăr glasul i-ar fi picurat în suflet un balsam minunat, urmă mai liniştit, privind mereu în faţa preotului:

— Vreau să cred... şi uneori îmi simt fiinţa curată şi primitoare ca un potir! Dar zadarnic implor şi zadarnic bat la toate porţile, nimeni nu-mi răspunde!... Cred, cred, părinte! Toate fibrele inimii mele numai credinţă râvnesc, chiar când mă sfâşie îndoielile şi întrebările!... M-am războit cu ispitirile urii şi le-am izgonit din sufletul meu... Sunt în stare să mă umilesc, să mă înjosesc şi să-mi presar cenuşă pe cap, numai să dobândesc un strop de credinţă neclintită...

Tăcu o clipă şi apoi continuă cu o voce nouă:

— Mă plimb veşnic între două prăpăstii, Constantine!.. Veşnic, veşnic!... Prăpastie afară, prăpastie în sufletul meu... Şi la fiecare poticnire mă uit în fundul prăpăstiilor... la fiece poticnire!... Şi aşa a fost totdeauna... De câte ori nu mi-am dat seama că omul nu poate merge singur pe drumul vieţii, fără o călăuză sigură şi totuşi mereu am încercat!... Dar drumul vieţii e plin de răscruci, şi la fiecare răscruce am fost silit să mă opresc, să chibzuiesc, şi niciodată n-am nimerit calea cea dreaptă şi m-am întors înapoi şi nici înapoi n-am mai cunoscut drumul pe care am mers...

— Şi eu am purtat crucea ta, Apostole, şi Dumnezeu, când am fost mai disperat, mi-a trimis credinţa cea tare ca stânca şi m-a mântuit! rosti preotul limpede ca o vestire, trecând alături de el. Numai credinţa neclintită mântuieşte pe om aici şi dincolo deopotrivă! Credinţa e puntea vie peste prăpăstiile dintre sufletul zbuciumat şi lumea plină de enigme şi mai cu seamă între om şi Dumnezeu!... Numai în credinţa neclintită vei găsi şi tu călăuza fără greş în viaţă, căci numai ea te poate îndemna la fiece pas şi-ţi poate spune în fiece minut cum să-ţi împaci sufletul!

Apostol Bologa plecase iar capul în pământ, ascultând cuvintele preotului ca o binecuvântare. Şi când tăcu Constantin, nici el nu mai zise nimic, parcă în sufletul lui s-ar fi coborât aievea o călăuză fără greş.

Atunci intră în cerdac preoteasa, aducând în mână un coşuleţ cu pâine prăjită, iar după ea, servitoarea bătrână, păşind cu mare băgare de seamă ca să nu se verse ceştile pline, aşezate pe o tavă de lemn înflorit.

— Pune-o colea binişor! şopti preoteasa după ce zâmbi cu sfială spre Bologa.

— Încă n-ai cunoscut pe preoteasa mea, Apostole? întrebă deodată preotul cu mândrie. Poftim, priveşte-o şi spune-mi dacă ai mai văzut aşa căprioară drăgălaşă?

— Vai, Constantine, nu ţi-e ruşine? zise preoteasa roşind până-n vârful nasului şi făcând semn servitoarei să plece.

Preotesa era durdulie, plină de sănătate, cu obrajii bucălaţi şi cu nişte ochi verzi spălăciţi şi foarte blânzi. Apostol îi sărută mâna, murmurând câteva cuvinte.

— Acuma o să ne ierţi, domnule, adăugă preoteasa, mereu roşie de ruşine, aranjând masa. Ca la ţară şi ca în război... Altădată aveam şi noi mai bine, dar cât a fost popa internat, cătanele ne-au prăpădit...

— Lasă, că-i bine, căprioară, zise Boteanu, mângâind-o cu drag. Că doar Apostol nu-i străin... Ehe, tu erai în faşe când noi puneam lumea la cale în Năsăud!

Preoteasa mai stătu până ce se aşezară la masă, având mare grijă să spună că ea a potrivit cafelele, dar să mai poftească zahăr ori şvarţ dacă nu li se pare bună, apoi se scuză roşind din nou, fiindcă în casă se porniseră iar nişte scâncete

subţiri, şi ieşi zâmbind foarte încurcată.

— O femeie rară, Apostole, începu îndată preotul cu o voce caldă de iubire. Ea a fost norocul meu... Am cunoscut-o la un bal de teologi în Gherla, binecuvântat fie balul acela!... De altfel e chiar fata înaintaşului meu de aici, care a murit în anul când ne-am cunoscut. Soacra trăieşte... aici la noi... Nu-ţi poţi închipui tu ce înseamnă o femeie care te iubeşte aievea, până la sacrificiu... Preoteasa mea e dintre femeile acelea, Apostole! Când ţi-oi povesti odată pătimirile noastre, ai să înţelegi poate de ce o iubesc din tot sufletul... Las' că e şi fata cultă, a învăţat patru ani la Blaj...

Apostol îl întrerupse brusc, înfigându-şi privirea în ochii lui:

— O iubeşti mult... ca şi pe Dumnezeu?

Boteanu rămase o clipă uimit, cu linguriţa rezemată în fundul ceştii. Apoi răspunse hotărât, aproape solemn:

— Da... mult, ca şi pe Dumnezeu!... Iubirea e una şi nedespărţită, întocmai ca credinţa! Inima mea cuprinde în aceeaşi iubire pe Dumnezeu, şi pe tovarăşa vieţii mele, şi pe mama copiilor mei!... Prin iubirea adevărată sufletele unite se apropie de tronul Atotputernicului...

În ochii lui Apostol se aprinse atunci o strălucire aşa de mare, că preotul Constantin de-abia îşi putu stăpâni mirarea.

Apostol Bologa se întoarse la cancelarie liniştit şi se aşternu pe lucru cu o sârguinţă de om care şi-a potrivit viaţa pe ore şi minute. Numai din când în când zvârlea ochii pe fereastră, parcă ar fi aşteptat pe cineva, dar fără nerăbdare şi fără vreo strângere de inimă, sigur că cel aşteptat va sosi negreşit la timp.

Pe la unsprezece groparul Vidor intră pe poartă, posomorât şi cu o legătură în mână. Atunci Apostol se sculă de la birou şi aşeză tocul în călimară. Doar degetele îi tremurau puţin. Uşa cancelariei era deschisă şi în curând groparul apăru în prag dând bună ziua ofiţerului, ca totdeauna. Bologa răspunse simplu, adăugând fără să mai aştepte obişnuitele întrebări despre pace ale bătrânului:

— Aş dori să-ţi vorbesc ceva... ceva foarte important... acuma... numaidecât...

Groparul, curios, vru să intre în cancelarie, dar Apostol îl opri:

— Dincolo... la mine... Vin şi eu îndată!

— Bine, prea bine, zise Vidor, uitându-se nedumerit spre cei doi gradaţi, ca şi când ar fi vrut să citească vreo explicaţie pe feţele lor. Bine... Atunci mă duc să dau fetei legătura şi vin...

Apostol ramase lângă birou, în picioare, până ce văzu pe Vidor intrând în odaia de dincolo, pe urmă trecu şi el, fără şovăire, dregându-şi puţin glasul, în mers. Pe faţa groparului citi un fel de spaimă amestecată cu şiretenie.

— Bade, vorbi Bologa hotărât, mi-e dragă Ilona şi vreau s-o iau de nevastă, dacă vrea şi ea şi dacă mi-o dai şi dumneata!

Groparul Vidor se uită lung în ochii lui, fără să clipească, şi nu răspunse, parcă n-ar fi înţeles nimica sau ar mai fi aşteptat lămuriri.

— Îmi trebuie răspunsul acuma, numaidecât! continuă Apostol, enervat puţin de tăcerea bănuitoare a ţăranului. Să nu crezi că mi-a trăsnit prin cap aşa... M-am gândit bine şi am cumpănit...

Vidor întoarse ochii spre ferestrele dinspre ogradă, oftă, se scărpină în ceafă, clătină din cap şi apoi zise rar, uitându-se cam pieziş la ofiţer:

— De... domnule locotenent, vorbă mare ai spus, recunosc, că ştim şi noi omenia şi cuviinţa, măcar că suntem oameni de rând, cum ne-a lăsat Dumnezeu... Apoi, nu zic, ţi-o fi ea dragă d-tale, fata, dar şi eu sunt om bătrân şi am păţit multe şi cu lingura cea mare am înghiţit necazurile şi de aceea cred că nu-i pentru dumneata fetişcana noastră... Că ea, sărăcuţa, nici avere n-are, nici învăţată nu-i şi nicicum nu se potriveşte cu dumneata, domnule locotenent!

— Fiindcă mi-e dragă, ne potrivim, murmură Apostol tulburat, ca şi cum n-ar fi aşteptat împotrivire.

Groparul se mai scărpină în cap, mai cercetă din ochi într-ascuns pe locotenent, mereu nehotărât şi bănuitor. În sfârşit merse la uşă şi, din prag, strigă:

— Ilona!... Ilona!... Ia vino-ncoace, iute!

Fata sosi îndată, întrebătoare, cu degetele murdărite de vopseaua ouălor roşii. Când îi spuse tatăl său că ofiţerul o cere de soţie, se spăimântă, se uită la Bologa şi izbucni în lacrimi. Groparul stărui să răspundă "domnului locotenent", dar toate fură în zadar: Ilona plângea şi nici în ruptul capului nu voia să deschidă gura.

— Ne pierdem vremea de pomană, domnule locotenent, zise în cele din urmă

Vidor cu dispreţ. Muierea tot muiere, din lacrimi n-o scoţi nici cu şase boi... De altminteri, ce să mai lungim vorba, că fata trebuie să facă precum îi poruncesc eu!

Se mai uită o clipă în ochii lui Apostol, apoi se duse la el cu mâna întinsă, rostind apăsat:

— Mare cinste ne faci, domnule locotenent... De-acu numai să fie într-un ceas bun şi cu noroc şi să trăiţi.

Apostol, luminat de bucurie, se apropie de Ilona, care îşi acoperise obrajii cu şorţul, plângând mereu înăbuşit.

— Ilona! şopti el mişcat. Vrei să fii mireasa mea, Ilona?

Ea îşi dezveli faţa şi-i răspunse printr-o privire fierbinte, izvorâtă din plâns şi împodobită cu un surâs de fericire. Şi Apostol o sărută, fără sfială, pe obrajii umezi de lacrimi.

— Atunci să mergem degrabă la preotul satului să ne logodească! zise Bologa, simţind pe buze gustul lacrimilor ei. Vă aştept în cancelarie...

Se reîntoarse la birou, mai liniştit de cum venise. Peste o jumătate de ceas groparul bătu la uşă, vestindu-l că sunt gata de plecare. Atât Vidor, cât şi Ilona se îmbrăcaseră în haine de sărbătoare. Apostol observă că fata îşi pusese năframa verde de ieri şi mai ales lăibăraşul de catifea roşie care-i rotunjea sânii.

Preotul Boteanu se cruci de mirare când se pomeni iar cu Bologa, şi încă întovărăşit de Vidor cu fata... Întrebă cu glas puţin îngrijorat:

— Ce-i, Apostole?... Ce s-a întâmplat?... Că doar nici trei ceasuri n-au trecut...

— Tu m-ai învăţat, părinte, şi ne-am grăbit să-ţi cerem binecuvântarea! zise Apostol zâmbind.

Boteanu, nedumerit, îi pofti în odaia unde odinioară a primit pe Apostol şi ceru nerăbdător explicaţii. Când află hotărârea lui Apostol, se uită pe rând la toţi trei, neputându-şi ascunde mirarea. Apoi se scuză pentru o secundă, ieşi afară, desigur să spuie şi preotesei ce minune s-a întâmplat, şi reveni cu patrafirul, crucea şi cartea de rugăciuni.

— Dacă-i aşa, să ne rugăm Domnului să vă blagoslovească unirea, murmură preotul, foarte blând, deschizând cartea.

Citi rugăciunile obişnuite, căutând să le înveşmânteze în cât mai multă evlavie şi solemnitate. Pe urmă sărutară cu toţii crucea, iar tinerii se îmbrăţişară. Preotul mai adăugă câteva cuvinte, îndemnând mai cu seamă pe Ilona să preţuiască norocul ce i l-a trimis Dumnezeu şi să se silească a fi vrednică de bucuria care i se hărăzeşte din mila cerului. Fata plânse şi groparul se înduioşă.

— Acuma însă poftiţi şi luaţi loc, să cinstim cu un pahar de vin ceasul acesta de fericire, cum e datina strămoşească! zise Boteanu, scoţând şi împăturind patrafirul.

Ca şi cum ar fi fost aranjate toate pe rotile, pe dată sosi servitoarea cu sticla plină şi cu paharele şi, peste câteva clipe, însăşi preoteasa, strălucitoare de nerăbdare.

— Uite, căprioară, prietenul nostru şi-a ales mireasă pe Ilona! strigă preotul, cu totul vesel, umplând paharele.

Preoteasa felicită pe Apostol şi-i lăudă pe Ilona că-i fată cuminte şi... În glasul ei însă era atâta uimire, că Apostol nici nu îndrăzni să răspundă şi se bucură când "căprioara" trecu la Ilona, s-o descoase şi să-şi astâmpere curiozitatea prin

fel de fel de întrebări.

După ce preoteasa se mai potoli, Boteanu le spuse o veste grozavă, pe care adineaori, îndată ce a plecat Apostol, i-a adus-o un soldat ce se află în gazdă pe aici, prin vecini... Soldatul tocmai se întorcea din Făget şi acolo a aflat că azi-noapte au fost prinşi, nu se ştie unde, trei bieţi ţărani, despre care se zice că sunt spioni şi că au trimis anume ştiri de însemnătate vrăjmaşilor, prin front. Groparul interveni degrabă cu lămuriri mai complete: el a văzut cu ochii pe cei arestaţi. Generalul cel mare şade doar în casa cumnatului din Făget şi cumnatul, fiind şi primar, ştie tot ce se face şi ce se petrece. Adevărul este că de acum două săptămâni a venit porunca prin sate să nu mai iasă nimeni, nici cu vitele şi nici după lemne, pe aproape de front, dar oamenii, nătângi şi proşti, nu înţeleg de vorbă bună şi parcă înadins numai pe acolo umblă... Militarii au tot închis ochii şi s-au mulţumit să-i ia la goană. De vreo câteva zile însă divizia face pregătiri mari pe front, nu se ştie cu ce scop şi din ce pricină. Şi atunci au băgat de seamă că orice ordin se dă aici şi orice mişcare, peste o zi, două, ajunge şi la cunoştinţa duşmanului. În sfârşit s-a zis că trebuie să fie pe aici spioni, iar spionii nu pot fi decât tocmai ţăranii care, în ciuda poruncilor straşnice, se vâră mereu prin zona frontului. Aşa au pus mâna azi-noapte pe trei şi i-au adus între baionete la Făget. Generalul e atât de mânios, că a poruncit să-i spânzure pe toţi trei, ca să dea o pildă straşnică. Mâine are să-i judece Curtea Marţială, şi dacă generalul cel mare a poruncit, apoi de bună seamă că o să-i şi spânzure...

— Cumnată-mea, săraca, a plâns ca o nebună de mila lor, sfârşi groparul. Doi sunt din Făget, oameni cunoscuţi, români, iar unul e de aici, de la noi... Bietul Horvat, domnule părinte, că trebuie să-l ştii, de pe uliţa gării... Vai de capul lui! Mă bătea gândul să-i spun nevestei sale, dar nu ştiu... parcă mi-e groază!... Şi iaca aşa!... Tocmai era să-i povestesc dumnealui, domnului locotenent, dar cum m-a luat cu fata, am şi uitat, uita-m-ar moartea!

— Doamne, iartă-ne păcatele şi apără-ne de primejdii! murmură preotul, închinându-se cu evlavie. Moartea ţine praznic mare în vremurile de azi... O, Doamne, neînţelese sunt şi prea înţelepte hotărârile tale! Fie-ţi milă de slăbiciunule noastre şi nu ne lăsa fără mângâiere acum şi pururea, amin!

Apostol Bologa îşi făcu cruce de trei ori, cu ochii muiaţi în lacrimi, cu inima însângerată de o milă mare.

La plecare, preotul îi strânse mâna prelung şi-i zise:

— Apoi să vii negreşit la înviere, Apostole... să-ţi mai întăreşti inima şi credinţa în Dumnezeu, că vezi bine cât de cumplite-s vremurile şi câtă nevoie are sufletul omului de sprijin şi de îndurare!

— Negreşit! răspunse Apostol din toată inima.

După-amiaza trecu ca părerea, în cancelarie, la lucru. Seara, la cină, spuse şi lui Petre că se va însura cu Ilona. Ordonanţa îi ură noroc numai cu jumătate de gură: aflase vestea de la însăşi Ilona şi nu putea pricepe cum să ia "domnişorul" de nevastă o ţărăncuţă şi săracă, şi proastă, când ar fi găsit atâtea fete de boier, numai să fi întins un deget.

Porunci seara soldatului să-l trezească la vreme pentru înviere. Pe la miezul nopţii se deşteptă în alintările Ilonei:

— Scoală, leneşule... Aide, să nu pierzi tocmai Învierea!

Până să se dezmeticească, fata dispăru fără zgomot... Se îmbrăcă în grabă.

Răcoarea nopţii îi învioră paşii. Cerul era senin, vânăt, şi stelele pâlpâiau ca nişte luminiţe pe bolta unei imense catedrale.

Curtea bisericii era plină de oameni şi totuşi mai soseau mereu, care singuratici, care în pâlcuri. Bisericuţa de lemn, veche, lăsată într-o parte şi proptită cu bârne ca să nu se dărâme, cu turnuleţul răsucit puţin, cu uşa atât de joasă, că trebuia să te pleci intrând, de-abia se deosebea în întuneric dintre pomii bătrâni care-şi întindeau ramurile, ca nişte braţe ocrotitoare, până deasupra acoperişului... Dinlăuntru, ca dintr-o peşteră, se auzea un glas chinuit, mormăind când tărăgănat şi dureros, când aspru şi ascuţit.

— E prea devreme, şopti cineva lângă Bologa, căci părintele slujeşte aşa fel încât tocmai când se crapă de ziuă să isprăvească liturghia!

— Mai bine prea devreme decât să n-ai loc nici măcar în curtea bicericii, răspunse altul cu imputare.

Oamenii se îmbulzeau, şopteau. Ici-colo se stăpâneau râsete înăbuşite. Întunericul începea să se îmblânzească.

În sfârşit uşa bisericii se lumină şi, peste câteva minute, preotul, cu Evanghelia pe braţ şi cu o lumânare aprinsă în cealaltă mână, se ivi în prag. Zeci de lumânărele se întinseră nerăbdătoare spre preotul în odăjdii strălucitoare şi în curând curtea bisericii se umplu de luminiţe galbene, plăpânde, ca o ceată sfioasă de suflete care aşteaptă, tremurând la porţile cerului, glasul izbăvirii.

Printre ţăranii ce se înghesuiau în jurul preotului, Apostol Bologa văzu şi mulţi soldaţi, cu feţele transfigurate de evlavie, bolborosind rugăciuni fierbinţi. Dar mai ales se miră, zărind, la o parte, cu lumânărica aprinsă, pe sergentul ungur de la cancelaria lui.

Apoi începu slujba. Preotul Boteanu cânta blând, cu glas subţire, cu ochii închişi sau ridicaţi spre înălţimile cereşti. Lumina juca pe faţa lui slabă, dându-i înfăţişarea unui sfânt dintr-o icoană veche. Împrejurul lui Apostol buzele oamenilor, uscate, se mişcau repede, nesăţioase. Fumul de tămâie se răspândea în valuri albastre şi credincioşii îl sorbeau cu bucurie ca o mireasmă din altă lume.

— ...S-ascultăm sfânta evanghelie! cântă preotul, tărăgănat, uitându-se peste capetele mulţimii cu o privire care parcă vestea o taină nouă.

Toată lumea căzu în genunchi. Apostol asculta dus, cu ochii pe buzele preotului. Cuvintele se legănau, pluteau şi se împreunau într-o melodie stranie, care-i picura în suflet nemărginită încredere. Încet, în neştire, plecă fruntea în pământ, simţindu-şi inima copleşită de ceva nespus de amar. Apoi deodată auzi iar glasul preotului, triumfător şi puternic, vesel ca o trâmbiţă de argint:

— Hristos a înviat din morţi...

Apostol sări în picioare. Toţi oamenii cântau, cu feţele albe de bucurie. Şi glasurile fâlfâiau ca nişte steguleţe de pace şi se ridicau în văzduhul limpede şi se înălţau tot mai sus, până la tronul mângâierilor cereşti...

7

În duminica Paştilor avu mai mult de lucru la cancelarie, totuşi la prânz făcu o pauză şi luă masa împreună cu Vidor şi cu Ilona. Groparul îi povesti a doua oară, cu amănunte noi, despre cei trei ţărani arestaţi şi, muncit de curiozitate, se

repezi după-amiază până la cumnatul său, să mai afle noutăţi. Putea acuma pleca liniştit, fiindcă nu mai avea grija fetei.

— De-aci înainte ai s-o păzeşti d-ta mai straşnic decât mine, zise către Bologa, clipind şiret.

Spre seară, înainte de a se întoarce groparul din Făget, se auzi prin sat că cei trei împricinaţi au fost osândiţi la moarte de Curtea Marţială şi că chiar mâine vor fi spânzuraţi. Vestea umplu de groază pe săteni şi pătrunse ca o ştafetă sinistră prin toate casele, mohorând bucuria sărbătorilor.

Totuşi, groparul Vidor aduse şi noutăţi. Mai întâi că osândiţii vor fi executaţi într-adevăr mâine dimineaţă, înainte de răsăritul soarelui. S-au dus rudele, cunoscuţii lor, şi au îngenuncheat şi au plâns în faţa generalului, să-i ierte, să-i fie milă... Aş! Generalul e foc şi i-a alungat cu jandarmii. Pe urmă alta: azi-noapte au mai fost arestaţi încă patru oameni, tot din Făget şi tot în zona frontului, iar mâine o să-i judece şi pe aceştia.

— În sfârşit, se vede că generalul şi-a pus în gând să ne spânzure pe toţi, rând pe rând, oftă groparul, foarte posomorât.

Se mai duse pe la vecini să le povestească nenorocirea ce s-a abătut asupra oamenilor din senin, dar se întoarse degrabă acasă, se schimbă şi plecă iar la Făget.

— Poate să le fiu de folos bieţilor oameni, cu meseria mea, zise luându-şi rămas bun de la Apostol şi Ilona, închinându-se, Doamne ce năpastă!... Doamne, fereşte!...

A doua zi Vidor veni acasă la amiază, numai să dea de ştire că cei trei au fost spânzuraţi într-o branişte, la marginea şoselei, jumătate calea între Lunca şi Făget.

— Nici nu le-au ridicat spânzurători, povesti groparul, plângând ca o babă. I-au agăţat, ca pe nişte câini, pe câte o cracă de copac... Am vrut să le facem groapă, cum se cuvine creştinilor, dar nu i-au coborât din ştreang... Zice că-i porunca să atârne acolo trei zile şi trei nopţi, să-i vază toată lumea şi să se înveţe minte!... Doamne, Doamne, apără-ne! Până ce le-au pus laţul de gât, s-au jurat bieţii oameni că nu-s vinovaţi... Parcă a vrut cineva să-i asculte?... Ordin şi iar ordin!... Şi uite-aşa, a doua zi de Paşti! Doamne, mare eşti şi mare-i mila ta, Doamne!... Şi mai sunt patru închişi!...

Porni numaidecât înapoi, spre Făget, fără să ia ceva în gură, cu ochii arşi de lacrimi, gârbovit de spate ca şi cum într-o zi ar fi trăit zece ani.

Peste vreo două ceasuri, tocmai pe când Apostol era mai ocupat, năvăli în cancelarie căpitanul Klapka strigând:

— Bologa! Fericitule!... Ai sosit din concediu?... De mult?... A, fericitule!... Dar barem eşti sănătos acuma?

Îmbrăţişă zgomotos pe Apostol, copleşindu-l cu întrebări. Era puţin slăbit la faţă, numai bărbuţa de miliţian părea mai blondă, mai rară şi mai neîngrijită. După câteva minute, Bologa îl pofti dincolo, să vorbească mai în tihnă. Acolo găsiră pe Ilona, care nu mai lăsa pe Petre nici să intre în odaie, geloasă şi dornică să-şi servească ea singură logodnicul şi să-l îngrijească. Klapka, văzând-o, nici una, nici două, o luă ştrengăreşte de guşă, alegându-se cu o palmă zdravănă peste mână.

— Aa? Aprigă fetiţă! murmură căpitanul uimit. Ce-i drept, loveşte ţapăn!...

Dar cine-i frumoasa, Bologa?... Ehei, bine o duci tu aici! De aceea nu-ţi pasă de noi!

— E logodnica mea, zise Apostol zâmbind.

— Cum? Logodnica...ta? întrebă Klapka complet zăpăcit. Bine, dar asta-i... asta-i nebunie, Bologa!... Iartă-mă, poate că sunt bădăran, totuşi... nu pricep! Nu pricep nimic!

— Ei, dacă ar pricepe omul toate câte nu le pricepe, ce farmec ar mai avea viaţa? răspunse Bologa vesel. Mai bine şezi colea, odihneşte-te puţin şi să ciocnim ouă roşii, că e a doua zi de Paşti.

Şi, în vreme ce Klapka se aşează la masă, aiurit, Apostol ieşi în tindă şi se reîntoarse apoi împreună cu Ilona, care aducea o farfurie cu ouă roşii şi alta cu pască şi cozonac. Căpitanul se sculă în picioare şi, foarte galant şi încurcat, zise către Ilona:

— Adineaori am fost rău-crescut... dar n-am ştiut că... am crezut că... să mă ierţi...

Deşi nu ştia boabă nemţească, Ilona înţelese cam ce vrea Klapka, se uită la el lung şi apoi pufni într-un râs atât de vesel, că amândoi bărbaţii râseră împreună cu ea.

— Fetiţa... adică logodnica ta, e mare ştrengăriţă! zise Klapka după ce Ilona fugi afară, să râdă în voie. Oricum, adăugă pe urmă serios, logodna asta e un mister, pentru mine, fireşte...

— Şi pentru mine! şopti Apostol cu o fâlfâire de entuziasm. Dar nu numai logodna, ci toată viaţa, începând cu sufletul meu şi sfârşind cu infinitul înstelat!

Căpitanul îi aruncă o privire mirată şi reluă nehotărât:

— Bine... aşa se zice... Astea-s dintre vorbele mari pe care toţi le simţim şi nimeni nu le înţelege aievea... Logodna însă e ceva material, e un fapt precis. Ceva ce nu pricep în logodna aceasta sunt motivele care te-au îndemnat să-ţi legi viitorul cu o fetiţă, nostimă, negreşit, dar necivilizată... În sfârşit, un om ca tine ce poate găsi într-o ţărăncuţă, şi încă unguroaică? Uite, asta nu pricep, dragul meu!

— Sufletul e acelaşi la ţărancă şi la contesă, răspunse Bologa cu mai multă însufleţire. Cel puţin în privinţa cuprinsului... Numai forma a schimbat-o civilizaţia. Şi eşti sigur că schimbarea s-a făcut întru fericirea omului?... Nu, nu, eu cred că civilizaţia a falsificat pe om şi l-a înrăit; omul primitiv e bun şi drept şi credincios, de aceea e mult mai fericit ca omul civilizat!... Imensei majorităţi a omenirii civilizaţia nu i-a dăruit până azi decât războiul, care pune faţă în faţă milioane de oameni şi care ucide mii şi mii de suflete într-o secundă! Binefacerile civilizaţiei se răsfrâng numai asupra câtorva privilegiaţi suferind de plictiseală şi de spleen. Pentru o mie cinci sute de milioane de oameni civilizaţia e o pacoste, dacă nu chiar un rafinat sistem de robire!

— Oare fără binefacerile civilizaţiei ai mai putea tu însuţi să te ridici împotriva lor? întrebă Klapka cu un surâs.

— Atunci n-aş fi simţit nevoia să le dispreţuiesc şi aş fi fost desigur mai fericit! strigă Apostol îndârjit. Civilizaţia d-tale stârneşte în bietul suflet omenesc numai întrebări, dar nu e în stare să-ţi ofere nici un răspuns! Fiece "cucerire" a civilizaţiei a dărâmat câte-o bucăţică din fericirea omului, până ce nu i-a lăsat în suflet decât un morman de ruine... În locul credinţei a pus formule, chiar pe

Dumnezeu ar vrea să-l vâre într-o formulă ingenioasă, iar pe urmă să-şi frece mâinile şi să zică: "Poftim, am cucerit şi pe Dumnezeu!"... Însăşi muzica divină, care e viaţa, a tot despicat-o şi a explicat-o, încât azi sărmanul om "civilizat" nu mai ştie încotro s-o apuce, dezgustat şi de sine însuşi... Mi-e scârbă de civilizaţie, căpitane! Zece mii de ani de civilizaţie nu preţuiesc cât o singură clipă de adevărată împăcare sufletească!

Klapka îl asculta din ce în ce mai nedumerit, îşi smulgea bărbuţa, nerăbdător, gândindu-se mereu să-l întrerupă şi să-i spuie că pentru altceva a venit el aici...

— Dragă Bologa, eu... Încercă Klapka să zică.

Dar Apostol, grăbit, parcă i-ar fi fost frică să nu-şi piarză şirul sau parcă ceea ce spunea îl apăsa pe suflet şi vroi să scape mai repede de apăsare, continuă:

— Numai un moment, căpitane... Să înmormântez civilizaţia în inima mea, definitiv. Ea mi-a zdrobit viaţa şi m-a chinuit douăzeci de ani, neîncetat... Ea m-a îndemnat să-mi călăuzesc viaţa după concepţii şi formule şi principii. De câte ori viaţa trăgea cu buretele peste construcţiile mele neroade, îmi făceam altele mai năzdrăvane şi mă mândream că eu...— Eu, cu e mare — am izbutit să-mi croiesc, soarta, să mă pun de-a curmezişul vieţii şi al lui Dumnezeu!... A trebuit să mă izbesc cu capul de toţi pereţii până să mă smulg din ghearele rătăcirilor, până să mă regăsesc pe mine însumi, sufletul meu însetat de Dumnezeu şi de fericire!

— Da... da... omul are nevoie de un sprijin sufletesc, murmură căpitanul.

— Aşa-i? zise Bologa stăruitor, ca şi cum aprobarea l-ar fi întărit. Aşa-i?... Aşa-i... Un sprijin, căpitane!... Credinţă, multă, nesfârşită, oarbă... Credinţa-i Dumnezeu, căpitane!

Atunci însă, parcă exuberanţa I-ar fi ruşinat, se uită la Klapka o clipă şi urmă cu alt glas, foarte schimbat:

— Vorbesc, vorbesc şi... Nu te supăra! Mi-e plină inima... Te rog! adăugă zâmbind şi arătând farfuriile de pe masă. Sunt făcute de logodnica mea... O cheamă Ilona... Şezi! De ce stai în picioare?

Se aşezară amândoi. Klapka îmbucă din pască şi vorbi mestecând:

— Îmi aduc aminte când ai fost pe la mine, pe front... Ştii, când cu ofiţerul român... Cât erai de zbuciumat... Am crezut că te-ai supărat pe mine fiindcă nu m-am entuziasmat de planurile tale de fugă... ţii minte? Ai plecat furios...

— Da... furios, zise Apostol dând din cap.

— Ai avut noroc cu boala, reluă căpitanul înghiţind un gălbenuş tare. Nu ştiu de ce am avut şi mai am încă presimţirea că te-ar prinde dacă ai încerca să treci dincolo... Nu ştiu... De aceea îţi port mereu de grijă. Poate că-i o superstiţie... Oricum, te-ai născut într-o zodie cu noroc, Bologa!... Mai întâi pentru că ai scăpat de front... Aici parcă nici n-ai fi în război...

— Adevărat, parcă nici n-ar exista războiul! făcu Bologa cu un surâs mulţumit. Sunt ca un funcţionar bătrân, ori ca un cal de tramvai. Toată ziua cu aceleaşi registre şi foi de muniţii... notez, controlez, adun... O maşină de cancelarie... Adevărat! Nu mă mai gândesc la război şi chiar la nimic... În realitate, fericirea îngustează cumplit orizontul omului, nu crezi?

— Poate... În orice caz pe front n-ai răgaz să uiţi unde te afli, zise Klapka, oftând si plecând ochii, în care apăruse o îngrijorare grea. De vreo zece zile avem fierbere şi pregătiri şi ordine peste ordine încât te trec sudori reci... Ce-o fi, Dumnezeu ştie, vom ataca noi, sau aşteptăm atacul lor?... Am fost azi pe la

cartier, chiar de acolo vin... Toţi sunt muţi şi gravi şi ridică din umeri: să-i ia dracul pe toţi!... Şi pretutindeni o vigilenţă extraordinară, mai ales că în ultimele zile au început oamenii să dezerteze la duşman pe capete, cu deosebire românii... Numai azi-noapte am aflat c-ar fi şters-o vreo cinci infanterişti, aşa că-ţi închipui ce-i pe la noi!

Klapka se uită la Apostol cercetător, ca şi cum ar fi vrut să vază ce impresie i-au făcut ştirile acestea. Apostol însă asculta liniştit, şi în ochii lui pâlpâia blând numai milă şi tristeţe. Căpitanul continuă cu mai multă inimă:

— Şi aici cu civilii... Ai zice c-a turbat generalul. Am văzut trecând spre Făget... Sunt trei spânzuraţi, la marginea şoselei, într-o pădurice... Mi-am adus aminte de pădurea spânzuraţilor... Până şi calul meu s-a speriat şi a pornit într-un galop nebun... Acuma, la întoarcere, nici n-am mai venit pe şosea, ci am luat-o pe linia drumului-de-fier, ca să nu mai văd grozăvia ceea... Şi Curtea Marţială de-abia şi-a început activitatea! Tocmai când să plec încoace, am auzit c-ar mai fi condamnat pe patru ţărani... Un ceas a durat judecata şi într-un ceas patru spânzuraţi!

Căpitanul tăcu iar, aşteptând parcă ceva. Ochii lui Bologa, înecaţi în lacrimi, îl priveau lung, fix, adânc.

— Dar tot la cartier, zise Klapka după o pauză, cu faţa înseninată puţin, am aflat că vor să retragă pe toţi soldaţii români din front şi să-i trimită aiurea... Nu ştiu dacă şi pe ofiţeri... Dacă ar fi adevărat, ai putea răsufla şi tu liniştit!... De aceea trebuie să te astâmperi acuma, Bologa, adăugă deodată cu căldură. Să fii mulţumit că eşti aici şi să aştepţi norocul!... Ţi-am mai spus eu odinioară că norocul e salvatorul nostru...

— Da... norocul şi Dumnezeu, îngână Apostol tulburat, închizând pleoapele, încât două şiroaie subţiri de lacrimi i se rostogoliră pe obrajii palizi şi alunecară pe piept, însemnând două pete sărate deasupra buzunarelor tunicii verzui. Acuma nu mai vreau nimic... Acuma Dumnezeu îmi poartă de grijă şi mă călăuzeşte... Cum va orândui Dumnezeu, aşa voi face, căci toate speranţele mele în Dumnezeu s-au adunat... numai Dumnezeu...

Klapka se ridică vesel, cu o explozie de bucurie, şi-l îmbrăţişă strigând:

— Ei, atunci pot să-ţi mărturisesc că numai pentru aceasta m-am abătut pe aici, Bologa!... Te ştiam nebun şi muream de frică să nu cazi în capcană!... Dacă ai şti ce bucurie mi-ai făcut, m-ai săruta!... Slavă Domnului, de-aci încolo n-am să mai tremur de câte ori văd vreun arestat pe front...

Apostol Bologa îl sărută, mişcat, pe obraji...

În aceeaşi seară sosi ordinul ca Petre să se prezinte în douăzeci şi patru de ore la regiment; în locul lui, regimentul va pune alt soldat la dispoziţia locotenentului Bologa. Când află Petre, rugă pe Apostol să nu-l lase, şi toată noaptea o petrecu citind Visul Maicii Domnului şi zicând rugăciuni. A doua zi însă trebui să plece... Fiindcă Apostol rămase mâhnit, Ilona îl asigură că nu mai are nevoie de ordonanţă de vreme ce ea e lângă el, gata să-l urmeze oriunde, chiar pe front.

Groparul veni după-amiază, zdrobit, şi în loc să mai povestească ce-a văzut, mormăi plângând:

— Acum sunt şapte... şapte... şapte...

Apostol Bologa îşi zicea şi simţea că acuma cea mai mare nenorocire pentru el ar fi despărţirea de Ilona. I se părea că viaţa lui începe undeva, departe, dar de-abia de la Ilona se luminează, ca o odăiţă plină de soare şi de bucurie. O fericire simplă, tumultuoasă şi copilărească îi sălăşluia în suflet... Stătea în cancelarie, lucra cu râvnă de slujbaş conştiincios, şi vremea îi trecea repede, pentru că la sfârşit îl aştepta Ilona. Iubindu-se, făceau numai planuri de viitor. Apostol îi zugrăvea cum are s-o înveţe carte, cum va îmbrăca-o mai frumos ca orice doamnă, şi cum va fi ea cea mai frumoasă femeie din lume... Ilona, fireşte, asculta fermecată, se învoia la toate, dar îi cerea mereu să-i jure că o iubeşte şi că niciodată n-are să se uite, nici cu coada ochiului, la altă femeie...

Joi după-amiază, exact la ora patru, Apostol îşi întrerupse lucrul la birou şi trecu la Ilona, să-i spuie c-a hotărât să facă nunta la Parva, cu alai mare şi cu lăutari, iar de cununat să-i cunune preotul Boteanu... Nu apucă să sfârşească. Pe uliţa hopuroasă se auzi duduitul unui automobil ce se apropia în goană. Bologa, mirat, se duse la fereastră şi văzu că maşina opreşte brusc în faţa casei. Se întoarse spre Ilona întrebător. In ochii ei, peste rămăşiţele bucuriei, lucea o spaimă.

— Du-te repede, că te caută pe d-ta! şopti ea, agăţându-i-se de braţ.

Apostol ieşi, nedumerit, în uşa tinzii. Pe poartă tocmai intra un plutonier înalt, deşirat, cu faţa cenuşie şi uscată, fără mustăţi şi cu nişte favorite sure. Lui Apostol i se păru cunoscut, dar nu-şi amintea de unde.

— Ordin urgent de la excelenţa-sa! raportă plutonierul, salutând respectuos, cu glas moale şi totuşi aproape obraznic şi poruncitor.

Întinse un plic. Bologa se uită întâi la plic, apoi la plutonier şi, gândindu-se unde a mai văzut pe plutonierul acesta cu faţa cenuşie, zise:

— Aştepţi răspuns?

— Da, domnule locotenent, răspuns foarte urgent! zise plutonierul mai poruncitor parcă şi salutând din nou.

Desfăcând plicul, Apostol nu se putu stăpâni să nu întrebe, nervos:

— Te-am mai văzut undeva pe d-ta, plutonier!... Unde serveşti, la ce birou?

— La pretura diviziei, răspunse plutonierul cu un zâmbet urât.

— Da? mormăi locotenentul, tot nedumerit, fiind sigur că l-a văzut aiurea, undeva, şi necăjit că nu-i vine deloc în minte unde anume.

Îşi aruncă ochii în foaia de serviciu, iscălită de un aghiotant. Era invitat să se înfăţişeze imediat la comandamentul diviziei spre a primi ordine.

— Bine, zise Bologa liniştit. Voi veni mâine dimineaţă, căci acuma tot e târziu şi până să ajung eu acolo, excelenţa...

— Aveţi maşina la dispoziţie, domnule locotenent, îl întrerupse plutonierul, stăruitor. Chiar am ordin să vă...

— A, da... aşa-i... Atunci, bine... Atunci aşteaptă puţin, făcu Apostol, plictisit numai pentru că trebuia să se despartă de Ilona.

Intră în cancelarie, spuse că pleacă la cartier, apoi se duse dincolo unde Ilona îl aştepta tremurând, plânsă, cu o bănuială rea în inimă.

— De ce te cheamă? şopti ea atât de încet, parcă odaia ar fi fost plină de vrăjmaşi la pândă.

— Ei, cine ştie ce fleacuri, mormăi Apostol cu glas indiferent, gătindu-se de drum.

Apoi, după ce îşi puse casca, merse lângă ea, tulburat şi el acuma, simţind în suflet o prevestire grea. Vru să-şi ascundă însă neliniştea şi bolborosi:

— Ilona... la revedere!... N-ai nici o grijă... Spune-i şi tatălui tău... Adică... da... el e chiar în Făget, da... Am să-i spun eu... Fii liniştită, micuţo... liniştită!...

— Ia seama pe acolo! murmură Ilona cu obrajii lăcrimaţi, rugătoare şi înfricoşată. Dumnezeu să-ţi ajute!

— Amin! murmură Apostol, închinându-se. Pe urmă o strânse în braţe şi o sărută, şoptindu-i în ureche, ca o mărturisire de dragoste:

— Liniştită... N-ai grijă... Mireasa mea...

Plutonierul stătea în mijlocul ogrăzii, rezemat într-un picior, cu mâna în şold, cu ochii închişi, parcă i-ar fi fost teamă de lumina soarelui. Zărindu-l aşa, Apostol Bologa îşi reaminti brusc că l-a văzut în Zirin, la execuţia lui Svoboda, instruind în spatele spânzurătorii pe caporalul scund şi negricios care avea să fie călău. Apostol se scutură ca de un gândac greţos şi se urcă în automobil fără să se mai uite la el. Numai când porni maşina, întoarse capul. Ilona era în poartă; gura zâmbea, ochii plângeau...

Pe şoseaua netedă, automobilul zbura. Bologa privea drept înainte, văzând în acelaşi timp spatele şoferului şi al plutonierului, botul maşinii şi panglica sură, şerpuită, ce venea şi se pierdea sub roţile vertiginoase. Gândurile lui însă alergau când înainte, când înapoi, fără astâmpăr, ca un cârd de păsări rătăcite. Oare de ce îl cheamă generalul? Poate că reclamaţia lui Pălăgieşu... dar tocmai acuma?... Şi Ilona, cum a rămas în poartă... parcă şi-ar fi luat rămas bun pentru totdeauna... De ce şi-a luat rămas bun?

Şoseaua pătrundea într-o pădure de brazi. Înainte de a ieşi din pădure, Apostol auzi un glas care-i risipi gândurile. În aceeaşi clipă văzu faţa cenuşie a plutonierului, întoarsă spre el, împărţită în două de un rânjet.

— Numaidecât ajungem, domnule locotenent, la locul unde sunt spânzuraţi spionii, zicea plutonierul şi, parcă n-ar fi mişcat deloc fălcile, rânjetul ciudat îi rămânea neclintit. Merită să vedeţi cum atârnă şi acum ca nişte...

Automobilul, trecând peste o groapă, curmă vorbele plutonierului. Bologa, uitându-se mereu în faţa lui, tăcu şi întinse doar gâtul, ca şi cum ar fi vrut să vază mai bine.

— Mai este o cotitură, urmă plutonierul, cu mândrie în glas.

— Două, două! strigă şoferul, fără a întoarce capul.

— Aşa-i... da... două, exact! zise iar plutonierul, ruşinat, dar cu ochii tot spre locotenent, aşteptând, poate, un răspuns.

Glasul plutonierului enerva cumplit pe Bologa. Îşi smulse privirea din faţa lui şi o ridică mai sus, înainte. Sufletul întreg i se ghemui într-o aşteptare chinuitoare. Dar când sosiră la cotitura a doua, îi fulgeră deodată prin creieri numele lui Klapka, de care se lega, ca o dantelă în jurul unui nasture, pădurea spânzuraţilor... Şi numaidecât aşteptarea se schimbă într-o groază cu mii de ghimpi, care-i înţepau inima din ce în ce mai dureros.

Cotitura rămase în urmă. Şoseaua cobora într-o groapă largă, cu fundul de livezi şi ogoare. În mijlocul gropii, ca un smoc de păr pe o chelie de perucă cu marginile răsfrânte, înnegrea o branişte.

Maşina parcă nici nu mai atingea pământul... Plutonierul se uită iar înapoi, repede, crezând că locotenentul va porunci să micşoreze iuţeala. Apostol nu vedea nimic... Panglica sură, copacii braniştii...

În câteva clipe automobilul înghiţi cele patru sute de metri cât ţinea păduricea, şi totuşi lui Bologa i se păru c-a mers o veşnicie, atât de bine a văzut tot. Pe dreapta erau patru, fiecare pe câte un copac, toţi cu capetele goale, legănându-se foarte uşor, parcă numai de vântul stârnit de goana maşinii. Cei doi de la margini întorceau spatele şi aveau opinci în picioare. Unul din mijloc cu nişte bocanci plini de noroi, privea cu ochii negri cât cepele în şanţul şoselei şi, din faţa umflată, violetă, scotea limba vânătă spre trecători. În stânga atârnau trei, uitându-se pe şoseaua dreaptă, nepăsători şi neclintiţi, dar cu creştetele lipite de crengile de deasupra. Doi erau într-un arin bătrân, mai sus ca ceilalţi, iar mai încolo, pe o cracă subţire, care te miri cum nu se rupea, se vedea unul singuratic, cu mâinile legate la spate, scurt şi slab, ca un copil, cu faţa toată cafenie, ca şi când ar fi fost muruit cu lut gras. Din acelaşi copac şi la aceeaşi înălţime se mai întindea o creangă groasă, liberă...

Apostol Bologa îi văzuse pe toţi aşa de lămurit, că ar fi putut spune despre fiecare câţi nasturi avea pe hainele murdare şi zdrenţuite... Şi totuşi în ochii lui, cei şapte se multiplicau neîncetat, iar braniştea se transforma treptat într-o pădure fără margini, spintecată de un drum fără sfârşit... Şi în fiece copac al pădurii nemărginite, de-a lungul şoselei nesfârşite, i se părea că atârnă alţi oameni, mereu alţii, toţi cu ochii după el, cerându-i socoteală...

Automobilul gonea acuma alături de linia ferată pe şoseaua dreaptă şi netedă ca o riglă. Braniştea nici nu se mai vedea. Înainte, la vreo doi kilometri, lucea turnul bisericii din Făget şi, ceva mai aproape, roşea coperişul gării, care era chiar în marginea satului. Apostol se uita drept înainte, dar în ochii lui jucau spânzuraţii, numai spânzuraţii, din ce în ce mai mulţi şi mai mustrători... Apoi deodată, în mijlocul lor apăru iar faţa plutonierului, cu zâmbetul supărător, ce-i descoperea dinţii gălbui, cu o gaură neagră în gingia de jos, şi iar auzi glasul enervat, care încerca să fie linguşitor:

— Cele două santinele pe care le-aţi văzut stau numai ziua, ca să nu-i ciugulească corbii, pentru că pe aici sunt mulţi corbi, foarte mulţi... Noaptea le retragem, fireşte... noaptea nu umblă corbii. Întâi fusese ordonat să atârne numai trei zile, dar pe urmă excelenţa, având în vedere înmulţirea cazurilor criminale, a hotărât să rămâie acolo spânzuraţii, până la noi ordine...

Bologa nu zărise santinelele şi de-abia acuma băgase de seamă că plutonierul e ştirb. Glasul i se părea cu totul străin şi parcă ieşea dintr-un beci umed. Înţelegea fiece vorbă şi se mira cum poate vorbi plutonierul atât de liniştit, ca din carte. Apoi simţi o nevoie crâncenă să zică şi el ceva şi bâlbâi răguşit:

— Îngrozitor!

Plutonierul nu auzi bine şi căscă ochii cenuşii spre Apostol care, furios, ţipă aşa de ascuţit, că şi şoferul se uită o clipă înapoi:

— Îngrozitor!

— Îngrozitor... am înţeles! făcu plutonierul speriat, fără zâmbet, întorcând repede capul.

Îndată ce rămase singur, în faţa lui Apostol începu iară să răsară pădurea spânzuraţilor... Dar acuma părea că toţi sunt la fel şi în privirea tuturor

străluceşte aceeaşi însufleţire stranie, ademenitoare, ca şi focul din ochii oamenilor care pornesc la asalt. Apostol se cutremură. "Acelaşi om, spânzurat de nenumărate ori, ca o protestare nesfârşită..." Şi deodată îşi zise: "E Svoboda... privirea lui..." În aceeaşi clipă îşi aminti cu o precizie chinuitoare cum a votat condamnarea cehului, cât a fost de trufaş că a avut onoarea să facă parte din Curtea Marţială, cum s-a amestecat, din exces de zel, şi cum a dat o mână de ajutor la pregătirea execuţiei, cum a apucat ştreangul încercându-l dacă e destul de rezistent... În amândouă palmele simţea atingerea aspră a funiei. Amintirea aceasta i se prefăcu în suflet într-un simţământ de ruşine şi părere de rău, atât de cumplit, de mustrător, parcă ar fi stat în faţa lui Dumnezeu în ziua judecăţii de apoi. Simţământul straniu îl stăpâni numai o secundă, şi totuşi parcă îi deschise larg porţile adâncimilor nepătrunse, unde clocotesc explicaţiile tuturor tainelor vieţii.

Apoi vedenia spânzuraţilor pieri brusc, şi în inima lui Apostol coborî o linişte mare. Privirile lui îmbrăţişau munţii, şi văile, şi cerul... Prin răpăiala motorului furios auzea limpede zumzetul frunzelor tinere de fag şi clinchetul sec al acelor de brazi din depărtare. Verdele mohorât al pădurilor se îngâna într-o armonie caldă cu albastrul alburiu al văzduhului...

9

Automobilul opri scurt în faţa unei ogrăzi largi, cu poarta deschisă. Bologa sări jos, aşteptă două clipe pe plutonierul care spunea ceva şoferului, şi intrară împreună, în vreme ce maşina trecea mai departe.

Două case mari, bătrâneşti, mărgineau ograda. Cea din dreapta, cu grădiniţă de flori în faţă, văruită de curând, avea vreo cinci odăi. În trei locuia generalul Karg, iar în celelalte două din fund, proprietarul, însuşi primarul comunei. Casa din stânga era a unui învăţător care a murit, anul trecut, în Italia. Ţinuse pe sora primarului. Văduva cu cei cinci copii a fost nevoită să se mute la o rudă, în sat, fiindcă în casă s-au instalat birourile comandamentului. Mai înainte ograda a fost despărţită cu un gard de uluci, pe care militarii l-au pus pe foc, încât acuma fântâna cu cumpănă stătea stingheră ca o ameninţare... În fund se vedea un rând de acareturi noi. Mai încolo era grădina cu pruni înfloriţi, mergând până sub coasta de molifţi. În faţa şoproanelor, mai mulţi soldaţi spălau două automobile, alături de un întreg parc de motociclete. Prin coridorul şi înaintea uşii caselor din stânga se îmbulzeau soldaţi de toate armele, aşteptând ordine şi, în aşteptare, se trăgeau şi se împingeau, pufnind de râs şi vorbind în şoapte, căci generalul nu permitea nici un fel de zgomot care să-i tulbure ocupaţiile...

Lângă fântână, pretorul diviziei stătea de vorbă cu un civil de vreo cincizeci de ani, rumen, chipeş, blajin la înfăţişare, îmbrăcat jumătate nemţeşte, jumătate ţărăneşte. Pretorul, burtos, cu mustaţa sură, îşi însoţea cuvintele cu gesturi apăsate, iar omul se uita speriat în ochii lui, dând mereu din cap în semn de aprobare. Când văzu pe Bologa, pretorul se întoarse şi-i strigă uşurat:

— Ei, bine c-ai sosit, dragule!... În sfârşit... Am scăpat de o grijă teribilă... Închipuieşte-ţi, s-a îmbolnăvit locotenentul din Curtea Marţială şi cât pe-aci să nu mai putem funcţiona, deşi mâine avem o afacere extrem de gravă... Excelenţa nu mai îngăduie să retragem ofiţeri din front pentru completarea Curţii... În sfârşit

poţi să-ţi închipui prin ce emoţii am trecut!

Dându-i mâna, Apostol întrebă:

— Pentru aceasta mă cheamă generalul?

— Desigur... Probabil, vrea să-ţi dea personal instrucţii, ştii obiceiul lui, zise pretorul cu o însufleţire ce contrasta neplăcut cu grăsimea lui. Fiindcă trebuie să stârpim prin orice mijloc trădarea, Bologa!... Ce-i aici e nemaipomenit! Orice mişcare se face, a doua zi duşmanul o ştie... Până şi intenţiile noastre cele mai secrete duşmanul le cunoaşte... Ei bine, asta nu mai merge! Din moment în moment ne aşteptăm la evenimente importante şi iată-ne înconjuraţi numai de spioni, parcă am fi în ţară inamică... Eu, fireşte, am conştiinţa împăcată! Eu de mult mi-am făcut datoria şi am raportat excelenţei că aici nu miroase a patriotism. Excelenţa nu m-a ascultat. Avea încredere. Zicea că suntem acasă... Acuma poftim, acasă!... Chiar aseară mi-au adus jandarmii doisprezece bandiţi, adunaţi de prin păduri, din spatele frontului... Doisprezece! Ce zici?... Frumos număr!... Tocmai spuneam primarului cât sunt de revoltat... Un furnicar de trădători...

Apostol Bologa îl întrerupse cu imputare şi plictiseală:

— De ce nu mă lăsaţi pe mine în pace, căpitane? Ce aveţi cu mine?

Primarul aprobă din cap, înviorat puţin. Pretorul însă se supără şi răspunse indignat:

— Apoi, fireşte, aşa vorbiţi toţi şi vă codiţi, ca şi când Curtea Marţială ar fi ceva... de mâna a zecea! Nu vă daţi seama că, în fond, de noi depinde toată vitejia voastră... Războiul nu se câştigă numai cu tunuri şi cu "ura", domnule! Asta a fost odată!... Azi mai mult face creierul decât braţul!... N-ar fi rău să pătrundeţi şi voi serviciile imense pe care le aducem noi patriei, n-ar fi deloc rău!... Numai mentalitatea voastră e de vină că divizia nici n-are o Curte Marţială permanentă, cum scrie la legea de organizare, şi că trebuie să adunăm membrii cu arcanul de câte ori se ivesc cazuri de judecat! Lipsa de ofiţeri nu poate fi o scuză serioasă... Să muncească fiecare cum muncesc eu şi atunci nu va mai fi lipsă de ofiţeri tocmai pentru o instituţie atât de necesară, atât de indispensabilă, cum e Curtea Marţială la o divizie. Adică eu cum sunt şi pretor, şi magistrat-instructor, şi procurorul curţii, într-o singură persoană? Fireşte că muncesc de-mi crapă ochii... Să facă şi alţii ca mine!... Căci, să ştiţi, băieţi, nu există victorie fără Curte Marţială!

Pretorul era căpitan activ şi, ca să scape de front, se convinsese că serviciul lui va hotărî soarta războiului. Se temea cumplit de moarte şi bubuitul tunurilor îl îngrozea, încât îşi astupa urechile. Veşnic i se părea că e prea aproape de front reşedinţa cartierului şi îşi dibuia beciuri speciale unde să se ascundă de aeroplanele vrăjmaşe. Se credea totuşi erou şi avea un dispreţ aproape curajos faţă de barbarii din tranşee. Acuma, văzând la spatele lui Bologa pe plutonierul cu faţa cenuşie şi deoarece Bologa examina casele şi acareturile indiferent, parcă nici n-ar fi vrut să-l mai asculte, pretorul strigă cu mândrie şi resemnare:

— Haidem, plutonier, la muncă!... Noi nu cunoaştem odihna... Asta-i soarta noastră!... Mai avem câteva interogatorii şi trebuie să încheiem dosarele, căci mâine e zi mare...

Aruncă o privire dispreţuitoare lui Bologa şi porni grăbit, legănându-şi burta, spre casa din stânga, urmat de aproape de plutonierul credincios.

Apostol oftă uşurat... Apoi, după un răstimp, întrebă pe primarul care nu ştia ce să facă:

— Generalul e aici?... D-ta poate că...

— Doarme, răspunse repede primarul. Totdeauna se odihneşte după prânz câte două-trei ceasuri... Dar de-acu trebuie să se scoale, că s-a cam înserat...

Pe când Bologa se gândea să caute pe aghiotantul generalului, se pomeniră cu groparul Vidor, care tocmai intrase pe poartă. Văzând pe Apostol, groparul se înnoură:

— Vai de mine, domnule locotenent!... Da' când ai venit?

— Serviciul, murmură Apostol. Uite, m-au chemat la Curtea Marţială...

— Nu mai spune! se spăimântă groparul. Pe d-ta?... Oare de ce?

— Judecător, zise Bologa, zâmbind foarte ciudat.

Vidor se închină de trei ori. Când află însă primarul că "dumnealui vrea să ia pe Ilona", se înseninã şi vorbi mai cu inimă:

— Apoi, dacă-i aşa, să n-ai grijă, domnule locotenent, că n-ai s-o duci rău la noi! De-o fi să zăboveşti mai mult, n-o să te lăsăm pe drumuri. Uite, colo, în fund...

Arătă cu degetul un mic chioşc de bârne, cu o uşă şi un geam, cu coridor în faţă şi cu trei trepte de scânduri, lipit de casa din dreapta.

— Crezi că aş încăpea eu în coliba aceea? zise Apostol, cercetând din ochi chioşcul cu luare-aminte.

— Cum nu!... La nevoie omul încape şi în gură de şarpe, urmă primarul blând. Am făcut-o, acu-s vreo şapte ani, în glumă, fiindcă mă tot ruga nepoata-mea, care nu-i aici acuma şi a crescut fată mare, să aibă şi ea o casă de păpuşi. Ei, azi aşa, mâine aşa, fetiţa nu mă slăbea... Într-o zi, hai, zic, să-ţi fac casă de păpuşi, că pe-aici lemne avem destule, şi de pomană. Şi uite-aşa, am ridicat-o cu mâna mea... Avea înlăuntru pătucean şi măsuţă şi scăunel... toate ca pentru păpuşi... Dar şi omul mare se putea adăposti binişor. Acuma e goală. Dumnealor o păstrează, cum s-ar zice, ca temniţă pentru ofiţeri, şi de aceea stă mereu pustie. Numai vreo săptămână a stat, astă-toamnă, când erau aici bosniacii, un stegar tânăr de tot, cine ştie pentru ce vină. De atunci n-a mai călcat nimeni...

Apostol nu-şi mai putu lua ochii de la chioşc. Primarul tăcu zăpăcit, iar groparul se muta mereu de pe un picior pe altul, ca şi cum ar fi vrut să întrebe ceva şi n-ar fi găsit cum să înceapă.

— Dar ceilalţi unde-s? întrebă apoi brusc locotenentul.

— Dincolo, şopti primarul, înţelegând. Sunt doisprezece... O, Doamne, urgia lui Dumnezeu... Sunt români, săracii, şi nici unul n-are să scape după cât e de înfocat căpitanul...

Bologa urmări privirea primarului şi, în faţa unui hambar de piatră, văzu o santinelă cu baioneta la armă.

— Acolo? mormăi el, mai stins.

Primarul dădu din cap. Pe urmă, cu glas care parcă voia să şteargă un gând, zise:

— Poate că s-o fi sculat domnul general...

Apostol porni maşinal după primarul satului. Groparul se ţinea de ei, mereu încurcat. În uşa a doua se ivise primăreasa, cu cocul cărunt în creştetul capului. Fiindcă nu auzea bine, primarul ca să nu strige, îi vorbi mişcând tare din buze şi

arătând pe Bologa:

— Dumnealui e ofiţerul care vrea să ia pe Ilona...

Femeia zâmbi larg, încântată, spre Apostol. Bărbatul îi puse mâna pe braţ şi continuă:

— Acu a venit aci... pentru cei de colo!

Zâmbetul primăresei se schimbă îndată într-o strâmbătură de spaimă, în vreme ce primarul îi făcu semn că Bologa trebuie să vorbească cu generalul.

— E o fiinţă foarte miloasă nevastă-mea, explică primarul, ca să nu crează locotenentul cine ştie ce despre spaima femeii. Mai ales de când a văzut pe bieţii oameni cum pleacă la spânzurătoare, cu alai, s-a îmbolnăvit de groază. Noi bărbaţii suntem mai tari la suflet şi răbdăm multe, dar femeile... De altfel, chiar domnul general o respectă foarte mult, adăugă puţin mai mândru. Ea îi găteşte, ea îl îngrijeşte.

Atunci groparul, morocănos, ca şi cum l-ar fi oprit cineva să vorbească, reteză scurt avântul primarului zicând:

— Ia mai stai, cumnate, oleacă... Vorba e, cum rămâne Ilona singură?

— Asta-i acuma, făcu cellalt, puţin supărat că l-a întrerupt. Las-o sănătoasă, că n-are s-o mănânce nimeni... Întâi să vedem ce s-alege cu dumnealui... Pe urmă, dacă o fi nevoie, o aducem şi pe ea aici şi isprăvim! Ei, eşti mulţumit?

Groparul nu mai zise nimica, ci intră în casă după primăreasa care se retrase pe nesimţite. Primarul însoţi pe Apostol până la uşa generalului:

— Uite-aici!

Apostol Bologa deschise. Aghiotantul îl întâmpină nerăbdător:

— Ai venit de mult?... Trebuia să-mi spui... Excelenţa a întrebat de trei ori de tine...

Dispăru, mititel, pe uşă şi, peste trei secunde, îl introduse în biroul generalului, cu perdelele lăsate şi lampa, în tavan, aprinsă.

Generalul Karg se plimba mulţumit, cu mâinile la spate, cu o ţigară de foi între dinţi, slobozind rotocoale albastre. Avea faţa cam buhăită, ca după un somn lung, cu visuri plăcute. Aghiotantul se strecură la masa de scris şi începu să claseze nişte hârtii. Generalul mai măsură de două ori odaia, parcă şi-ar fi pregătit un discurs, apoi, cu două degete, scoase ţigara din gură şi se opri înaintea lui Apostol. Îl privi câteva clipe, încruntă din sprâncene şi vorbi declamator, dar fără asprime, întocmai ca odinioară, în tren:

— Te-am numit la Curtea Marţială în locul celui bolnav... bineînţeles provizoriu, fiindcă nu-mi place să descompletez serviciile frontului pentru... din principiu... Azi însă Curtea Marţială a devenit tot atât de importantă ca şi biroul de informaţii, de pildă. Poate chiar mai importantă, căci până ce nu vom distruge nesiguranţa în spate, luptătorii nu vor avea nici o siguranţă în faţă!... Nu doresc să-ţi dau instrucţii şi nici să te îndemn să-ţi îndeplineşti cu sfinţenie obligaţiile reglementare în noua însărcinare. Te-am chemat la raport numai să-ţi atrag atenţia asupra însemnătăţii covârşitoare ce o are în clipele acestea justiţia militară în legătură cu mersul războiului!... Da... Din nenorocire, şi spre ruşinea noastră, s-au ivit aici, în ultimul timp, numeroase cazuri triste printre civilii care ne înconjoară... Cazurile acestea sunt mult mai periculoase decât duşmanul cu care ne luptăm cavalereşte, faţă în faţă... Împotriva spionilor şi trădătorilor din sânul nostru, vitejii din tranşee ar fi dezarmaţi dacă nu i-ar apăra braţul justiţiei

militare... De aceea trebuie să procedăm fără milă faţă de criminalii dinlăuntru! Asta-i datoria sacră a fiecărui soldat conştiincios şi disciplinat! Noi condamnăm!... Sper deci să-ţi faci datoria şi aici ca în luptele cu inamicul din afară, Bologa! Eşti inteligent şi corect, am toată încrederea în d-ta, şi chiar de aceea te-am însărcinat... Ai avut odată o nesocotinţă, dar am tras cu buretele, am uitat-o. De asemenea n-am ţinut seama de anume reclamaţii despre atitudinea d-tale nemilitărească în concediu. Eu judec pe soldat după cum se poartă pe front, iar acolo d-ta... (se uită la pieptul lui Bologa). Ar trebui să porţi decoraţiile! Le-ai dobândit prin sânge şi vitejie... Prin urmare, atâta aveam să-ţi spun înainte de-a intra în serviciu... N-am obiceiul să mă amestec în dezbaterile Curţii şi nici să călăuzesc braţul justiţiei... Nu cer decât dreptate severă şi fără milă! Atâta, şi nimic mai mult!

Generalul tuşi şi tăcu. Apostol se uita în ochii lui cu o strălucire fixă.

— Ai înţeles? întrebă generalul, ocolindu-i instinctiv privirea.

Apostol Bologa, cu buzele strânse, plecă fruntea.

— Atunci, înainte! strigă generalul şi-i întinse mâna.

Ţigara i se stinsese. Aghiotantul, care nu fuma, dar purta veşnic chibrituri, se repezi, politicos şi fericit, să aprindă ţigara generalului...

10

Afară coborâse întunericul. Jur împrejur, de după dealurile negre, se înălţaseră nouri leneşi, iar din pădure o ceaţă lăptoasă îşi întinsese peste Făget pânzele prin care de-abia licăreau stelele în creştetul încă senin al cerului. Ferestrele casei erau galbene, şi găleata fântânii plutea în ceaţă ca pe apă...

Apostol Bologa închise bine uşa. Întunericul de afară i se păru atât de amar, că se înfricoşă. Merse spre poartă, ajunse în uliţă şi porni spre sat. Casele îl priveau cu ochi galbeni, miraţi. Drumul mijea ca o chemare stăruitoare. Nici un gând nu-i lumina în minte, inima însă îi poruncea întruna: "Înainte!... Înainte!..." ca un comandant care nu îngăduie nici o şovăire. Îi lipăiau paşii pe uliţă, parc-ar fi fost desculţ, iar pintenii zăngăneau regulat, subţire şi dulce, ca nişte clopoţei de argint într-o depărtare nehotărâtă. Întâi câteva siluete negre şi două căruţe venind de pe front, la pas, cu răniţi...

Îşi iuţea mersul fără să-şi dea seama, ca şi cum ar fi vrut să ajungă undeva la oră fixă. Şi era cald şi toată căldura i se grămădea în inimă. Trecu pe lângă gara cu coperişul roşu şi ieşi din sat.

Unde se încrucişează şoseaua cu calea ferată îşi aduse aminte că, la întoarcere, Klapka a ocolit pădurea spânzuraţilor. O luă printre şinele care luceau stins ca două săbii nesfârşit de lungi. Uneori se uita în stânga, dar ceaţa înghiţea zarea, şi întunericul împreuna cerul cu pământul. Se împiedica de traverse şi gâfâia. Pe aici drumul părea mai greu. Când dădu iar în şosea, auzi ropotele râului, aproape, ca nişte şoapte stranii...

Înainte de a intra în Lunca, la gura drumului spre front, se opri brusc, parcă I-ar fi izbit un pumn în piept. Şi în creieri îi zbârnâi întrebarea:

"Adică unde mă duc?... Unde?"

Dar în aceeaşi clipă simţi o strângere de inimă şi murmură chinuit:

— Am uitat acasă... Doamne, ce-am uitat acasă?...

Şi, drept răspuns, porni mai departe, spre Lunca.

Casa groparului de-abia se desluşea în ogradă. Apostol intră grăbit, ca şi cum ar fi întârziat. Uşa tinzii era dată de perete ca totdeauna de când se încălzise vremea. Păşi în odaia lui, căută pe masă, în locul obişnuit chibriturile şi le găsi. Aprinse şi văzu în pat pe Ilona, îmbrăcată, cu ochii deschişi, ca şi când I-ar fi aşteptat, sigură că are să vie. De altfel nici el nu se miră. Chibritul se stinse, dar Apostol, şi prin întuneric, vedea ochii ei. Apoi Ilona se ridică şi Apostol o îmbrăţişă cu disperare, sărutându-i gura, ochii, părul... Apoi deodată îi dădu drumul, spăimântat, mormăind:

— Am uitat ceva şi nu ştiu... Nu mai merge... nu mai merge...

Auzindu-şi glasul, se linişti, aprinse lumânarea şi o aşează încet pe masă. Ilona îl privea cu nişte ochi speriaţi, simţind că împrejurul lor pândeşte o primejdie crâncenă.

— Oare ce-am uitat, Doamne, ce-am uitat? zise Apostol, uitându-se întrebător la ea.

Atunci îşi dădu seama că minte şi că numai pentru Ilona a venit. Dar nu avu puterea să lepede îndată minciuna şi începu să caute cu înfrigurare, răvăşind cărţile pe laviţă, la căpătâiul patului. Din întâmplare îi căzu în mâini harta cu poziţiile frontului, pe care, într-o seară, o completase şi o uitase aici.

— Uite!... Aşa-i c-am găsit? strigă triumfător către Ilona, ca să-şi scuze minciuna.

O desfăşură, îşi aruncă privirea peste însemnările cu creion roşu, o îndoi frumos şi o puse în buzunar. Apoi ridică ochii la Ilona şi se cutremură. Îşi zicea: "Trebuie să-i explic", şi cerul gurii îi era uscat iască. Simţea că "trebuie", mii de gânduri îi furnicau în minte, dar toate se îngrămădeau şi se spărgeau, încât nu putea închega nici o "explicaţie". Sub vălmăşagul gândurilor însă un puhoi năprasnic îi ducea sufletul departe, zdrobindu-i toate îndoielile şi şovăirile.

— Ilona... Îngână dânsul, îngrozit că nu are ce să-i spuie.

— Eu cunosc munţii mai bine, şopti deodată Ilona, ghicindu-i gândurile. Ştiu toate cotloanele, toate potecile, toate pâraiele... Am să-ţi fiu călăuză!

— Nu, nu! tresări Apostol uimit. Tu nu trebuie să...

Îi tremura glasul. Tăcu. Peste câteva clipe însă zise iar liniştit:

— Am să mă întorc, Ilona, să te iau!... Crezi?

— Cred! răspunse ea privindu-l în ochi sălbatic.

Bologa îşi puse casca şi se uită împrejur. Odaia parcă trăia şi respira încet amintiri de fericire. Ilona se zvârli în braţele lui şi-l sărută...

Apoi Apostol ieşi. În tindă se gândi că ar fi trebuit să se îmbrace mai gros şi să-şi ia revolverul. În mijlocul ogrăzii întoarse capul. Ilona suflase în lumânare. La poartă simţi paşii ei grăbiţi, desculţi, dar nu se mai opri. În uliţă îi auzi glasul murmurat şi înţelese numai un cuvânt: "Dumnezeu..." Îşi făcu cruce cu evlavie, ridicând ochii în sus. Cerul era negru ca şi pământul. Crucea însă îi aprinsese în suflet lumina încrederii, iar împăcarea îi arăta calea...

11

La podul de peste pârâul ce venea dinspre front trebui să aştepte trecerea trenului. Ochiul locomotivei, însângerat, parcă se năpustea asupra lui Bologa,

care stătea rezemat de rampă, liniştit, întocmai ca odinioară, acasă, când aştepta cu maică-sa, seara, sosirea mixtului de Bistriţa.

"Nici nu m-am uitat la ceas, se gândi el, privind vagoanele negre şi ascultând curios cum scârţâiau roţile, parcă n-ar mai fi fost unse de luni de zile. Trebuie să fi trecut de nouă... Ce-mi pasă? Am vreme destulă... Numai Dumnezeu să-mi ajute să..."

Apoi coti la stânga, pe marginea pârâului. Murmurul undelor neostoite se risipea legănat prin valurile de pâclă. Ici-colo, pe dealuri, tremurau pâlpâiri de lumină, ca nişte licurici, însemnând case nevăzute. Drumul şerpuia cenuşiu în beznă. În pârâu, din când în când, fulgera câte-o lucire argintie.

Deşi n-a umblat pe aici decât o singură dată, Apostol avea impresia că merge pe o cărare bătătorită de mii de ori. Nu dibuia deloc. Păşea prin întuneric ca pe trotuar ziua în amiaza mare. Nu era obosit. În inimă simţea, ca o înţepătură, dorinţa de-a ajunge mai degrabă. Dar niciodată nu-i apăru în creieri întrebarea "unde", ca şi cum nu l-ar fi interesat deloc sau ar fi ştiut prea bine unde trebuie să ajungă.

Drumul urca mereu... Pe urmă pârâul rămase în dreapta. Câteva stele albe tremurau, ca o cununiţă de speranţă, pe un colţ de cer, în vârful unui munte pleşuv.

"Ce-ar face Klapka să mă vază acuma?" îşi zise Apostol cu mare bucurie când sosi pe coama unde se aflau bateriile.

Pe aici nu mai era ceaţă şi totuşi întunericul părea mai des. Bologa încercă să găsească adăpostul lui Klapka, dar renunţă, fără măcar să se oprească. În creieri începu să i se desfăşure harta cu poziţiile, să-şi cerceteze calea... Îşi amintea că drumul principal merge tocmai până în spatele regimentului de cavalerie descălecată, care formează aripa stângă a diviziei. La vreo cinci sute de metri însă se desprinde alt drum, spre sectoarele infanteriei, pe care trebuie să-l urmeze dânsul. Pe când îşi făcea astfel socotelile, îi veni în minte, fără să vrea, locotenentul Varga şi se gândi, zâmbind:

"Varga mă aşteaptă mereu..."

Merse liniştit mai departe. Calea cobora printr-o vale seacă, strâmbă.

"Nimai de n-aş întâlni vreo patrulă", îşi zise Apostol, fără frică, parc-ar fi vorbit de altul.

Pe urmă, după câţiva paşi, îşi auzi cizmele bocănind pe cărarea bolovănoasă, şi pintenii ca un ţârâit de greier. Şi iar îi trecu prin minte că undeva trebuie să cotească în dreapta, spre regimentul de infanterie. Dar gândul acesta i se clătină în minte numai o secundă, ca şi cum n-ar fi găsit de ce să se agaţe. Se pomeni zicându-şi fericit: "Mare noroc de n-am întâlnit pe nimeni... Cu adevărat că sunt născut într-o zodie bună!"

Îi venea să râdă şi s-o ia la fugă, să sosească mai degrabă. Drumul însă începuse iarăşi să urce, mai greu. Apostol îşi şterse de două ori, în mers, sudoarea de pe obraji. In sfârşit, sosi într-o poiană, unde cărarea se pierdea.

"Mi se pare că aici se împart căile", socoti Bologa, dibuind zadarnic să regăsească drumul.

Vârfurile brazilor se conturau mai negru pe cerul mohorât, descriind cu o linie tremurată marginile poienii. Apostol porni spre punctul cel mai jos, unde trebuia să înceapă altă vale. Şi cum intră iar în pădure, simţi într-adevăr o cărare

umblată. Se opri, să se odihnească un minut şi să-şi mai şteargă năduşeala pe gât şi pe faţă. Deodată îşi stăpâni respiraţia şi ascultă. În spate, în poiană, auzi zgomot de paşi. Se piti lângă un trunchi gros. I se păru că paşii se apropie şi desluşi un glas înăbuşit rostind vorbe străine. Văzu două umbre mişcând la marginea pădurii... Se depărtau... Apostol mai aşteptă un răstimp. Inima i se zbătea năprasnic. În creieri îi apăru iarăşi harta cu poziţiile. Tranşeele infanteriştilor sunt pe două creste, dar ale românilor sunt mai coborâte...

"Atunci poate că am trecut... am ieşit din liniile noastre! se gândi, uitând oboseala, umplându-se de o bucurie lină. Slavă Domnului... De acuma primejdia cea mare s-a sfârşit... Doamne, nu mă lăsa!"

Se închină, pătruns de un fior de mulţumire şi recunoştinţă, iar buzele murmurau frânturi de rugăciuni fără cuvinte.

Plecă înainte pe cărare, cu inima ostenită de bucurie. Peste câţiva paşi se împiedică într-un trunchi putred, răsturnat parcă dinadins de-a curmeziş. Îl ocoli. La zece metri însă alt copac prăvălit închidea drumul. Apoi puţin încolo se izbi de nişte sârmă ghimpată, întinsă şi împletită între tulpinele brazilor. Încercă să se strecoare prin gardul de sârmă. Nu izbuti. Vrând să ocolească, o luă în stânga. Făcu vreo treizeci de paşi şi găsi loc de trecere. Dincolo de sârmă porni la dreapta şi înainte, să se întoarcă la cărare. Nu mai dădu de ea. Merse totuşi înainte şi nimeri iar într-un gard de sârmă.

"Se vede că-i un unghi mort şi l-au închis cu mai multe rânduri de obstacole împotriva surprizelor!" îşi zise Apostol cu răbdare şi încredere neclintită.

O apucă din nou spre stânga, pe coastă, de-a lungul gardului, socotind că trebuie să fie undeva un locşor de trecere. După vreo zece minute de suiş, se gândi că prea se depărtează de fundul văii şi se întoarse înapoi, să mai caute şi în cealaltă parte. Coborî până în vale şi urcă pe altă coastă, mai piezişă. Pădurea părea mai deasă şi mai tânără. Din când în când crengile joase se agăţau de hainele lui Apostol ca nişte mâini care ar vrea să-l oprească. Urcuşul îl ostenea, îşi ştergea mereu gâtul cu batista udă şi sudorile îi picurau neîncetat din păr pe gât, fierbinţi, şi se prelingeau pe sub guler, pe spate...

În sfârşit pădurea se rări şi gardul de sârmă dispăru tocmai la marginea unei râpe care se ridica spre cer ca un zid. Bologa stătu acolo să răsufle o clipă şi să se răcorească. La poalele râpei găsi altă cărare. Uşurat şi odihnit porni în vale şi coborî poate cinci minute. Apoi cărarea ocoli o stâncă şi se îngustă ca un coridor între peretele râpei şi tulpinile brazilor. De-abia acuma începea Bologa să simtă aievea oboseala. Îl dureau picioarele, şi genunchii parcă-i erau străini. Se dezvăţase de marşuri şi azi a umblat atât de mult. Părul îi era ud şi de sub casca înfierbântată i se scurgeau pe tâmple şiroaie. Scoase casca din cap fiindcă îl strângea de n-o mai putea răbda. O luă de cureluşă, cu mâna stângă, legănând-o în ritmul paşilor. Deodată casca se lovi de ceva, cu zgomot metalic. Apostol se opri mirat. Pipăi. Un trunchi de brad, răşinos, încât îşi murdări degetele... Şi iar sârmă ghimpată... Trei rânduri, cu împletituri dese... Bologa se tulbură. A nimerit tocmai cărarea pe care umblă patrulele care cercetează valea dintre liniile vrăjmaşe. Dacă s-ar întâlni pe aici cu vreo patrulă de recunoaştere... O clipă se gândi să se întoarcă înapoi până unde se isprăveşte gardul de sârmă şi acolo să coboare în vale, să-şi piarză urmele. În pădure ar putea chiar aştepta să se facă ziuă... ferit şi adăpostit... Totuşi, îşi continuă drumul ca şi cum gândul de

întoarcere ar fi privit pe altcineva, nu pe el.

Cărarea ocoli iar un picior de stâncă şi Apostol Bologa se ciocni piept în piept cu un om care, sărind brusc înapoi, strigă înfundat:

— Halt! Wer da?

Lui Apostol i se păru cunoscut glasul şi răspunse:

— Offizier...

Urmă o tăcere scurtă, gâtuită. Ochii lui Bologa sfredeleau întunericul cu priviri curioase. Apoi deodată, dintr-o lampă electrică de buzunar, ţâşni o suliţă de lumină albă şi glasul de adineaori răsună iar, mai limpede, cu mirare şi satisfacţie:

— A, Bologa!...

Acum Apostol recunoscu glasul lui Varga şi, sub casca ce licărea în reflexele razelor, îi zări şi ochii rotunzi ca două mărgele de sticlă neagră. Şi în aceeaşi clipă, se cutremură ca un lunatic care s-ar fi deşteptat din somn pe marginea unei prăpăstii.

Locotenentul Varga şovăi câteva secunde, mormăind. În dreapta lui, ţeava revolverului tremura cu gura spre Bologa. Pe urmă strigă cu o voce ca o lamă de cuţit ce pătrunde în carne vie:

— Ia-i armele, caporal!

Din spatele lui Varga ieşi un soldat pirpiriu. Apostol murmură leneş:

— N-am arme...

Omul se opri la doi paşi. Varga sâsâi nerăbdător, furios:

— Caporal, percheziţie corporală!

Apostol nu mai zise nimic. Mâinile soldatului pipăiră buzunarele, repede, speriate.

— Trăiţi, don' locotenent, n-are...

— Patru oameni la escortă! strigă iar Varga, sec, rece. Caporalul rămâne la urmă!

Apostol Bologa se lipi cu spatele de stâncă, să facă drum locotenentului. In trecere Varga se întoarse cu faţa spre Apostol care-i simţi respiraţia aspră, tăioasă, înţepătoare.

Apoi fâşia de lumină muri în potopul de întuneric...

CARTEA A PATRA

1

Apostol Bologa mergea liniştit, parc-ar fi scăpat de toate grijile. Sudorile i se uscaseră pe faţă şi pe gât. Îi trecu prin minte c-ar putea răci şi îşi puse casca în cap potrivindu-şi bine cureluşa sub bărbie. Se gândea la gardul de sârmă ghimpată, îi era frică să nu se zgârie, şi nu mişca deloc braţul drept. Privea numai înainte, cu capul sus, cu ochii mari sorbind numai întuneric. În spate auzea gâfâiri obosite şi uneori câte-un clinchet de armă. În faţa lui păşea un soldat mărunt, iar peste casca soldatului zărea silueta lui Varga, mai neagră

decât bezna. Mereu atingea cu botul cizmelor călcâiul soldatului şi mereu voia să-i ceară iertare, dar nu-şi putea descleşta fălcile să vorbească. De altfel nici o şoaptă nu mai şoptea nimeni ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat şi nici nu se va întâmpla. Numai când desluşea silueta locotenentului, în sufletul lui Apostol scotea capul veşnic acelaşi cuvânt, ca un cadavru la marginea apei:

"În sfârşit... În sfârşit..."

Simţea o uşurare ciudată, întocmai ca după o primejdie mare trecută cu bine. Drumul i se părea mai uşor înapoi, la deal, de cum fusese înainte, la vale. Numai vremea nu se clintea din loc, parcă o mână grea ar fi oprit minutarele ceasului ceresc.

Într-un târziu trosniră câteva împuşcături, aproape, în faţă. Zgomotul se prelungi cu ecouri din ce în ce mai moi.

"Am ajuns!... Slavă Domnului!" îşi zise Bologa, ca şi când pocnetele de arme i-ar fi vestit bucurie.

Dar bucuria i se înecă pe dată într-un noian de gânduri dezmorţite de ecourile împuşcăturilor. Îşi dădu seama că a fost prins pe când voia să treacă dincolo şi se spăimântă. În aceeaşi vreme îşi imputa că a plecat fără măcar să chibzuiască ce face şi chiar fără armă, încât acuma... Se simţi deodată atât de ostenit, că gândurile toate i se ostoiră într-o nesfârşit de chinuitoare dorinţă de odihnă. Îi ardea cerul gurii de sete şi iar asuda cumplit. Îi stătea pe limbă să întrebe dacă mai este mult. Îl rodea teama că nu va sosi niciodată şi, chiar în aceeaşi clipă, că va sosi prea curând.

"În sfârşit... În sfârşit!" îi bâzâi iar prin creieri drept răspuns la toate gândurile şi simţămintele vălmăşite.

Apoi convoiul se opri într-o poiană. Varga păstră doi soldaţi pentru escorta prizonierului, iar restul patrulei, cu caporalul, porunci să se înapoieze la sectorul escadronului.

Apostol, între cei doi soldaţi, porni după Varga, care acuma păşea mai repede şi cu mai multă siguranţă. În pădure drumul era larg, bun şi cobora blând. Peste câteva minute cotiră după o coastă. Printre tulpinile rărite licăreau puncte sfioase de lumină gălbejită. Ici-colo, ca nişte bivoli culcaţi, înnegreau colibe pe jumătate în pământ şi mascate cu găteje şi crengi. O santinelă cu arma întinsă ceru parola şi Varga îi zvârli din mers un cuvânt. Dintr-un adăpost, aşezat chiar la marginea drumului, se auzea un adevărat concert de sforăituri. Pe urmă se abătură la dreapta şi, în faţa unei colibe, Varga mormăi: "Halt". Bologa se opri cu soldaţii, iar locotenentul intră în postul de comandă al divizionului. După câteva clipe însă se reîntoarse, iar un glas dinlăuntru îl însoţi limpede:

— Aşa, Varga... Îl predai regimentului, fireşte cu formele reglementare...

Mai merseră două minute şi sosiră la postul de comandă al regimentului, un bordei mare, de bârne groase, înconjurat de colibioare mai modeste. Varga coborî în coliba cea mare, unde zăbovi mai mult. Ieşi întovărăşit de un ofiţer, zgribulit şi somnoros, care bufnea supărat:

— Cel mai cuminte ar fi fost să-l ţii la tine, la sector, până dimineaţa... Dacă o să mă sculaţi din somn pentru toate mărunţişurile...

— Dacă-ţi iei tu răspunderea, eu n-am decât să-i dau drumul! zise Varga nervos, mai ales pentru că aghiotantul vorbea de faţă cu Bologa. Eu mi-am făcut datoria...

— Datoria, datoria, murmură ursuz ofiţerul. Ziua, noaptea, datoria...

La vreo treizeci de paşi intrară cu toţii într-un adăpost larg, luminat cu o lampă mare de petrol. In faţa unui multiplu telefonic moţăia un sergent cu receptorul în cap, ca un bandaj de urechi. Pe un pat de scânduri horcăiau alţi trei subofiţeri, toţi cu burta în sus, cu gura căscată şi lucitori de sudoare. In colţ, pe o masă cu multe hârţoage, domina un registru deschis. Telefonistul se trezi şi întoarse capul, uluit, spre intrare.

— Ia cheamă, băiete, pe ofiţerul de serviciu al cartierului! zise aghiotantul, plictisit, continuând apoi, mai domol cu imputările către Varga, dar uitându-se numai la Bologa care, între cei doi soldaţi, stătea aiurit, cu obrajii albi şi brăzdaţi de năduşeală, parc-ar fi plâns.

Pe când telefonistul răcnea în aparat, aghiotantul îşi curmă deodată imputările şi, punând mâna pe braţul lui Varga, murmură cu alt glas, aproape mirat:

— Se vede c-a umblat prin sârme... Şi-a sfâşiat hainele... Poate să fie zdrelit?

Varga se uită repede la Bologa, încruntând sprâncenele, şi şopti cu o strângere de umeri:

— Poate...

Atunci Apostol, ca şi cum ar fi simţit privirile, ridică ochii spre dânşii. Varga întoarse capul şi trecu lângă telefonist.

— Sunt zdrobit de oboseală, bolborosi Apostol cu o voce uscată, străină, întâlnind privirea aghiotantului. Nu mă mai ţin picioarele... Să stau jos colea puţin?

— Da, da, de ce nu... poftim! tresări aghiotantul, speriat parcă de glasul lui şi adăugând, mai sigur, către soldaţii de pază: Ia daţi la o parte picioarele celea!

— Domnule locotenent... poftiţi divizia... a sosit divizia! strigă telefonistul, sculându-se şi scoţând receptorul din cap.

Apostol Bologa, istovit, se lăsă pe colţul patului. Sufletul îi era plin de recunoştinţă, în vreme ce buzele-i fripte bâlbâiau în neştire:

— Mulţumesc... foarte bine...

După ce se odihni o clipă, se simţi mulţumit şi se uită împrejur, întrebându-se nedumerit: "Ce caut eu aici?" Văzu pe aghiotant în faţa multiplului telefonic, şi pe Varga, alături, îndoit de şale, plecat puţin înainte, trăgând cu urechea. Apoi auzi strigătele aghiotantului şi ascultă cu luare-aminte.

— O patrulă de ofiţeri... comandată de ofiţer, fireşte... a prins un locotenent de artilerie care încerca să dezerteze la inamic... Cum? Cum îl cheamă? Locotenent Varga, comandantul escadronului al treilea... A, pe prizonier?... Cum îl cheamă pe prizonier, Varga?

— Bologa Apostol, şopti Varga.

— Locotenent Bologa Apostol!... Bo-lo-ga... din artilerie... Nu ştiu... Da, da, fireşte... Acum ce să facem cu el, cu prizonierul, fireşte... Ce întrebare!... Bine, sigur că trebuie să vi-l trimitem, dar vreau să ştiu acuma, ce facem acuma?... Ce? Să-l expediem chiar acuma?... Noaptea?... A, da... aşa, da... Bine, bine, am înţeles... Vasăzică, Varga să facă un raport despre împrejurările în care l-a prins şi o schiţă a locului... aşa-i?... Fireşte, adresat nouă, pe cale ierarhică, iar noi vă transmitem raportul cu adresa cuvenită... Foarte bine! Cum? Percheziţie?... Documente?... Nu ştiu... Face Varga tot ce trebuie... Bine, bine... Noapte bună!...

Trecând telefonistului receptorul, aghiotantul explică lui Varga:

— Ai auzit?... Înadins am repetat, ca să auzi... Trebuie să-i faci percheziţie corporală, dacă n-are cumva documente sau arme sau cine ştie ce... Aşează-te deci colo, la masă, şi fă-ţi raportul!... Dar scurt, fără vorbărie!... Eu nu te mai aştept, fiindcă sunt mort... Telefonistul are să-mi dea raportul mâine dimineaţă, să-l ataşez la adresă... Prizonierul rămâne aici sub paza oamenilor tăi şi pe răspunderea ta...

— Eu, din moment ce am terminat raportul, nu-mi iau nici o răspundere, zise Varga dârz. Cel mult pot să-ţi las aici oamenii mei, dar numai până dimineaţă şi cu condiţia să nu mi-i trimiţi cine ştie pe unde...

— Bine, fie a mea şi răspunderea... Toţi fugiţi de răspundere, mormăi aghiotantul; apoi, uitându-se la prizonier, urmă: Parcă-i mai arde lui acuma de fugă... Unde să mai fugă?

Apostol zâmbi recunoscător şi se gândi să-i spună să fie liniştit şi fără grijă că de-acuma s-a sfârşit... Dar aghiotantul îşi strânse gulerul mantiei la gât, zicând iar plictisit:

— M-ai sculat din somn pentru... Om fără suflet!... Ei, noapte bună la toţi!

Locotenentul Varga rămase încurcat un răstimp. Se gândea c-ar trebui să pună câteva întrebări prizonierului, să-i afle intenţiile... Îi fulgeră chiar prin creieri că poate nici n-a vrut omul să dezerteze, ci s-a rătăcit, necunoscând terenul. Altfel, cum ar fi nimerit tocmai în sectorul lui, mai ales după ce l-a ameninţat deunăzi? Se duse la masă, îşi făcu loc, îşi pregăti cele de scris, mereu nehotărât. Apoi deodată se întoarse şi zise către Bologa, nervos, aspru:

— Scoate absolut tot ce ai în buzunare!

Apostol cu rămăşiţele surâsului de adineaori pe faţă, se sculă şi-şi goli buzunarele. Un soldat îi luă mărunţişurile din mâini şi le puse pe masă. Varga se uita pe sub sprâncene. Liniştea prizonierului îl supăra. Vru să ordone soldatului să controleze dacă... Pe urmă îşi mulcomi mânia printr-o înjurătură strivită în dinţi, se aşeză şi cercetă pe rând toate lucruşoarele. Când dădu peste harta cu poziţiile, nu se mai putu stăpâni. Sări în picioare şi, arătând-o lui Bologa, strigă:

— Dar asta?

În ochi îi fulgera dispreţ şi ură şi triumf... Apoi scrise raportul şi făcu schiţa, liniştit, cu conştiinţa împăcată, în vreme ce Apostol, pe colţul patului, îşi trudea zadarnic mintea să ghicească ce-o fi hârtia pe care i-a arătat-o locotenentul...

După ce împachetă toate lucrurile prizonierului şi le dete în grija telefonistului, Varga porunci soldaţilor să ia bine seama, să facă paza cu rândul şi să nu piarză vremea degeaba pe aici... Vorbind cu soldaţii, îşi încheie cu băgare de seamă nasturii hainei, îşi potrivi casca, îşi puse mănuşile căptuşite şi, fără să vrea, se uita numai la Bologa. Se gândea că trebuie să-i facă o imputare măcar sau să-i arunce un cuvânt de dispreţ, care să-l umilească. Şi-i zise deodată cu glas moale:

— Vezi, Bologa?... Îţi aduci aminte când te-am prevenit în tren şi pe urmă şi... Rău îmi pare că... Eu mi-am făcut datoria... numai datoria, precum trebuie să şi-o facă orice om pe lume, oriunde şi în orice împrejurare...

Întâlnindu-i privirea obosită şi buimăcită, ultimele cuvinte i se încurcară într-un simţământ de nelinişte. Făcu un pas spre el, să-i întindă mâna. Îşi luă seama brusc şi trecu fără să-l mai privească. Şi, ieşind, tuşi ca şi cum ar fi vrut să-şi

cureţe din inimă urmele înduioşării...

Apostol şedea pe colţul patului de scânduri ca o stană de piatră. La spatele lui, horcăiturile reîncepură ca nişte ferăstraie ruginite. Un soldat se lăsă pe vine, în ungherul de lângă uşă, cu arma în braţe şi adormi numaidecât, pe când cellalt cârliga când un genunche, când pe cellalt, uitându-se numai în tavan la pironul de care atârna lampa. Telefonistul întorcea capul deseori, curios, dorind amănunte şi neîndrăznind să întrebe nimic.

Liniştea şi lumina pătrundeau în sufletul lui Apostol ca într-o casă pustie. Osteneala îi omorâse toate gândurile. Ridică mâna stângă să-şi scoată casca şi auzi un tic-tac. Îşi văzu ceasornicul la braţ şi murmură cu bucurie:

— Uite că ceasornicul... Îşi aruncă ochii pe cadranul alb şi continuă: E de-abia unu... De-abia... Vasăzică au trecut şapte ore de când... Şapte... Şapte...

Uită cu totul ce-a vrut să zică. Braţul îi căzu pe genunchi, amorţit. Apoi pleoapele i se împreunară, şi capul, cumplit de greu, i se prăbuşi pe piept...

2

La ora şase şi jumătate, Apostol Bologa, escortat de patru soldaţi, sub conducerea unui sublocotenent, fu pornit la drum, spre cartierul diviziei.

— Dacă am găsi vreo căruţă undeva, poate la artilerie, bine-ar fi, zise sublocotenentul, uitându-se înapoi, după ce ieşiră din zona regimentului. Barem am merge mai repede şi nici nu ne-am osteni!

Chiar în dreptul adăpostului lui Klapka întâlniră câteva căruţe gata de plecare şi sublocotenentul începu îndată să se tocmească cu un sergent şi să-i arate pentru ce trebuie să-i cedeze o căruţă până la Făget... Sergentul fusese odinioară în bateria lui Bologa şi, văzând pe fostul său comandant între baionete, se zăpăci, nu înţelese deloc lămuririle sublocotenentului şi bolborosi:

— Noi, mă rog cu supunere... ordinul, mă rog cu supunere...

Sublocotenentul se înfurie şi îl luă la înjurături pentru că "nu se poate să fie un sergent aşa de prost şi să nu priceapă că..." Atunci se apropie căpitanul Klapka, în mână cu o foaie de hârtie. Când recunoscu pe Bologa, încremeni. Sublocotenentul se grăbi să-i spuie întâi cât de idiot e sergentul, iar apoi îi ceru o căruţă, apucându-se să-i povestească pe larg tot ce ştia despre cazul prizonierului. Klapka stătu câteva clipe, ca şi cum ar fi ascultat sporovăială sublocotenentului, fără se înţeleagă o vorbă. Se uita însă la Apostol cu atâta groază, încât îi dârdâiau şi braţele şi picioarele. Apoi, curmând cu un gest istorisirea tânărului ofiţer, se repezi la Bologa şi-i zise, schimonisit de frică:

— Vasăzică totuşi ai încercat?... O, o, presimţirea mea!... Şi azi-noapte te-am visat...

Apostol plecă ochii în pământ şi strânse din umeri. Căpitanul îşi frângea mâinile, bâlbâind foarte repede cuvinte fără şir, pline de milă şi de spaimă, aşteptând parcă mereu un răspuns. Deodată îşi aduse aminte că Bologa e arestat sub o învinuire crâncenă şi că, stând de vorbă, riscă să fie şi el amestecat, ca odinioară. Vru să se retragă, dar nu putea.

— Am să te apăr eu, Bologa! murmură cu o mulţumire adâncă, în care i se topiră toate temerile. Vreau să te scap!... Auzi?... Trebuie să scapi!

Bologa se cutremură şi se uită la Klapka necrezător, cu o mirare ca şi când l-

ar fi văzut întâia oară în viaţă.

— Bine... bine... fireşte, şopti dânsul cu o voce ca un suspin prelungit.

— Nenorocitule... zise iar căpitanul, clătinând din cap; adăugă apoi îndată, mai apăsat: Curaj! Curaj, Bologa!

Se depărtă brusc spre postul de comandă fără a mai întoarce capul...

Căruţa se urni curând şi merse deocamdată la pas, căci drumul avea coborâturi grele şi multe cotituri. Sublocotenentul, foarte guraliv, căuta să stea de vorbă cu Bologa, "să ne mai treacă de urât şi de necazuri". Îi spuse că el e sas, fecior de ţăran, dintr-un sat de lângă Braşov, jumătate români şi jumătate saşi. Ar avea ceva avere, dar tatăl său s-a însurat de trei ori, şi cu fiecare nevastă a făcut câte-un copil, aşa că averea se va împărţi în trei la moartea bătrânului. Cei doi fraţi vitregi, mai mari, au rămas la plug. Acuma, fireşte, sunt şi ei în război şi trăiesc amândoi. Lui i-a plăcut cartea şi e absolvent al Academiei Comerciale din Viena. Avusese asigurat un loc de contabil la o bancă din Sibiu. Nici n-a apucat să intre în slujbă, a venit războiul şi i-a zdrobit cariera... Şi barem de s-ar putea "activa" în armată! Nici cariera militară n-ar fi rea... Isprăvindu-şi biografia, căută să afle cum şi unde a fost prins Bologa şi de ce a vrut să dezerteze. Fiindcă Bologa era scump la vorbă, sublocotenentul începu să-i înşire diferite "cazuri de dezertare".

— Am avut chiar în regimentul nostru unul, nu de mult... acum vreo patru luni... Un stegar, polonez de origine... băiat bun... Cine ştie ce i-a venit, destul că l-au prins, iar el a mărturisit cavalereşte că "da, am vrut să dezertez..." Şi totuşi a fost numai împuşcat!... Vezi?... Căci dezertarea simplă se pedepseşte cu moartea prin glonţ, adică o moarte oarecum onorabilă... militară... În fond, între gloanţele plutonului de execuţie şi gloanţele duşmanului nu-i deosebire decât de calibru şi de calitate, nu-i aşa?... A, fireşte, când dezertarea se complică cu trădarea sau cine ştie cu ce crimă capitală, atunci intră în funcţiune ştreangul, fără doar şi poate... În privinţa asta nici o Curte Marţială nu discută, nici nu poate discuta, pentru că şi codul e categoric: ştreangul! Cunosc de altfel un caz precis, de pe când eram la Divizia a unsprezecea, în Rusia, un caz tipic, aş putea zice...

Drumul se îndreptase şi vizitiul dădu bici cailor. Căruţa prinse să huruie şi să hurduce atât de tare, că sublocotenentul, în focul povestirii, îşi muşcă limba. Se roşi de durere şi înjură în gând. Vru să continue, dar hurducăturile îi schilodiră cuvintele, silindu-l să tacă. În cele din urmă, temându-se să nu-şi fi sângerat limba, începu să scuipe ascuţit spre gârla din dreapta drumului, întocmai cum fac soldaţii când au răgaz să fumeze în tihnă.

Zgomotul roţilor şi hurducăturile desţeleniră gândurile lui Apostol.

"Azi la nouă era să osândesc iarăşi... Acum alţii mă vor osândi pe mine! îşi zise dânsul, fără frică, ba chiar cu un fior de plăcere, urmând numaidecât: Oare cine mă va înlocui azi?"

Căută răspunsuri câtva timp. În gând îi bâjbâiau nume de ofiţeri, fiecare cu grade şi cu crâmpeie de amintiri, care de care mai neînsemnate. Apoi uită ce vrea cu ofiţerii şi-şi aduse aminte de Ilona şi de spânzuraţii de pe marginea şoselei, însă numai sub chipul unei păreri de rău ciudate:

"Acuma nici nu vom trece pe dinaintea casei lor şi pe Ilona nu voi vedea-o niciodată, dar trebuie să trecem negreşit printre spânzuraţii de care nu voi scăpa

până-i lumea lume!"

Soarele frigea din spate. Munţii îşi tremurau pădurile în mângâierile razelor. Lângă şoseaua pietroasă, pârâul alerga în vale cu clipiri argintii, ca un copil zburdalnic. Din căruţa hodorogită baionetele pe arme se înălţau spre cer, ameninţătoare.

Lângă podul de peste gârlă, cotind în şoseaua cea mare, Apostol întoarse ochii în dreapta, căutând barem casa Ilo-nei. Dar Lunca era ascunsă după coastă.

Apoi se apropiară de braniştea cu spânzuraţii. Apostol nu voia s-o mai vază, şi totuşi o văzu de îndată ce trecură de cotitura a doua... Plecă fruntea în fundul căruţei, două scânduri printre care fugea şoseaua înapoi... Caii, obosiţi, cum dădură de umbră, îşi înceteniră trapul, până ce căzură la pas. Când zări sublocotenentul spânzuraţii, nu-şi mai putu stăpâni uimirea şi chiar o bucurie, parc-ar fi descoperit o mare noutate.

— Uite, uite ce interesant! strigă privind cu atenţie când în dreapta, când în stânga. Lasă la pas, băiete, aşa, să vedem mai bine, că-i foarte interesant!... Noi, pe front, trăim ca sub pământ... habar n-avem ce-i pe lume... Toţi trebuie să fie spioni, desigur... A, fireşte, spioni şi trădători!... Uite... da... Câţi sunt?... Stai... trei... şapte... Bravo!... Generalul nostru arde, ehei, nu glumeşte!

Râse zgomotos, larg, şi se întoarse spre Bologa, vrând să-i spuie ceva, ca şi când ar fi uitat că-i arestat. Văzându-i însă capul plecat şi gâtul alb, lung şi subţire, îşi aduse aminte, îşi curmă brusc veselia şi, cuprins de ruşine, se răsti la vizitiu:

— Dă-i drumul, dobitocule! Ce vrei, să ne apuce prânzul aici?... Sau n-ai mai văzut oameni spânzuraţi?... Dobitocule, dobitocule!...

Apostol, cu ochii în fundul căruţei, zări printre scânduri, pe şoseaua care fugea înapoi, un gătej strâmb, întocmai forma crengii de pe copacul cu spânzuratul singuratic, în stânga, îl cutremură o spaimă ciudată şi, ca o rugăciune, începu să murmure din buze:

— Dumnezeu... Dumnezeu...

Repetând acelaşi cuvânt cu nădejde fierbinte, i se coborî în suflet încrederea şi-şi zise, ridicând capul spre albastrul însorit al văzduhului:

"De ce să mor?... Nu vreau să mor! Viaţa e doar... Viaţa!..."

Şi îndată simţi nevoia poruncitoare să vorbească, să se dezmorţească şi să arate că trăieşte. Se uită înviorat la sublocotenentul amuţit şi zise cu glas umed şi cu ochii zâmbitori, parcă ar fi spus o veste de necrezut:

— Frumoasă vreme, aşa-i?... Lumea-i totdeauna frumoasă... toată lumea...

Sublocotenentul tăcea zăpăcit. Apostol îl apucă de braţ şi urmă, grăbit, îngrijorat să nu uite ce vrea să zică:

— Vorbeai adineaori despre diferite cazuri de dezertare... Ei... camarade, eşti încă tânăr şi... Ştii că eu azi la nouă trebuia să fiu la Curtea Marţială... ca judecător, fireşte... nu-i ridicol acuma?... Am mai fost o dată în Curtea Marţială... cu un caz foarte interesant... Un sublocotenent ceh, unul Svoboda... N-ai priceput?... Svoboda, ceh, spânzurat...

Căruţa hurduca atât de rău, că gândurile lui Apostol se încurcară. Îşi dădea seama şi totuşi continua cu încăpăţânare să povestească sublocotenentului "cazuri" şi să-i explice că intenţia lui... Hurducările se înteţeau şi Apostol era nenorocit că vor sosi în Făget înainte de a fi avut vreme să se lămurească deplin,

să înţeleagă şi sublocotenentul cum stau lucrurile, ca şi cum ar fi fost în faţa unui judecător de care atârna soarta lui.

3

Cam în acelaşi loc unde aseară stătuse de vorbă cu pretorul şi cu primarul, Apostol Bologa, între patru soldaţi cu baioneta la armă, aştepta acuma întoarcerea sublocotenentului care intrase să anunţe sosirea prizonierului. În fundul ogrăzii aceleaşi două automobile şi parcul de motociclete, lângă hambarul cu arestaţii, parcă aceeaşi santinelă, în coridor şi înaintea uşii din stânga, aceeaşi îngrămădire de soldaţi... Şi pomii înfloriţi în spatele acaretelor, şi fântâna cu cumpănă în mijlocul curţii... Numai soarele lumina mai vesel, şi oamenii, din ogradă, din ferestre şi chiar din uliţă, se opriseră în loc, uitându-se la ofiţerul între baionete, cu hainele murdare şi rupte, cu faţa tăbăcită de osteneală şi de emoţii...

Apostol simţea toate privirile ca nişte săgeţi drept în inimă şi iar începu să bolborosească: "Dumnezeu... Dumnezeu..." ca o apărare împotriva ruşinii grele ce-i moleşea întreaga fiinţă. Avea privirile ţintite spre vârfurile prunilor înfloriţi ce se înălţau deasupra coperişurilor din fundul ogrăzii şi astfel nu văzu pe groparul Vidor care, ieşind din casa primarului, se apropie cu capul gol, necrezând ochilor, îngrozit.

— Ce s-a întâmplat, domnule locotenent? bâlbâi groparul, la câţiva paşi, cu glas plângător. Noi am crezut aseară că te-ai dus acasă, pentru Ilona... şi iată că... Vai de mine, vai ce nenorocire!

— Da, pentru Ilona, rosti Bologa tresărind, întorcând privirea spre Vidor cu o pâlpâire de bucurie.

În aceeaşi clipă însă îşi aminti că hârtia pe care i-a arătatei Varga, azi-noapte, era harta cu poziţiile şi se întrebă, în gând, ce-a vrut să zică Varga când i-a arătat-o şi de ce i-a arătat tocmai harta cu poziţiile?

— Înapoi! Nu-i voie! bufni un soldat, morocănos, către groparul care încerca să se mai apropie şi care se retrase îndată ca muşcat de şarpe.

Printre soldaţii grămădiţi la uşă, apăru sublocotenentul, făcând semn escortei să înainteze cu prizonierul...

Într-o odaie plină cu mese de scris de toate felurile, pretorul aştepta nerăbdător. Fusese înştiinţat chiar în cursul nopţii şi pregătise tot pentru accelerarea lucrărilor. În sfârşit, avea un "caz excepţional"! îşi freca mâinile şi umbla de ici-colo, lovindu-se de colţurile meselor. Pe faţă îi juca mulţumire şi emoţie. La o parte, lângă un birou, şedea plutonierul cu faţa cenuşie, frământând între degete un toc cu peniţa nouă.

Când intră Bologa, pretorul se opri în dosul unei mese, ascultă grav raportul sublocotenentului, luă pachetul cu "obiectele" prizonierului şi iscăli ceremonios o dovadă de primire. De îndată ce plecă însă sublocotenentul, faţa pretorului îşi recăpătă expresia de satisfacţie, încât Apostol zâmbi înseninat şi cu o încredere frăţească.

— Ei, domnule, zise pretorul cu un glas blajin, întocmai ca ieri când a sosit Bologa cu automobilul, să procedăm repede şi sistematic, să nu pierdem vremea! Nu-i aşa?... Scrie, plutonier! Dumneata, poftim, ia loc... colea, mai aproape!

În vreme ce pretorul dicta plutonierului introducerea obişnuită, Apostol Bologa se aşează pe un scaun, între cele două mese de scris, liniştit şi stăpânit numai de un simţământ supărător de ruşine. Apoi pretorul citi raportul lui Varga de două ori, dând din cap foarte mulţumit, desfăcu pacheţelul şi examină cu mare atenţie fiecare lucruşor, zâmbind uneori ca omul care-şi vede confirmate presupunerile, crescând astfel în propria-i preţuire.

— Iar acuma te rog să răspunzi, scurt, milităreşte, la întrebările ce ţi le voi pune! murmură pretorul, fără să-l privească şi continuând cercetarea "pieselor de convingere".

Apostol, cuprins deodată de o dorinţă violentă de a-şi descărca inima, răspundea grăbit, de-abia stăpânindu-şi limba, încercând la fiecare întrebare să explice pretorului îndemnurile tainice, adânc sufleteşti. Pretorul însă îl întrerupea mereu cu întrebări noi, uimitoare, adăugând că pe el îl interesează numai faptele precise, clare, nu explicaţiile. Vorbind, Apostol se încălzi şi i se aprinse faţa, iar în ochi i se ivi o strălucire stranie. În cele din urmă întreruperile îl enervară, încât se sculă şi zise cu glas ascuţit:

— Domnule căpitan, eu nu vreau să ascund nimic, nici o umbră, nici un amănunt care ar putea contribui la limpezirea... situaţiei! Dimpotrivă, vreau să-mi deschid inima ca în faţa unui duhovnic, domnule căpitan, să se înţeleagă cum mi s-a zdruncinat echilibrul sufletesc...

— Nu uita că eu sunt numai judecătorul care doreşte să afle adevărul şi nicidecum duhovnic! răspunse pretorul cu un surâs rece şi puţin batjocoritor. Deocamdată avem un punct câştigat: încercarea de dezertare, mărturisită, nu-i aşa?

Bologa, mirat de surâsul lui, tăcu.

— Vasăzică, mărturisită şi recunoscută, urmă pretorul. Motivele?... Hm... Sper că vom descoperi şi motivele, încetul cu încetul... D-ta te rog să-mi dai lucruri concrete, nu... echilibre sufleteşti! În orice caz, numirea în juriul unei Curţi Marţiale, recunoaşte şi d-ta, nu poate fi un motiv de dezertare la inamic, nu-i aşa? Dacă conştiinţa d-tale nu găsea nici o vină acuzaţilor, rămânea liberă să facă opinie separată... A împărţi dreptate sau a pedepsi pe cei vinovaţi nu-i o crimă, ci o datorie pentru orice om! în privinţa aceasta d-ta, om cu studii înalte, care mâine-poimâine aveai să joci un rol de seamă în societate, tocmai d-ta trebuia să...

— Uneori e mai îngrozitor să judeci pe alţii decât să fii judecat! zise Apostol, parcă i s-ar fi aprins lumină mare în suflet.

— Da, fireşte, când cineva... Despre aceasta mai târziu! făcu pretorul, frecându-şi iar mâinile. Apoi, luând harta desfăşurată şi punându-i-o sub ochi, adăugă triumfător şi mândru: Dar aceasta cum se potriveşte cu povestea echilibrului sufletesc?... Eşti bun să-mi explici?

Apostol păli. Într-o secundă îi trecu prin creieri cum a minţit aseară că a uitat ceva şi cum a luat harta numai ca să-şi acopere minciuna faţă de Ilona... Şi totuşi, când a pus-o în buzunar, a simţit că trebuie s-o ia, negreşit îi trebuia.

— Asta e schiţa oficială, de la serviciul meu, îngână dânsul, uitându-se pe hartă şi căutând, instinctiv, drumul pe unde a vrut să treacă dincolo şi locul unde s-a întâlnit cu Varga.

— Ştiu... sunt şi eu militar, zise pretorul cu dispreţ. Dar cum a ajuns în

buzunarul d-tale? Şi tocmai când încercai să dezertezi la inamic?

— Fiindcă... fiindcă... bolborosi Apostol, încurcat, roşind brusc şi apoi oprindu-se ruşinat că iar era să mintă.

— Să-ţi spun eu cum, reluă pretorul, privindu-l lung, cercetător. Fiindcă n-ai vrut să mergi cu mâna goală! Nu-i aşa?

Bologa nu răspunse şi nici nu se uită în ochii pretorului care, după o mică pauză, continuă, îndoind harta şi aruncând-o pe birou.

— Şi acuma să-ţi explic tot eu şi motivele cele adevărate pe care d-ta cauţi să le acoperi cu basmele echilibrelor sufleteşti!

Mai dinainte de a sosi Apostol, pretorul descoperise "motivele cele adevărate" şi interogatoriul urmărea numai confirmarea descoperirii sale. Cei şapte spânzuraţi împreună cu cei doisprezece din hambar erau membrii unei vaste organizaţii de spioni şi trădători, cuibăriţi în inima diviziei din pricina indolenţei generalului care nu l-a ascultat pe dânsul. Fireşte că asemenea grupare criminală nu putea lucra atât de tainic fără o conducere deosebit de iscusită. Cei prinşi nu-şi mărturiseau nici în faţa şteangului vinovăţia, o dovadă minunată de soliditate a organizaţiei. Ambiţia lui secretă a fost, de la început, să pună gheara pe şeful bandei. Aceasta poate că i-ar dobândi şi o decoraţie, în afară de creşterea prestigiului înaintea tuturor. În sfârşit, Bologa! Pretorul se miră numai cum de nu s-a gândit la el mai de mult şi nu l-a supravegheat. Bologa, român, pe frontul românesc... era la mintea omului!... Dacă n-ar fi venit întâmplarea în ajutorul justiţiei, criminalul şi-ar fi putut continua opera nesupărat de nimeni: ofiţer cu decoraţii, erou... cine să-l bănuiască? Numirea lui în juriul Curţii i-a încurcat toate iţele. Cum să condamne el, şeful bandei, tocmai pe complicii săi? Ar fi riscat ca vreunul din acuzaţi, văzându-l în juriu, să se revolte şi să-i rupă masca!... Decât să se expună unei eventualităţi atât de primejdioase, Bologa a ales calea cea mai bună, fuga la duşmanul pe care l-a slujit cu credinţă şi unde îl aşteptau, desigur, recompense şi mai grase. De aceea a luat şi harta, în care a însemnat cu precizie nu numai poziţiile trupelor, ci şi locurile diverselor servicii ale diviziei, până şi casa aceasta, unde se află cancelaria pretorului, ca să-l bombardeze şi să-l omoare şi pe el într-o zi aviatorii duşmani...

Apostol Bologa ascultă întâi uluit construcţia pretorului, pe urmă zâmbi nepăsător, ca şi cum ar fi auzit o aventură străină. Când înţelese însă că e serios şi că de "construcţia" aceasta depinde poate viaţa lui, i se păru că de un ceas îşi terfeleşte sufletul şi-l cuprinse o silă nespusă de toată lumea. De aci încolo nu-l mai interesa ce spune pretorul. Întoarse ochii spre fereastră şi văzu tocmai chioşcul pe care i-l arătase ieri primarul şi unde voia să-i dea locuinţă. "Acum nu va mai sta pustie casa de păpuşi", se gândi el zărind în coridorul chioşcului un soldat înarmat, ajungând cu capul până la streaşină...

Pretorul încercă să-l mai descoase, dar Bologa nu mai răspunse nimic.

— Bine, nu eşti obligat să răspunzi, zise pretorul, netulburat, clipind repede. Avem dovezi destule şi vom mai avea... Aşa!... Atunci, citeşte procesul-verbal şi iscăleşte, te rog!

Apostol nu se mişcă. Pretorul îl măsură un răstimp, puţin nervos, stăpânindu-se, şi pe urmă vorbi făcând ochii mici:

— Fireşte, nu te pot sili să iscăleşti... Trebuie să ştii însă că aceasta nu va împiedica mersul justiţiei!... Aşa!... Să nu crezi cumva că... Se întrerupse şi

adăugă către plutonier: Vei duce pe acuzat la închisoare, fiindcă deocamdată am terminat... Sper că ai luat măsurile?... Apoi vei pleca îndată la Lunca, vei face o percheziţie foarte minuţioasă la locuinţa acuzatului şi-mi vei aduce toate bagajele şi mai ales hârtiile!

Afară, în prag, soldaţii se dădură la o parte. Soarele de mai sărută obrajii prizonierului. În mijlocul ogrăzii generalul Karg discuta gesticulând cu un colonel. Plutonierul salută foarte ţeapăn. Apostol simţi bine privirea generalului, furioasă şi indignată, dar nici nu se sinchisi. Trecând pe lângă casa primarului, întâlni în uşă pe groparul Vidor şi pe primăreasă, amândoi cu ochii spre el, îngroziţi şi cu lacrimi de milă. Le răspunse cu un zânbet plin de credinţă, parcă le-ar fi spus că toate acestea n-au nici o importanţă.

Urcă treptele căsuţei şi văzu de-aproape soldatul încremenit în coridor: înalt, foarte slab şi deşirat, cu faţa suptă şi galbenă, cu hainele largi şi soioase, dându-şi mare silinţă să pară marţial. Plutonierul deschise larg uşa, lăsând pe Apostol să treacă înainte.

— Dacă doriţi ceva, vă rog să mă chemaţi pe mine... Am să vă trimit îndată cafeaua sau, dacă doriţi, ceai...

Aşteptă două clipe şi, neprimind răspuns, ieşi trăgând uşa. Învârti cheia de două ori în broască, apoi puse şi un lacăt mare, petrecând prin belciug. Urmară instrucţiile santinelei, cu glas tare, înadins, să audă şi prizonierul: să nu se mişte din coridor, să privească din când în când pe fereastră, să-l strige dacă s-ar întâmpla ceva... Soldatul trebui să repete de trei ori instrucţiile. Pe urmă plutonierul coborî treptele de scânduri...

4

Apostol Bologa rămase în mijlocul odăiţei cu ochii la ferestruica de lângă uşă. Tresări auzind cheia în broască şi ascultă instrucţiile santinelei, neclintit, parcă ar fi fost ţintuit locului. Mai auzi paşii plutonierului, pe trepte, trei, apoi alţii, de bocanci, în coridor şi în sfârşit, în geam, văzu un pătrat din pântecele soldatului cu tunica verzuie, încreţită, cu cartuşierele negre şi cureaua armei strânsă de o mână noduroasă, cu pielea crăpată şi foarte murdară.

Se uită împrejur, cum face omul când intră întâia oară într-o casă nouă. Îşi plimbă ochii pe masa lipită de perete, pe patul aşternut, în colţ, pe scaunul de la picioare, fără spetează, pe lavoarul din cellalt colţ... Îşi scoase casca încet, fără zgomot, şi o aşeză cu băgare de seamă pe scaun. Îşi netezi părul pe tâmple, cu amândouă palmele, de multe ori, parc-ar fi vrut să-şi potolească o durere. Apoi merse până la uşă, patru paşi, se întoarse lângă masă. Peretele era văruit cam de mult şi varul plesnise. Se rezemă cu mâinile de dunga mesei. Scândurile nu se împreunau bine şi crăpătura dintre ele era astupată, neagră, deşi tabla trebuie să fi fost frecată de curând cu leşie şi nisip. Pe marginea dinspre perete, în litere săpate cu briceag, scria: "Aici am suferit... zile".

"Stegarul bosniac, se gândi Apostol, amintindu-şi vorbele primarului. Oare de ce nu spune câte zile?"

Simţi atâta lene în creieri, că nu-şi mai urmări gândul. Îşi dădu seama de aceasta şi făcu câţiva paşi, să-şi vie în fire. Îi apăru în minte figura pretorului şi se aşeză pe pat, legănându-şi picioarele din genunchi în jos. Acuma fereastra era

o cruce de lemn într-un pătrat alb.

"Trebuie să fie peretele cancelariei pretorului, îşi zise dânsul şi, închipuindu-şi iar înfăţişarea pretorului, continuă ritmic: Dobitoc... dobitoc... dobitoc..."

Apoi veniră amintiri rânduite frumos, una după alta, toate numai din clipa întâlnirii cu Varga încoace. Îi defilau prin suflet secundele, fiecare plină cu viaţă, cu nişte băşici de sticlă, văzându-le conţinutul. Treceau însă cu o iuţeală vertiginoasă, ca un film învârtit nebuneşte, şi totuşi se deosebeau precis, ameţitor de precis... Erau mii, poate milioane, şi se scurgeau într-o singură clipire, şi reveneau în momentul imediat următor, neîncetat, neobosite... Şi el răscolea prin ele ca într-un joc bizar şi, privindu-le, murmura:

"O secundă mai puternică decât o viaţă de om..."

Peste câteva clipe i se păru că a greşit şi adăugă, clătinând din cap:

"Viaţa omului nu e afară, ci înlăuntru, în suflet... Ce-i afară e indiferent... nu există... numai sufletul există... Când nu va fi sufletul meu, va înceta de a mai fi tot restul... restul..."

Prin geam văzu, în ogradă, doi soldaţi care treceau ţinându-se de mână. Atunci îşi schimbă firul gândului, urmând:

"Şi totuşi restul hotărăşte soarta sufletului meu... Şi restul depinde de alt rest... Pretutindeni dependenţă... Un cerc de dependenţe în care fiecare verigă se mândreşte cu independenţa cea mai perfectă!... Numai Dumnezeu..."

Cheia se învârti de două ori în broască, uşa se deschise şi un soldat puse pe masă o tavă încărcată. Plutonierul, înainte de-a zăvorî, zise respectuos:

— Aveţi şi cafea, şi ceai... la alegere...

Cu mâinile sprijinite pe marginea patului, cu picioarele atârnând nemişcate, Apostol se uită lung la tava de pe masă. Îşi aduse aminte că n-a mâncat de ieri de la prânz. Se sculă şi sorbi cu poftă ceaiul. Apoi se simţi copleşit de o apatie grea. Nu-i mai păsa că e închis într-o odăiţă, cu santinela la uşă... Se întinse pe pat cu faţa-n sus şi închise ochii. Stătu aşa, fără gânduri, un răstimp care i se păru o veşnicie. Apoi aruncă o privire pe cadranul ceasului-brăţară.

"Unsprezece! se gândi cu decepţie. De-abia o oră a trecut de când sunt aici... Dacă va trece vremea tot aşa de încet, am să-mi pierd minţile!"

Sări jos şi începu să umble de ici-colo, încercând să-şi lămurească deplin situaţia. În creieri i se frământau numai crâmpeie de gânduri, dar inima îi tremura de frică şi tulburare. Avea acuma intuiţia că îl aşteaptă ceva îngrozitor, ceva ce îi ameninţă însăşi temelia fiinţei... Se opri în dosul uşii, cu ochii în gol, şi deodată îi răsări creanga groasă din copacul spânzuratului singuratic, ca un braţ care arată înainte, în viitor, o ţintă hotărâtă... Îi veni să ţipe, să se apere şi anevoie izbuti să pornească de colo până colo, din ce în ce mai grăbit, frământându-şi mâinile încrucişate la spate... Se silea să găsească o apărare împotriva pretorului şi o găsi în faptele din trecut.

"O rătăcire întâmplătoare nu cumpăneşte cât o faptă vitejească, murmură cu nouă încredere. Cine a fost în luptă ştie că orice viteaz are şi momente de şovăire. Dar o singură rătăcire nu poate şterge o viaţă întreagă de fapte, oricât ar umbla pretorul să mă ponegrească..."

Încetul cu încetul se potoli. Dragostea de viaţă îi născocea mereu argumente şi dovezi salvatoare. Pe urmă va începe o viaţă nouă din temelie, clădită pe realităţi, nu pe himere. Toată viaţa lui trecută a crescut dintr-o rădăcină bolnavă

pe care trebuie să şi-o smulgă din suflet chiar de-acuma. Alt suflet îi trebuie, ferit de veşnicele ezitări şi chibzuiri, capabil de-a înfrunta lumea aşa cum este, iar nu cum o zugrăveşte o închipuire şubredă. Meditaţiile stârnesc numai conflicte cu lumea.

"Atârnă mult de cine va fi în juriu, îşi zise deodată, cur-mându-şi gândurile. Precum şi de apărător!... Cine-o să mă apere? A, da... Klapka... I-am spus pretorului... A fost prima întrebare şi primul răspuns..."

Klapka?... Poate că ar fi fost mai folositor un militar viteaz, ale cărui cuvinte să zguduie şi să convingă sufletele militarilor din juriu... Klapka?... Cine ştie dacă nu Klapka e pricina prăbuşirii?! El a venit cu pădurea spânzuraţilor şi i-a picurat în inimă îndoielile... Viaţa e un povârniş cu un capăt în cer şi cu cellalt în neant. Omul trebuie să facă imense sforţări să stea în picioare, iar când a început prăvălirea, nimeni nu-i mai poate reda echilibrul.

"M-am amăgit cu vorbe, parcă viaţa s-ar călăuzi cu vorbe..."

Atunci îi apăru în suflet Ilona şi îndată simţi o căldură binefăcătoare, ca şi cum chipul ei i-ar fi umplut inima de o iubire vie, ca o lumină uriaşă, în care se cuprindeau toţi oamenii şi toată lumea. Fericit, cu privirile strălucitoare, şopti în neştire:

"Iubirea trăieşte veşnic, fără început şi fără sfârşit... Prin iubire cunoşti pe Dumnezeu şi te înalţi până la ceruri..."

Se scufundă câteva clipe într-o linişte adâncă peste care sufletul lui plutea lin şi se legăna ca o frunză pe oglinda unei ape fără unde.

Apoi se scutură şi porni iar, prin odăiţă, ascultându-şi paşii, care băteau pe podele cu lovituri regulate, ca limba unui ceasornic... Gânduri subţiri ca nişte ace lungi îi înţepau creierii şi-l usturau. Se opri. Înţepăturile se risipiră brusc, lăsând în urmă un zumzet apăsător.

"Mi-am pierdut cumpătul, îşi zise dânsul cu amărăciune. Mintea, împreună cu legile şi disciplina ei, se zdruncină ca o maşină între ale cărei roţi ai zvârlit un bolovan, de îndată ce e pusă în faţa zidului ce desparte fiinţa de nefiinţă... Mai bine să dorm şi să treacă peste mine întâmplările în voia lor!"

Se trânti iar pe pat, căutând să alunge gândurile, care totuşi veneau să-l chinuiască, întocmai ca nişte vrăjmaşi fără îndurare. În răstimpuri îi soseau în ajutor zgomote de afară, schimbarea santinelei, câte un huruit de motor, câte un strigăt mânios... Apoi prânzul... Şi iar gândurile, mereu gândurile...

Spre seară auzi paşii plutonierului: poate că-l cheamă pretorul... Se bucură. Barem va mai scăpa de tirania gândurilor. Plutonierul împinse uşa de perete şi rămase în coridor. În prag însă, cu o tavă de lemn pe care aducea cina, se ivi Ilona... Apostol sări în picioare, fermecat, ca în faţa unei năluciri ispititoare. Ilona se duse la masă, aşeză vasele şi tacâmurile, cu ochii numai la el. Pe obraji avea urme proaspete de lacrimi, iar în ochi şi pe buze un zâmbet de îmbărbătare, umil, sfios, sub care încerca să-şi ascundă o groază cumplită... Goli tava şi mai stătu o clipă, neclintită, murmurând de câteva ori, domol, ca un susur:

— Dumnezeu... n-ai grijă. Dumnezeu...

Apoi ieşi cu privirea în pământ. Apostol o văzu coborând cele trei trepte. Se frecă la ochi, buimăcit. Plutonierul intră şi, aprinzând lampa atârnată de o grindă, zise încet, să nu-l audă santinela:

— Atâta mi-a bătut capul primarul, şi fetiţa atâta a plâns, că mi-am călcat pe

inimă şi i-am dat voie să vă servească... Fata s-ajurat că se omoară dacă n-o las... Oameni suntem, domnule locotenent... Numai să luaţi seama, vă rog mult... De-ar afla domnul căpitan, pe cât e de înverşunat, ar fi vai şi amar de mine...

Bologa stătea în acelaşi loc, înlemnit, cu faţa aprinsă de o bucurie copleşitoare. Nu se mai simţea singur, şi sufletul îi era înflăcărat de speranţă. Şopti într-un extaz de rugăciune:

— Dumnezeu...

5

A doua zi, dis-de-dimineaţă, veni Klapka, nervos, agitat. Plutonierul stătu afară, cu santinela, lângă uşa închisă, cu ceasornicul în mână.

— N-avem decât cel mult o oră, începu Klapka repede, strângându-i mâna puternic. Atâta mi-a îngăduit pretorul, şi încă excepţional... Dar nici n-am nevoie de mai mult, fiindcă ştiu tot, tot... Sunt de-aseară aici şi cunosc toate amănuntele, numai din dosarul alcătuit de bunul nostru magistrat... Când s-a aflat că eu sunt apărătorul, m-au înconjurat şi groparul, şi primarul, şi fetiţa... logodnica ta... Biata fată!... Ce suflet!... Acuma nu mă mir cum ai putut să... Acuma înţeleg perfect... S-au sfătuit cu mine ce-ar putea face ei pentru salvarea ta. Groparul, inimos om, s-a oferit să spargă binişor peretele căsuţei, în fund, să scapi prin fugă... Copilării de om bătrân! Nevasta primarului s-a aruncat aseară la picioarele generalului, a plâns, s-a rugat să te ierte... Generalul se zice că o respectă mult, pentru că femeia îi găteşte nişte mese împărăteşti... A obţinut atâta, ca generalul să nu intervie împotriva ta, să lase Curtea să judece în deplină independenţă. Vasăzică şi viaţa ta se află în mâinile juriului! Cu o apărare viguroasă şi isteaţă sper să evităm... Dar depoziţia ta e îngrozitoare şi revoltătoare! Îţi bagi gâtul în ştreang, Bologa, de bunăvoie!... Noroc că ai avut prezenţă de spirit să nu iscăleşti... De aceea am cerut un supliment de instrucţie şi, după stăruinţi colosale, am izbutit. Acuma să mă ajuţi şi tu, înţelegi? Întâi vei renega prima depoziţie, dar, ştii, foarte energic, pe urmă vei tăgădui categoric că ai vrut să dezertezi la inamic... Restul rămâne în sarcina mea... Am să găsesc eu explicaţii plauzibile în privinţa rătăcirii tale, noaptea, prin liniile de tranşee pe care nu le cunoşteai... Chiar harta, asupra căreia pretorul se străduieşte să-şi întemeieze acuzaţia de spionaj şi trădare, cred că am s-o spulber cumva din dezbateri... In sfârşit, trebuie să avem speranţă, Bologa! Trebuie!

Klapka, vorbind, îşi trăsese scaunul lângă masă şi se aşezase. Apostol, calm, în picioare, cu spatele spre fereastră, privea inscripţia zgâriată la marginea scândurii: "Aici am suferit..." Când căpitanul tăcu întrebător, Apostol zise rar, uitându-se drept în ochii lui:

— Când voi fi judecat?

— Peste trei ore... da... la zece... negreşit, bâlbâi Klapka, surprins.

Bologa întoarse ochii iarăşi la inscripţie, o silabisi şi urmă domol:

— Atunci, ce nevoie de...?

Nu sfârşi, dar Klapka înţelese şi sări de pe scaun, înţepat, aproape furios, îl apucă de umăr şi-l scutură, sâsâind:

— Trezeşte-te, omule!... Eşti nebun? Nu-ţi dai seama ce te aşteaptă?

— Moartea, zise Apostol, privind iar în faţă, cu o umbră de surâs pe buze.

— Ştreangul, Bologa! Auzi?... Ştreangul! şopti căpitanul, roşind şi uitându-se, fără să vrea, la gâtul lui strâns în gulerul înalt al tunicii. Numai un om nebun îşi vâră gâtul în laţ, când viaţa îi surâde şi-i făgăduieşte... Eşti dator să trăieşti! continuă apoi, după o pauză, mai potolit, bătându-l pe umăr. Când ţi se îmbie o portiţă de scăpare aproape sigură, n-ai dreptul să te codeşti, nu ţi-e permis!... Am fost şi eu în situaţia ta, poate puţin mai uşoară... puţin... Vedeam spânzurătoarea în temniţă, da... şi ştiu că moartea, când o priveşti prea adânc şi îndelung, începe să te ademenească. Dar trebuie să te smulgi din ademenirea ei, Bologa, căci orice viaţă e mai bună ca moartea!... Ţi-am spus şi altă dată... Viaţa e reală, pe când dincolo de moarte...

— Cine ştie dacă dincolo de moarte nu e adevărata viaţă? răspunse Apostol cu glas tărăgănat, leneş. Dacă ai fi venit ieri cu portiţa aceasta, poate că te-aş fi sărutat şi mi-ai fi luat o piatră de pe inimă... Căci ieri viaţa m-a torturat îngrozitor cu nişte cleşte de foc îngrozitoare! Aseară însă am văzut pe Ilona şi... m-am regăsit, mi-am regăsit iubirea... Altfel cum aş fi îndurat o noapte întreagă aici, singur?... Acuma mi-e sufletul liniştit... De ce să reîncep chinurile?... Nu mai vreau nimic. Iubirea îmi ajunge, căci iubirea îmbărbătează deopotrivă pe oameni şi pe Dumnezeu, viaţa şi moartea. Iubirea cea mare e aici, în odăiţa aceasta... O respir în fiecare clipă... E în mine şi în afară de mine, în tot cuprinsul infinitului... Cine n-o simte nu trăieşte aievea; cine o simte trăieşte în eternitate... Cu iubirea în suflet poţi trece pragul morţii, căci ea stăpâneşte şi dincolo, pretutindeni, în toate lumile existente şi inexistente... Poate să mă mai ispitească viaţa, poate să mai sufăr, dar...

Klapka îl asculta nerăbdător, îngrijorat. Cuvintele lui i se păreau rodul fricii de moarte. În cele din urmă îl întrerupse:

— Dragul meu, nu-ţi dai seama oare că aiurezi?... Asemenea fantasmagorii poate să-şi îngăduie omul când e acasă, la birou, odihnit, sau în momente de entuziasm, într-o discuţie, nu însă în faţa morţii!...

— O închipuire care împacă sufletul e tot ce poate dobândi omul în viaţă! murmură Apostol, cu o strălucire mare în ochi.

— Dar bine, omule, tu vei muri ca dezertor şi spion, şi trădător, în sfârşit ca un criminal, iar nu ca apostol al iubirii! se înfurie iarăşi căpitanul, adăugând: Să ştii că, de vei continua tot aşa, o să te declar nebun în faţa Curţii şi tot am să te scap!

— Criminal? zise blând Bologa. Orice mormânt e lăcaş de iubire, fiindcă...

— Destul, încetează, Bologa! făcu Klapka, indignat. Nu mai vreau să-ţi ascult balivernele! Am venit să te salvez, nu să ascult nerozii... Astea să le spui pe urmă, după ce va fi trecut primejdia!

— Crezi că o viaţă smulsă prin minciună ar mai avea vreun farmec sau vreun preţ? întrebă Apostol, cu altă voce.

— Minciuna care poate salva o viaţă de om e mai preţioasă decât toate adevărurile! răspunse căpitanul cu hotărâre. Eu îmi voi face datoria până la capăt! Am să te scap chiar împotriva voinţei tale şi sunt sigur că mai târziu o să-mi mulţumeşti!... Pentru tine am trecut peste suspiciunile care mă înconjoară... Nu-mi pasă!... Numai să nu-mi pui beţe-n roate! Atâta te rog... Va veni pretorul... ajută-mă! Te implor!... Rămâi cu bine şi Dumnezeu să-ţi lumineze gândurile!...

Îi strânse amândouă mâinile, privindu-l lung în ochi, cu îndemn şi căldură, ca

un părinte pe un copil nesocotit. De la uşă îi mai şopti:

— Voinţă, Bologa!

Plutonierul salută şi, îndată ce coborî Klapka, se repezi în odăiţă, se uită împrejur, cercetător, înfricoşat. Pretorul îi poruncise, de repetate ori, să fie cu ochii în patru ca nu cumva prizonierul să se sinucidă. Acuma tremura să nu fi lăsat căpitanul vreo armă. Deşi nu mirosi nimic suspect, zise rugător şi moale:

— Să nu mă nenorociţi, domnule locotenent, din suflet vă rog!... Eu fac tot ce pot şi chiar mai mult, dar să nu mă nenorociţi...

Apostol pricepu şi zâmbi. Răspunse prin o ridicare de umeri şi se lungi pe pat, obosit. Se odihni vreo zece minute, apoi începu să măsoare cu paşii odăiţa în lung şi-n lat... Aşa îl găsi pretorul, care veni, cu o servietă umflată la subsuoară, ordonând plutonierului să închidă uşa şi să rămâie înlăuntru.

— Apărătorul d-tale, zise pretorul rece, grav, punând servieta pe masă, ne-a comunicat că mai ai de făcut nişte declaraţii de mare importanţă, care ar putea să modifice radical convingerea mea chiar în privinţa calificării faptei d-tale. Deşi nu-ţi ascund că mă îndoiesc, totuşi, cu permisiunea şi din ordinul excelenţei-sale, sunt gata să înregistrez orice ai mai avea de spus asupra...

— M-am răzgândit... Nu am de adăugat nimic! răspunse Apostol repede, ca şi cum i-ar fi fost teamă să nu întârzie.

Pretorul, care tocmai făcuse semn plutonierului să treacă la masă şi să scrie, se întoarse brusc spre Bologa, întâi mirat, pe urmă cu o satisfacţie triumfătoare:

— Eram sigur! izbucni falnic. I-am şi spus căpitanului Klapka... Parcă nu cunosc eu psihologia... vinovaţilor?... De altfel, nici n-ar fi demn pentru un ofiţer, chiar în cazul d-tale, să recurgă la minciuni. Omul, când a săvârşit ceva, să aibă curajul răspunderii!

Apostol nu-şi putu stăpâni un zâmbet auzind sfaturile pretorului şi mai ales tonul marţial cu care i le spunea. Pretorul însă, mulţumit cum era, nici nu se mai uită la el şi dădu să plece. Îşi aduse aminte c-a lăsat servieta pe masă.

— A, da, să nu uităm, zise atunci, căutând în servietă şi scoţând o scrisoare: Poftim! s-a găsit de ieri la locuinţa d-tale... probabil că ieri a sosit... Nu ţi-am putut-o da până ce n-am găsit cine să mi-o traducă, fiindcă e în româneşte...

După ce rămase singur, Apostol desfăcu scrisoarea de la maică-sa şi o citi, încet, rar, să o priceapă mai bine sau să-şi încerce inima.

O citi a doua oară, şi tot nu înţelese nimic. Cuvintele îi pătrundeau în creieri, fără sens, ca nişte semne moarte. În vreme ce-i alunecau ochii peste rândurile negre prin minte i se plimba un singur gând, stăpânitor şi tulburător:

"Acuma plutesc între viaţă şi moarte, între cer şi pământ, ca omul care şi-a tăiat craca de sub picioare şi aşteaptă să cadă fără să ştie barem unde va cădea..."

6

— Bologa, te implor, ajută-mă! şopti Klapka, în cancelaria pretorului, transformată în sala de şedinţe, înainte de-a începe dezbaterile.

Apostol avea ochii mai adânciţi în cap şi roşii, încercuiţi cu dungi vinete, şi obrajii de o paloare străvezie, în care se desenau vinele albastre şterse. Pe vârful limbii îi stăruia un gust sărat de lacrimi, iar în cerul gurii, o uscăciune

necăcioasă, ca după un somn cu coşmare. În suflet însă îi sălăşluia liniştea, ca o domniţă cu mâinile moi şi calde.

Se simţea foarte bine şi se uita cu mare curiozitate împrejur, ca şi cum niciodată n-ar mai fi umblat pe aici, deşi odaia era ca şi ieri, doar că birourile fuseseră adunate în fund spre a face loc mai larg înaintea unei singure mese lungi, învelită cu postav verde şi împărţită în două, la mijloc, de o cruce albă de metal!... Apostol examină pe toţi ofiţerii care şedeau la masa lungă, ţepeni, drepţi, solemni şi aproape speriaţi. Se bucură văzând că preşedintele juriului e colonelul de odinioară, cu faţa colţuroasă, din tren, pe care-l întâlnise în compartimentul generalului şi care îi luase apărarea... Acuma părea mai palid, şi în privire avea ceva... Pe ceilalţi nu-i cunoştea nici barem din vedere, afară de locotenentul Gross, care ţinea capul în jos, ca şi când i-ar fi fost ruşine. Apostol se uită mai îndelung spre dânsul, vrând să-i întâlnească negreşit privirea, să-l întrebe cum se face că a primit să judece pe un camarad şi să-i arate că, iată, el nu-i nici şarlatan, nici smintit, fiindcă mai bucuros a fugit decât să mai osândească...

Când îşi auzi numele, rostit cu glas tare, tresări, mirat: de ce strigă tocmai numele lui? Răspunse "prezent" şi nu se dumeri nici când colonelul îi puse întrebări neobişnuite, ca unui străin. Totuşi, fără a se gândi la ce spune, răspundea corect, se uita în ochii colonelului, îşi dădea seama că în clipele acestea se cântăreşte viaţa lui şi auzea parcă un fâlfâit straniu de aripi care stârnea un vânt rece în sală. Dar în inimă îi picurau de undeva, neîncetat, stropi de amărăciune, din care i se răspândea în tot corpul o frică lentă, ca o caracatiţă dezgustătoare. Încerca să se apere şi nu putea şi, din pricina aceasta, simţea că va trebui să izbucnească într-un hohot de plâns. I se părea că preşedintele vorbeşte atât de tărăgănat, că trece un secol până ce sfârşeşte o întrebare la care el răspunde în trei cuvinte vertiginoase.

Apoi, lângă mescioara pretorului, cineva începu să citească ceva, câteva minute, cu glas ciudat, pronunţând vorbele ciudat.

— Acum spune motivele şi împrejurările dezertării! zise deodată colonelul, ţeapăn, mişcând buzele ca un automat.

Bologa auzi întrebarea, strident, ca un cuţit ce cade pe o sticlă şi o sparge. Şi zgomotul acesta îi trezi toate gândurile şi simţirile, ascuţindu-i-le ca nişte brice gata să-i ciopârţească trupul şi sufletul. Se uită spre fereastră şi întâlni capul pretorului, mândru şi încrezut, parcă el ar fi dezlegat de mult toate tainele lumii. Îl supără atâta suficienţă şi întoarse ochii în cealaltă parte, unde era Klapka, apărătorul, care, vrând să-l îmbărbăteze, îi făcu un semn atât de ciudat, că i se strâmbă faţa, iar Apostol se cutremură şi se simţi îndată părăsit şi singur ca într-o câmpie nemărginită, plină de mărăcini şi buruieni otrăvitoare. Şi totuşi atunci i se stinseră toate îngrijorările şi sufletul i se pătrunse de încredere mare.

— Dezertare? şopti privind cu ochii strălucitori crucea albă dinaintea preşedintelui.

Apoi plecă fruntea şi, în tăcerea amară ce se împânzi, întrebarea lui pluti câteva momente, ca o mustrare blândă. Şi iarăşi răsună glasul colonelului, tremurat, parcă o mână nevăzută i-ar fi strâns beregata:

— Răspunde la întrebarea mea, locotenent Bologa...

Şi, după o tăcere mai grea şi ameninţătoare, glasul urmă, tot şovăitor:

— Vina e covârşitoare, desigur, dar Curtea va asculta cu luare-aminte apărarea d-tale... Prin urmare, vorbeşte...

O mişcare grăbită umplu o pauză scurtă. Pe urmă ţâşni, ca un glonţ, glasul pretorului, revoltat, rotunjind cuvinte care se înălţau până-n tavan, se izbeau de pereţi şi plesneau capetele tuturor ca nişte palme umede. Pe urmă glasul lui Klapka, patetic, protestând stăruitor... Şi amândouă se învârteau ca două suliţe în inima lui Apostol care, nemaiputându-le răbda, murmură, fără să ridice capul:

— Mai repede, mai repede, pentru Dumnezeu...

Deşi îi era gâtul uscat şi în aer se încrucişau încă urmele glasurilor de adineaori, şoapta lui zbârnâi prelung în toate urechile şi atrase asupra lui toate privirile, întrebătoare şi nedumerite.

Urmară repede alte întrebări, din ce în ce mai aspre şi mai poruncitoare, care i se înfigeau în inimă ca nişte gheare ascuţite şi-l strângeau de gât să-l sugrume. Când simţi că se înăbuşe, tresări, îngrozit, galben la faţă. Gulerul tunicii i se păru un laţ nesuferit. Cu o smucitură disperată îşi rupse gulerul şi strigă răguşit:

— Omorâţi-mă!... Omorâţi-mă!...

Gestul şi strigătul lui stârniră uimire şi indignare. Colonelul se sculă în picioare, cu ochii fulgerători, şi bătu cu pumnul în masă, în vreme de Apostol căzu grămadă pe scaun, respirând greu, cu obrajii ca varul stins, cu privirile roşii agăţate de crucea albă.

În sală se restabili curând solemnitatea şi toată lumea îşi reluă înfăţişarea gravă dinainte. Incidentul fu dezbătut calm câteva minute, apoi trecură mai departe, conform procedurii obişnuite, pe care au tulburat-o puţin zvârcolirile unei vieţi. Şi Apostol stătu pe scaun liniştit şi nemişcat. În urechi îi susurau cuvinte şi fraze care nu-l interesau deloc, căci crucea de pe masă îi turna în suflet mângâiere.

Apoi preşedintele rosti deodată, sever:

— Acuzatul mai are ceva de spus?

Bologa auzi şi înţelese întrebarea; nu se clinti însă, ca şi cum n-ar fi fost vorba de el.

— Dezbaterile fiind terminate, Curtea va intra în deliberare! zise iar colonelul, supărat.

Pretorul făcu un semn şi plutonierul se apropie de Apostol.

— S-a sfârşit? întrebă el, ridicându-se brusc de pe scaun, încât plutonierul se sperie. Da?... S-a sfârşit!...

Se închină foarte adânc în faţa juriului şi ieşi afară grăbit, sprinten...

7

— Ei, domnule locotenent, s-a isprăvit şi asta!... De-acuma o să fiţi mai liniştit! zise plutonierul, cu un zâmbet misterios, în odăiţă. Poftim prânzul... vă aşteaptă... s-o fi răcit...

Apostol se uita lung la el şi vru să întrebe ceva, dar plutonierul plecă înainte de a-şi fi hotărât el întrebarea în minte.

"Oare ce-a zis plutonierul? se gândi Bologa, singur.

Poate că el ştie ceva... E vechi în serviciu şi a văzut multe cazuri..."

Când îşi dădu seama ce speranţe se împletesc în gândul acesta, îl părăsi

mormăind:

"Prostii... Uite ce prostii mă apucă..."

Îşi aruncă pe pat casca şi râse scurt, sec, fals, frecându-şi coşul pieptului cu palmele, ca şi când ar fi încercat să-şi mulcomească bătăile inimii. Simţi în buzunarul tunicii fâşâit de hârtie şi se opri voios:

— Acuma să vedem scrisoarea mamei, s-o înţelegem...

Doamna Bologa îi scria numai mărunţişuri de prin Parva, despre cunoscuţi şi necunoscuţi. Că Pălăgieşu se laudă că Apostol i-a cerut iertare, că Marta vine mereu pe la ea şi se consideră tot logodnica lui, că Domşa îi zice tot "cuscră", că a făcut multe bunătăţi de sărbătorile Paştilor şi că o să-i rămâie neatinse fiindcă e singură şi amărâtă, că l-a visat în noaptea de Vinerea Mare foarte urât şi a dat o slujbă chiar în ziua întâia de Paşti ca să-l ferească bunul Dumnezeu de primejdii...

"Biata mamă! îşi zise Apostol cu un zâmbet umed. De-ar şti ea în ce primejdie mă zbat eu acuma!... când va afla vestea... Trebuie s-o afle de la mine... să afle barem că tot ea mi-a alinat inima în ceasurile din urmă, ca şi în cele dintâi ale vieţii mele pământeşti!"

Trase scaunul lângă masă şi, gustând din mâncările răcite ce-l aşteptau de mult, mai citi de câteva ori scrisoarea oprindu-se de fiecare dată la visul urât şi căutând să ghicească ce anume o fi visat maică-sa.

Când veni plutonierul cu un soldat să ia vesela, Apostol ceru hârtie şi cerneală. Peste câteva minute hârtia albă râdea pe masă ca o pată de speranţă, dar el nu se mai grăbi să scrie. Alerga de ici-colo, cu mâinile la spate, cu gândurile vălmăşag... De câte ori zărea hârtia, îi fulgera prin minte cum, totdeauna înaintea luptelor grele, când simţea în suflet frica morţii, a scris mamei sale scrisori lungi, luându-şi rămas bun... Le scria cu teamă şi îngrijorare, şi totuşi printre rândurile întristate, scriind, citea numai speranţe bune. Dragostea de viaţă era atunci mai tare ca frica de moarte. Pe urmă, după ce trecea primejdia, recitea "testamentul" şi zâmbea fericit şi rupea în bucăţi foarte mici foaia cu gândurile posomorâte. Câte "testamente" de acestea a rupt?... Pe când acuma trebuie să scrie un testament definitiv... Acuma, din moment în moment, poate să vie pretorul, să-i citească nişte paragrafe şi să-l anunţe că la ora cutare va muri negreşit, cu deplină siguranţă, fără pic de nădejde. Iar la ora hotărâtă, precis, nişte oameni vor sili sufletul său tânăr să se despartă de trup pentru totdeauna, la o oră precisă... Acuma, când va sfârşi scrisoarea, va şti că mâinile care au scris-o nu vor mai rupe-o şi nici ochii nu vor mai vedea-o, pentru că mâine, pe vremea aceasta, corpul lui va fi îngropat în pământ sau va atârna undeva, iar mintea lui, care îşi dă seama de toate acestea, mâine nu va mai naşte nici un gând, ci va fi grămăjoară de creieri morţi, năpădiţi de sânge închegat...

Şi totuşi hârtia râdea pe masă, parcă ar mai fi fost vreo speranţă undeva... Apostol Bologa depăna amintiri de prin romane şi cronici, unde, în clipa supremă, soseşte în goana calului solul aducător de iertare şi de viaţă. Descoperirea îl bucură numai câteva clipe, pe urmă se înfurie şi rosti răspicat:

— Voi muri negreşit peste... Peste câte ore?

Atunci îl îmbrăţişă groaza, din ce în ce mai strâns şi mai sălbatic, îngheţându-i sângele. Şi în vreme ce groaza îl tortura, mintea lui căuta să o alunge cu "inexorabilitatea morţii", cu "dezgustul" de viaţa aceasta pe care el însuşi,

conştiinţa lui împăcată, a azvârlit-o, cu credinţa în viaţa de dincolo, unde sufletul mântuit se va uni cu Dumnezeu... Dar toate închipuirile minţii se prăbuşeau pe rând, ca nişte castele de cărţi de joc, numai groaza rămânea sfidătoare, stăpânitoare, şoptindu-i în suflet un singur cuvânt, în faţa căruia se sfarmă tot: moartea... Îi venea să plângă mereu şi nu putea. Se uită la ceas: patru după-amiază...

"Şi încă nu mi-au comunicat sentinţa... De ce nu vine pretorul?... Cel puţin să ştiu sinur... Adică de ce să ştiu?"

Siguranţa ar spori doar chinurile groazei. Mai bine aşa. Orice întârziere e un câştig, chiar de suferinţă. Apoi întârzierea poate avea şi motive bune. Adică de n-ar fi înţeles Curtea că e nevinovat? Ar fi fost poate mai bine să vorbească, să dovedească...

Dar ce nevoie e de vorbe când trecutul lui vorbeşte singur, barem prin cele patru medalii de vitejie? în asemenea cazuri Curtea e datoare să trimită la plimbare pe pretorul dobitoc şi să hotărască achitarea în unanimitate... Sau cel puţin cu majoritate de voturi. Colonelul i-a luat apărarea şi în faţa generalului, atunci... Gross nu poate să voteze pentru condamnare. Apoi de partea preşedintelui trebuie să mai fie cineva... Şi uite majoritatea!... Uite şi pricina întârzierii!

Hârtia, sub o călimară ruginită şi murdară, râdea întruna. Apostol, înviorat, se duse la masă, se aşează pe scaun, luă tocul şi încercă peniţa. Îi tremurau degetele cumplit şi nici un gând nu i se arăta limpede.

"Mai târziu... mai e vreme!" îşi zise după un răstimp, liniştit, pornind iar să umble de ici-colo.

Peste un sfert de ceas se opri brusc la picioarele patului, fără urme de sânge în obraz, cu privirea spre uşa în care cheia se învârtea scârţâind mai ascuţit ca totdeauna.

"Acuma vine siguranţa!" îi ţâşni prin creieri ca un fior de foc, încât parcă simţea cum îi sfârâie celulele cenuşii.

Era plutonierul cu un soldat care aducea cina.

— Aţi isprăvit de scris? întrebă, vrând să strângă masa, fără să se uite la Bologa.

— Nu, nu... nici n-am înce... zise Apostol deodată foarte agitat, adăugând repede, cu nişte ochi ieşiţi din orbite: Aşa-i de mare graba?... S-a hotărât sentinţa, s-a...

— Sentinţa desigur că s-a hotărât de mult, răspunse plutonierul tărăgănat şi parcă cu glas neobişnuit. Se aşteaptă numai aprobarea de sus... de la Marele Cartier... Aşa-i regulamentul pentru domnii ofiţeri... Dar mult nu mai durează, nu, nu... Trebuie să pice răspunsul din minut în minut, căci în război şi în cazuri d-astea merge repede... În război toate merg repede...

Apostol Bologa vedea că omul acesta îi cunoaşte soarta, dorea să-l întrebe şi nu cuteza. Soldatul se strecură afară, în vârful picioarelor, ca dintr-o casă de mort. Plutonierul zise mai încet:

— Fetiţa plânge şi se zbate, vai de sufletul ei... Dar nu mai pot, domnule locotenent, să mă iertaţi şi să nu vă supăraţi!... Eu aş fi lăsat-o, ca şi ieri... dar domnul căpitan tot prin ogradă se învârteşte şi, dacă ne-ar prinde, Doamne fereşte... Am să vă aprind lampa când o veni băiatul să ia farfuriile, că încă nu s-a

întunecat de tot.

Glasul plutonierului rămase în sufletul lui Apostol ^i după ce se închise uşa, ca un izvor de speranţe luminoase. Ii bătea inima năvalnic, voioasă. Îi părea rău că n-a trimis o vorbă bună pentru Ilona, dar se mângâia că poate în curând îi va spune el însuşi mai multe.

"Cine ştie? îngână cu bucurie. Numai Dumnezeu ştie ce poate aduce ceasul..."

Se uită încrezător pe fereastra cu cruce cafenie. Amurgul trăgea pe furiş obloanele întunericului.

8

După miezul nopţii, Apostol Bologa, istovit, se întinse pe pat. O tăcere imensă îl împresură, parcă toată lumea ar fi încremenit într-un somn de mormânt. Liniştea galbenă din tavan îi picura în ochi şi îl ustura. Aţipi.

Deodată se trezi. Afară răsunau paşi, pe trepte, în coridor. Sări în mijlocul odăiţei şi rămase pironit acolo, cu inima zgribulită, murmurând din buzele-i albe:

— Doamne-Dumnezeule... Dumnezeule...

Uşa se deschise larg, cu zgomot mare, izbindu-se de perete. Din întuneric apăru pretorul cu o foaie de hârtie în dreapta, în ţinută de campanie, cu ochii stinşi în obrajii bulbucaţi sub casca de fier. În dosul lui veni plutonierul, de asemenea cu cască, ţinând ceva pe braţul stâng şi în mână, cu privirea speriată, ca şi cum ar fi fost sigur că pretorul are să-i facă vreo observaţie aspră. În întunericul uşii, afară, se zvârcoleau capete multe, sclipeau ochi înfiguraţi, ca o vedenie dintr-o baladă sângeroasă.

In mijloc, neclintit, cu părul lung, puţin vâlvoiat, Apostol cerceta din ochi, fără a-i învârti în orbite, cu luciri repezi, faţa pretorului, hârtia din mâna lui, casca plutonierului. Şi în fiece clipă milioane de gânduri îi răsăreau şi mureau în creieri, parcă toţi atomii materiei cenuşii s-ar fi aprins şi ar arde cu flăcări clocotitoare.

Pretorul se apropie de masa pe care hârtia albă râdea neatinsă, ridică sentinţa sub lumina lămpii şi, fără introducere, începu să citească rar, cu voce clară, întorcând ochii spre Bologa după unele cuvinte pe care le apăsa ca şi când ar fi fost subliniate. Apostol asculta şi se uita numai la buzele pretorului, roşii, late, uscate, netezite uneori cu vârful limbii trandafirii. Înţelese desluşit "în numele împăratului", "crimele săvârşite, dar neizbutite, de trădare şi dezertare la inamic", "degradare şi eliminare din gradele armatei", "moarte prin ştreang..."

— Sentinţa va fi executată imediat! sfârşi pretorul, îndoind hârtia şi aruncând o privire furişă în faţa lui Bologa.

— Imediat... imediat, repetă Apostol foarte domol, adăugând în gând: "Dar ora?... De ce nu spune ora?"

Atunci surprinse un gest al pretorului şi văzu că plutonierul se apropie atât de umilit, că părea un necunoscut rătăcit aici cine ştie cum.

— Conform sentinţei... degradare... tunica militară... trebuie haină civilă, zise iar pretorul, începând cu glas sever, zăpăcindu-se de ochii lui Bologa şi isprăvind rugător.

Apostol nu pricepu, dar fără să priceapă, îşi descheie încet tunica, îşi scoase gulerul şi-l puse pe masă, peste călimara ruginită, apoi lepădă haina, o împături

cu mare băgare de seamă, o aşează pe pat şi o netezi de două ori cu dosul palmei. Cămaşa îi era umedă de sudori calde, ridicată şi cocoloşită la spate, între bretelele vărgate. Îşi potrivi cămaşa în spate şi-şi îndreptă bretelele, care-i alunecaseră puţin de pe umeri. Atunci, uitându-se întrebător în faţa pretorului, văzu că ochii lui îi examinează cu spaimă gâtul alb, subţire, cu arterele umflate. Se întoarse spre plutonierul care-i întindea ceva şi observă că şi plutonierul se uită la gâtul lui. Se tulbură şi se întrebă în gând de ce se uită amândoi la gâtul lui?

— Şi haina... şi pălăria sunt din partea primarului, bâlbâi plutonierul înfricoşat, întinzându-i-le deodată, ca şi cum n-ar mai fi îndrăznit să le ţie.

Apostol Bologa luă haina pământie şi o îmbrăcă repede, dârdâind de frig, dar de pălărie nu se atinse. Plutonierul, grăbit să sfârşească, o aşează binişor pe masă, deasupra gulerului, acoperind de tot hârtia albă, lucitoare.

Urmă o tăcere în care tremurau numai privirile speriate. În sfârşit, pretorul îşi drese puţin glasul şi vorbi, încurcându-se îndată:

— Dacă ai vreo dorinţă... eu... noi... conform legilor... orice dorinţă în clipa...

Apostol îl privi drept în ochi, lung, fascinator şi apoi, brusc, se întoarse cu spatele, parcă şi-ar fi adus aminte că pe pat e ceva... Pretorul avu o mişcare de curiozitate, să vază ce va face, dar îşi reveni în fire şi ieşi cu demnitate, urmat de plutonierul care trase încet uşa, fără să mai învârteascâ cheia în broască.

Obişnuit cu zgomotul lacătului, Apostol se uită buimăcit, şoptind:

— Oare de ce n-au încuiat şi n-au pus lacătul?... Oare...

Din toate colţurile minţii zeci de răspunsuri năvăliră în pripă cu veşti încântătoare. Poate că acuma, după ce s-a îmbrăcat în haină civilă, n-are decât să pună mâna pe clanţă şi să plece... departe... să trăiască... Poate că nici santinela nu mai e pe coridor... Poate că afară îl aşteaptă Ilona şi Klapka şi preotul Bote-anu.

Dar, în vreme ce-şi depănă nădejdile strălucitoare, uşa se deschise iar, şi în prag se arătă preotul Constantin Boteanu, înalt, slăbuţ, cu patrafirul pe piept, cu o carte subsuoară, cu crucea în mână. O clipă se uită blând, nedumerit, apoi intră, închise uşa şi merse drept la Apostol, murmurând cu glas cântat, pătrunzător:

— În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh, acum şi pururea şi-n vecii vecilor...

Apostol crezu o secundă că speranţele lui, printr-o minune cerească, au pornit să se împlinească. Zdrobit de povara suferinţelor, se prăbuşi în genunchi, sărută cu lăcomie crucea, îşi ascunse obrajii în cutele patrafirului şi izbucni într-un hohot de plâns înăbuşit. Pieptul i se umflă sub puterea loviturilor inimii rănite în care sângele se zvârcolea ca într-o temniţă de plumb. Şiroaiele de lacrimi curgeau pe florile de aur ale patrafirului îmbibat cu miros de tămâie, ca un râu desfundat de o furtună năprasnică. Printre gemetele lui sacadate, glasul preotului, moale şi mângâietor, i se strecura sfios în suflet, cu vorbe simple, nemeşteşugite, din care, încetul cu încetul, se închegă acolo o linişte ca pânza de zăbranic, străvezie şi totuşi destul de deasă spre a cerne şi a arunca la o parte toate ispitele şi deşertăciunile lumeşti.

Când îşi veni în fire şi ridică fruntea, Apostol avea faţa albă ca hârtia, şi ochii mari, roşii, cu cearcăne negre, cu sclipiri potolite. Văzu o broboană de sudori pe

tâmplele lui Boteanu care se aşează pe scăunel lângă masă. Pierduse nădejdea în minunea de adineaori şi, de frică să nu se iveascâ iarăşi stafiile cu care s-a luptat atâtea ceasuri, se târî în genunchi la picioarele preotului.

— Am venit într-un suflet, vorbi Boteanu cu voce stinsă, ştergându-şi fruntea cu o batistă mare, că în Lunca nu se ştia ce s-a întâmplat cu tine... M-am pomenit spre seară cu fata lui Vidor, că mă cheamă degrabă să te binecuvântez... Of, inima omului!... Dar Ilona venise din capul ei la mine... Domnii de aici hotărâseră să-ţi trimită un preot militar, de altfel tot slujitorul Domnului... Ne-am rugat cu toţii şi am înduplecat pe domnul căpitan să fie milostiv...

— Părinte! zise deodată Apostol, grăbit şi îngrijorat. Am vrut să scriu mamei şi uite, colo, hârtia neîncepută... n-am fost în stare... din pricina... Vesteşte-o tu, Constantine, pe urmă, după ce voi fi... după ce... Spune-i tu cum am... Să aibă grijă de logodnica mea... să aibă mare grijă... Căci ele amândouă mi-au sădit în inimă iubirea... şi din iubirea lor mi-am întruchipat credinţa... şi credinţa călăuzitoare... şi... şi...

Îşi ascunse faţa în patrafir, în rămăşiţele mirosului de tămâie, murmurând cuvinte fără şir. Preotul îi mângâie părul umed, îngânând:

— În mijlocul tuturor ispitelor vieţii, ai rămas fiul părintelui tău, Apostole! N-ai uitat învăţăturile lui, ci le-ai purtat pururea în sângele tău fierbinte... Ţi-aduci aminte cum ne spunea, de câte ori venea prin Năsăud, serios şi impunător, parc-ar fi vorbit cu nişte bărbaţi: "Niciodată să nu uitaţi că sunteţi români!"...? Vijeliile vieţii îndoaie sufletul omului, dar nu pot smulge dintr-însul rădăcinile cele nepieritoare!... Plăcut este Domnu-lui-Dumnezeului nostru acela care se jertfeşte de bunăvoie pentru neamul părinţilor săi şi pentru credinţa lor în vecii vecilor!

— Pentru neamul părinţilor, şopti Apostol, adâncindu-şi obrajii în mirosul de tămâie, uitând îndată cuvintele, ca şi cum mintea lui n-ar mai fi fost în stare să păstreze nici un înţeles...

Într-un târziu uşa se deschise singură, se învârti molcom în ţâţâni şi se propti de perete. În bezna pervazului stătea preotul, ca o chemare mută. Popa Constantin se aplecă peste capul lui Apostol, blând ca un părinte care deşteaptă din somn un copilaş iubit:

— Scoală, fiule, şi fii tare în ceasul încercării din urmă precum a fost Domnul şi Mântuitorul nostru Isus Hristos...

Apostol Bologa se cutremură, dar se ridică îndată şi se uită împrejur cu ochi întrebători. Descoperind în uşă figura pretorului, îşi aduse aminte şi întinse braţul spre masă după pălăria moale, fără panglică şi roasă pe margini. Atunci îşi văzu ceasornicul, retrase brusc mâna, desfăcu binişor cureluşa şi-l dădu preotului, fără să-şi arunce ochii pe cadran, zicând încet:

— Constantine, să nu mă uiţi...

Popa strânse ceasornicul în palmă, sub crucea care tremura. Apostol luă pălăria, o mototoli între degete şi privi nedumerit în ochii lui Boteanu şi apoi spre pretorul din coridor.

— Bologa... a sosit ora... Curaj! zise pretorul, dispărând imediat.

Apostol se îndreptă spre uşă, trecu pragul şi, în capul treptelor, se opri uluit. Ograda era plină de soldaţi cu făclii aprinse, cu căşti lucitoare ca la o retragere cu torţe în ajunul unei sărbători mari. Flăcările sfârâiau aspru, cu lumini roşcate, cu nouraşi de fum necăcios. Casa cu birourile diviziei îşi însemna conturile în

coasta dealului din spate peste care vârfurile plopilor bătrâni se înălţau ca nişte mâini negre imploratoare spre cerul vânat, ciuruit de stele.

Priveliştea înfioră inima lui Apostol, iar în corp simţi privirile tuturor oamenilor. Îl cuprinse frigul, tresări şi, cu amândouă mâinile, îşi îndesă pălăria în cap, trăgând-o pe ochi, să nu mai vază nimic. Apoi, foarte agitat, îşi ridică gulerul hainei peste gâtul gol.

— Înainte! răsună deodată peste sfârâitul torţelor glasul pretorului, undeva, departe.

Apostol vru să pornească, dar nu-şi putea urni picioarele. Preotul era lângă el. Se agăţă de braţul lui, mulţumit c-a găsit sprijinul, şi coborî treptele. Merse un răstimp. Împrejur auzea numai sfârâit de făclii şi zgomot de bocanci târâţi anevoie. Apoi, din stânga, izbucni brusc un hohot de plâns, prelung, ascuţit, acoperind tot convoiul şi umplând văzduhul ca un cântec de mort. Apostol îşi zise că e Ilona, strânse mai tare braţul preotului, dar nu întoarse capul, nici nu ridică ochii.

Ieşiră în şosea... Făcliile nu mai fâlfâiau aşa de sfârâitor, parcă li s-ar fi risipit lumina şi le-ar fi rămas numai fumul. În spate însă gemea mereu plânsul, tot mai stins şi mai depărtat. Apostol văzu că au apucat-o în dreapta, se minună şi şopti preotului limpede şi cu părere de rău:

— Unde mergem, părinte?

În suflet îi încolţi, lângă părerea de rău, un firicel de nădejde, care-i spunea în taină: "Poate că totuşi!..." Curând însă părăsiră şoseaua, trecură pe sub un viaduct cărămiziu, apoi peste un podeţ de scânduri noi.

"Doamne, unde mergem?" se întrebă Apostol acuma cu durere, mai ales că pe aici nu umblase niciodată.

Nu-şi simţea deloc picioarele, se mira cum poate merge fără picioare şi i se părea că pluteşte în aer, ca în vis. În aceeaşi vreme zise iarăşi preotului, care-i ţinea crucea în faţă:

— Iartă-mă, Constantine, că din pricina mea trebuie să te oboseşti atâta... atâta...

Drept răspuns, Boteanu murmură un crâmpei de rugăciune. Apostol nu înţelegea nimic, voia să-l întrebe ce zice, dar ţinutul necunoscut îl necăjea atât de rău, că uită ce-a vrut şi iar se gândi, amărât: "Unde mergem?"

O bucată de vreme urcară pe un drum tăiat într-o coastă de deal. Pârâul de sub podeţul de scânduri noi acum gâlgâia gălăgios, în dreapta, la picioarele coastei... Auzind cum gâfâie oamenii împrejurul lui, Apostol şopti la urechea preotului:

— Nici nu-mi simt picioarele... parc-aş pluti...

Boteanu rosti mai tare rugăciunea, înfricoşat de cuvintele lui Apostol care atârna tot mai greu pe braţul lui amorţit...

Urcuşul se isprăvi. Pârâul iar murmura alături, somnoros.

Lui Apostol i se părea că merge de o veşnicie pe o cărare fără sfârşit şi din nou îi răsări în creieri întrebarea: "Unde mergem?" Atunci preotul parcă se poticni şi îndată prinse a se ruga cu glas mai fierbinte, cu vorbe mai grăbite.

— Am sosit? întrebă Bologa, neîndrăznind să ridice ochii.

— Fii tare, fiule, fii tare! bolborosi popa Constantin, plângător.

Apoi Apostol simţi iarbă sub tălpi. Şi deodată picioarele începură să-l doară,

ca şi când ar fi dus o povară peste puterile lui.

— Faceţi loc!... Pe dincolo, părinte! se auzi, foarte răguşit, glasul pretorului.

Atunci Bologa, nerecunoscând glasul şi vrând să vază cine a strigat, ridică fruntea şi dădu cu ochii, de-abia la vreo zece paşi, de un stâlp alb şi lucios, cu un braţ cârligat în vârf. Ştreangul se legăna puţin şi legănarea aceasta îi aduse aminte cum a încercat el odinioară, cu mâinile, rezistenţa funiei. În lucirea albă a lemnului se desluşea ceva straniu, încât Apostol lăsă repede capul în jos.

Când deschise iar ochii, se pomeni lângă stâlp. Mâna dreaptă atinse întâmplător lemnul rece şi umed ca pielea de şarpe. Se scârbi şi începu să-şi şteagră umezeala pe dunga pantalonului. În timpul acesta însă îşi plimba liniştit privirea peste mulţimea de feţe ciudate şi necunoscute, parcă nici n-ar fi fost omeneşti, care se ascundeau sub căşti lătăreţe, în lumina făcliilor fumuroase. Mirosul de răşină arsă îi gâdila nările şi fumul îl supăra fiindcă-i întuneca vederea. Plecă puţin capul şi, aproape de picioare, văzu pământul deschis ca o rană urâtă, gălbuie. Groapa nu părea adâncă şi lutul era azvârlit numai în dreapta, alcătuind o movilă, pe care stătea pretorul, înălţându-se deasupra tuturor, ca şi cum el ar fi trebuit să... În stânga, la marginea gropii, un coşciug de brad, gol, descoperit... Capacul, cu o cruce neagră la mijloc, zăcea alături de o cruce mare de lemn, pe care scria, cu slove strâmbe: Apostol Bologa... Numele i se părea străin şi se întrebă aproape supărat: "Oare cine să fie Apostol Bologa?"

— Gata?... Gata! strigă pretorul, pe movila de pământ, fluturând o foaie de hârtie.

Apostol ascultă numai începutul sentinţei, pe urmă se uită la oamenii din preajma lui, gândindu-se că generalul n-a venit şi probabil că doarme... Lângă movila pretorului zări un doctor cu ceasul în mână: "Nu-i doctorul Meyer... nu, nu..." La picioarele gropii recunoscu apoi pe Klapka, cu ochii plânşi, îngroziţi, care-l obosiră, încât întoarse capul. La doi paşi, în stânga, stătea un ţăran sprijinit în hârleţ cu capul gol, cu părul asudat şi lipit pe frunte, cu obrajii umezi de lacrimi. "Uite groparul... Vidor..." se gândi dânsul cu bucurie şi vru să-i facă un semn. Dar tocmai atunci pretorul sfârşi citirea cu glas ascuţit şi strident ca un scârţâit de uşă cu ţâţâni ruginite, şi Apostol îşi luă seama, întrebându-se speriat ce-o să fie acuma... Peste o clipă auzi, din spate, limpede, o voce şovăitoare:

— Trebuie... pe scaun...

Bologa pricepu că trebuie să se suie pe scaunul care se afla lângă genunchii lui şi nu-l observase până acum. Îi era teamă că iar nu va putea mişca picioarele... "Trebuie... trebuie să încerc", îi fulgeră prin creieri. Apoi deodată se simţi cuprins în braţe. Se îngrozi. Groparul îl sărută pe obraji, apăsat, cu buzele şi mustăţile ude.

— La o parte! răcni pretorul, spăimântat, ridicând braţele.

Apostol se urcă pe scaun şi se lovi cu capul de ştreangul ce atârna de sus. Pălăria i se înfundase pe ochi. O scoase şi o aruncă în groapă. În aceeaşi clipă izbucni un plâns gros, disperat, nestăpânit. "Cine plânge?" se gândi Bologa. Klapka se bătea cu pumnii în piept.

Atunci Apostol fu împresurat de un val de iubire izvorâtă parcă din rărunchii pământului. Ridică ochii spre cerul ţintuit cu puţine stele întârziate. Crestele munţilor se desenau pe cer ca un ferăstrău uriaş cu dinţii tociţi. Drept în faţă lucea tainic luceafărul, vestind răsăritul soarelui. Apostol îşi potrivi singur

ştreangul, cu ochii însetaţi de lumina răsăritului. Pământul i se smulse de sub picioare. Îşi simţi trupul atârnând ca o povară. Privirile însă îi zburau, nerăbdătoare, spre strălucirea cerească, în vreme ce în urechi i se stingea glasul preotului:

— Primeşte, Doamne, sufletul robului tău Apostol... Apostol... Apostol...